

ISSN 2312-2072

КРАЙ

КАРПАТСЬКИЙ

2014' 1(4)

2014' 1 (4)
січень-червень

КАРПАТСЬКИЙ КРАЙ

НАУКОВІ СТУДІЇ З ІСТОРІЇ,
КУЛЬТУРИ, ТУРИЗМУ

Заснований у 2011 році
ЗАСНОВНИК – Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Редакція

Володимир ВЕЛИКОЧИЙ
шеф-редактор

Володимир КЛАПЧУК
головний редактор

Олег ЖЕРНОКЛЕЄВ
редактор
з історичних наук

Олег ШАБЛІЙ
редактор
з історії науки та техніки

Михайло СТАНКЕВИЧ
редактор
з мистецтвознавства та
культурології

Роман ЛОЗИНСЬКИЙ
редактор
з географічних наук

Василь ШИКЕРИНЕЦЬ
відповідальний секретар

Олександр ПОЗДНЯКОВ
редактор-перекладач

Андрій ЗАРІЧНЯК
технічний редактор

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Володимир ВЕЛИКОЧИЙ, д.і.н. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

Олег ЖЕРНОКЛЕЄВ, д.і.н. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

Ольга ЗАСТАВЕЦЬКА, д.г.н. (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль)

Іван КАЛУЦЬКИЙ, д.с.-г.н. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

Володимир КЛАПЧУК, д.і.н. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

Олександр КОЗАРЕНКО, д-р мистецтвозн. (Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка, м. Львів)

Петро КРУЛЬ, д-р мистецтвозн. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

Микола ЛИТВИН, д.і.н. (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів)

Роман ЛОЗИНСЬКИЙ, д.г.н. (Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів)

Ольга ЛЮБИЦЕВА, д.г.н. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ)

Тетяна МАРТИНЮК, д. мистецтвозн. (Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького, м. Мелітополь)

Олександр РЕСНТ, д.і.н. (Інститут історії України НАН України, м. Київ)

Борис САВЧУК, д.і.н. (м. Івано-Франківськ)

Ельжбета СКОРУПСЬКА-РАЧИНСЬКА – д. гуманістичних наук (мовознавство) (Державна вища професійна школа, м. Гожув Великопольський, Республіка Польща)

Михайло СТАНКЕВИЧ, д. мистецтвозн. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

Петро СУХИЙ, д.г.н. (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці)

Ігор ЦЕПЕНДА, д. політ. н. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

Мирон ЧЕРЕПАНИН, д. мистецтвозн. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

Олег ШАБЛІЙ, д.г.н. (Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів)

У журналі «Карпатський край. Наукові студії з історії, культури, туризму» можуть публікуватися результати наукових досліджень з історії, історії науки та техніки, мистецтвознавства, культурології, географії туризму

Статті затвердженні до друку Вченою радою
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Збірник наукових праць входить до переліку фахових видань
з історичних наук (протокол від 04.07.2014р., №793)

Реєстраційне свідоцтво:

серія КВ № 17871–6721Р від 06.05.2011 р.

© Журнал «Карпатський край», 2014

© Друкарня – ФОП Кушнір Г.М., 2014

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ І КРАЄЗНАВСТВО	4
Мартинюк Т.В. Характеристика культури приазовських менонітів XIX – на початку XX ст	5
Великочий В.С. Північно-східне Покуття і Листопадова (1918 року) національно-демократична революція	15
Клапчук В.М. Микола Лагодинський – визначна постать Західно-української Народної Республіки: життєвий і політичний шлях	22
Дутчак О.І. Моноцентризм сучасної української історіографії туристично-краєзнавчого руху у Галичині 1830-х – 1930-х рр	31
Маланюк Т.З. Стиль бароко в сакральній архітектурі Прикарпаття другої половини XVII – 70-х рр. XVIII ст	45
Цуцман І.Я. Проблеми збереження і використання сакральної архітектури Покуття	61
ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ	77
Польова Л.В., Чорна Л.В. Процеси глобалізації в туристичній освіті України	78
Долгопола Г.Є., Коробейникова Я.С. Застосування методів кластерного аналізу для оптимізації туристичної інфраструктури	84
Клапчук М.В. Інноваційний розвиток туризму	92
Мендела І.Я., Шестопалко Д.С. Особливості розвитку закладів готельного господарства курорту Східниця	100
Савчук Н.І. Роль іноземної мови при підготовці фахівців в сервісі і туризмі: новітні вимоги та інноваційні технології	109
Лисий І.О. Проблематика етнотуристичного використання замків Івано-Франківської області	117
Котенко Р.М., Котенко Г.С. Вплив геополітичних процесів на туристичні регіони	124
Лояк Л.М. Формування конкурентних стратегій підприємств ресторанного господарства туристичного регіону на основі якісного підходу	130
Остап'юк Н.І. Бренд країни як чинник стимулювання національної туристичної індустрії	139
Тимофій О.П. Особливості сакральної архітектури українців Гуцульщини	152
Філюк С.М. Роль історико-культурних ресурсів Івано-Франківської області у відновленні духовності туристів	159

Оришко С.П., Орлова В.В. Інформаційне забезпечення реалізації маркетингової стратегії туроператора на прийомі (інкамінг) та організація його службами стратегічних PR-компаній	167
Шикеринець В.В. Туристично-рекреаційний комплекс як об'єкт державного управління	175
Гуменюк А.І. Перспективи розвитку туристсько-екскурсійної діяльності на Бойківщині та шляхи подолання існуючих проблем туристичної галузі	186
Зрайко О.І. Інституційні засади формування механізму державного управління розвитком туристично-рекреаційної галузі на місцевому рівні	195
Гуменюк Г.М. Народні художні промисли Гуцульщини як важливий чинник економічного розвитку	205
Федорак В.В. Історико-географічні особливості опільського ареалу в контексті розвитку української етнотуристичної галузі	215
Калуцький І.Ф., Ковальська Л.В. Географічні акценти Карпатської дестинації	224
МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО І КУЛЬТУРОЛОГІЯ	239
Орловська Б.А. Образ полікультурного світу у педагогічному контексті	240
Лисенко О.М. Національна ідентичність як культурологічний чинник виховання студентської молоді	247
Відомості про авторів	257
Вимоги до оформлення текстів, які подаються до друку у журналі	260
«Карпатський край»	262

ІСТОРІЯ І КРАЄЗНАВСТВО

УДК 781.15.001

ХАРАКТЕРИСТИКА КУЛЬТУРИ ПРИАЗОВСЬКИХ МЕНОНІТІВ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Т.В. Мартинюк

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розглядаються загальні риси культури етноконфесійної групи менонітів, які як іноземні колоністи мешкали в Північному Приазов'ї упродовж кінця XVIII – на початку XX ст. Робиться висновок про консервативний характер даної культури.

Питання іноземної колонізації Росії наприкінці XVIII – на початку XIX ст. визначає сьогодні зміст великої міжнаукової проблеми, до якої звертаються історики, етнологи, культурологи, мистецтвознавці та інші фахівці. Відомо, що внаслідок іноземної колонізації імперії у багатьох районах сучасного Півдня України виникли численні німецькі (в тому числі й менонітські) колонії.

Культурне життя німецьких колоністів у другій половині XIX – на початку XX ст. характеризувалося, з одного боку, «ретельним збереженням своїх національних і релігійних традицій, а з іншого, – досить замкненим характером свого існування щодо інших етнічних груп населення. Це було детерміновано не тільки культурними й релігійними, але й певною мірою економічними чинниками». Встановлено, що характерною рисою культури приазовських менонітів є відсутність етнічної акультурації у її різних формах, наявність

певних проявів етноцентризму та жорсткості дотримання релігійних засад, що дозволяє інтерпретувати культуру приазовських менонітів як консервативне явище.

Ключові слова: меноніти, культурний анклав, культурна ізоляція, культурний зразок, культурна ідентичність, музична культура приазовських менонітів, система освіти російських менонітів.

Постановка проблеми. Питання іноземної колонізації Росії наприкінці XVIII – на початку XIX ст. визначає сьогодні зміст великої міжнаукової проблеми, до якої звертаються історики, етнологи, культурологи, мистецтвознавці та ін. фахівці. Відомо, що внаслідок іноземної колонізації імперії у багатьох районах сучасного Півдня України виникли численні німецькі (в т.ч. й менонітські) колонії. На сьогодні науковцями (О. Замуруйцев, П. Леткеманн, А. Клаус, А. Велицин, Д. Багалій, К. Вернер, С. Харизоменов, К. Ліндеман, Ю. Бондарь, А. Клібанов, А. Реймарус, Г. Фрізен, В. Наулко, В. Кабузан, Є. Дружиніна, С. Бобильова, І. Кулінич, Н. Кривець, В. Євтух, Б. Чірко, С. Плесьська-Зебольд, В. Васильчук, А. Шевчук та ін.) [1] розглянуті питання історичного, економічного, релігій-

ного розвитку німецькомовного населення Російської імперії, але особливості культурного життя менонітів потребують подальшого наукового дослідження.

Мета статті. Конкретизувати основні риси культури приазовських менонітів XIX – на початку XX ст. й на підставі цього дійти висновку про її ізольований характер.

Виклад основного матеріалу. Меноніти (етноконфесійна група одного з напрямків євангелізму XVI ст., що отримала назву від імені засновника Менно Сіменса) були першими західноєвропейськими переселенцями до територій Таврійської губернії у зоні Північного Приазов'я. На початок XIX ст. створено Хортицький (1790 р., 18 колоній), Молочанський (1804–1842 рр., 57 колоній), Маріупольський (1835 р., 5 колоній) менонітські округи. Меноніти вільно прибували до Приазов'я по 200 сімей на рік, безперервно відбувалося укрупнення округів: на початок другої половини XIX ст. нараховувалося 9831 осіб в Молочанському менонітському, 4575 осіб в Хортицькому менонітському, 809 осіб в Маріупольському менонітському округах [4, с. 24]. Приазовським (ширше – російським) менонітам періодично приходилося різними шляхами вирішувати питання свого громадянства (у 1874 р. частина менонітів емігрувала до Америки, тікаючи від відміни військових пільг і можливої русифікації), а також етнічної чистоти (з самого початку їх переселення на підставі володіння німецькою мовою

щодо етносу створювалися державні документи, позначені загальною групою: німці-меноніти, лютерани, католики). Меноніти вважали себе фрізами і фламандцями. Отже, означену групу населення можна розглядати відносно історичної батьківщини як локальну внутрішньо-етнічну групу – субетнос, культура якого підтверджує володіння елементами спільної етнічної самосвідомості, структурну відповідність етноутворювальній одиниці, яка внутрішньо гнучка й одночасно цілісна. На територіях Російської імперії субетнос менонітів представлений у формі конфесійної громади, на функціонування якої вплинули також й нові для неї природно-географічні умови з розвитком власної господарської спеціалізації. Відносно пануючого населення Північного Приазов'я XIX – початку XX ст. менонітів можна розглядати на підставі сучасної термінології як національну меншину – групу населення в поліетнічному суспільстві, яка виступає громадянами територій, де проживають, але мають свою історичну батьківщину. В досліджуваній час дана категорія населення класифікувалась як іноземні колоністи. За класифікацією національних меншин російських менонітів можна віднести до типів регіональних меншин, які з причин уніфікації та асиміляції зберігають етнічну ідентичність міграційного типу, поселенського різновиду [2, с. 339].

Географія мешкання менонітів викреслює досить великий у межах сучасної Запорізької області

культурний ареал як обов'язковий атрибут існування етнічної групи – район, в якому проживала досліджувана етноконфесійна група, культурно засвоїла простір свого існування та виявила себе як суб'єкт історії. Спостерігаються усі найважливіші показники цього процесу: культура, мова, релігія, етнічна самосвідомість та етнічний характер [2, с. 249]. Мешкання менонітів на приазовських землях забезпечується, перш за все, умовами внутрішнього характеру, а саме: кількісним складом і вмінням зберігати єдність, зумовлену спільними етнокультурними ознаками [2, с. 332]. Правовий характер національної меншини менонітів забезпечувався створенням та функціонуванням галузі капіталістичного виробництва, системи сільського господарства, мережі духовних та закладів освіти – тобто організацій культурного, економічного та соціального плану. Спостерігаємо й динаміку зовнішнього чинника мешкання менонітів, що виражена в етнополітиці Російської імперії того часу. Визначальним чинником забезпечення функціонування культури менонітів є самоідентифікація населення за національною ознакою [2, с. 332], яка здійснювалася через збереження менонітами упродовж тривалого часу своїх етнокультурних ознак – релігійної, мовної, етнічної самобутності з наявним прагненням їх обмежити від іншого та зберегти; визнанням значних представників культури своєї належності до культури меншини та декларацією її досягнень, етнокультурних стереотипів.

Своєрідним острівцем в іноетнічному морі [2, с. 134] називається О. Антоноюком *етнічний анклав*. Ареал мешкання приазовських менонітів яскраво окреслений на карті Російської імперії XIX – початку XX ст. як невелика частина етнічної території конфесійної групи, оточена іншою етнічною територією. Характер географічної конфігурації поселень менонітів визначається нами як острівний, оточений іншими, острівними та мішаними етнічними територіями. На момент міграційного руху етноконфесійної громади менонітів держава дотримувалась ідеї примусового компактного розселення. А. Шевчук, дослідник проблеми так званого «мирного завоювання» Півдня України німецькими колоністами в другій половині XIX – на початку XX ст., вважає колонізацію потужним економічним чинником, а тогочасних німців – активною економічною силою, яка мала значно більшу конкурентну спроможність, порівняно з місцевим населенням, переважно з причини численних пільг і привілей, які їм упродовж тривалого часу надавала держава. «При цьому самі німці залишалися певною мірою замкнутою етнічною і релігійною групою населення, яка мало зазнала асиміляції та русифікації» [1, с. 18].

Релігійний компонент феномену приазовських менонітів вимірюється категорією конфесії як релігійного об'єднання з власним віровченням, культом та організаційною структурою [2, 230]. Упродовж свого проживання на приазовських

землях меноніти дотримуються принципу свободи релігії як свободи вибору певної релігії, свободи віросповідання, відправлення релігійного культу [2, 390]. Жорстка детермінація життя приазовських менонітів релігією викликає асоціації з однією із трьох моделей ролі релігії в культурі, де генотипом культури є єдність релігійної духовності та економічних архетипів. «Чим активніше впливає прийнята народом релігія на господарське житло, тим необхіднішим стає їх співіснування, тобто завдяки активній взаємозаміні та зворотним зв'язкам релігія і економіка стають двома сторонами єдиної субстанції культури» [2, с. 382]. Меноніти – відомі в краї господарі, що спромоглися до високих результатів у капіталістичному господарюванні. О. Замуруйцев відзначає, що меноніти відіграли значну роль в економічному розвитку краю, його сільського господарства й регіональної промисловості. «Їх землеволодіння поступово перетворилося на впливову економічну силу всього південного регіону. Досягнення німців в економічній сфері значно сприяло прискореному розвитку капіталістичних відносин і загальному економічному піднесенню Півдня України в другій половині XIX – на початку XX ст.» [1, с. 114].

Історія менонітської церкви в діяльності педагогів освітянської мережі, хорових диригентів демонструє приклади індивідуальної релігійної свободи, що обов'язково супроводжується можливістю колективно-го сповідання релігії менонітської

церкви, здійсненням канонічних культових дій, ритуалів, обрядів – тобто, добровільним об'єднанням з іншими одновірянами у релігійну спільноту. Російські меноніти після 1874 р. на першому етапі переселення використовували традицію унісонного співу без супроводу. Але сама форма існування піснеспівів в усній практиці, орнаментальна розвиненість мелодій і труднощі при їх відтворенні поступово викликали необхідність реформування фонду. Музичне реформування піснеспівів розпочалося в с. Гнаденфельді (Молочанський менонітський округ) і було здійснене Генріхом Францем, шкільним вчителем співів з Пруссії, який прибув до Приазов'я у 1835 р. У передмові до свого «Choralbuch'у» він писав, що почав цю роботу в 1837 р. і мав на меті реставрацію мелодій «Gesangbuch'у» із збереженням усього найкращого, що тривало в традиції одноголосого співу, а також переслідував педагогічні цілі для покращення та полегшення шкільного співу. Замість широковживаної лінійної нотації Г. Франц використовує цифровану нотацію (Ziffern). Видання цифрованими нотами є, на думку науковців, унікальною й найважливішою особливістю музики російських менонітів. З моменту публікації «Choralbuch'у» Франца у 1860 р. розпочинається другий етап музичного реформування фонду піснеспівів російських менонітів, наслідками якого вважають досить радикальну зміну стилю виконання гімнів [9, с. 46], а також інтенсивне поширення хорової

культури у вигляді кількісного зростання церковних хорів в ареалі Північного Приазов'я.

Біографії інших представників культури приазовських менонітів так само орієнтовані на потреби релігійного життя етноконфесії. Ісаак Мартін Борн (1853–1905) – вчитель, торгівельник книжками, землевласник, відомий перекладач музичних творів з європейської ноти до цифрованої нотації, працював як видавець духовних піснеспівів у видавництві «Райдуга» від перших років його заснування. І. Борн народився у 1853 р. у с. Гнаденгейм Гальбштадтської (Молочанської) волості Таврійської губернії. Упродовж 20 років мін мешкав у східній частині селища Ліхтфельд Гальбштадтської (Молочанської) волості і володів 48,6 га землі. 15 років цього ж періоду його життя І. Борн працював шкільним вчителем [6]. Ерон Савацький (1871–1935) є відомим диригентом, одним з найбільш продуктивних російських композиторів-менонітів. Він народився 24.05.1871 р. у с. Андриасфельд. З 22-річного віку працював диригентом церковного хору, брав участь у хорових фестивалях в с. Ріккенау. В приазовський період життя, до еміграції до Канади, Е. Савацьким було написано і видано 7 духовних музичних творів (4-й і 5-й випуски збірки «Liederperlen»), решта – видавалися з 1915 р. у США. Франц Тіссен [1881, с. Ріккенау (Молочанський менонітський округ) – 1950, Вінніпег (Канада)] закінчив початкову школу в Ріккенау, середню школу – в с. Орлов і 2 роки навчався в Гальбштадтській

учительській семінарії. Володів чудовим музичним слухом, грав на флейті та на багатьох інших музичних інструментах. Ф. Тіссен упродовж кількох років продовжує свою педагогічну освіту у Севастополі, де контактує із родиною видатного дослідника історії російських менонітів Пітера Фрізена. Він, поруч із різноманітною діяльністю, допомагає П. Фрізену збирати документи та матеріали для його монументального дослідження з історії менонітів у Росії 1789–1910 рр. [7]. Музична діяльність приазовських менонітів представлена іменами творчих та педагогічних особистостей, які в межах даної культури об'єднувались спільною сукупністю соціальних норм та цінностей, переносили їх на власну практичну діяльність. Досліджуваний феномен характеризує високий ступінь причетності особи до культури, детермінованість, у такий спосіб, ступеню її суспільного розвитку.

Отже, ціннісна система культури приазовських менонітів спирається на трансплантацію релігійного досвіду церкви на західноєвропейських землях до території Російської імперії, її ускладнення адаптацію етноконфесійної групи до нових просторових умов, створенням власного культурного простору, набуттям досвіду нової, адаптаційної, соціально-культурної практики. Культуру приазовських менонітів характеризує певний ізоляціонізм як система заходів, спрямованих на обмеження політичних, соціальних, культурних контактів етносу з іншими [2, с. 195]. Він

в контекстуальному відношенні корелює із явищем культурної ідентичності у релігійній та етнічній формах. Творчі представники етноконфесії яскраво виявляють власне ототожнення зі своєю релігійною снільнотою, її сакральними цінностями і соціальними ролями, що впливають із цієї системи [2, с. 191]. Можна стверджувати, що упродовж проживання менонітів на приазовських землях етноконфесійна група створила культурні цінності багатьох типів: моральні та естетичні ідеали, норми і зразки поведінки, національні традиції та звичаї, твори культури і мистецтва, споруди, які мають історико-культурне значення і цінність, предмети і технології, унікальні в історико-культурному аспекті території та об'єкти [2, с. 256].

Музичний репертуар приазовських менонітів є втіленням сакрального образу, за допомогою якого «ідея сакрального буття набуває безпосереднього втілення у доступній для чуттєвого сприйняття або осмислення формі, а релігійна свідомість здатна конкретизувати відчуття присутності священного» [2, с. 387]. Знаходимо прояви субстанційного сакрального образу (ідентичність прояву трансцендентного буття) і несубстанційні (розкриття або поглиблення граней прояву субстанційного сакрального образу). Піснеспіви, перекладені І. Борном до цифрованої нотації, були представлені, головним чином, у збірках «Heimatklänge» та «Liederperlen». Особисто він працював з двома хоровими колективами, з якими відпрацьовував твори, перекладені до

цифрованої нотації. І. Борн продавав музичні твори у вигляді окремих листівок, з липня 1899 р. щомісяця (кожний випуск складався з 4 с. (2 арк.) під назвою «Sängerfreund»). Після 18 випусків вони були об'єднані в один великий том «Sängerfreund». Починаючи з січня 1891 р., І. Борн сам змінив назву публікації на «Liederperlen», але принцип виходу залишався попереднім: щомісяця. Наприкінці кожних 3 років вони об'єднувались у великий том. До 1914 р. вийшло друком 8 томів, хоч сам І. Борн залишив роботу ще в 1903 р. 9-й випуск був розпочатий навесні 1915 р., але його не випускали внаслідок тогочасної заборони видань у Російській імперії німецькою мовою. Репертуар менонітів складають різножанрові духовні піснеспіви: похвала Богові, моління, скарга, каяття, філософський роздум та ін.

Важливим чинником феномену культури російських менонітів була *система шкільної освіти*. На думку багатьох дослідників (О. Замуруйцев, І. Задерейчук, Т. Захарченко та ін.), вона розглядається як важливий і невіддільний складник релігійного виховання молоді. «У поселеннях поступово зростала кількість початкових громадських шкіл, на яких вже в першій половині XIX ст. базувалася колоністська освіта. Така ситуація з освітньою справою у переселенців, зокрема німців і менонітів, різко контрастувала з ситуацією у інших категорій селян, у яких освіта тривалий час майже не розвивалася» [1, с. 42]. Т. Захарченко вважає,

що маючи на меті освіти формування громадянської правосвідомості, принципи народної освіти у колоністських школах визначалися пріоритетами культурного життя колоністів [1, с. 42]. Важливого значення для універсалізації системи музичної підготовки школярів менонітських шкіл набув навчальний посібник Е. Савацького «Школа сніву в цифрованих нотах для християнських співаків та диригентів» («Gesangschule in Noten und Ziffern für christliche Sänger und Dirigenten»), виданого не пізніше 1903 р. Зміст посібника охоплює різні сфери початкових знань з теорії музики та хорової педагогіки, поєднуючи їх в межах однієї книги із спрямуванням на набуття учнями-співаками, диригентами практичних навичок оволодіння цифровою нотацією. Видання складається із 18 параграфів [3, с. 318].

Запитами культурної та релігійної практики менонітів стимулювався розвиток видавничої справи в регіоні. Німецькомовні видавництва на територіях Північного Приазов'я існували в с. Ейгенфельд (власник – Каспар Отт, виникла між 1901–1913 рр.), с. Гнаденфельд, с. Вальдгейм (власник – П. Янцен), с. Пришиб (власник – Готліб Шаад, виникла між 1901–1913 рр.), м. Бердянськ (власник – Г. Едігер), с. Ліхтфельд (власник – І. Борн). Але найчастіше згадуваною у німецько- та англомовних джерелах, російській XIX ст. Канцелярії Таврійського губернатора, періодиці межі століть є діяльність видавництва «Райдуга». За даними 1913

р., типографія у с. Ней-Гальбштадт Бердянського повіту належала Генріху Брауну, Давіду, Ісааку, Абрахаму Кроекер, а раніше, по даних 1901 р., її власником був Петро Якович Нейфельд. Типографію відкрито 3 квітня 1886 р. Видання типографій є не тільки цінним джерелом для пізнання музичної духовної практики приазовських менонітів, але й взірцем високого книгодрукування. В книгах використовується старий готичний друк, вони мають особливий подовжений формат і специфічне структурування змісту. На думку О. Замуруйцева, «німці зробили певний внесок у процес розвитку друкарської справи, завдяки діяльності окремих колоністських типографій і видавництв, але їх характер був обмеженим. Усе це фактично посилювало ізольоване становище німців щодо іншого місцевого населення в регіоні» [1, с. 187].

З урахуванням ізольованості та регламентованості культурного життя приазовських менонітів можна наголошувати на певному культурному конфлікті з пануючою російською культурою (аристократичного типу). Він охоплював рівні ціннісно-нормативних настанов, орієнтацій, позицій, думок [2, с. 231]. Культурний конфлікт, на думку В. Беспалого, «відрізняється своєю ідеологічною заангажованістю, різними світоглядними позиціями, правилами здійснення певної суспільно значущої діяльності тощо» [2, с. 231]. А.Зав'ялова, дослідних проблеми міжкультурних взаємозв'язків німецького й місцевого населення півдня України в XVIII–XIX ст., на-

голошує на успішності ведення сільськогосподарства у менонітських колоніях завдяки використанню ними моделі американського або фермерського типу [1, с. 18]. Ю. Берестень вказує на соціальні конфлікти, однією з причин яких «у менонітів стала фактична поразка внутрішньої політики уряду, який створював лише штучні адміністративні перепони загальному обезземелюванню населення колоній, уповільнюючи темпи його пролетаризації через бюрократичне перетворення безземельних на дрібних землевласників, наділяючи їх невеликими ділянками» [1, с. 18].

Свобода менонітської церкви у зовнішньому аспекті, що виявлялася у певному ступені автономності, незалежності релігійного об'єднання у богослужбовій, культовій діяльності, формуванні внутрішнього устрою, структури управління, правовому статусі і виконанні певних функцій [2, с. 390], періодично натикалася на утиски з боку державного бачення релігійного устрою Російської імперії. Дослідниця цього питання О. Безсонова вважає, що меноніти були представниками євангельського руху, до якого «негативно поставилася руська православна церква, уряд же проводив більш зважену політику, намагаючись не втручатися в релігійні справи колоністських протестантів» [1, с. 18]. А. Замуруйцев вказує на наявність жорстких релігійних конфліктів, що відбувалися в колоністському середовищі. Вони «часто набували форм релігійного протистояння, що вимагало втручання влади для по-

долання його негативних наслідків. Разом із тим, держава максимально обмежувала вплив колоністського духівництва на місцеве населення. Цьому значною мірою сприяла позиція православної церкви, яка негативно ставилася до всіх спроб поширення впливу інших релігійних конфесій на цих територіях» [1, с. 187]. У збірці постанов Бердянської земської управи відзначалося, що «німці-меноніти, про високий розвиток яких не раз заявляли їх представники, у справі навчання російській мові виказали не те співчуття, яке бажане. Управі прийшлося навіть закрити 2 школи в колоніях Ландскроне і Вальдгейм – з-за відсутності учнів, жителі Ландскроне і Вальдгейм не хотіли надсилати дітей в російські школи» [5, с. 75].

Культура приазовських менонітів орієнтована на власні зразки як стійку конфігурацію зв'язків людей між собою, з предметним і природним середовищами, зумовлену певними ситуаціями, певною поведінкою в них людини, а також критеріями, за якими оцінюються дії людини або її зв'язки з навколишнім світом [2, с. 188]. Як культурні зразки в межах досліджуваного явища можна розглядати власне культуру приазовських менонітів, їх релігійне та музичне життя, архітектуру, літературу, драматургію, музику менонітів, релігійні норми діяльності та життя етноконфесійної групи, жанри музичної творчості та художньої літератури, опрацьовані менонітами, форми взаємовідносин з владою та оточуючим населенням іншої етнічної орієнтації, що склалися у період

перебування етносу на Приазов'ї.

Висновок. Зважаючи на викладене вище, можна констатувати, що загалом культурне життя німецьких колоністів у другій половині XIX – на початку XX ст. характеризувалося, з одного боку, «ретельним збереженням своїх національних і релігійних традицій, а з іншого, – досить замкненим характером свого існування щодо інших етнічних груп населення. Це було детерміновано не тільки культурними й релігійними, але й певною мірою економічними чинниками» [1, с. 188]. Вважаємо, що характерною рисою культури приазовських менонітів є відсутність етнічної акультурації у її різних формах, наявність певних проявів етноцентризму та жорсткості дотримання релігійних засад, що дозволяє інтерпретувати культуру приазовських менонітів як консервативне явище.

Література

1. Замуруйцев О.В. Німецькі колонії Півдня України у другій половині XIX – на початку XX ст. : дис. ...канд. істор. наук : спец. : 07.00.01 – історія України / О.В. Замуруйцев. – К., 2008. – 218 с.
2. Культурологічний словник / [За ред. В.І. Рожка, О.В. Антонюка]. – К., 2011. – 463 с.
3. Мартинюк Т. Музичний професіоналізм Північного Приазов'я XIX–XX століть (П'ять поглядів на геосоціокультурну динаміку запорізького краю) / Т. Мартинюк. – Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок Мелітопольської міської ради», 2003.

– 608 с.

4. Народи Північного Приазов'я / [Б.М.Кочерга та ін.]. – Мелітополь : Просвіта, 1997. – 175 с.
5. Сборник постановлений Бердянского уездного земского собрания с 1866 г. по 1908 г. – Симферополь, 1908. – Т. 1. Бюро по составлению «Сборников постановлений губернских и уездных земств» В.И. Маноцкова. – 932 с.
6. Сімейний архів Ленори Ісоо (Канада). – Б/н. – 18 с. (Рукопис)
7. Сімейний архів Марти Тіссен (Канада). – Б/н. – 24 с. (Рукопис)
8. Dyck Jakob A. Erinnerung an Isaak Born, Herausgeber der in Ziffern gedruckten «Liederperlen» / A. Dyck Jakob // Der Bote. – Mittwoch den 17. Oktober 1979. – №. 40. – S. 12.
9. Letkemann P. The Hymnody and Choral Music of Mennonites in Russia, 1789–1915 / P. Letkemann / Unpublished Ph.D. dissertation. – Toronto : University of Toronto, 1985. – 110 p.

Martynyuk T.V. THE PATTERN OF THE CULTURE OF AZOV MENNONITES IN 19TH – THE EARLY 20TH CENTURY. *The article deals with the general features of ethnic and religious groups of Mennonite culture, the foreign colonists who lived in the North Sea of Azov during the late XVIII – early XX century. It is concluded that this is a conservative culture.*

The issue of foreign colonization of Russia in the late eighteenth – early nineteenth century determines nowadays the content of a serious scientific

problem, which historians, ethnologists, cultural and art specialists apply to. We know that as a result of foreign colonization of the empire there were many German colonies (including Mennonite) in many parts of modern southern Ukraine.

The cultural life of German colonists in the late nineteenth – early twentieth century is characterized on one hand as «careful preservation of their national and religious traditions, and on the other hand as very closed nature of existence in relation to other ethnic groups. It was determined not only by cultural and religious conditions, but also to some extent by economic factors». It has been found that the main feature of preazov Mennonite culture is the lack of ethnic acculturation in its various forms, the presence of certain manifestations of ethnocentrism and religious adherence to the principles of rigidity that allows to interpret the culture of Azov Mennonites as a conservative phenomenon.

Keywords: *Mennonites, cultural enclaves, cultural isolation, cultural pattern, cultural identity, the musical culture of Azov Mennonites, the educational system of Russian Mennonites.*

Мартынюк Т.В. ХАРАКТЕРИСТИКА КУЛЬТУРЫ ПРИАЗОВСКИХ МЕННОНИТОВ XIX – НАЧАЛА XX ВВ. В статье рассматриваются общие черты культуры этноконфессиональной группы меннонитов, которые как иностранные колонисты проживали в Северном Приазовье на протяжении конца XVIII – начала XX вв. Делается вывод о консервативном характере

данной культуры.

Вопросы заграничной колонизации России в конце XVIII – начале XIX вв. определяет сегодня основу большой межнаучной проблемы, к которой обращаются историки, этнологи, культурологи, искусствоведы и др. специалисты. Понятно, что вследствие заграничной колонизации империи во многих районах современного Юга Украины возникли многочисленные немецкие (в т.ч. и меннонитские) колонии.

Культурная жизнь немецких колонистов во второй половине XIX – начале XX вв. характеризовалось, с одной стороны, «тщательным сохранением своих национальных и религиозных традиций, а с другой, – достаточно замкнутым характером своего существования относительно других этнических групп населения. Это было детерминировано не только культурными и религиозными, но и в определенной степени экономическими факторами». Установлено, что характерной чертой культуры приазовских меннонитов является отсутствие этнической аккультурации в ее различных формах, наличие определенных проявлений этноцентризма и жесткости соблюдения религиозных принципов, что позволяет интерпретировать культуру приазовских меннонитов как консервативное явление.

Ключевые слова: меннониты, культурный анклав, культурная изоляция, культурный образец, культурная идентичность, музыкальная культура приазовских меннонитов, система образования российских меннонитов.

УДК 94(477.8)“1918”

ПІВНІЧНО-СХІДНЕ ПОКУТТЯ І ЛИСТОПАДОВА (1918 РОКУ)
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ

В.С. Великочий

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті висвітлюються події, пов'язані з причинами виникнення, ходом і першими наслідками Листопадової національно-демократичної революції 1918 року на Покутті, зокрема його північно-східній частині – Тлумаччині. Висувається теза про закономірність виникнення і перебігу революційного процесу, відображаються його особливості в загальноукраїнському контексті. Застосовуються елементи методології мікроісторії, історичного краєзнавства.

Тлумаччина стала серйозною опорою для ЗУНР в процесі її розбудови і утвердження. Разом з Покуттям, зі східною Галичиною загалом їй довелося пережити як моменти тріумфу, так і національної драми в ході Української революції 1917–1923 рр. А події Листопадової національно-демократичної революції 1918 р. ввійшли в її історію визначною і вагомою сторінкою, прикладом національного героїзму і самопожертви.

Ключові слова: *Покуття, Тлумаччина, Листопадовий Чин, Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР), джерела до вивчення.*

Вступ. Велика війна 1914–1918 рр. значною мірою каталізувала процеси національно-державного відродження колонізованих імпері-

ями народів Центрально-Східної і Південної Європи. До них належить і український. Розділений державними кордонами, він змагав до визволення з-під іноземного гніту і, водночас, до об'єднання. Поняття соборності набувало не лише теоретичного, а й цілком реального значення та змісту. Особливо це проявлялося на останньому етапі першої світової війни, у 1917–1918 рр. Саме в цей час найбільш помітними і глибоким як за змістом, так і за наслідками стають процеси національно-визвольного революційного характеру, що дає підстави окремим дослідникам, як от Ярослав Грицак, вважати період воєнно-революційної доби 1914–1918 рр. Великою Східно-європейською революцією.

Саме 1918 р. стає часом найбільш активної й результативної боротьби українців за свої національно-державні права. Протягом 1918 р. на західноукраїнських землях набув широкого розмаху масовий національно-політичний рух у поєднанні з соціально-економічними виступами у формі громадських зборів чи віч.

Причиною наростання масового вічового руху в цей час було і підписання 9 лютого 1918 р. в м. Бересті мирного договору між Українською Народною Республікою (УНР) та країнами Четвертого союзу. Вітаючи підписання цього договору, західно-

українська громадськість відзначала той факт, що «саме наша молода держава перша простягла руку до згоди, перша здержала криваву війну» [1].

На підтримку дій УНР в Східній Галичині 3 березня 1918 р. пройшли масові віча як «свята миру і державності». Аналіз матеріалів тогочасної преси [2; 3] показує, що це була широкомасштабна і масова акція. За нашими підрахунками, вона пройшла в 31 населеному пункті краю, а її учасниками були, більше пів мільйона, а точніше – 515 тис. осіб. Активну громадянську позицію в цей час зайняло і українське греко-католицьке духовенство, провівши майже в кожному селі Східної Галичини святкові богослужіння, присвячені зазначеній вище події. Ці факти та цифри красномовно свідчать про справжній всенародний характер підтримки дій Української Центральної Ради західноукраїнською громадськістю та урочисте відзначення нею акту підписання Берестейського миру. Ще одна хвиля масових народних виступів прокотилася краєм восени 1918 р.

Огляд джерел. Документи і матеріали, що підтверджують і розкривають як сам факт, так і хід цього історичного процесу, відклались у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ) [4], а також знайшли своє висвітлення у тогочасній галицькій періодичній пресі [5].

На сторінках газети «Діло», починаючи з 20 вересня 1918 р., подавалися інформації з означеної проблеми під рубрикою «В обороні укра-

їнської землі». В кожній із заміток зазначено, що організаторами віч чи народних зборів були або українські повітові політичні організації [6], або керівні органи національних політичних партій, як, наприклад, Народний Комітет Національно-демократичної партії [7]. Крім того, в кожній з інформацій вказано і на кількість учасників віч та рішення, які на них приймалися.

Виклад основного матеріалу. Провідною, домінуючою і найбільш характерною в рішеннях віч була ідея створення окремого автономного коронного українського краю в складі Австро-Угорщини з обов'язковим включенням до нього всіх етнічних українських земель монархії: «Домагаємось поділу Галичини і сполуки всіх українських областей нашої держави в один український коронний край з власним сеймом, намісником і з окремою українською адміністрацією» [7]. Під такими ж гаслами в цей час відбуваються віча і на Тлумаччині.

Так, за донесенням староства Намісництву в Галичині від 22 вересня 1918 р. повідомляється, що цього дня за ініціативою і під опікою доктора Івана Макуха на торговій площі в Тлумачі відбулося масове 5-ти тисячне віче, в якому взяли участь переважно місцеві городяни й жителі сусідніх сіл. «Зібрання, – повідомляє староста, – ухвалило резолюцію у справі утворення з Східної Галичини окремого коронного краю і ту резолюція телеграфно надіслано до Президента Ради Міністрів і до урядової

канцелярії» [8; 9, с. 140].

Жителі Покуття також активно підтримали своїх земляків у Городенці, Коломиї, Станиславові. Домагання створення окремого коронного українського краю в складі Австро-Угорщини підтверджує факт організації вічового руху українськими галицькими політиками, для більшості яких визначальною була саме ця ідея. Провідною вона була і для українських політиків Північної Буковини, які на своїй міжпартійній нараді 15 жовтня 1918 р. в Чернівцях чітко заявили про те, що, виходячи з права «на самоозначення також для українського народу», бажають «разом з прочими Українцями Австро-Угорщини ... самостійно рішати про свою долю» [10].

Проте, необхідно зазначити, що народні збори в Щирці та віча в Копичинцях 22 вересня, в Борщеві 23 вересня, в Печеніжині 28 вересня та в Сколе 7 жовтня прийняли постанови, в яких знову ж чітко звучала ідея возз'єднання всіх українських земель. Типовим в цьому плані є рішення народних довірочних зборів в Щирці, в якому говорилося: «Шлемо привіт українській державі, бажаючи їй повної самостійності і сполюки усіх українських земель» [11].

Восени 1918 р. питання розпаду Австро-Угорської держави стало лише питанням часу. Національно-визвольна боротьба, яка у вересні-жовтні охопила всю імперію, неминуче вела до її краху і утворення на землях Австро-Угорщини самостійних національних держав. Масові народні

виступи, спрямовані проти існуючого режиму, в поєднанні з активною суспільно-політичною та наростаючою військово-організаційною підготовкою до збройного виступу охопили і західноукраїнські землі, а в їх складі – і Товмаччину.

Наприкінці жовтня 1918 р. активізував свою діяльність Центральний Військовий Комітет (ЦВК) на чолі з уродженцем с. Медухи сьогоднішнього Галицького району, сотник Українських січових стрільців Дмитро Вітовський. Саме з цього моменту і розпочалася безпосередня підготовка до встановлення української влади в Східній Галичині збройним шляхом: ухвалено план оволодіння основними об'єктами Львова; уточнено кількісний склад українських збройних формувань, які мали його здійснювати; визначено завдання окремим військовим підрозділам.

Це був рішучий крок з боку ЦВК і його керівника-команданта, адже до цього, як стверджує О. Кузьма, «ніхто з членів цього гуртка не рахувався з ранішим явним виступом як у грудні» [12, с. 41]. Він означав, що підготовка і проведення збройного повстання у Львові і в краї набуває незворотнього характеру. Приводом до рішучих дій ЦВК стало рішення створеної 28 жовтня в Кракові Польської Ліквідаційної Комісії перенести свої керівні органи 1 листопада до Львова з метою встановлення польської влади у Східній Галичині [13, с. 99].

Таке рішення Польської Ліквідаційної Комісії, безперечно, заго-

стрило суспільно-політичну ситуацію в краї і вимагало адекватної, нагальної і рішучої відповіді з боку західно-українських політичних діячів. Саме таку позицію і зайняв ЦВК. На ранковому засіданні 31 жовтня 1918 р. його членами було розроблено накази до Окружних Команд, раніше створених ним у містах, де знаходились українські військові частини австрійської армії, до повітових та громадських організаторів краю та надіслано на місця при допомозі посильних, якими були переважно студенти-українці Львівського університету.

У всіх наказах зазначалась точна дата збройного виступу. Окружні Команди Чернівців, Тернополя і Станіславова отримали завдання залишити окремі частини військових відділів на місцях для встановлення влади, а основні сили негайно направити до Львова. Накази для повітів, де не було українських військових формувань, вимагали встановити в ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. українську владу в повіті, організувати якомога більше селянських загонів і при потребі направити їх на допомогу сусіднім повітам. До тих повітів, з якими ЦВК не встиг налагодити зв'язок і не призначив командантів, накази надсилались відомим громадським і політичним діячам.

Незважаючи на запізнення з організаційною та технічною підготовкою повстання, ЦВК зумів підготувати збройний виступ. В ніч на 1 листопада 1918 р. у Львові була встановлена українська влада. Над міською ратушею був піднятий си-

ньо-жовтий прапор, «встановлений 17-літнім вістуном Степаном Паньківським» [14, с. 36].

Повстанням у Львові розпочалась національно-демократична революція в Галичині. Як свідчать документи і матеріали, процес встановлення українцями влади в краї проходив мирним шляхом, лише подекуди мали місце збройні сутички в містах Перемишль, Борислав, Старий Самбір, Дрогобич та ін., тобто в районах, де переважно домінувало польське населення. Документальним підтвердженням розвитку і переможної ходи національно-демократичної революції на західноукраїнських землях є інформаційні повідомлення з міст і повітів краю до УНРади у Львові.

Швидкому і ефективному встановленню національної влади на Тлумаччині місцеве українське населення завдячувало депутатові парламенту, докторові Іванові Макуху. Газета «Діло» в числі від 17 листопада 1918 р. писала: «В місті Товмачі й повіті зарядив прийняття влади в українські руки енергійно й без найменшого спротиву посол д-р І. Макух, котрого Повітова Українська Національна Рада запросила на комісара... В цілім повіті йде якнайкращий лад і мілітарна організація» [9, с. 322; 15].

Попри наведене нами повідомлення, на сьогоднішній день істориками не виявлено більш широкого кола джерел, які дозволили б всебічно і глибоко висвітлити процес встановлення українцями влади на Товмаччині в листопаді 1918 р. Чи не єдиним джерелом і досі служать спогади

самого Івана Макуха, які початково побачили світ 1958 р. в Детройті, а згодом – 2001 р. в Україні, у видавництві «Основні цінності». Очевидець і безпосередній учасник подій І. Макух зазначає, що в його розпорядженні, як організатора краю, на час Листопадового зриву було лише кілька військових, які перебували тут чи не напівлегально, з метою допомоги у сільськогосподарських роботах. На звернення до них про допомогу, останні просто злякалися і втікли до містечка Городенки. Тому політикові довелося самостійно збирати селян з довколишніх сіл [16, с. 190].

Окрім того, доктор Іван Макух виявився причетним і до встановлення збройним шляхом української влади в Станиславові. Виїжджаючи 31 жовтня зі Львова до Тлумача, він дорогою передав українським військовим у місті наказ до збройного виступу [16, с. 195].

Формування органів державної влади, національної державності загалом відбувалося головню в період з 1 по 13 листопада 1918 р. і стало частиною змісту Листопадової національно-демократичної революції. На Тлумаччині цей процес відбувався послідовно і системно, як і в більшості повітів Східної Галичини, якими керували досвідчені політики Михайло Король, Андрій Чайківський, Клим Кульчицький та багато інших. Однак, за словами того ж Івана Макуха, «в деяких повітах були дірвалися до влади, на початку з браку відповідних людей на місці, невідповідні особи, що провадили адміністрацію хао-

тично та викликали нелад. А були й такі, що надуживали своєї влади для особистої користи. Це викликало серед населення огірчення й нарікання» [16, с. 195].

Закономірним результатом розвитку національно-визвольного руху в Східній Галичині, активної державотворчої діяльності УНРади, справжнім торжеством історичної справедливості стало прийняття нею 13 листопада 1918 р. «Тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії» [17], яким на західноукраїнських землях було проголошено незалежну самостійну державу – Західно-Українську Народну Республіку.

Висновки. Листопадова (1918 р.) національно-демократична революція на західноукраїнських землях, яка розпочалась Листопадним зривом, заклала основи відновлення і розвитку державності в краї, сприяла зростанню масової національної самосвідомості серед західноукраїнського населення, стала виявом одвічного прагнення всього українського народу бути господарем на своїй власній землі. Реальними кроками державотворчого характеру стало узаконення Української Національної Ради як парламенту, обрання першого уряду – Тимчасового Державного Секретаріату, формування повітових національних рад, призначення повітових комісарів як представників місцевої влади і самоврядних структур. Одним з Державних Секретарів – міністрів було призначено і покутянина

з Товмаччини – доктора Івана Макуха.

Сама Тлумаччина стала серйозною опорою для ЗУНР в процесі її розбудови і утвердження. Своєю стабільністю, покладаєністю, впевненістю у завтрашньому дні вона вселяла надію у правильності обраного шляху, надію на утвердження майбутнього. Разом з Покуттям, зі східною Галичиною загалом їй довелося пережити як моменти триумфу, так і національної драми в ході Української революції 1917–1923 рр. А події Листопадової національно-демократичної революції 1918 р. ввійшли в її історію визначною і вагомою сторінкою, прикладом національного героїзму і самопожертви.

Література

1. Українське слово. – 1918. – 12 лют.
2. Діло. – 1918. – 5,7–9, 13 березня.
3. Українське слово. – 1918. – 8,10,12–21,23 березня.
4. ЦДІА України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ), ф. 146, оп. 4, од. зб. 5193, арк. 142, 144, 146, 148, 150, 152, 153, 157, 159, 161, 163, 165, 166, 168, 170.
5. Див. : Діло, Український голос, Kurjer Lwowski, Gaseta Lwowska, Robotnik та ін. за вересень-жовтень 1918 р.
6. Діло. – 1918. – 22–23 вересня.
7. Діло. – 3 жовтня.
8. ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 4, од. зб. 5193, арк. 163–164.
9. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали. – Івано-Франківськ :

Лілея-НВ, 2001. – Т. 1. – 584 с.

10. Діло. – 19 жовтня.
11. Діло. – 2 жовтня.
12. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. / О. Кузьма. – Львів, 1931. – С.41.
13. Великочий В. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР : монографія / В. Великочий ; Прикарпатський нац. ун-тет ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – 278 с.
14. Литвин М.Р. Історія ЗУНР / М.Р. Литвин, К.Є. Науменко. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – С. 36.
15. Діло. – 1918. – 17 листопада.
16. Макух І. На народній службі : Спогади / І. Макух / [За наук. ред. О. Жерноклесва, В. Великочого]. – К. : Основні цінності, 2001. – С. 190.
17. Діло. – 1918. – 15 листопада.

Velykochyy V.S. NORTH-EASTERN POKUTTIA AND NOVEMBER NATIONAL DEMOCRATIC REVOLUTION (1918). The article highlights by means of elements of microhistory and historic study methodology the events related to the causes, course and first consequences of the November National Democratic Revolution in 1918 in Pokuttia, particularly in its north-eastern part – Tlumach region. The thesis of objective laws of occurrence and flow of the revolutionary process is suggested, its features in the Ukraine-wide context are represented.

The main emphasis is done on the fact that the November National Democratic Revolution in Western

Ukraine (1918), laid the foundation for restoration and development of statehood in the region, contributed to the growth of national consciousness among the West Ukrainian people. Formation of state authorities, elements of the national statehood took place in the period of 1–13 November 1918. In Tlumach region this process was consistently and systematically, and in most counties of Eastern Galicia as well. Real steps of state building was legalization of the Ukrainian National Council as a parliament, the election of the first government – the Provisional State Secretariat, forming national county councils, appointing county commissioners as local authorities and self-governing bodies. One of the State Secretaries-Ministers was appointed native of Tovmach (Pokuttia) Dr. Ivan Makukh.

It is concluded that Tlumach region became a significant support for the West Ukrainian People's Republic in the process of its development and strengthening. It inspired by its stability, confidence in the future the hope in the correctness of the chosen path, the hope for the future strengthening. However both Pokuttia and Eastern Galicia went through the moments of triumph and national drama during the Ukrainian Revolution 1917–1923. Events of the November National Democratic Revolution in 1918 went down in its history as a remarkable and significant page, an example of national heroism and self-sacrifice.

Keywords: *Pokuttia, Tlumach region, Battle of Lviv, the West Ukrainian People's Republic, sources for study.*

Великочий В.С. СЕВЕРОВОСТОЧНОЕ ПОКУТЬЕ И НОЯБРЬСКАЯ (1918 ГОДА) НАЦИОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ. В статье освещаются события, связанные с причинами возникновения, ходом и первыми последствиями Ноябрьской национально-демократической революции 1918 года на Покутье, в частности его северо-восточной части – Тлумаччине. Выдвигается тезис о закономерности возникновения и протекания революционного процесса, отображаются как его особенности, так и характерные черты в общеукраинском контексте. Применяются элементы методологии микроистории, исторического краеведения.

Тлумаччина стала серйозной опорой для ЗУНР в процессе ее строительства и утверждения. Вместе с Покутьем, с восточной Галичиной ей пришлось пережить как моменты триумфа, так и национальной драмы в ходе украинской революции 1917–1923 гг. А события Ноябрьской национально-демократической революции 1918 г. вошли в ее историю выдающейся и весомой страницей, примером национально-го героизма и самопожертвования.

Ключевые слова: Покутье, Тлумаччина, Листопадовый Чын, Западно-Украинская Народная Республика (ЗУНР), источники к изучению.

УДК 94(477.8):32

**МИКОЛА ЛАГОДИНСЬКИЙ – ВИЗНАЧНА ПОСТАТЬ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ:
ЖИТТЄВИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ ШЛЯХ****В.М. Клапчук**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті наводяться оригінальні матеріали про життєвий та творчий шлях голови Української Радикальної Партії, посла до Австрійського парламенту, члена Загальної Української Ради та Української Національної Ради доби ЗУНР Миколи Лагодинського, розквіт політичної кар'єри якого припав на період його проживання у містечку Делятин. М. Лагодинський народився у с. Добриводах поблизу Збаражжя, закінчив Золочівську гімназію та юридичний факультет Львівського університету. На початку своєї політичної кар'єри належав до народовців, відтак був до смерті членом Української радикальної партії.

У 1900 р. переїхав на адвокатську роботу до містечка Делятин Надвірнянського повіту. Відразу ж включився у суспільно-політичну роботу, проводив передвиборну агітацію, організовував віча, агітував за відкриття Українського університету у Львові. 1902 р. за його ініціативою у Делятині створено читальню товариства «Просвіта», першу щадничо-позичкову «Руську касу». 1907 р. вперше став послом до Австрійського парламенту. У 1908 р. його обрано до Центрального комітету «Січі» в якості скарбника. У грудні 1910 р. на XXV з'їзді Української радикальної партії Лагодинського обрано головою партії.

1911 р. після дострокових виборів М. Лагодинський удруге став послом до Австрійського парламенту. У грудні 1913 р. його знову обрано головою УРП, а також послом до Галицького сейму.

На початку Першої світової війни увійшов у Головну Українську Раду. З наближенням російських військ виїхав з родиною до Відня й там перебував майже цілу війну, активно включившись в роботу Загальної Української Ради. Пізніше став суддею Польового суду Начальної команди УГА, ввійшов до складу Української Національної Ради ЗУНР.

Ключові слова: ЗУНР, Українська Радикальна Партія, посол, Австрійський парламент, Загальна Українська Рада, Українська Національна Рада, Делятин.

Вступ. На сьогоднішній день ще повністю не висвітлено місце і роль у житті Західноукраїнської Народної Республіки багатьох політичних, культурних, господарських діячів Галичини. До таких імен можна зарахувати і відомого політичного діяча Миколу Лагодинського, про політичне життя, громадську позицію якого досить мало інформації у наукових колах. З цією метою і здійснено спробу правдиво і неупереджено висвітлити життєвий і творчий шлях людини, що

навіки прославила свій край і займає почесне місце у переліку відомих людей Галичини.

Огляд літератури та джерел.

Матеріали, що наводитимуться нижче, вводяться у науковий обіг вперше, зібрані Михайлом та Володимиром Клапчуками від очевидців, родичів та знайомих М. Лагодинського. Більшість оригіналів, на базі яких ґрунтується виклад статті, знаходяться у Домашньому архіві родини Клапчуків у Делятині [1].

Виклад матеріалу. Як справедливо відмічено у некролозі, до найінтелігентніших умів українського народу в 1900–1910 рр. безумовно належав Микола Лагодинський.

М. Лагодинський народився 28 жовтня 1866 р. у с. Добриводах поблизу Збаража, де його батько, Гнат Лагодинський, був парохом. Згодом о. Г. Лагодинського перевели до Тернополя й там Микола відвідував початкову школу. Після передчасної смерті батька брат Лев забрав маму та Миколу до Золочева й записав наймолодшого з родини – Миколу – до місцевої гімназії. У цій школі М. Лагодинський познайомився зі старшим на два роки учнем К. Трильовським, що зумів організувати своїх товаришів та керувати їх позашкільною роботою. Гімназисти створили власну підпільну бібліотеку, проводили семінари, влаштовували концерти. Микола підключився до праці гуртківців, писав статті для газети, виступав з рефератами. Після переїзду К. Трильовського з Золочева до Коломиї М. Лагодинський перейняв провід над гімназистами.

Крім роботи в гімназійному

гуртку, М. Лагодинський брав активну участь у передвиборних кампаніях, агітуючи за українських кандидатів на послів до Галицького сейму та Віденського парламенту. Незважаючи на значну громадську роботу та незначні достатки, особливо після смерті брата й мами, Микола вчився дуже добре й належав до найкращих учнів гімназії.

Після закінчення середньої школи та успішного складання екзаменів М. Лагодинський поступив на юридичний факультет Львівського університету, а закінчивши його, – на адвокатську практику в Мацошині. Після успішної практики він захистив дисертацію на звання доктора права. На цей же період припадає й його одруження з Клавдією Саноцькою. У подружжя Миколи та Клавдії Лагодинських у 1896 р. народилася донька Марія, 1898 р. – Ірина, 1901 р. – Галина та 1903 р. – Ярослава. Остання відома у Галичині як відома поетеса Леся Верховинка.

На початку своєї політичної кар'єри М. Лагодинський належав до народовців, а відтак, ще будучи адвокатським практикантом, вступив до Української радикальної партії (УРП) та до самої смерті був її зразковим членом. Зафіксовані дві події, в яких М. Лагодинський виявив свою принципову партійну позицію. Так, мав місце випадок, що віділ товариства «Просвіта» у Львові не згодився прийняти у члени відомих тоді соціалістичних діячів І. Франка та М. Павлика. М. Лагодинський виступив за це з різкою критикою поступку віділу «Просвіти».

У 1900 р. М. Лагодинський

приїхав на адвокатську роботу до «забутого богом та людьми» Делятина. Тут за свої заощадження та придане дружини побудував два будинки, в одному з яких М. Лагодинський відкрив свою адвокатську канцелярію, а вільні кімнати віддав у розпорядження товариства «Бесіда» та «Руська каса». Другий будинок був жилим родинним, проте на другому поверсі у 1906–1912 рр. там проживав Іван Семанюк (Марко Черемшина), а в 1912–1914 рр. – Михайло Козоріс, які були адвокатськими практикантами у М. Лагодинського.

У суспільно-політичну роботу М. Лагодинський включився відразу ж нісля приїзду до Делятина. Вперше про його діяльність на Делятинщині згадано з нагоди передвиборної акції, що розпочалася в жовтні 1900 р. На теренах Надвірнянського повіту перші збори незалежних від урядових чинників мужів довір'я відбулися 13 жовтня у Делятині за ініціативою М. Лагодинського. Присутні вибрали виборчий комітет на чолі з М. Лагодинським та вирішили підтримати кандидатури судового радника О. Карановича з Станиславова та адвоката Т. Окуневського з Городенки. Проте вибори були програні, «завдяки» повітовому старості, який наказав голосувати за К. Мандичевського та Мойсу, що отримали, відповідно 87 та 86 % голосів.

У 1901 р. зустрічаємо М. Лагодинського у числі чотирьох організаторів великого віча у Делятині в справі відкриття Українського університету у Львові. Крім М. Лагодинського до організаційного комітету належали ад-

вокат І. Драгомирецький, священники І. Городиський і М. Драгомирецький.

1902 р. за ініціативою і при активній участі М. Лагодинського у Делятині створено читальню товариства «Просвіта», котра скоро витіснила впливи москвофільного «Общества имени Качковского», а також першу щадничо-позичкову «Руську касу», яка успішно стала конкурувати з подібними польськими та єврейськими установами і в значній мірі відтягнула українських селян від лихварської залежності. При керівництві «Руською касою» стали перші однодумці М. Лагодинського – податковий урядовець Олександр Колянковський та касовий оператор Осип Климович.

Відтак селами почали створюватися читальні «Просвіти», а у Ворохті та Микуличині при значній допомозі жаб'євських організаторів П. Шеке-рика та Ю. Соломійчука зав'язалися коші молодіжного товариства «Січ». На терені Делятинщини з'явилися місцеві ентузіасти радикального руху, зокрема Ю. Флис з Делятина, Ф. Гаврилюк з Ворохти, І. Захарчук з Чорних Ослав та ін. Наслідки цього етапу дали добрі результати у 1907 р., коли радикальні діячі відчули свою силу й постановили дати бій своїм політичним противникам. Розпочалося все з того, що на нараді покутських радикалів на Надвірнянський виборчий округ з виборів до Віденського парламенту проти Мандичевського виставлено кандидатуру популярного у Галичині радикального та січового діяча Кирила Трильовського, а його заступником – делятинського адвоката й організатора М. Лагодинського. Таким чином,

Микола Лагодинський вперше став послом до Австрійського парламенту по виборчому округу Долина – Калуш – Надвірна.

У вересні 1907 р. про М. Лагодинського згадано у Австрійському парламенті: за всю сесію парламенту молодий політик підготував та вніс на розгляд лише одну пропозицію відносно зловживань камеральних урядовців при продажі дерева з державних лісів Надвірнянщини.

На початку 1908 р. М. Лагодинський активно включився у передвиборчу кампанію за кандидата від радикальної партії на посла до Галицького сейму. Вже 4 січня він скликав до Делятина 45 делегатів з 17 громад повіту та запросив як гостей К. Трильовського та І. Сандуляка. Відкривши збори, він розповів присутнім про виборчу ординацію, а відтак надав слово делегатові з Парища Д. Яковейку, який від імені декількох делегатів виставив кандидатуру на посла в особі І. Сандуляка. Після багатьох фальсифікацій з боку адміністрації та перевиборів все ж таки 77 голосами проти 66 послом до Галицького крайового сейму було обрано І. Сандуляка.

19 квітня 1908 р. у Станиславові відбувся І крайовий з'їзд «Січі». Головою з'їзду вибрано М. Лагодинського, заступниками Сандуляка та Радуляка, секретарем – січового організатора з Делятина О. Климовича. Після розгляду різних питань порядку денного обрано Центральний комітет «Січі», до якого ввійшли К. Трильовський, М. Лагодинський, І. Сандуляк, П. Думка, І. Грабовецький, М. Королук, С. Брикович та А. Палій. М.

Лагодинському доручено виконувати обов'язки скарбника комітету «Січі». Так вперше М. Лагодинський вийшов на широку галицьку суспільно-політичну арену, заслужено зробивши ще один крок на шляху до загального визнання його як одного з найкращих діячів українського народу. У грудні 1908 р. М. Лагодинський брав участь у роботі XIX з'їзду Української радикальної партії в Тернополі, де виступив з доповіддю про пенсійне забезпечення робітників і хліборобів.

Вперше у Австрійському парламенті М. Лагодинський виступив 17 червня 1909 р. У своїй промові він висловив своє бачення виборчої реформи, яка за своїм змістом принесла народові гірке розчарування, оскільки і далі санкціонувала панування поляків в Україні та поставила українську бідноту у виключне положення в Австро-Угорщині.

З уваги на те, що австрійський уряд відносився прихильно до поляків, надав їм надзвичайні права в Галичині, потурав ворожому українству русофільству, М. Лагодинський категорично висловився проти підтримки такого уряду.

У серпні 1909 р. М. Лагодинський знаходився в Делятині: 21 серпня в його будинку відбулася нарада радикальних послів; 22 серпня він і Сандуляк звітували про свою посольську діяльність у Микуличині; 29 серпня Л. Бачинський, К. Трильовський, Ю. Романчук та І. Сандуляк звітували на вічі в Перерослі.

Наприкінці року Лагодинському довелося ще раз побувати у Відні й внести 6 пропозицій на розгляд

парламенту. У них йшлося: про зловживання на громадських виборах у Білих Ославах; про створення окремої єврейської громади в Микуличині; про безправства скарбника у Ланчині; про обмеження прав селян передачею під вирубку державних лісів спекулянтам; про розширення залізничної станції у Делятині.

1909 р. Лагодинський видав брошуру «Парламент австрійський на службі поляків».

22 травня 1910 р. відбулися загальні збори повітової організації «Січ» у Делятині. Головою зборів вибрано М. Лагодинського, заступником Ю. Флиса з Делятина, секретарем І. Гродзіцького з Заріччя. Першим зі словом про історію заснування і діяльності «Січі» від часу її утворення виступив голова зборів. На цьому зібранні Миколу Лагодинського обрали кошовим повітової «Січі», П. Вишневського – осавулом, І. Гродзіцького – вчителем, О. Климовича – скарбником, Ф. Вацика – писарем.

У червні 1910 р. М. Лагодинський перебував у Відні, де 16 червня виступив у парламенті з довгою промовою. На початку промови Лагодинський гостро критикував діяльність Кабінету міністрів під керівництвом Вінера, вважаючи її неконституційною, оскільки вона спрямовувалася лише на те, щоб зробити парламент безсильним і підвладним своїй волі. До цього причетним, вважав політик, був і сам парламент, що загострив свій регламент, а опозиційні партії, що погодилися на це, – привели себе до самовбивства.

Влітку 1910 р. М. Лагодинський пере-

бував на Делятинщині: 17 липня звітував про свою посольську роботу на вічу у Надвірній; 7 серпня – у Камінній; 14 серпня разом із І. Сандуляком та Л. Бачинським – у Дорі. Звітуючи в Дорі, М. Лагодинський повідомив громадськість, що українські послы лише влітку 1910 р. внесли на розгляд парламенту 935 пропозицій і виголосили понад 100 промов.

18–19 грудня 1910 р. М. Лагодинський був присутнім на XXV з'їзді Української радикальної партії у Львові. Це був ювілейний з'їзд, що знаменувався двадцятилітнім існуванням партії, але на ньому прийшлося займатися досить неприємними партійними справами, зокрема, диверсійними викидами К. Трильовського. З уваги на важкий моральний і матеріальний стан партії, тодішній голова заряду Л. Бачинський вирішив уступити свою посаду. З'їзд обрав новий заряд на чолі з М. Лагодинським. Його заступником обрано І. Макуха.

Після партійного з'їзду у Львові, 5 березня 1911 р. М. Лагодинський провів окружний з'їзд УРП в Станиславові. З'їзд прийняв кілька резолюцій, зокрема про нове виборче право, про необхідність проведення перевиборів сільських зарядів партії, про потребу наради кошових при Головному січовому союзі, про святкування річниці смерті Т. Шевченка тощо. Виконуючи одну з цих резолюцій, 12 березня 1911 р. читальня «Просвіти» та «Січ» у Делятині при активній допомозі М. Лагодинського влаштувала в залі «Руської каси» у Делятині шевченківський концерт. Основні виступи в ньому належали близьким по-

місникам Лагодинського І. Семанюку, О. Климовичу, І. Гродзіцькому, С. Солом'яному та ін.

30 березня 1911 р. цісар розпустив парламент, оголошено нові вибори. Розпочалася передвиборна кампанія. 15 квітня в Станиславові зібралися члени розширеного заряду УРП і постановили офіційно виставити кандидатури: по виборчому округу № 59 (Станиславів) Л. Бачинського; по виборчому округу № 58 (Городенка) – В. Стефаника; по виборчому округу № 55 (Надвірна, Калуш, Долина) – М. Лагодинського; по виборчому округу № 66 (Коломия) – К. Трильовського. Вищезгадані кандидати провели зустрічі з виборцями, на яких в їхню підтримку висловилися не лише селяни, але й світська інтелігенція. Таким чином, М. Лагодинський удруге став послом до Австрійського парламенту.

Навесні 1912 р. М. Лагодинський здійснив особливо великі організаційні заходи. 21 квітня у Делятині в приміщенні «Руської каси» відбулися загальні збори чотирьох культурно-освітніх і господарсько-економічних установ. Для підготовки та проведення спільних зборів кількох повітових установ заздалегідь був створений спеціальний комітет, куди увійшли представники радикалів і націонал-демократів, зокрема посол М. Лагодинський, суддя Г. Онуферко, директор «Руської каси» Т. Головацький, новий адвокатський конціпієнт Лагодинського М. Козоріс, диригент Делятинського оркестру та голова повітової «Січі» О. Климович, студент права С. Солом'яний. Зокрема, на зборах «Просвіти» виступали М. Лаго-

динський, П. Карп'як зі Львова та ін. Початок 1913 р. ознаменувався для Лагодинського працею у Австрійському парламенті, де вже 4 січня у міністра освіти відбулася конференція між Українським парламентським клубом (голова – М. Лагодинський) і Польським колом, що тривала п'ять годин, проте нічого не вирішила в справі створення українського університету. 16 листопада 1913 р. мешканці Делятина, очолені радикальним діячем М. Лагодинським, в домі «Бесіди» влаштували святкування в честь І. Франка. Імпрезу промовою відкрив М. Лагодинський.

25 грудня 1913 р. Львові відбувся XXVI з'їзд УРП, на якому зі звітною доповіддю виступив голова партії М. Лагодинський. Серед виступаючих були: С. Данилович (від імені з'їзду висловив подяку І. Франкові та М. Павлику), касир С. Винників, К. Трильовський, І. Макух, О. Назарук. Останній висловив досить сміливу ідею про національну автономію Галичини. У дискусії брали участь І. Франко, М. Лагодинський, Я. Весоловський, К. Трильовський, І. Макух та ін. Головою заряду знову обрано М. Лагодинського.

Наприкінці грудня 1913 р. українські послы зробили обструкцію в Австрійському парламенті, виголошуючи довгі промови. В числі промовців був і М. Лагодинський. В цей же час М. Лагодинського виставлено кандидатом та відтак обрано послом до Галицького сейму по 144 виборчому округу.

У березні 1914 р. з ініційовано створення при кращих місцевих това-

риствах «Січ» спеціальних воєнізованих відділів – «Січові стрільці». До кінця весни такі відділи створили у Делятині, Білих Ославах, Дорі й Микуличині. Важливу роль у формуванні цих відділів відіграв і М. Лагодинський. Він теж наглядав за належною підготовкою потужніших «Січей» Делятинщини до участі в крайовому святі «Січі», яке намічено було влаштувати 28 червня у Львові на честь 100-х роковин з дня народження Т. Шевченка. М. Лагодинський був присутній на цьому святі, яке перервалося через звістку про вбивство в Сараєво австрійського престолонаслідника. М. Лагодинський написав статтю «По атентаті», в якій висловив жаль з приводу смерті архикнязя, бо від убитого українці очікували покращення своєї долі.

Липень 1914 р. проходив у балачках про можливість вибуху війни та необхідності підготовки до виборів, які було назначено на жовтень. Але їм не судилося збутися – 28 липня 1914 р. розпочалася війна, що з локальної переросла у світову. Вже на початку серпня 1914 р. у Львові з представників всіх українських партій та політичних груп створено Головну Українську Раду, до складу якої ввійшов і М. Лагодинський. З серпня 1914 р. Рада видала Маніфест, який закликав українців до боротьби на стороні Австро-Угорщини проти Москви, за визволення України.

З наближенням російських військ до Делятинщини, М. Лагодинський втік з родиною до Відня й там перебував майже цілу війну, активно включившись в роботу Загаль-

ної Української Ради. Пізніше М. Лагодинський став суддею Польового суду Начальної команди УГА, ввійшов до складу Української Національної Ради ЗУНР і як член останньої наказав Томі Головацькому та Олександру Колянковському від імені ЗУНР перебрати владу на Делятинщині. Перед баченням національної катастрофи й наступу польських військ, заподіяв собі смерть. У некролозі писалося, що «...в покійному тратить українська суспільність одну з найінтелігентніших політичних голов...». На сімейній гробниці у Делятині написано: «Др. Микола Лагодинський, 28.X.1866 – 12.V.1919».

Висновки. Таким коротким, але досить насиченим, був політичний шлях істинного галичанина, борця за долю України, Миколи Лагодинського. У серцях істинних галичан його ім'я, думки, переживання завжди будуть присутніми, його боротьба закликає всіх нас боротись за утвердження України, не жаліючи свого здоров'я і навіть життя!

Література

1. Клапчук В.М. Делятинщина: історико-географічне дослідження / В.М. Клапчук, М.М. Клапчук. – Делятин; Івано-Франківськ : Фоліант, 2007. – 584 с.
2. Клапчук М.М. Історико-етнографічний нарис Делятинщини (від найдавніших часів до 1939 року) / М.М. Клапчук, В.М. Клапчук. – Делятин, 2000. – 120 с.
3. Домашній архів родини Клапчуків, ф. 8, опис 1, справа 1, 145 арк.

Klapchuk V.M. MYKOLA LA-GODYNSKYI AS AN OUTGOING PERSON OF THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC: LIFE AND POLITICAL ACTIVITIES. The article presents the original material on the life and career of the Ukrainian Radical Party chairman, Ambassador to the Austrian parliament, member of the General Ukrainian Rada and Ukrainian National Rada in the days of the West Ukrainian People's Republic - Mykola Lahodynsky, whose rising political career took place in the period of his residence in the town Delyatyn. M. Lahodynsky was born in the village Dobryvody near Zbarazh, finished the Zolochiv High School and the Law Faculty of the Lviv University. At the beginning of his political career he belonged to the narodovtsi, then was a member of the Ukrainian Radical Party till his death.

In 1900 he moved to advocacy work to the town Delyatyn, Nadvirna County. He got involved immediately in social and political work, carried out campaigning, organized rallies, campaigned for opening Ukrainian university in Lviv. 1902 «Prosvita» reading room and the first «Rys`ka kasa» were opened on his initiative in Delyatyn. 1907 he became the first ambassador to the Austrian parliament. In 1908 he was elected to the Central Committee of the «Sich» as treasurer.

In December 1910 at the XXV Congress of the Ukrainian Radical Party Lahodynsky was elected party chairman. 1911 after the early elections Lahodynsky became ambassador to the Austrian parliament for second time. In

December 1913 he was re-elected chairman of the URP and ambassador to the Galician Sejm.

At the beginning of the World War I he became a member of the main Ukrainian parliament. With the approach of Russian troops he moved with his family to Vienna, and there was almost the whole war, was active member in the work of the General Council of Ukrainian. He later became a judge of the supreme court of the Field UGA team, became a member of the Ukrainian National Rada of the West Ukrainian People's Republic.

Keywords: the West Ukrainian People's Republic, the Ukrainian Radical Party, Ambassador, Austrian Parliament, the General Ukrainian Rada, the Ukrainian National Rada, Delyatyn.

Клапчук В.М. МЫКОЛА ЛАГОДИНСКИЙ – ВЫДАЮЩАЯСЯ ФИГУРА ЗАПАДНОУКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ: ЖИЗНЕННЫЙ И ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПУТЬ. В статье наводятся оригинальные материалы о жизненном и политическом пути председателя Украинской Радикальной Партии, посла в Австрийском парламенте, члена Общей Украинской Рады и Украинской Национальной Рады периода ЗУНР Микола Лагодинского, расцвет политической карьеры которого припал на период его проживания в городке Делятин.

М. Лагодинский родился в с. Добриводах близ Збаража, окончил Золочивскую гимназию и юридический факультет Львовского университета. Вначале своей политической

карьеры принадлежал к народникам, потом до смерти был членом Украинской радикальной партии.

В 1900 г. переехал на адвокатскую работу в городок Делятин Надворнянского уезда. Сразу же включился в общественно-политическую работу, проводил предвыборную агитацию, организовывал вече, агитировал за открытие Украинского университета во Львове. В 1902 г. за его инициативой в Делятині создано библиотеку общества «Просвита», первую сберегательно-заемную «Русскую кассу». В 1907 г. впервые стал депутатом Австрийского парламента. В 1908 г. избран в Центральный комитет «Сичи» в качестве бухгалтера. В декабре 1910 г. на XXV съезде Украинской радикальной партии Лагодинского избрали председателем партии.

В 1911 г. после досрочных выборов М. Лагодинский снова стал депутатом Австрийского парламента. В декабре 1913 г. снова избран председателем УРП и депутатом Галицкого сейма.

В начале Первой мировой войны вошел в Главную Украинскую Раду. С приближением русских войск выехал с семьей в Вену и там пребывал почти всю войну, активно работая в Общей Украинской Раде. Позже стал судьей Полевого суда Начальной команды УГА, вошел в состав Украинской Национальной Рады ЗУНР.

Ключевые слова: ЗУНР, Украинская Радикальная Партия, посол, Австрийский парламент, Общая Украинская Рада, Украинская Национальная Рада, Делятин.

УДК: 908:930/1

МОНОЦЕНТРИЗМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ У ГАЛИЧИНІ 1830-х – 1930-х рр.

О.І. Дутчак

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

На сторінках статті виокремлено та проаналізовано основні блоки історіографічних проблем туристично-краєзнавчого руху у Галичині 1830-х – 1930-х рр.: народознавчі подорожі «Руської Трійці», І. Франка та їх оточення і послідовників; туристсько-краєзнавча діяльність молодіжних і студентських організацій; функціонування спеціалізованих туристсько-краєзнавчих інституцій. Опрацьовано широкий спектр різних за жанрами та видами наукових публікацій: довідники, енциклопедії, фундаментальні збірники наукових праць і тематичні часописи, дисертаційні роботи та автореферати, монографії й статейні публікації. Більша частина праць містять значний обсяг фактичного матеріалу, позбавленого оціночних характеристик і суджень, що дещо нівелює їхню наукову значущість. Результати дослідження дозволяють зробити висновок про україноцентричну позицію і національну зорієнтованість більшості сучасних українських науковців.

Ключові слова: історіографія, туристично-краєзнавчий рух, Галичина.

Вступ. У тематичному відношенні у структурі туристично-краєзнавчого руху вирізняються кілька вузлових проблем, найкраще представлених у літературі. Це: 1) народознавчі («туристські», «краєзнавчі»,

«етнографічні», «фольклорні») подорожі (мандрівки) діячів «Руської Трійці», І. Франка та їхнього оточення й послідовників; 2) туристично-краєзнавча діяльність молодіжних і студентських організацій; 3) функціонування спеціалізованих краєзнавчотуристичних інституцій.

Виклад матеріалу. В історичних синтезах ця проблематика в кращому випадку знаходила фрагментарне висвітлення. Ширше відображена вона в роботах культурологічного спрямування, де трактується як «результат», «наслідок», «вияв», «складник» загального національно-культурного відродження. Специфічні інформацію та оціночні характеристики про неї представляє пласт історико-біографічних праць. Порівняно із ним вужчий історіографічний «сегмент» становлять спеціальні, переважно статейні публікації, які пропонують цікаві узагальнення і висновки із означеної теми.

«Руська Трійця» – одне з унікальних явищ української історії. Маємо небагато аналогів, коли б одному неформальному об'єднанню інтелектуалів, що видало відносно невеликий за обсягом, але знаковий за науковою і суспільно-політичною значущістю доробок, було присвячено стільки літератури. Лише один покажчик із цієї проблеми за 1934-1990 рр. фіксує по-

над 1,9 тис. назв [37]. За два останніх десятиріччя її бібліографія збагатилася не однією сотнею праць. Феномен історіографії «Руської Трійці» полягає у тому, що до цієї теми, що-правда, з відмінних ідейних позицій зверталися радянські, діаспорні та, врешті, сучасні дослідники, причому з різних наукових галузей знань – історики, літературознавці, фольклористи, філософи, етнографи, педагоги тощо. Свого роду «відправними» у її вивченні стали праці І. Франка, І. Крип'якевича та особливо Є. Пеленського, який один з перших докладно реконструював маршрути подорожей Я. Головацького та І. Вагилевича.

Окремо варто відзначити фундаментальну монографію Р. Кирчіва «Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської Трійці» (1990) [20]. Узагальнивши великий обсяг українських й іноземних джерел, автор розкрив зміст її народознавчої програми, особливість якої полягала в тому, що вона реалізовувалася в період, коли громадянська історія, археологія, географія, етнографія, фольклористика фактично не розрізнялися між собою, виступаючи в щільному взаємозв'язку.

Надбання двох останніх десятиріч показали, що праця Р. Кирчіва не вичерпала осмислення масштабної експедиційної і науково-теоретичної діяльності членів «Руської Трійці» та близького до неї кола діячів. Утім приріст оригінальних знань простежуємо головню в розробці окремих вузькотематичних аспектів проблеми. Так, черговий раз звертаючись до «Подорожі...»

Я. Головацького, М. Вальо проаналізувала жанрові особливості твору в контексті подорожньої літератури про Карпати [9]. Порівнюючи його з іншими такого роду дослідженнями українських і зарубіжних діячів, вона вважає «Подорожі...» чи не найкращим твором такого жанру в українській літературі XIX ст. М. Вальо також заактуалізувала потребу вивчення, перекладу, перевидання подорожніх нотаток польських, німецьких, чеських, австрійських авторів, що мандрували Прикарпаттям.

Власну реконструкцію народознавчих мандрівок діячів «Руської Трійці» у контексті зародження і становлення українського краєзнавчо-туристичного руху в Галичині здійснив Я. Луцький [27–29]. Автор детально показав зміст просвітницької роботи серед місцевого населення під час її проведення.

Практично всі дослідження вказаної проблематики ґрунтуються практично на однаковому комплексі джерельних матеріалів та притаманних їм схожих підходах, трактуваннях, характеристиках зазначеного явища.

Сказане стосується і висвітлення мандрівничої діяльності у 1830-х рр. сподвижників галицьких «будителів» М. Верещинського, К. Блонського, Г. Боднаря, Г. Ількевича, Й. Левицького та інших згодом значних культурних і громадських діячів Галичини.

Виразний історико-краєзнавчий характер носить значна частина праць, присвячених І. Вагилевичу. З-поміж них відзначимо видання Г. Дем'яна

«Іван Вагилевич — історик і народознавець» [18], Б. Гаврилів і З. Бойчука «Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Вагилевича» [12] та ін. У них реконструйовано його подорожі галицьким Прикарпаттям, проаналізовано історико-етнографічні описи І. Вагилевичем цього терену, особливо Бойківщини, Гуцульщини; показано його стосунки й обмін інформацією про віднайдені пам'ятки із зарубіжними колегами тощо.

Схожу структурно-змістове наповнення мають студії про життєдіяльність Я. Головацького, зокрема П. Арсенича [3], Р. Кирчіва [20], Ф. Стеблія [49] та ін. У них акценти зміщуються на показ збору матеріалів і просякнуті ідеями романтизму його дослідження у галузі фольклористики. Науковці докладно відтворили маршрути подорожей Я. Головацького селами прикарпатського Придністер'я, теренами Буковини і Тернопільщини, з'ясовували процес налагодження ним широкого народознавчого збиральницького руху в Галичині й на Закарпатті за участі місцевих священиків, учителів, інших письменних людей.

В археографічних розвідках З. Матисякевича [30], показано, як у процесі мандрівок, зокрема й монастирями, Я. Головацький та І. Вагилевич збирали унікальні пам'ятки культури, що згодом слугували основою спеціальних джерелознавчих праць, які також вплинули на розвиток історико-краєзнавчих досліджень — важливого чинника національно-культурного життя українства.

Актуалізуємо значну групу досліджень історико-краєзнавчого спрямування, близьких до історії повсякденності, мікроісторії, що відображають родинне, соціальне, інтелектуальне середовище, в якому відбувалося світоглядне й наукове становлення діячів «Руської Трійці». Цікавими прикладами такого роду публікацій є розвідки Я. Онищука [35], який на основі маловідомих джерельних матеріалів відтворив становище і духовну атмосферу села Чепелі — батьківщини Я. Головацького, що повсякчас позначилася на його подальшій життєдіяльності. Такі публікації засвідчують перспективність вивчення проблеми на засадах психоісторії, методології фрейдизму тощо.

У своїй сукупності вказані та інші різновидові й різножанрові праці окреслюють та сприяють утвердженню в українській історіографії таких позицій. По-перше, мандрівки діячів «Руської Трійці» виявили загальний стан українського краєзнавства в Галичині, яке перебувало в зародковому стані, але спиналося на власні ноги зусиллями окремих діячів-інтелектуалів, що залучали до цієї справи й готували місцевих аматорів-краєзнавців. По-друге, повсякчас проводиться думка, згідно з якою зібраний під час мандрівок Я. Головацьким та І. Вагилевичем етнографічний і фольклорний матеріал стверджував етнокультурну окремішність галицьких українців серед інших народів імперії та їхню кривну єдність зі східноукраїнським етнічним масивом, відкривав перед світом ще не знану етнокуль-

турну самотність Галичини. По-третє, науковці доводять, що саме цей доробок «поєднав», «зробив складником» український національно-культурний рух із загальнослов'янським відродженням. По-четверте, вважається, що народознавчі мандрівки діячів «Руської Трійці» заклали «основу», стали «еталоном» вивчення побуту і фольклору карпатського краю та свого роду «відправною точкою» подальшого розвитку туристично-краєзнавчого руху в Галичині, що таким чином набирав пошукового, науково-пізнавального характеру та національно-патріотичного й освітньо-виховного змісту.

Народознавчі мандрівки діячів «Руської Трійці» нагадаємо, подаються в літературі як «причинкові», «зразкові» стосовно наступного етапу краєзнавчо-туристичного руху, що розгорнувся у другій половині XIX – на початку XX ст. На тлі його організаційно-інституціонального розмаїття та участі в ньому ширшого кола молоді й відомих науковців знаковою постаттю в роботах із цієї тематики виступає І. Франко. Це зумовлювалося не лише його дієвою участю в цьому русі, а й тим, що саме учений виступив його першим літописцем. Вплив надбань І. Франка на подальше вивчення українського туристичного краєзнавства проявляється в наголошуванні на його самодостатності, окремішності від поляків, в акцентуванні уваги на значенні такої діяльності для пізнання й усвідомлення української етнокультурної самотності.

Аналітичне осмислення молодіжних народознавчих подорожей другої половини 1880-х рр. під кутом історичного краєзнавства започаткував І. Крип'якевич (1925, 1932). У сучасній вітчизняній історіографії побутує тенденція висвітлення народознавчих мандрівок 30-х та 80-х рр. XIX ст. у контексті дослідження різних конкретно-історичних проблем. Так, у праці Р. Ковальюка [22] вони розглядаються як складник студентського руху й передумова його подальшого розвитку. Екстраполюючи погляди й оцінки їхніх учасників, передусім Я. Головацького, автор акцентував на патріотично-виховному значенні мандрівок, чим звузив різнопланове суспільне і наукове значення цього явища.

З іншого боку, його «універсальність» засвідчує наукова історико-педагогічна література (напр., монографія Г. Білавич і Б. Савчука [4] та ін.), що показує роль учителів і духовенства в улаштуванні народознавчих мандрівок, акцентує на їхньому виховному й пізнавальному значенні у формуванні учнівської і гімназійної молоді. У дослідженні М. Черепанина [55] з історії музичного мистецтва в Галичині розкрита роль співочих і студентських товариств («Львівський боян», «Академічна громада» та ін.) у проведенні «мистецьких артистичних» мандрівок краєм в 1890-х та 1904–1905 рр.

Сталу історіографічну традицію має персоніфікація краєзнавчо-туристичного руху, коли його важливі сюжети, тенденції, оціночні характе-

ристики відображаються через призму життєдіяльності окремих учасників подорожей – знаних науковців і громадських діячів.

Перше місце з-поміж них знову ж таки посідає постать І. Франка. У масиві літератури з франкіани ця проблема здебільшого піднімається фрагментарно і розглядається, повторимо, як один із чинників формування світоглядних і наукових уподобань Каменяра. Тому зупинимося на роботах, у яких вона становить головний предмет дослідження. Серед них важливими виступає низка праць [17; 50–51; 56], де в системному детальному вигляді відтворено організовані ним мандрівки студентської молоді 1883–1989 рр. Прикметно, що автори назвали імена їхніх учасників та відзначили позитивну роль цих подорожей у збиранні етнографічного і фольклорного матеріалу та формуванні національної свідомості місцевого населення.

Сучасні науковці та франкознавці (П. Арсенич [3], І. Білінкевич [5–6], Г. Дем'ян [18], Я. Луцький [27–29], В. Скоморовський [44–48], Р. Шутка [56] та ряд інших) за певними (подекуди суб'єктивними) критеріями поділяють подорожі І. Франка на різні «етапи», «періоди». Помітна тенденція до «видовження» «мандрівничої доби» І. Франка на 1901–1914 рр., коли, проживаючи в Криворівні, він у товаристві знаних діячів Галичини, Буковини, Закарпаття, Наддніпрянщини мандрував улітку Гуцульщиною. Утім це питання висвітлюється за доволі схожим

«інтегралом», оскільки дослідники опираються переважно на одні й ті ж джерела, передусім праці і листування самого І. Франка та спогади про нього. Ця обставина стилізує і дещо «збіднює» це цікаве явище культурного життя України початку ХХ ст.

Змістовна в інформативно-аналітичному відношенні публікація Я. Серкіза [43] про мандрівничо-краєзнавчу діяльність І. Гавришкевича, по-перше, розкривають один з недостатньо представлених у літературі етапів краєзнавчо-туристичного руху за доби «Весни народів» 1848 р., по-друге, узагальнюють науковий доробок самого І. Гавришкевича, визначають його місце в розвитку краєзнавчого руху Галичини. У такому контексті І. Гавришкевич виправдано трактується як один з «піонерів» галицької картографії ХІХ ст. та людина енциклопедичних знань (під час подорожей зібрав цінний матеріал з фольклористики і природознавства).

Значну увагу приділено діяльності А. Петрушевича [23–24], І. Крип'якевича [16], І. Шараневича [7], Ю. Целевича [31–32; 40]. Тенденцію до розширення діапазону вивчення менш відомих у науковій літературі діячів, які відіграли вагомий роль у розвитку туристично-краєзнавчого руху, засвідчують цікаві змістовні розвідки про громадського діяча, мандрівника, краєзнавця К. Гутковського з Тернопільщини, Д. Горняткевича, спираючись на праці якого, дослідники відтворюють популярні маршрути та переживання туристів від ознайомлення із мальовничою природою і ба-

гатою духовною і матеріально культурною краю [27, с. 128–130].

Наступний обширний історіографічний блок про туристично-краєзнавчий рух представляють студії з історії українських громадських організацій Галичини другої половини ХІХ – 30-х рр. ХХ ст., що традиційно розглядаються як складник національно-культурного розвитку українства. За характером і завданнями діяльності поділяємо їх три групи. Першу становлять масові молодіжні («Сокіл», «Січ», «Луг», «Пласт») та студентські й спортивні товариства. У літературі про них побутує погляд, згідно з яким туристика і краєзнавство були одним з напрямів їхньої діяльності та формою і засобом національно-патріотичного виховання членів. Другу групу становлять спеціалізовані інституції, покликані розвивати туристично-краєзнавчу роботу («Чорногора», «Плай», Карпатський лещатарський клуб та ін.); третю – культурно-освітні («Просвіта», Українське педагогічне товариство) та жіночі («Союз українок») організації й об'єднання інтелігенції, які спорадично чи опосередковано спричинялися до розвитку туристичного краєзнавства. Паралельно з ними існували ідентичні польські інституції.

За доби незалежності цю проблематику активно розробляють представники різних галузей гуманітарних наук, що вилилося у появу десятків дисертаційних і монографічних праць, сотні статейних і науково-популярних публікацій, автори яких доповнюють доробок західноукра-

їнських істориків кінця ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. та українського зарубіжжя новими джерельними матеріалами й аналітичними положеннями.

Серед молодіжних товариств найбільші досягнення в розвитку туристично-краєзнавчої діяльності мав «Пласт», що зумовлювалося характером його ідеології та виховної методи, які зобов'язували кожного члена товариства до участі в таборванні. Аналіз показує, що сучасні науковці належним чином простудіювали й адаптували до своїх досліджень розробки головних теоретиків українського скаутингу О. Тисовського (1921) і Ю. Старосольського (1979), які відображають досвід та організаційні засади пластового таборвання.

У сучасній історіографії туристично-краєзнавча діяльність «Пласту» висвітлена достатньо глибоко і докладно. Про це засвідчує окремий розділ «Мандрівництво і таборвання» монографії Б. Савчука [39, с. 149–167], де показані їхня роль і значення у фізичному та ідейно-патріотичному вихованні молоді. У книзі В. Окаринського [33, с. 101–109], крім того, розкрита багатогранна діяльність пластових таборів, зроблені цікаві узагальнення щодо їхньої кількості, числа учасників тощо. Складена автором «діаграма» пластових таборів на Закарпатті [33, с. 212–214] відображає реальний вплив і охоплення цією формою виховної роботи юнаків і дівчат краю різних національностей.

Урешті, в науково-популярній книзі «З історії туристично-краєзнавчої роботи в «Пласті» (1911–1930

рр.)» [27] Я. Луцький узагальнив її зміст, форми і методи. Науковець увіразнив притаманні літературі українського зарубіжжя та вітчизняній історіографії 1990-х рр. романтично-позитивістські підходи до вивчення і героїзації певних явищ української історії з обов'язковим акцентуванням на їхній ролі в нарощуванні потенціалу для підготовки до подальшої боротьби за волю і незалежність України.

Зі схожих позицій представляється туристично-краєзнавча діяльність товариств «Сокіл», «Січ», «Луг», а особливо Католицької акції української молоді (КАУМ) «Орли», яка запозичила пластову виховну методу. Про це засвідчують статейні, книжкові, монографічні публікації І. Андрухівіа [1–2], Я. Луцького [27–29], Б. Трофим'яка [52, с. 510–525] та інших авторів, які розглядають туристику і краєзнавство як один з важливих напрямів діяльності молодіжних організацій, показують їх виховне значення тощо. У такому контексті розкриваються окремі на перший погляд «локальні» факти, які становлять вагомий явища, показові тенденції в історії туристично-краєзнавчого руху, що заслуговують на ширше представлення в історичній літературі. Ідеться, до прикладу, про тримісячне таборування членів КАУМ «Орли», «Сокола», КЛК та Українського студентського спортивного клубу, під час якого під проводом Я. Пастернака і С. Гели проводилися розкопки мигрополичої катедри в Крилосі [52, с. 523–524]. Цей факт можна трактувати як один з перших виявів археологіч-

ного туризму в Галичині.

Однак при цьому простежуємо явище, коли «нове вино заливається в старі міхи». Мовиться про прагнення дослідників нагромадити і ввести до наукового обігу якнайбільше нових фактів про розвиток різних форм громадського туристично-краєзнавчого руху, що не супроводжується намаганням переосмислити його суть і запровадити нові оціночні характеристики тощо. Таким чином, замість використання модерної дослідницької методики, приміром, з історії повсякденності, психоісторії, соціальної історії, вони продовжують рухатися «традиційними» шляхами, послуговуючись поглядами, оцінками, характеристиками перших організаторів і літописців «Сокола», «Січі», «Пласту»: К. Трильовського, І. Боберського, П. Франка, О. Тисовського та ін. Окреслене явище такою ж мірою стосується і вивчення туристично-краєзнавчого руху в Галичині у 30-х – 80-х рр. ХІХ ст.

Окремі цікаві сюжети про його розвиток містять праці різної тематики, де порушена проблема розглядається в контексті їх головної змістової лінії. Так, дослідження з історії фізичної культури і спортивного руху [10; 52] засвідчує, що розвій спортивного туризму в Галичині наприкінці ХІХ – у 30-х рр. ХХ ст. мав триєдине завдання: фізичне загартування, відпочинок та ідейне виховання, яке забезпечувалося відвідинами пам'ятних місць, ознайомленням з культурою.

Головну інформативну цінність мають спеціальні дослідження,

що відображають динаміку і рівень нагромадження знань з історії туристично-краєзнавчого руху в Галичині. Помітний стимул для їхнього розвитку давали профільні наукові конференції та часописи окресленого тематичного руслу.

У другій половині 1990-х рр. з'являється низка статейних публікацій, які дають узагальнюючу картину розвитку туристично-краєзнавчого руху в Україні (напр., Я. Серкіз [43]), у Галичині Я. Луцький [27–29], Р. Ковалюк [22] та ін.) і на її окремих адміністративних, географічних, етнографічних теренах (М. Дзурак [19], В. Клапчук [21] та ін.). Вони в певній історичній ретроспективі визначали його інституціональний складник, окреслювали основні маршрути подорожей, фокусували на об'єктах туристичного зацікавлення і відомих мандрівках, наголошували на національно-виховному значенні такої діяльності. Щоправда, учасники цього руху часто не ідентифікувалися за національною ознакою, тож, заявляючи, наприклад, що вивчатиметься «історія туризму в Галичині», автори обмежувалися показом діяльності українських організацій та ігнорували польські товариства. Мало місце явище, коли історики подавали в одному контексті українські та польські інституції, проте не визначали національний характер останніх, які таким чином сприймалися як «українські». Однак загалом можемо констатувати, що сукупність літератури, що з'явилася в зазначений період, окреслювала основний зміст туристичного

краєзнавства та головні віхи його розвитку.

З кінця 1990-х рр. починається новий етап дослідження цієї теми, що позначилося прогресуючою тенденцією до поглибленого вивчення окремих структурних елементів туристично-краєзнавчого руху, розмежуванні їх за національною ознакою, появі синтетичних оціночних характеристик цієї проблеми, розширенні кола її дослідників тощо. Так, у спеціальних наукових розвідках Я. Луцького [27–29], І. Серкіза [42], інших науковців здійснено детальну реконструкцію процесів виникнення, організаційного становлення, розгортання різних напрямів діяльності «Кружка любителів Львова» (1921–1923), туристично-краєзнавчого товариств «Плай», туристичного товариства «Чорногора», Подільського туристично-краєзнавчого товариства (1925–1939 рр.). В цих працях знайшли доволі вичерпне відображення персональний склад товариств, описи їхніх мандрівок, здобутки в екскурсійній, видавничій та інших напрямках праці з популяризації привабливості природи і культурних цінностей окремих теренів Галичини.

Наступний етап – 2001–2010 рр. – знаменував розширення тематичного діапазону вивчення туристично-краєзнавчого руху, коли поряд з його «традиційно-репрезентативними» складовими (мандрівки «Руської Трійці», І. Франка та їхнього оточення, діяльність масових молодіжних і спеціалізованих товариств), стали активніше вивчатися його нові форми

і напрями, зокрема щодо розбудови інфраструктури туристики, проведення природоохоронної діяльності та ін. Поступово зміщувалися акценти з вивчення праці громадських самодіяльних інституцій на суспільні інститути й структури іншого рівня та спрямування, зокрема державні, самоврядні, комерційні тощо. Цілком закономірно, що наукові пошукування в такому напрямі розгортаються на міждисциплінарному рівні.

Висновки. Проаналізований блок наукової літератури окреслює головні контури вивчення краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х – 1930-х рр. й дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, сучасна історіографія порушеної проблеми зберігає риси україноцентризму та національної зорієнтованості. У першому випадку це означає фрагментарне висвітлення чи повне ігнорування польського краєзнавчого руху, який у зазначений період досягнув досить високого рівня. У другому випадку йдеться про акцентування на проукраїнських в ідейному відношенні товариствах та «непомічанні» москвофільських інституцій, які також зосереджували значний інтелектуально-організаційний потенціал. Слід акцентувати увагу на специфічних особливостях україноцентризму сучасної української історіографії краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х – 1930-х рр. У даному випадку він проявляється не тільки у зосередженості науковців на вивченні саме українських аспектів руху, а й у «нерозчленованому» дослідженні всіх етнічних складових руху,

причому всі здобутки та напрацювання видаються як відповідні здобутки українців. По-друге, розвиток історико-регіональних, етнографічно-фольклорних і географічних знань автори часто автоматично відносять до «краєзнавчих». Такий підхід, зважаючи на згадуваний «універсалізм», частково виправданий для ХІХ ст., але в першій третині ХХ ст. вже відбувалося їхнє виразніше розмежування. По-третє, надбання науковців засвідчують існування за досліджуваного періоду структурованого краєзнавчого руху в Галичині, який становив вагоме явище культурного життя української та польської спільнот. Однак факт його існування нерідко ігнорується в узагальнюючих студіях з історії краєзнавства в Україні (напр., О. Уривалкін [53], Н. Кушнарєнко [26, с. 43–56]).

Література

1. Андрухів І.О. Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» / І.О. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1992. – 78 с.
2. Андрухів І.О. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939 рр. / І.О. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1995. – 72 с.
3. Арсенич П.І. З фольклорно-етнографічної діяльності І. Франка на Гуцульщині / П.І. Арсенич // Праці Наукового товариства імені Т. Шевченка / Косівський осередок «Гуцульщина». – Косів, 2006. – Т. 2. Краєзнавство. – С. 43–47.
4. Білавич Г. Товариство «Рідна школа» (1881–1939 рр.) / Г. Білавич, Б. Савчук. – Лілея-НВ : Івано-Франківськ, 1999. – 203 с.

5. Білінкевич І.О. Дорогами Великого Каменяра по Івано-Франківщині / І.О. Білінкевич. – Коломия: Вік, 1999. – 220 с.
6. Білінкевич І.О. Іван Франко на Станіславщині : Бібліографічно-краєзнавчі нариси / І.О. Білінкевич. – Коломия: Вік, 2006. – 191 с.
7. Борчук С. Дослідження Галицької землі XV ст. у працях Ісидора Шараневича / С. Борчук // Матеріали IV Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції. – Чернівці, 2001. – С. 161–162.
8. Бурдуланюк В. Галичина у творчій біографії Федора Вовка / В. Бурдуланюк // Краєзнавець Прикарпаття. – 2007. – № 9. – С. 44–45.
9. Вальо М. «Подорож...» Якова Головацького в контексті подорожньої літератури про Карпати / Марія Вальо // Шашкевичіана : зб. наук. праць. – Вип. 1 : Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2 : «Руська Трійця», її оточення, послідовники і дослідники / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Ін-т – заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 55–62.
10. Вацеба О. Нариси з історії західно-українського спортивного руху / О. Вацеба. – Івано-Франківськ : НВ-Лілея, 1997. – 232 с.
11. Гаврилів Б.М. Галицьке краєзнавство / Б.М. Гаврилів / [наук. ред. В. Грабовецький]. – Коломия: Вік, 1997. – Ч. 1 : Історичні дослідження на Прикарпатті в XIX – початку XX ст. – 166 с.
12. Гаврилів Б. Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Вагилевича / Б. Гаврилів, З. Бойчук. – Івано-Франківськ, 1996. – 40 с.
13. Гаврилів Б.М. Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Франка / Б.М. Гаврилів, М.Б. Гаврилів. – Івано-Франківськ, 2000. – 36 с.
14. Гаврилів Б.М. Розвиток українського історичного краєзнавства на Прикарпатті (XIX – поч. XX ст.) / Б.М. Гаврилів. – Чернівці, 1996. – 24 с.
15. Грабовецький В.В. Відродимо галицьку школу краєзнавців / В.В. Грабовецький // Мат. III Прикарпатської історико-краєзнавчої наук. конф. – Коломия : Вік, 1997. – С. 66–67.
16. Грабовецький В.В. Іван Крип'якевич – визначний історик України : До 110-річчя від дня народження / В.В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1996. – 24 с.
17. Гуралюк П. Шляхами Івана Франка на Покутті та Гуцульщині / П. Гуралюк // Праці НТШ / Косівський осередок «Гуцульщина». – Косів, 2006. – Т. 2. Краєзнавство. – С. 54–58.
18. Дем'ян Г. Іван Вагилевич – історик і народознавець / Г. Дем'ян. – К. : Наукова думка, 1993. – 152 с.
19. Дзурак М. Каменяра славить Гуцульщина / М. Дзурак // Праці НТШ / Косівський осередок «Гуцульщина». – Косів, 2006. – Т. 2. Краєзнавство. – С. 51–53.
20. Кирчів Р.Ф. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської Трійці» / Р.Ф. Кирчів. – К. : Наукова думка, 1990. – 338 с.
21. Клапчук В.М. Філії Татранського товариства в Галичині / В.М.

Клапчук, О.Н. Клапчук / Екологічні передумови розвитку туризму на Гуцульщині : Мат. н.-п. конф. – Яремче, 1996. – С. 47–48.

22. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях ХІХ – ХХ ст. / Р. Ковалюк. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.

23. Королько А.З. А. Петрушевич про важливість збирання краєзнавчого матеріалу / А.З. Королько // Мат. ІV Буквинської Міжнар. історико-краєзнавчої конф. – Чернівці, 2001. – С. 397–399.

24. Королько А.З. Культурні сподоби Галичини у наукових розвідках Антонія Петрушевича / А.З. Королько // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилівича – Івано-Франківськ : Типовіт, 2003. – 240с. – С. 83–87.

25. Кузишин А.В. З історії організації туристсько-краєзнавчої роботи в Галичині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / А.В. Кузишин // Історія української географії. – 2002. – № 5. – С. 42–44.

26. Кушнарєнко Н.М. Бібліотечне краєзнавство. Підручник / Н.М. Кушнарєнко. – К. : Знання, 2007. – 502 с.

27. Луцький Я.В. З історії туристично-краєзнавчої роботи в Пласті (1911–1930 рр.) / Я.В. Луцький. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. – 60 с.

28. Луцький Я.В. Формування і становлення туристичного руху в Галичині / Я.В. Луцький // Вісник Прикарпатського ун-ту : Фізична культура. – Вип. ІV–V. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – С. 25–28.

29. Луцький Я.В. Туристичними стежками Івана Франка / Я.В. Луць-

кий, В.М. Луцький // Краєзнавець Прикарпаття. – 2006. – № 8. – С. 17–21.

30. Матисякевич З. Археографічна спадщина Якова Головацького / З. Матисякевич // Шашкевичіана : Зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: «Руська Трійця», її оточення, послідовники і дослідники / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 266–275.

31. Міщук А.І. Особливості формування й становлення світоглядних позицій Ю. Целевича / А.І. Міщук // Вісник Прикарпатського ун-ту : Історія. – Вип. X–XI. – Івано-Франківськ : Плай, 2006. – С. 192–201.

32. Міщук А. І. Юліан Целевич: культурно-освітня діяльність / А.І. Міщук // Вісник Прикарпатського ун-ту : Історія. – Вип. VII. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – С. 139–148.

33. Окаринський В. Український скаутський рух (1911–1944 рр.) / В. Окаринський. – Тернопіль : Рада, 2006. – 260 с.

34. Ольховий Я. Дрогобицькі станції Великого Каменяра / Я. Ольховий // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : Коло, 2005. – Вип. ІХ. – С. 73–79.

35. Онищук Я. Село Чепелі в добу «Руської Трійці» / Я. Онищук // Шашкевичіана : Зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: «Руська Трійця», її оточення, послідовники і дослідники / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Ін-т – заповідник Маркіяна Шашкевича у

Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 276–279.

36. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство : Навч. посіб. / В.Л. Петранівський, М.Й. Рутинський – К. : Знання, 2006. – 575 с.

37. «Руська трійця» : Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький : Бібліографічний покажчик (1834–1990 рр.) / ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України / [укл. Л.І. Ільницька, ред. Ф.І. Стеблій; передм. Р.М. Лубківський]. – Львів, 1993. – 379 с.

38. Савчук Б. Просвітницька і соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 136 с.

39. Савчук Б. Український Пласт 1911–1939 / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996. – 264 с.

40. Сагайдачна Н. Юліан Целевич – перший історіограф покутського опришківства у XVIII ст. / Н.Н. Сагайдачна // Вісник Прикарпатського ун-ту : Історія. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – Вип. VI. – С. 186–192.

41. Середяк А. Краєзнавчі дослідження в Україні : Історіографічний аспект / А. Середяк // Історіографічні дослідження в Україні. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2004. – Вип. 14. – С. 249–271.

42. Серкіз І. Історичне краєзнавство: Посібник / І. Серкіз. – Львів : Львівський обл. наук.-метод. інститут освіти, 1995. – 93 с.

43. Серкіз Я. Іван Гавришкевич – мандрівник і краєзнавець / Я. Серкіз // Розвиток туризму в Україні : 36.

наук. ст. – К. : Слов'янський діалог, 1995. – С. 140–146.

44. Скоморовський В. Іван Франко як краєзнавець / В. Скоморовський // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – № 3. – С. 40–42.

45. Скоморовський В. Історико-краєзнавчі погляди Івана Франка / В. Скоморовський. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2006. – 235 с.

46. Скоморовський В. Краєзнавчі студії Івана Франка / В. Скоморовський // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилівича – Івано-Франківськ : Типовіт, 2003. – С. 91–96.

47. Скоморовський В. Краєзнавчі студії Івана Франка / В. Скоморовський // Вісник Прикарпатського ун-ту : Історія. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – Вип. VIII. – С. 129–144.

48. Скоморовський В. Іван Франко як краєзнавець / В. Скоморовський // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – № 3. – С. 40–42.

49. Стеблій Ф. Яків Головацький – діяч українського національного відродження / Ф. Стеблій // Шашкевичіана : Зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: «Руська Трійця», її оточення, послідовники і дослідники / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Ін-т – заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 225–236.

50. Стежками Івана Франка : Екскурсійні маршрути. – Львів, 2006. – 85 с.

51. Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – 636 с.

52. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX ст. — перша пол. XX ст.) / Б. Трофим'як. — Тернопіль : Економічна думка, 2001. — 694 с.

53. Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство : Навч. посіб. для студентів / О.М. Уривалкін. — Ніжин, 2002. — 157 с.

54. Федорова Л.В. Енциклопедія краєзнавства України: постановка проблеми / Л.В. Федорова // VIII Всеукр. наук. конф. «Історичне краєзнавство і культура». — Харків, 1997. — С. 45–47.

55. Черепанин М.В. Музична культура Галичини другої половини XIX – першої половини XX століття : дис. доктора мистецтвознавства : спец. 17.00.01 / Мирон Васильович Черепанин. — К., 1998. — 389 с.

56. Шутка Р. Туристські маршрути області, пов'язані з перебуванням І. Франка на Прикарпатті / Р. Шутка // Краєзнавець Прикарпаття. — 2006. — № 8. — С. 26–27.

ized tourism and local lore institutions. The most important are the scientific achievements of Andruhiv I., Vatscha O., Havryliv B., Kovalyuk R., Lutsky J., Savchuk B, Serkiz J., Skomorovsky V., Trofymyak B. and many others. This authors are the representatives of different humanities sciences from amateur ethnographers to qualified researchers. The most interesting are the group performs historiographical researches and local lore wing, near to the history of everyday life , micro-and psychohistory, reflecting the family, social, intellectual environment in which there was ideological and scientific establishment figures of tourist and local lore movement («Russian Trinity «I. Franko).

However, a significant number of papers contain a significant amount of factual material, devoid of evaluative judgments and that somewhat undermines its scientific significance. Results of the study are suggest Ukrainian centered position and orientation of most modern national Ukrainian scientists, manifested not only in disregard of the Polish component of tourism and local lore movement in Galicia and undifferentiated research of all ethnic components of motion, but also the representation of all intellectual achievements such as traffic belonging exclusively Ukrainian figures. Only a small cohort of scholars in recent years attempted to highlight the contribution of Polish doers and institutions in the development of tourism and local lore movement in Galicia 1830–1930's.

Keywords: *historiography, tourism and local lore movement, Galicia.*

Dutchak H.I. MONOCENTRISM OF MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF TOURISM AND LOCAL LORE MOVEMENT IN GALICIA IN 1830s – 1930s. *On the pages of the article the main blocks historiographical problems of tourist and local lore movement in Galicia 1830–1930 are singled out and analyzed: ethnology trips of «Russian Trinity», I. Franko and his entourage and followers; tourist activities and local lore of youth and student organizations; activity of special-*

Дутчак Е.И. МОНОЦЕНТРИЗМ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ТУРИСТИЧЕСКО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ В ГАЛИЧИНЕ 1830-х – 1930-х гг. На страницах статьи выделены и проанализированы основные блоки историографических проблем туристско-краеведческого движения в Галичине 1830-х – 1930-х гг.: народоведческие путешествия «Русской Троицы», И. Франко и их окружения и последователей; туристско-краеведческая деятельность молодежных и студенческих организаций; функционирования специализированных туристско-краеведческих институций. Обработано широкий спектр различных по жанрам и видам научных публикаций: справочники, энциклопедии, фундаментальные сборники научных трудов и тематические журналы, диссертационные работы и авторефераты, монографии и статейные публикации. Большая часть работ содержат значительный объем фактического материала, лишённого оценочных характеристик и суждений, несколько нивелирует их научную значимость. Результаты исследования позволяют сделать вывод о украиноцентричной позиции и национальной ориентированности большинства современных украинских ученых.

Ключевые слова: историография, туристско-краеведческое движение, Галичина.

УДК 796.01

СТИЛЬ БАРОКО В САКРАЛЬНІЙ АРХІТЕКТУРІ ПРИКАРПАТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – 70-Х РР. XVIII СТ.

Т.З. Маланюк

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглядається стиль бароко в сакральній архітектурі Прикарпаття другої половини XVII – 70-х рр. XVIII ст. Особливу увагу приділено характеристиці мурованій сакральній архітектурі в Івано-Франківській області, яка є складовою частиною історико-культурної спадщини України. Висвітлено сакральні архітектурні пам'ятки у стилі бароко, що створили унікальний архітектурний ансамбль Івано-Франківська.

Подається аналіз найвизначніших пам'яток стилю бароко в сакральній архітектурі Прикарпаття збудованих у середині XVIII ст. за проектом Бернарда Меретина у м. Городенка, який співпрацював з талановитим та загадковим скульптором, творчить якого є феноменом, що не має аналогів у європейському мистецтві, – Йоганом-Георгом Пінзелем, автором шедеврів пластики бароко, які характеризуються надзвичайним пафосом та експресивністю.

Характеризуються одні із найвизначніших споруд пізньобарокової архітектури XVIII ст. Івано-Франківської області, спорудам яких характерна пишнота, парадність, контрастність, екстравагантність орнаменту, симетрія конструкцій, яскравість кольорів. Розкривається питання щодо перспектив використання культових споруд для потреб туризму і екскурсійної діяльності на території Івано-Франківської області.

Ключові слова: *стиль бароко, сакральна архітектура, пам'ятки архітектури, культурна спадщина.*

Постановка проблеми. У багатій історико-культурній спадщині України визначне місце належить сакральній архітектурі.

Культові споруди Прикарпаття мають багатовікову історію і тісно пов'язані з історичним минулим краю. Вони впродовж десятиліть привертали увагу як іноземних, так й українських дослідників. До цього типу мурованих пам'яток сакральної архітектури стилю бароко належать собори, церкви та костели.

Барокові сакральні пам'ятки архітектури Прикарпаття, які залишились збереженими на території нашого краю, є не лише суто регіональною цінністю, а й складовою частиною історико-культурної скарбниці України, надбанням світової цивілізації.

Сьогодні в межах Івано-Франківської області під охороною держави перебуває вісім сакральних пам'яток стилю бароко національного значення.

В останні роки дослідження пам'яток сакральної архітектури стилю бароко Прикарпаття присвячені роботі Н. Бабій, Р. Береговської, В. Вечерського, В. Грабовецького, О. Кагляна, В. Никифорука, Р. Смеречанського та ін. Актуальними залишаються питання, пов'язані щодо охорони

культурної спадщини, збереження та використання для потреб туризму.

Мета статті – проаналізувати сакральну архітектуру стилю бароко Прикарпаття та визначити перспективи використання для потреб туризму.

Результати дослідження. Естетика бароко (від італ. «дивний», «вигадливий») сформувалося під впливом філософських ідей і наукових відкриттів Нового часу. Батьківщиною архітектури стилю бароко стала Італія, де вже до кінця XVI ст. під впливом маньєризму зріс інтерес до зовнішньої декоративності будівель. Предтечею нового стилю вважається болонський архітектор Джакомо да Віньйола (1507–1573 рр.), а також його головними творцями – римські зодчі Карло Мадерна (1507–1629 рр.) і Франческо Борроміні (1599–1667 рр.). Ці майстри сформували принципи нової естетики: криволінійність форм, акцентованість фасадів, пластичність та емоційність деталей.

На початку XVIII ст. у розвитку нового стилю настав перелом: пальму першості перехопила Франція, збагативши бароко ордерними мотивами й вигадливими різьбленими візерунками [14, с. 147]. Бароко за своєю програмою стало першим синтетичним, а отже, й універсальним напрямом новоевропейської культури, що визначав значну частину архітектурного простору від Лісабона до Чернігова і Полтави та надавав загальним стильових рис майже всіх європейським столицям [12, с. 68].

Упродовж другої половини XVII – 70-х рр. XVIII ст. стилістика архітектури на теренах України ззна-

ла значної еволюції, що підтверджує порівняння архітектурних витворів рубежу доби. Проте стилістичний аналіз дозволяє виокремити риси, спільні для архітектури саме цієї доби, які відрізняють її від зодчества попередньої (ренесанс) і наступної (класицизм) епох [3, с. 199].

Одним із центрів бурхливого розвитку бароко в XVII–XVIII ст. стала Річ Посполита. Незважаючи на низку міжусобних воєн і складну міжнародну обстановку, варшавський двір і надзвичайно багата католицька церква могли собі дозволити будівництво палаців і храмів, що відповідали найвибагливішим потребам європейської моди.

До початку XVIII ст. на теренах Галичини, яка входила до складу Польщі, сформувався своєрідний варіант бароко, що відрізнявся широким використанням традиційних мотивів католицької архітектури: двобаштовими фасадами, базилікальним плануванням, своєрідними елементами в дусі готики та романського стилю.

Фасади польського бароко, як правило, були прикрашені гладенькими пілястрами, вікна декоровані трикутними або лучкованими сандриками, шпилі мали складні багатоярусні обриси [14, с. 152]. У такому стилі збудовано і костели Прикарпаття другої половини XVII – 70-х рр. XVIII ст.

На майдані А. Шептицького до нашого часу збереглися сакральні архітектурні пам'ятки, що створили унікальний архітектурний ансамбль Івано-Франківська. Це греко-католицька катедра (катедральний собор), і Коле-

гіальний костел Пресвятої Діви Марії.

Архітектурною довершеністю постає перед нами у всій своїй монументальній красі храм Воскресіння Христового. Як свідчить історична хроніка, будівництво храму розпочалося 1720 р. й завершилося через 9 років. Вибудований він за кошти Юзефа Потоцького і його дружини Вікторії з Лещинських. В день Святої Вікторії у 1729 р. в костелі відбулася перша відправа перед вівтарем Святого Станіслава Костки у присутності дружини Юзефа. Тоді він складався із головного і двох бічних нефів, в яких розмістилося 7 каплиць [19, с. 292].

Греко-католицька катедра
Воскресіння Христового в
Івано-Франківську

Внутрішнє обладнання і оздоблення костелу було справою і заслугою Вікторії. Її подарунком став не тільки образ Святого Станіслава, але й Великий вівтар Непорочного Зачаття Найсвятішої Діви Марії в стилі рококо [6, с. 34].

Крім цього, під впливом своєї матері Софії Косаківської зробила живописну копію з образу Божої Матері Ченстоховської. Брат Вікторії виставив в костелі вівтар Святого Франциска Боргішу, а син, смоленський воєвода Станіслав Потоцький, придбав для костелу образ Святої Лойоли – засновника чину єзуїтів [6, с. 20].

Після перших відправ у новобудові виявилось, що через брак коштів та поспішність у роботі стіни дали тріщини, а тому через аварійність споруду розібрали (1752 р.). Наступного року було розпочато нове будівництво, яке тривало 10 років.

Тепер спорудження велося під керівництвом інженера-фортифікатора магната Станіслава Потоцького, він також брав участь у спорудженні укріплень у Кам'янець-Подільському і Ченстохові, якому допомагав інженер-архітектор Х. Дальке, який тоді займався удосконаленням фортифікації нашого міста. [16, с. 18].

Збудований у 1763 р. кафедральний собор є витвором австро-баварської архітектурної школи і виділяється чіткою композицією основних об'єктів, пропорційністю, строгим ордером і стриманістю пластичної обробки стін, в чому явно простежуються риси бароко. Стрункий силует головного фасаду допо-

вноюють шатровидні завершення веж, запозичені з гуцульської дерев'яної архітектури. Вони з'явилися після ремонту замість раніше існуючих барочних бань [7, с. 19].

Під час реконструкції колишнього єзуїтського костелу (перебудова і обнова тривала з 1885 до 1927 рр.), коли він став українським греко-католицьким єпархіальним Собором, храм було обновлено як зовнішньо, так і внутрішньо. Частково храм реставровано вже за першого єпископа Юліана Пелеша.

Подальша реконструкція Собору продовжувалась за часів, коли єпископами-ординаріями були Юліан Куїловський, Андрей Шептицький та Григорій Хомишин [19, с. 292].

Інтер'єр катедрального собору був розмальований під керівництвом відомого польського живописця Юліуша Макаревича (1854–1936), спільно з українськими художниками Модестом Сосенком (1875–1920), та Антоном Монастирським (1878–1969) [6, с. 43].

Споруджений і розмальований п'ятиярусний іконостас був акуратно різьблений і багато позолочений. На жаль, невідомі імена тих талановитих різьбярів, які виконували обрамлення царських врат, намісних ікон, бічних вівтарів та постаті святих. Живописні ікони розмальовували в основному Модест Сосенко і Антон Монастирський [16, с. 19].

Інтер'єр церкви Святого Воскресіння надзвичайно вишуканий і багатий своїм образотворчим мистецтвом. Значний інтерес викликає

іконостас. Він споруджений як перед-вівтарна перегородка з довершеними формами і конструкцією.

Іконостас складається із п'яти горизонтальних і верхнього арочного ярусу, а також двох бічних вівтарів, що доповнюють його та підсилюють враження органічної єдності з інтер'єром. Складний декор включає найрізноманітніші орнаменти і мотиви та поєднує в собі традиції бароко, риси рококо [6, с. 44].

Найцікавішими і найскладнішими у виконанні іконостаса є царські врата. Пишна ажурна різьба, поєднання виноградної лози з картушем. Згідно з каноном на вратах зображені євангелисти. Своєрідним є останній деісусний ряд іконостасу. Він складається з шести ікон, на яких зображені в повний ріст дванадцять апостолів, а також основна ікона із зображенням Христа Вседержителя.

Багатий декор Собору витриманий в стилі класицизму, хоча окремі мотиви взяті з попередніх стилів – ренесансу і бароко. До стилю бароко відносяться позолочені скульптури і архітектура завівтарного ретабла (колишнього римо-католицького вівтаря) з колонами і розчленованою навіпні угорі аркою.

Інтер'єр Собору відзначається простотою і ясністю просторових рішень. Ефектну декорацію інтер'єру доповнює барочна скульптура головного вівтаря, де в експресивних позах розташовані фігури ангелів, святих і апостолів [19, с. 294].

Катедральний Собор Воскресіння Господнього є типовою бази-

лікою з трьома навами, невеликим притвором, увінчаний двома триступінчатими шатровими вежами, які за своїми формами і силуетом не мають аналогів в українській храмовій архітектурі. Головний фасад собору членований пілястрами і нішами, а в нішах встановлені у 1997 р. скульптури хрестителів України – блаженної княгині Ольги і рівноапостольного князя Володимира. В окремій ніші – горельєф із зображенням митрополита Андрея Шептицького, який у 1899–1901 рр. був Станиславівським єпископом [6, с. 45].

Найдавнішою і особливо цін-

ною архітектурною пам'яткою м. Івано-Франківська є Колегіальний костел Непорочного Зачаття Діви Марії, Андрія і Станіслава (1672–1703). Ця барокова пам'ятка у минулому виконувала функції родинної усипальниці Потоцьких – засновників Станиславівської фортеці. Колегіата належить до рідкісних на теренах Галичини архітектурного типу хрестово-купольних тринавних костелів французької архітектурної школи XVII ст. З мистецького погляду ця архітектурна пам'ятка є, можливо, є найкращою в Івано-Франківську [19, с. 300].

Колегіальний костел Непорочного Зачаття Діви Марії, Андрія і Станіслава
в Івано-Франківську

Спочатку римо-католицька колегіата була дерев'яною. У 1670 р. почалося будівництво родинного парафіяльного костелу Потоцьких із дзвіницею за проектом і керівництвом інженерів-фортифікаторів Ф. Корассіні і К. Беное. В основному, будівництво було закінчено в 1703 р. Це був тринавний костел з трансептом (поперечні нави, що під прямим кутом перетинають головний поздовжня нава) у стилі бароко. Фасад з барочним фронтоном та двома симетричними баштами та доричними і корінфськими ордерами [11, с. 333].

Його поземний план базується на зовнішньому прямокутнику з вписаним до середини латинським хрестом, який утворюється перетином головної нави і трансепту. В кутових «пазухах» між трансептом і пресвітерієм прибудовано два службові приміщення – захрестію та ризницю. Над середохрестям підноситься мурована баня, підніжжям якої є чітко окреслене коло, що спирається на могутні підпружні арки і трикутні площини «парусів» між ними. Ліворуч і праворуч розташовані бічні нави, висота яких наполовину менша від головної.

У центрі влаштовано вхід до крипти з похованнями [15, с. 24].

Увесь монументально-декоративний ансамбль оздоблення інтер'єру, що складався з різьбленої дерев'яної і мармурової скульптури численних вівтарів XVIII ст. та настінних розписів (1877 р.) Еразма – Рудольфа Фабіанського відзначався багатством сюжетів і образів, широким використанням символіко-алегоричних мотивів, рослинної і геометричної

орнаментики. Розписи виконано в техніці «сухої фрески» клейовими фарбами. У вівтарній частині вони замінили декоративне оббиття з адамашку, яке прикрашало стіни після проведення в костелі 1751 р. пишного похорону Ю. Потоцького – власника міста і фундатора оздоблення храму.

Настінні розписи Колегіати вміщують євангельські сцени з життя Христа і Богородиці в картушах на склепіннях та орнаментально-декоративні композиції і мотиви окантованого листя, гірлянди з овочів і квітів, символічне зображення пшеничних колосків і палаючих світильників (символ Віри). В заглиблених частинах карнизу намальовані крилаті голівки ангелів, а стіни вздовж периметру були обрамлені грецьким меандром.

Своєрідно вирішено майстром підкупольний простір споруди. В чотирьох «парусах» представлено півпостаті євангелістів з символами. А на склепіннях куполу – попарно розташовані фігури апостолів та пророків в круглих медальйонах.

Працюючи над монументальним оздобленням храму, Еразм Фабіанський використовував також декоративні елементи стилю бароко. Барвисто та ілюзорно відтворені картуші, гірлянди і пишні акантові пагони перегукуються з позолоченою скульптурою і розмальованими конструкціями барокових вівтарів Колегіати. Перебуваючи у Парижі, Відні, Кракові, Львові, Кам'янці-Подільському художник був добре обізнаний з архітектурою та оздобленням багатьох барокових споруд [19, с. 302–303].

Всередині костелу по обидві сторони головного входу нід час відзначення 200-річчя битви під Віднем 1883 р. було встановлено дві дошки з білого мармуру (з написом польською та українською мовами) в пам'ять Станіслава Потоцького, в честь якого було назване місто Станиславів. У 1933 р. польська дошка була відновлена і встановлена між контрфорсами по правій руці від входу, а українська – знищена [11, с. 333]. У вересні 2013 р. за проектом місцевого скульптора В. Довбенюка було відновлено меморіальну дошку.

Над контрфорсами, на висоті другого поверху можна побачити герб Потоцьких, з датою 1737 – першого капітального ремонту костелу.

18 травня 1980 р. після ремонту у костелі був відкритий художній музей, що за короткий час перетворився у багатющу скарбницю українського професійного та народного мистецтва. Серед його 70 тис. експонатів можна побачити унікальні картини, гравюри і скульптури наших відомих митців: М. Бринського, В. Касіяна, І. Остафійчука, Я. Пстрака, П. Сахра, Г. Смольського, М. Фіголя та багатьох інших професійних і народних художників [19, с. 304].

Серед найкращих зразків бароко найкрасивішим і найвеличнішим храмом краю є костел Непорочного Зачаття Діви Марії в Городенці. Мистецтвознавці відносять його до найвизначніших споруд пізнього бароко в Центральній Європі.

Як засвідчує фундаційний акт від 22 серпня 1743 р., коштом графа Миколи Потоцького (1712–1782

рр.), воеводи Белзького, старости канівського в його «місті дідичному Городенці» на місці давнішої римокатолицької каплиці розпочато будівництво костелу Непорочного Зачаття Діви Марії та монастиря місіонерів [18, с. 58].

Костел
Непорочного Зачаття Діви Марії
в Городенці

Зведення костелу Непорочного Зачаття Діви Марії та церкви Успення Пресвятої Діви Марії Микола Потоцький доручив спеціально запрошеному з Італії архітектору Бернарду Меретину, архітектору собору Святого Юра у Львові. Костел в Городенці став його першим монументальним витвором на українських землях. Модель Городенківського костелу власноручно виготовлена архітектором з липи і передана з Італії Миколі Потоцькому для огляду

і затвердження [17, с. 423].

Будівництво костелу Непорочного Зачаття Діви Марії у Городенці завершено в 1760 р., вже після смерті архітектора, тоді ж, 2 липня, його освячено. Храм зведений у найкращих традиціях баварсько-австрійсько-чеської та італійської архітектурних шкіл і належить до найкращих споруд стилю пізнього бароко в Україні [18, с. 59].

При зведенні храму Бернард Меретин співпрацював з талановитим та загадковим скульптором, творчить якого є феноменом, що не має аналогів у європейському мистецтві, – Йоганом-Георгом Пінзелем, автором шедеврів пластики бароко, які характеризуються надзвичайним пафосом та експресивністю. Завдяки вдалій співпраці Йогана Пінзеля з архітектором Бернардом Меретином у спорудах останнього якнайповніше проявився синтез двох мистецтв – архітектури та скульптури. Костел Непорочного Зачаття Діви Марії прикрашало п'ять вівтарів і близько 30 скульптур роботи визначного митця [13, с. 24–26].

Зараз в Городенці залишилася лише постать Діви Марії, що належить різцеві Пінзеля, яка увінчує коринфську колону перед місцевим костелом, поблизу храму. Багато з місцевих скульптур зберігаються в Олеському замку та в музеї Йогана Пінзеля у Львові.

Власне завдяки іменам Бернарда Меретина та Йогана Пінзеля невеличке містечко на Покутті увійшло на сторінки історії українського та європейського мистецтва [17, с. 423].

Діяльність Б. Меретина була тісно пов'язана із землями, що були у во-

лодіннях Миколи Потоцького. У кінці 1750-х рр. Микола Потоцький перейшов у «руську» віру. Саме цього періоду стосуються дві його фундації – церква Успення в Городенці та церква Миколи в Бучачі [1, с. 318].

Спорудив Успенську церкву своїм коштом для української громади міста граф Микола Потоцький, про що свідчить фундаційний акт за підписом фундатора, складений 2 квітня 1754 р. в Городенці. Причетність графа до спорудження церкви підтверджує п'ятираменний хрест «Pilawa» над її фасадом – родовий герб Потоцьких. Церква Успення Пресвятої Діви Марії – визначна пам'ятка пізнього бароко, яка вже два з половиною століття прикрашає Городенку [18, с. 63].

Церква
Успення Пресвятої Діви Марії
в Городенці

Період нізнього бароко характеризується повою криволінійних вигнуто-опуклих фасадів з двома вежами, до яких відносимо вірменський костел у Станиславові (Івано-Франківськ, 1743–1762) та костел бернардинів у містечку Гвіздець (1723). Поки не вдалося з'ясувати авторства проектів обох пам'яток, хоча можна припустити, що ними були майстри-італійці, чи, принаймні такі, що навчалися у Італії [1, с. 317].

За ініціативи Станиславівського вірменського братства протягом 1742–1762 рр. був споруджений величавий кам'яний костел у стилі пізнього бароко. Її було освячено 22 серпня 1763 р. архієпископом Я. Августиновичем під назвою Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії [5, с. 225].

Вірменський костел у Станиславові тринавовий, з чітко виділеним трансептом. Над центральною частиною костелу колись була дерев'яна баня – як данина традиціям вірменської архітектури [1, с. 317]. Багато прикрашена живописними і скульптурними творами внутрішня частина церкви. Привертають увагу галерея з 14 великих колон, прикрашена фігурами апостолів, та прекрасні фрески на стінах, виконані пензлем Яна Солецького. До нашого часу збереглися його композиції «Вознесіння» і «Акафіст Богородиці», а також барокові фігури св. Миколая і св. Онуфрія, виконані відомим скульптором Матвієм Полейовським. Особливу цінність мають статуї «Георгій зміборець», «Архангел Михаїл», «Мойсей», «Благовіщення» і «Схимник Онуфрій».

Вірменський костел
в Івано-Франківську

Проект внутрішнього оздоблення собору робив майстер Петро. Вся скульптура поліхромна, вирізьблена з дерева, покрита левкасом і фарбована, а потім позолочена. За біблійним сюжетом тут зображено настінні розписи Яна Солецького: 12 апостолів, Хресну дорогу, Хреста і Богородицю. [19, с. 306].

Привертає увагу виконана у вірменському стилі вівтарна плита Хачкар, яка знаходилася в центрі Вівтаря. Її проектував інженер С. Треля – міський архітектор, а виконав М. Антонюк. Ця пам'ятна плита – символ вірменської громади. [7, с. 110].

У 1868 р. після великої пожежі в місті збереглися тільки стіни костелу. Були пошкоджені настінні розписи

роботи польського художника Я. Солецького, а також прикраси інтер'єру з алебастру, різьблені вівтарі, станковий живопис, різні усталі багатого декору.

Після невдалої реставрації 1869 р. будівля дещо змінила свій зовнішній вигляд. Зникла башта, яка вінчала дах, а дві круглі вежі, що обрамлюють головний фасад, стали нижчими, а їх барочні завершення замінили простими дзвоноподібними куполами. Замість ряду півциркульних вікон з'явилися прямокутні, усунуто їх барочне обрамлення.

У 1919–1930 рр. тривало ще одне оновлення костелу. Зокрема, реконструйований портал, поставлена мурована огорожа з брамами за проектом архітектора С. Треля. Були відновлені фрески Яна Солецького.

Храм упродовж століть славився чудотворним образом Пречистої Діви Марії, що походив із XVII ст. Образ Божої Матері Ласкавої, конія Ченстоховської (Белзької) ікони. Садок Баронч стверджував, що намалював ікону невідомий художник на замовлення писаря вірменської громади Домініка, який тримав її спочатку вдома, після одужання з хвороби очей, віддав образ до церкви.

У хроніці вірменської парафії є запис, що 22 серпня 1742 р. Божа матір Ласкава заплакала справжніми сльозами. Чисельні видужання і чуда під час молитви до цього образу були відомі далеко за межами Станиславова.

Після Другої світової війни ополячені вірмени виїхали до Поль-

щі, взявши із собою чудотворну ікону Богоматері. Нині вона знаходиться у м. Гданську, в костелі Петра і Петра, а копія цієї ікони знаходиться на щипці церкви.

У 1946 р. більшовицька влада передала храм Російській Православній церкві, а за два роки пристосувала будівлю під майстерні художників та скульпторів. З 1971 р. після реставрації костел використовувався як Музей історії релігії та атеїзму. З 1990 р. приміщення пристосували до потреб православної церкви – встановлено іконостас, з'явилися нові розписи, ікони. З 1992 р. – це Покровський кафедральний собор Української Автокефальної Православної Церкви [19, с. 306–311].

Містечко Гвіздець Коломийського району відоме своїм комплексом Бернардинського монастиря (1723–1735). Монастирський комплекс включає в себе власне костел, келії та дзвіницю біля храму [17, с. 423].

Костел бернардинів у Гвіздіці загального типу, з виразною імітацією трансепту парою бічних каплиць. Крім складного криволінійного абрису вежі фасаду оздоблені колонами. Чотирма коринфськими колонами та луковим фронтоном заакцентований головний вхід. В інтер'єрах збереглися скульптури, ймовірно, чеського майстра італійського походження Діоніза Станетті. В нішах фасаду теж вміщені дерев'яні скульптури, виконані в традиціях львівської барокової школи поч. XVIII ст. Збереглися і скульптура св. Антонія на колоні перед костелом та брама-дзвіниця, теж

прикрашена двома скульптурами у першому ярусі. Всі ці факти свідчать про широкі європейські контакти та високі художні вимоги фундаторів і власників монастирського комплексу [1, с. 317].

Бернардинський монастир у містечку
Гвіздець

У 1838 та 1880 рр. костел було реставровано. Однак пожежа викликала потребу в нових відновлюваних роботах, які проводилися до 1896 р. Світова війна знову спричинила реставрацію, проведену під наглядом архітектора Ю. Косинського. Саме тоді баштам костелу повернено їх первісні барочні завершення замість попередніх шпилеподібних неготичних, які встановили у 1896 р. Зараз костел використовує місцева римо-католицька громада [17, с. 423–425].

Костел Різдва Пресвятої Діви Марії у Богородчанах (1742–1761 рр.) увібрав у себе ранньобарочові риси з деякими елементами ренесансу. Це мурована з цегли на кам'яному фундаменті велична тринавна базиліка

(30,85 x 24,72 x 28,25 м) з вузькою і низькою вівтарною частиною та двома триярусними прямокутними барочовими вежами із західного фасаду, увінчаними фігурними маківками на масивних восьмигранних світлових барабанах. Головна нава храму – двох'ярусна. Над центральним об'ємом – сигнатурка з цибулястим верхом із перехватом. До південної і північної стін добудовано низькі приміщення бічних нефів. Фасади костелу розчленовані пілястрами коринфського ордера та карнизами нескладного профілю. Стіни потиньковані. Центральна частина фасаду увінчана барочовим фронтоном. Декорована святиня пілястрами з ліпними елементами під карнизами. Первісне покриття споруди – гонга. Зараз покритий бляхою.

Костел Різдва Пресвятої Діви Марії
у Богородчанах

Внутрішній простір поділений шістьма стовпами на три нави. Перекриття склепінчасті. У підземеллі влаштовано муровані з червоної цегли на вапняному розчині крипти, перекрыті склепіннями. В одній із них був вхід у підземелля [10, с. 52].

Костел Різдва Пресвятої Діви Марії побудований для ченців домініканського монастиря на кошти діда Богородчан Станіслава Костки Коссаковського, чоловіка графині Катерини з Потоцьких, яка згодом була похована у крипті під вівтарем храму. Зі старого дерев'яного костелу до вівтаря нового перенесли чудотворний образ Матері Божої Богородчанської, мальований на полотні завбільшки 110x76 см. В історичних джерелах збереглися відомості, що в 1775 р. на Благовіщення костел освятив Львівський архієпископ. Неодноразово будівля зазнавала руйнування. Під час великої пожежі у містечку 1779 р. згоріли дахи костелу і кляштору. Ґрунтовно культову споруду перебудували і відреставрували в 1904–1905 рр [10, с. 51].

У 1928–1933 рр. за сприяння римо-католицької єпархії та релігійної громади містечка храм відновили у первісному вигляді. Керував роботами майстер-будівельник зі Старих Богородчан. У ході реставрації вежі стали трохи нижчими, інтер'єр скромнішим. Після Другої світової війни тодішній адміністратор костелу о. Кастан Косятий вніхав до Польщі, забравши з собою частину майна включно з чудотворним образом Ма-

тері Божої. З 1974 р. святиня поміщена в головному вівтарі дерев'яного домініканського костелу в Корбелові біля Живця (Польща).

У 1944 р. гонтову покрівлю будівлі замінили на черепичну. В храмі влаштували концертний та виставковий зали. 1990 р. приміщення передали віруючим української православної церкви. Зараз його орендує релігійна громада УПЦ МП.

Пам'ятка належить до найпоширенішого на Прикарпатті у першій половині XVIII ст. типу костелів, що входили у монастирські комплекси [10, с. 52].

Загалом для української барокової архітектури властиві сильні контрасти об'ємів, перебільшена пластика фасадів, ефекти світлотіні та кольору. Найхарактернішими рисами бароко є монументальність, горизонтальна лінія, перенасичення деталями, декоративність, активне використання ордеру, помпезність та граціозність форм.

У такому стилі збудовано і костел Кармелітів у Більшівцях Галицького району Івано-Франківської області. Споруді характерна пишнота, парадність, контрастність, екстравагантність орнаменту, симетрія конструкцій, яскравість кольорів [2, с. 41]. Костел кармелітів – одна із найвизначніших споруд пізньобарокової архітектури XVIII ст. Його величавий силует разом з монастирем на високому пагорбі творить своєрідний орієнтир у панорамі селища і надає йому особливого архітектурного колориту.

Костел Кармелітів у Більшівцях

Історія костелу тісно пов'язана з галицьким каштеляном, подільським воєводою і великим коронним гетьманом Мартином Казановським – власником Більшівців з 1617 р. Він, власне, і став фундатором дерев'яного костелу та монастиря в 1625 р. [4, с. 22]. У 1717 р. полковник Ян Галецький розпочав будівництво мурованого костелу. 15 серпня 1777 р. храм освячено Львівським архієпископом Кристіаном Цешковським під титулом Благовіщення. З інших літературних джерел відома ще одна дата освячення – 1725 р. [4, с. 22].

Архітектурний стиль костелу – бароко: прямокутна в плані цегляна споруда, з прямокутними прибудованими приміщеннями й невеликим притвором. Фасади потиньковані й оздоблені характерними для бароко декорованими карнизами складного профілю, іонічними капітелями, багато чисельними нішами, різьбленими парапетами, ліпними вазами.

Пам'ятка відноситься до типу «зальних» костелів, у яких бокові частини розбиті на кілька капел. Костел перекритий системою хрестових склепінь, а центральна нава перекри-

та циліндричним склепінням з лонетами [2, с. 43].

Головний фасад фланкують дві вежі з нішами у першому ярусі для скульптур. Загалом тип сакральної споруди з двома бічними вежами, який принесли майстри з Північної Італії, став характерним для храмового будівництва XVII–XVIII ст. [4, с. 27].

Архітектори, залучені до зведення костелу у XVIII столітті, – невідомі, та багато архітектурних вирішень головного фасаду споруди пов'язується з творчістю відомого італійського архітектора Бернарда Меретина та, ймовірно, всевітньо відомого скульптора Йогана Йінзеля та їхньої школи. Почерк Меретина можна внізнати в мотивах вікон у нішах, відкритий притвор, гладкі аттики, увінчані вазами. Під час перебудови костелу у Більшівцях архітектором-декоратором був Петро Пелейовський, який видозмінював характер костельних інтер'єрів завдяки впровадженню однорідних груп вівтарів та нових архітектурних деталей.

Інтер'єр зберіг залишки автентичного пишного декору в стилі «квітучого» бароко – сильно розкриті складно-профільні карнизи тонкого малюнка, позолочені різьблені дерев'яні капітелі коринфського ордера, спарені пілястри. На стінах, стовпах, склепіннях фрагментально збереглися фрескові розписи XVIII ст. в стилі ілюзорного живопису.

Сьогодні святиною опікуються ченці ордену святого Франциска з Асужу. У 2001–2002 рр. задля збе-

реження та охорони пам'ятки національного значення під орудою Національного заповідника «Давній Галич» розпочато реставрацію костелу та монастирського комплексу.

На сьогодні проведено повну реставрацію костелу та монастиря. У приміщенні монастиря проводяться наукові конференції різного рівня. Щороку у липні тут відбувається міжнародна проща, до костелу нішки йдуть прочани з різних міст України та зарубіжжя [2, с. 43].

Висновки. Таким чином формування культури бароко в Україні історично пов'язане з духовним визначенням української нації і є частиною процесу опанування українського світового досвіду на власній етнічній основі, створення національної іпостасі, «історичного універсуму» людства [12, с. 67].

Реставрація сакральних споруд, упорядкування прилеглих територій, розбудова під'їзних шляхів та іншої туристичної інфраструктури сприятиме розвитку туризму і екскурсійної діяльності на Прикарпатті, а отже, й зростанню місцевого бюджету.

Література

1. Бабій Н. Організація костельного простору в бароковій архітектурі українського Прикарпаття / Н. Бабій // Народознавчі зошити. – 2011. – № 2. – С. 312–319.
2. Береговська Р. Барочний кармелітський Благовіщенський костел у Більшівцях / Р. Береговська // Пам'ятки України: історія та культура 2013. – № 6. – С. 40–43.
3. Вечерський В. Особливості стилю бароко в архітектурі України XVII–XVIII століть / В. Вечерський // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії : Зб. наук. пр. – К. : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2009. – Вип. 9. – С. 199–203.
4. Гембарська В. Більшівці : путівник / В. Гембарська, Н. Качковська, Д. Гембарська. – Бурштин : Диволюб, 2002. – 88 с.
5. Головатий М. Храми Станиславова / М. Головатий // Часопис «І». – Львів, 2009. – 2009. – № 55. – С. 225–229.
6. Грабовецький В. Сторінки літопису Івано-Франківського Кафедрального Собору Святого Воскресіння / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – 88 с.
7. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська (Станіславова) З найдавніших часів до початку ХХ ст. / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – Частина 1. – 304 с.
8. Грабовецький В. Українські святині Прикарпаття кризь століття в ХІ–ХХ ст. / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2009. – 292 с.
9. Заленський С. Отці єзуїти в Станіславові : пер. з пол. / С. Заленський. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 71 с.
10. Звід пам'яток Івано-Франківської області : Богородчанський район. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. – 331 с.
11. Івано-Франківськ : 350-річчю м. Івано-Франківська присвячено:

Енцикл. слов. / Г. Карась, Р. Діда, М. Головатий, Б. Гаврилів. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. – 495 с.

12. Історія української культури : В 5 т. – К. : Наук. думка, 2001–2003. – Т. 3 : Українська культура другої половини XVII – XVIII століть. – 2003. – 1246 с.

13. Каглян О. Костел Непорочного Зачаття Діви Марії у Городенці : Іст.-мист. нарис / О. Каглян, Р. Смеречанський, В. Никифорук ; ред. Я. Довган ; Культурно-наук. т-во «Гердан». – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 48 с.

14. Леонтъев Д. Архітектура України : Велика ілюстрована енциклопедія / Д. Леонтъев. – Х. : Веста, 2010. – 224 с.

15. Мельник В. Сакральне мистецтво Галичини XV–XX століть в експозиції Івано-Франківського художнього музею / В. Мельник. – Путівник –каталог. – Івано-Франківськ : Лілея -НВ, 2007. – 224 с.

16. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська / В. Полек. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. – 148 с.

17. Покуття : Іст.-етногр. нарис / ПНУ ім. В. Стефаника ; голов. ред. А. Королько. – Л. : Манускрипт, 2010. – 455 с.

18. Смеречанський Р. Городенківщина стежками століть / Р. Смеречанський, О. Каглян, В. Никифорчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 139 с.

19. Станиславів – Стапіслав – Івано-Франківськ (до 350-річчя Івано-Франківська) : монографія / [Керівник авт. кол., гол. ред. В. Великочий]. – Івано-Франківськ – Львів – Київ : Манускрипт-Львів, 2012. – 584 с.

Malanyuk T.Z. THE BAROQUE STYLE IN SACRAL ARCHITECTURE OF PRECARPATHIAN REGION IN THE SECOND HALF OF THE 17TH CENTURY – IN THE 70S OF THE 18TH CENTURY. *The paper deals with the Baroque style in sacral architecture of the Precarpathian region in the 2nd half of the seventeenth – 70s of the eighteenth centuries. The formation history of the Baroque architectural style under the influence of philosophical ideas and scientific discoveries of the Modern Age was analyzed. The forerunner of which became Italian and later French architects, who had formed new aesthetic principles, and enriched Baroque by the order motives and intricate carved patterns, which was the first synthetic and hence the universal direction of modern European culture in its program.*

Attention is focused on the formation of a peculiar variant of the Baroque in Galicia, which was the part of Poland, these regions differed in extensive use of the traditional motives of the Catholic architecture: the two tower facades, the basilica planning, the elements in the original spirit of the Gothic and Romanesque style, were usually decorated with smooth pilasters, the windows were decorated with triangular or segmental dripstones, the spires had the complex stacked shapes.

Particular attention is paid to the characteristics of masonry sacral architecture in Ivano-Frankivsk region, which is the part of the historical and cultural heritage of Ukraine.

The paper also deals with the sacral architectural monuments in Baroque style, which created a unique architectural ensemble of Ivano-Frankivsk

– *The Cathedral of the Holy Resurrection, which is the creation of the Austro-Bavarian architecture school and stands out by a clear formulation of the basic facilities, proportionality, strict restraint warrant and plastic processing walls, and the Collegiate church of the Blessed Virgin Mary, which was the family Potocki tomb – the founders of the Stanislaviv fortress, and it is one of the rare in Galicia of the architectural type of the cross-domed three nave churches of French architectural school of XVII century.*

The analysis of the most prominent monuments in Baroque sacral architecture of Precarpathian region is also given, that were built in the middle of the eighteenth century, designed by Bernard Meretyn in Gorodenka who collaborated with the talented and enigmatic sculptor, whose creation is a phenomenon, that has no analogue in European art — Johann Georg Pinsel, who is the author of the masterpieces of baroque plastic, that are characterized by remarkable enthusiasm and expressiveness.

Some of the greatest works of the late baroque architecture of XVIII century of Ivano-Frankivsk region are also analyzed, the structures are characterized by magnificence, splendor, contrast, extravagance ornament, symmetry designs, bright colors.

The paper also reveals the questions about the prospects for the using of religious buildings for the purposes of tourism and excursion activities in Ivano-Frankivsk region.

Keywords: *the Baroque style, sacral architecture, architectural sights, cultural heritage.*

Маланюк Т.З. СТИЛЬ БАРОККО В САКРАЛЬНОЙ АРХИТЕКТУРЕ ПРИКАРПАТЬЯ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVII – 70-Х ГГ. XVIII ВВ. В статье рассматривается стиль барокко в сакральной архитектуре Прикарпатья второй половины XVII – 70-х гг. XVIII века. Особое внимание уделено характеристике каменной сакральной архитектуре в Ивано-Франковской области, которая является составной частью историко-культурного наследия Украины. Освящены сакральные архитектурные памятники в стиле барокко, создавшие уникальный архитектурный ансамбль Ивано-Франковска. Дается анализ выдающихся памятников стиля барокко в сакральной архитектуре Прикарпатья, построенных в середине XVIII в. по проекту Бернарда Меретина в г. Городенка, сотрудничавшего с талантливым и загадочным скульптором, творчество которого является феноменом, не имеющим аналогов в европейском искусстве, – Иоганном Георгом Пинзелем, автором шедевров пластики барокко, которые характеризуются чрезвычайным пафосом и экспрессивностью. Характеризуются одни из самых выдающихся сооружений архитектуры позднего барокко XVIII в. Ивано-Франковской области, сооружениям которых свойственна пышность, парадность, контрастность, экстравагантность орнамента, симметрия конструкций, яркость цветов. Раскрывается вопрос о перспективах использования культурных сооружений для нужд туризма и экскурсионной деятельности на территории Ивано-Франковской области.

Ключевые слова: стиль барокко, сакральная архитектура, памятники архитектуры, культурное наследие.

УДК726.54:351.853

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ
САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ ПОКУТТЯ

І.Я. Цуцман

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглянуто сакральну архітектуру Покуття, подано характеристику визначних пам'яток сакрального мистецтва. Зазначено, що використання пам'яток сакральної архітектури в туризмі приносить значні бюджетні поповнення і впливає на розвиток того чи іншого регіону зокрема. Розглянуто різні роди дерев'яного церковного будівництва на Покутті. Окреслено основні риси цих храмів. Подано характеристику найяскравіших зразків сакральної архітектури Покуття. Робиться спроба оцінки наявної сакральної спадщини. Розглядається також проблема популяризації пам'яток сакральної дерев'яної архітектури Покуття. Висвітлено проблему охорони та збереження унікальної дерев'яної сакральної спадщини Покутського краю. Наголошується на європейському досвіді охорони культурної спадщини. Виявлено основні причини, через які унікальні зразки дерев'яного будівництва піддаються руйнуванню, або і гірше – взагалі зникають. Визначено також важливість збереження ікон, церковних книг, стінопису, які знаходяться в церквах. Щоб попередити руйнування унікальної сакральної архітектури Покуття, у статті наведено ряд конкретних заходів, які потрібно запровадити.

Ключові слова: сакральні

пам'ятки, дерев'яна архітектура, культурна спадщина, Покуття, туристична сфера.

Актуальність дослідження. Сакральна архітектура – найбільш синтетичний вид мистецтва, який найповніше відображає дух і світогляд епох і народів. Вивчення архітектурної спадщини допомагає уявити культурне середовище, у якому формувався український народ. А розмаїття форм надає особливого інтересу і чарівності цим пам'яткам. Покуття – край, де збереглося чи не найбільше в Західному регіоні унікальних пам'яток сакральної архітектури. Дерев'яні храми, побудовані покутянами, відзначаються своїми архітектурно-конструктивними формами і оригінальними деталями, елементами декору і особливою гармонією пропорцій. Пам'ятки сакральної архітектури Покуття завжди приваблювали туристів не лише з України, але й з-за кордону. Окрім того, використання цих пам'яток в туризмі приносить значні бюджетні поповнення і впливає на розвиток того чи іншого регіону зокрема. Тож дослідження та збереження пам'яток сакральної архітектури цього краю є одним з важливих напрямків державної політики і в туристичній галузі і набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Покуття разом із своєю історико-культурною спадщиною завжди було у полі зору науковців, адже сьогодні спостерігається підвищена увага туристів до пізнання історико-культурних особливостей різноманітних територій. Особливу увагу вивченню історико-культурної спадщини нашого краю приділяє В. Великочий [3]. Значний вклад зробили також інші дослідники, зокрема В. Б. Бурдуланюк [2], М. Гаврилів [5], П. Герчанівська [6], М. Драган [7], А. Кіркор [8], В. Никифорок [10], Р. Процак [14], Н. Тарновецька [15], В. Харитон [16], З. Царик [17]. Попри це, мало уваги приділялось саме пам'яткам сакральної архітектури Покуття, проблемам їх збереження та популяризації.

Метою статті є здійснення аналізу стану сакральних пам'яток архітектури Покуття, а також висвітлення проблеми збереження та використання сакральної спадщини Покуття у туристичній сфері регіону.

Виклад основного матеріалу. Творіння архітектури – це частина матеріального середовища, в якому живе і працює людина. Архітектурні споруди завжди мали вплив на умови праці та відпочинку людей. Характерно, що з розширенням досліджень пам'яток архітектури, урахуванням їх регіональних особливостей, стильових характеристик та інших факторів усе чіткіше вирізняються риси архітектури українського народу як однієї з важливих частин його культури.

У книзі «Прикарпаття: спад-

щина віків» зазначається, що за теперішнім адміністративно-територіальним поділом до Покуття належить територія Тлумацького, Снятинського, Городенківського, нівнічно-східна частина Тисменицького, більша частина Коломийського (без південної околиці) районів [12, с. 464].

Коли розглядати різні роди дерев'яного будівництва, то розуміється найбільш багата, майстерна і з мистецького боку найбільш цінна церковна архітектура до котрої народний геній вложив цілу душу, творче прагнення.

На основі описів церковних візитаторів з 1753–1756 рр. встановлено 60 гуцульських церков. Усі вони були побудовані в XVI – середині XVIII ст. з дерева і визначалися високими архітектурними формами. Візитатори виділяють кілька видів церковної дерев'яної архітектури. Це, перш за все, – трибання церкви (Люча, Стопчатів, Молодятин, Текуча, Печеніжин), будови яких сягають початків XVII і навіть XVI ст. [2, с. 27].

Перший тип будов, який не тяжко розрізнити поміж іншими, складається з трьох зрубів і, звичайно, з трьох веж перекритих ступінчасто-пірамідальними перекриттями. П'ятизрубні хрещаті дерев'яні будови – це другий характеристичний тип українських дерев'яних будов, що ще в більшій мірі дають приклади великої майстерності. Найбільше хрещатих п'ятизрубних церков було на Покутті, що знає своєю майстерністю та захованням архаїчних форм. Плани покутських хрещатих будов мають

кілька відмін: 1. середній квадрат значно більший від чотирьох бічних квадратів чи прямокутників 2. бічні зруби такої самої довжини як середній.

Відомі також покутські п'ятизрубні церкви з трьома банями, наприклад, Трофанівка, Яворів біля Косова, побудована майстром Лесем Ковбачуком, Тилова (Снятинський повіт). П'ятизрубні церкви з п'ятьма банями на Покутті рідкі і відзначаються надзвичайною майстерністю виконання і викінченістю деталей: Княждвір, Вербовець, Коршів. П'ятизрубні зустрічаються будови у Городенківському районі [6, с. 33].

Основні риси Покутських храмів – вони володіють кожний своїми особливостями (розмірами, пропорціями, силуетом). Різноманітні в побудові і в деталях творці, майстри в своїй роботі не повторюються, намагаються надати кожному витвору свій особливий образ.

Початки виникнення українських церков сягають княжого часу. Очевидно, при церквах діяли братства, що проводили культурно-просвітницьку роботу серед українського населення. Гуртуючись навколо своїх храмів, українці відстоювали священні права на свою мову, релігію, побут і культурне середовище.

Стародавні церкви – це оригінальні твори народного зодчества, поширеного на Україні в XVII–XVIII ст. В умовах польської шляхетської агресії будувалися православні церкви як вияв боротьби з католицизмом та унією переважно за кошти селян і міщан. Талановиті народні майстри

не раз жорстоко переслідувалися як польськими, так і покатоличеними українськими міщанами [6, с. 23].

Костели, в основному, барочного стилю відзначаються монументальністю і величністю. Найвизначнішими з них є костел 1760 р. в м. Городенці, костел бернардинів 1735 р. в смт. Гвіздець Коломийського району.

До унікальних пам'яток дерев'яної архітектури XVI ст. належить Благовіщенська церква, споруджена 1587 р. Нині – це найдавніша коломийська пам'ятка. Комплекс, що складається з двох дерев'яних будівель – Благовіщенської церкви та розташованої на північний захід від неї двоярусної дзвіниці, – розміщується на старому міському кладовищі східної околиці Коломиї. Завдяки рівнинному рельєфу він відіграє роль архітектурного акценту цієї частини міста.

Церква в Коломиї – одна з найдосконаліших представниць гуцульської дерев'яної архітектури, крім того – одна з найдавніших серед них. Якщо обійти її по периметру, видно, що всі фасади рівноцінні, ретельно пророблені. Але, виявляється, такою хрещатою споруда не була від початку. Первісно це була тридільна, напевно, одноверха церква, а у XVIII ст. з півночі і з півдня до неї прирубали ще два приміщення, перетворивши її на хрестову. Церква виглядає приземкуватою, виражено горизонтальної композиції. Логвин пише, що за це в народі церкву лагідно називали «печеричкою», грибочком.

Благовіщенська церква відомо також своїм чудотворним бароковим іконостасом, в розписі якого брав участь видатний західноукраїнський художник XVIII ст. Теофіл Копистинський. Архітектурний ансамбль доповнює і дзвіниця, збудована 1587 р. Неповдалік церкви існував до 1744 р. Благовіщенський монастир. При монастирі був старовинний цвинтар, на якому ховали ченців у XVI–XVIII ст. Пізніше, із ліквідацією прицерковних кладовищ, цвинтар став загальноміським, на якому ховали українців, серед них відомих діячів культури і громадських діячів міста. Тут надгробні пам'ятники творили представники архітектурних шкіл Станиславова, Львова, Відня, Праги та Кракова. Відомо, що від самого початку церква мала бібліотеку вартісних богослужбових книг.

Із восьми унікальних дерев'яних храмів, які 21 червня увійшли до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, два знаходяться на Прикарпатті. Включення до списку ЮНЕСКО – це потужна інвестиція у туристичну привабливість краю, але щоб скористатися цим шансом, громада та влада мають багато попрацювати. Одна з них – церква Різдва Пресвятої Богородиці в селі Нижній Вербіж Коломийського району.

Церква Різдва Пресвятої Богородиці збудована у 1808 р. і належить до добре збережених рідкісних п'ятиверхих церков гуцульської школи, наголошує Василь Слободян, провідний науковий спеціаліст інституту «Укрзахідпроектреставрація»,

кандидат історичних наук, який представляв українські церкви на 37-ій сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у Камбоджі. До 1946 р. церква належала греко-католицькій громаді. Сьогодні це діючий православний храм Київського патріархату. Унікальність церкви не лише в рідкісній конструкції. На старому цвинтарі за декілька метрів від храму похований майстер, який її збудував. Григорію Семенюку на момент завершення будівництва було 102 роки.

Про чудесну гуцульську церкву хтось доніс найяснішому цісарю у Відень, і у 1812 р. цісар нагородив майстра малою золотою медаллю за будівництво храму. Про цей факт у 1812 р. писала «Gazeta Lwowska». У храмі зберігся іконостас початку XIX ст., з пишною різьбою із малюванням у стилі рококо та старовинні ікони [9].

Загалом у Коломийському районі вартими уваги є ще багато інших унікальних пам'яток сакральної архітектури. Пам'яткою українського дерев'яного будівництва є церква Святого Вознесіння у Снятині (1838). Парохом збудованої церкви був о. Теофіл Кобринський, засновник української Міщанської читальні та хору, на основі яких згодом були створені філія товариства «Просвіта» та музичне товариство «Боян». Саме в цій церкві зберігалася церковна документація з інших міських святинь. Унікальні пам'ятки сакрального мистецтва є й у Тлумацькому районі.

Долинська церква Покрови Пресвятої Богородиці – пам'ятка дерев'яної архітектури XIX ст, зна-

ходиться у селі Долина Тлумацького району. Це цілий архітектурний ансамбль, що складається власне з церкви, хреста, будівлі для освячення води, резиденції, дзвіниці. Будували церкву св. Покрови 25 років. За переказами, стара церква згоріла в 1860 р. Стіни церкви були викладені з міцного дерева. Навкруги вони покриті пологим дахом, який змінюється карнизами (на кожній бані їх три). Стіни подовжуються і завершуються трьома банями. Дзвіниця – споруда квадратної форми, увінчана банею з хрестом. Дзвонів є два, один з них є старий.

Унікальним зразком гармонійної єдності архітектурних форм декоративних частин будівлі є дерев'яна церква Святого Миколая із села Живачів Тлумацького району, збудована 1763 р., невідомим майстром [6, с. 53].

Варті уваги пам'ятки сакрального духовного мистецтва у Городенківському районі. Це, зокрема, римо-католицький костел Непорочного Зачаття Діви Марії та Церква Успіння Пресвятої Діви Марії у Городенці.

1743 р. коштом Миколая Потоцького, воеводи Белзького і старости Канівського, розпочато будівництво великого римо-католицького костелу Непорочного Зачаття Діви Марії (1743–1760), однієї з кращих пам'яток архітектури стилю бароко в Україні. Мистецтвознавці відносять його до найвизначніших споруд стилю пізнього бароко в Центральній Європі.

Костел у Городенці став першим витвором на наших землях відомого італійського архітектора, вихід-

ця з міста Лугано, що на межі Італії та Швейцарії, Бернарда Меретина. Модель костелу з липової деревини, виготовлена архітектором на батьківщині і запропонована для схвалення Миколі Потоцькому, зберігалася до Другої світової війни у Львові (тепер бібліотека НАН України ім. В. Стефаника). Таким чином, завдяки ідеї побудови величного храму в Городенці до Галичини на запрошення мецената Потоцького прибув видатний архітектор Бернард Меретин, який дещо пізніше звів собор Св. Юра у Львові, ратушу, Успенський костел і Покровську церкву в Бучачі, Успенську церкву знову ж таки в Городенці, костел у Годовиці на Львівщині, декілька кам'яниць на площі Ринок у Львові [10, с. 14].

Храм зведений у найкращих традиціях баварсько-австрійсько-чеської та італійської архітектурних шкіл і належить до найкрасивіших споруд стилю пізнього бароко в Україні та, мабуть, і в Центральній Європі [11, с. 57].

Костел Непорочного Зачаття Діви Марії прикрашало п'ять вівтарів і близько 30 скульптур роботи визначного митця: розп'яття з пристоячими Іоаном та Марією, вівтар Богородиці з фігурами Якіма, Анни, Єлизавети, Йосифа, вівтар Яна Непомука з жіночими алегоричними постатями, вівтар Святої Трійці [11, с. 34].

Костел у Городенці став його першим монументальним витвором на українських землях. Модель Городенківського костелу була власноручно виготовлена архітектором з липи й

передана з Італії Миколі Потоцькому для огляду і затвердження. Костел в Городенці є шедевром архітектури бароко. Він мав багатий скульптурний декор, стіни його прикрашені капітелями корінфського ордеру з позолоченими дерев'яними деталями. Фасад костелу випуклий, фланкований двома високими вежами, на одній з яких був годинник. Храм оздоблений скульптурами Йогана Георга Пінзеля. Нині в Городенці залишилася лише його скульптурна постать Діви Марії, яка увінчує корінфську колону перед місцевим костелом поблизу храму. Багато скульптур храму зберігаються в Олеському замку. Власне завдяки іменам Бернарда Меретина та Йогана Пінзеля невеличке містечко на Покутті потрапило на сторінки історії українського та європейського мистецтва.

Вірменський костел є спорудою капличного типу, хрестовидний в плані. Зовні костел має строгий, масивний огляд, зате внутрішнє його оздоблення відзначалося великим багатством (образи, срібні й золоті предмети культу) [7, с. 6–7].

У повоєнні роки нищення храму продовжувалося, в ньому розміщувалися склади міськкоопторгу. На балансі кооперації як підсобне приміщення перебував до 1997 р. З метою збереження пам'ятки, костел у цей час рішенням Городенківської РДА передано у користування Городенківського православного деканату, планувалося організувати в ньому релігійну школу для дітей. Згідно розпорядження Івано-Франківської облдержадміністрації від 31.01.2002

р. був зареєстрований статут релігійної громади Преподобної Параскеви Сербської УПЦ КП, за юридичною адресою Вірменського костелу. Проводяться останні консультації, створена комісія, котра має оформити передачу у власність Вірменського костелу релігійній громаді Параскеви Сербської. Як розповів отець-декан Б. Мороз, діяльність храму буде націлена в першу чергу на духовний розвиток дітей і молоді. Планується, що церква буде постійно відкритою, щоб кожен бажаючий міг прийти і помолитися в зручний для нього час [8, с. 7].

Єврейська община також залишила свій слід в історії і культурі Городенківщини. У такому вигляді, якою вона є тепер, так звана Велика синагога постала на зламі ХІХ–ХХ ст. на місці неодноразово перебудованої старої. Вона прямокутна в плані з оригінально вирішеними фронтонами, багато декорована ззовні. В її стіну була вмурована кам'яна таблиця з викарбуваними 10-ма заповідями Божими.

Церква Успіння Пресвятої Діви Марії – визначна пам'ятка пізнього бароко, яка вже два з половиною століття прикрашає Городенку. На її місці раніше стояв дерев'яний храм. Скоріш за все, її було розібрано перед початком будівництва нового кам'яного храму. Своїм зовнішнім виглядом Успенська церква в Городенці дуже схожа на Успенський костел у Бучачі і костел у Годовиці на Львівщині, а її головний вівтар та амвон окремими елементами подібні до вівтаря й амвону собору Святого Юра у Львові, що пояснюється їхнім спільним автор-

ством. Італієць Бернард Меретин та німець Йоган Пінзель не знали добре канонів східного церковного будівництва, тож Успенська церква своїм внутрішнім оздобленням, особливо вівтарною частиною, більше схожа на римо-католицький костел [11, с. 368]. При церкві працює недільна школа. У школі завжди багато людей. Тут вони можуть поспілкуватися з священником, отримати цікаві змістовні відповіді на різні питання [7, с. 7].

Кожне село Городенківщини в давнину мало свою церкву, а і навіть дві. Інформації про сільські храми XV–XVII ст. не збереглося. Вік їх був не надто довгим, враховуючи те, що будувалися з такого нетривкого матеріалу як дерево. Переважно сільські храми гинули в полум'ї ворожих набігів, яких тоді було аж надто багато, або ж випадкових пожеж, ставали непридатними за віком. У XVIII ст. справи пішли на краще – припинились татарські набіги, край не був ареною значних військових конфліктів, але головним ворогом дерев'яних храмів і надалі залишались пожежі та вік [11, с. 77].

Серед сільських храмів XVII–XIX ст. на Городенківщині найбільшу архітектурну, мистецьку та історичну цінність мають такі: дерев'яна церква Святого Миколая в Унежі (XVII ст.), зруйнована у 1960-х рр.; дерев'яна церква Святого Михайла у Вікні (1774), яку порівняно недавно розібрали у зв'язку з будівництвом нової; мурована церква Святої Трійці в Чортівці (1796); дерев'яна церква Покрови Пресвятої Діви Марії (1788)

та мурований храм Преображення Христового (1820) в Олієво-Королівці; муровані церкви Святого Михайла в Поточищі (1806), Святого Іоана Богослова у Стрільчі (1811), Різдва Пресвятої Діви Марії у Чернелиці (1817), Вознесення Христового в Семаківцях (1830). До речі, в Семаківцях у 1884 р. народився визначний релігійний діяч УГКЦ єпископ Миколай Чарнецький, беатифікований у 2002 р. папою Іоанном Павлом II [11, с. 79].

Слід зазначити, що після приєднання в 1772 р. Галичини до Австрії здійснювані імператором Йосифом II у дусі європейського просвітництва державні, релігійні й освітні реформи мали загалом позитивний характер. Було ослаблено кріпосне ярмо, особисту залежність кріпака замінено панщиною, селяни набули елементарних людських прав, декларовано свободу віросповідання, впроваджено світську систему освіти. В ході цих реформ закрито переважну більшість монастирів усіх конфесій на підвладних австрійським Габсбургам територіях, оскільки цісар вважав таку їх кількість надто великою та безкорисною для суспільства і держави. Для прикладу, в Галичині із 170 римо- та греко-католицьких монастирів залишилося тільки 14, ліквідовано і єдиний православний монастир – Манявський скит. Із 4-х монастирів Городенківщини (два у Городенці, Монастирок, Далешева) не вцілів жоден. Було заборонено й діяльність ордену єзуїтів не тільки в західноукраїнських землях, а також у великих імперських володіннях.

На пам'ятки сакрального мистецтва багатий і Тисменицький район. У місті Тисмениця збереглася дерев'яна церква Різдва Богородиці, що також є пам'яткою сакрального мистецтва та датується 1736 р. У Тисмениці є дзвіниця, пам'ятка XVIII ст.

Серед сільських храмів XVII–XIX ст. на Тисменищині найбільшу архітектурну, мистецьку та історичну цінність мають такі: церква Успіння Пресвятої Богородиці в с. Березівка (1848), церква Святої Параскеви у с. Братківці (1846), церква Покрови Пресвятої Богородиці (1848) та церква Богоявлення Господнього (1858) у с. Вільшаниця, церква Воскресіння Христового у с. Довге (1854), церква Благовіщення у с. Підлужжя (1816), церква Святого Архистратига Михаїла (1839) у с. Майдан.

Охарактеризувавши найяскравіші зразки сакральної архітектури Покуття, можна виокремити їх основні ознаки.

Церкви Покуття переважно дерев'яні. Дуже давніх серед них мало. Є церкви, збудовані в XVII–XVIII ст., але більшість – у XIX – поч. XX ст. Церкви в переважній більшості одноверхі, рідше зустрічаються три й п'ятиверхі, у плані майже всі вони хрещаті й поділяються на п'ять типів. Згідно з цим поділом, всі вони в плані утворюють хрест, або ж хрест зі скороченим центральним зрубом. Серед них є й такі, в яких значно видовжений бабінець, але бокові рамена скорочені. З обстежених понад 40 церков Покуття видно, що чим старша за віком церква, тобто, не пізніше кінця

XVIII ст., тим менша вона за розміром і в більшості належить до тих церков, що в плані утворюють рівнораменний хрест. Церкви здебільшого поставлені на краю села, рідше – в центрі. У такому випадку церква становить ядро поселення. Більшість церков обнесені дерев'яним або металевим парканом. У багатьох селах біля церкви розташований цвинтар. Подекуди такий архітектурний ансамбль доповнюється дзвіницею, що стоїть біля церкви. Як покрівельний матеріал, використовується гонта, в новітні часи – бляха. В мурованих церквах, що повстали останніми роками на місці зруйнованих або спалених, можна помітити східний тип церкви, проте з відчутними західними впливами і елементами традиції дерев'яної народної архітектури [6, с. 69].

З початку другої половини XVIII ст. українське художнє дерево, передовсім іконостасне різьблення формується із зростаючою декоративністю, у напрямі бароко. З XVII ст. нам стають відомі майстри, які були водночас і виконавцями профільних та різьблених частин церков: Ілля Пантелеймон, «Григорій тесля з Дрогобича» – напис на сволоку церкви в с. Воскресінці.

У XVII ст. починає формуватися система зовнішнього оздоблення архітектури Українських Карпат. Виступи балок, так звані «виступи», у місцях зрубів прикрашували профілюванням у вигляді округлих напливів хвилястих форм. А стовпи моделювали ритмічним чергуванням ковбиків, «диньок», валиків, жгутів тощо. Гзимси, фризи,

карнизи – це профільовані дошки, іноді відповідно різьблені балки.

Унікальним зразком гармонійної єдності архітектурних форм декоративних частин будівлі є дерев'яна церква Святого Миколи із с. Живачів Тлумецького району, збудована 1763 р. невідомим майстром.

Збереглися скупі дані про майстрів – теслярів XVIII ст.: Василь Колтика, Данило Прокопій, Павло З Битлі, Матей Гилить, Лесь Ковчуків. Майже всі майстри були місцеві, тобто вихідці з Бойківщини та Гуцульщини.

Профільовані стовпи ганків церков у вигляді подвійних балясин і ковбиків ще зустрічаються в селах Балинці, Олешеві, Грушці. Найбільше уваги майстри привертали різьбленню церковних одвірків, карників, сволоків, риглів тощо. Різьблення на архітектурних деталях церков та дзвіниць Українських Карпат майстри – будівниці застосовували не так часто. Ця техніка декорування орієнтована на сприйнятті з близька. У карпатській сакральній архітектурі українців переважає плоске різьблення. Рельєфне різьблення, композиційні елементи якого зображають стилізовану рослинність трапляється вкрай рідко.

Контурне різьблення з вибраним тлом на конструктивних деталях східнокарпатських церков рідкісне явище. Із культових споруд Українських Карпат виявлено на даний час унікальний випадок застосування такого підвиду різьблення. Орнаменти складають поширені на карпатських теренах мотиви: «квадратики», «хвильки», «драбинки», «фасульки»,

«зубчики». Плоским виїмчастим різьбленням оздоблені одвірки церкви Святого Дмитра с. Луковиця. Різьблені портами дерев'яних церков увібрали розмаїття мотивів орнаменту, елементів композицій цього виду художнього оздоблення.

Своєрідні зразки народного різьблення дають можливість виявити ще одну особливість творчості майстрів будівничих. На деталях галерей різьблення не було поширеним видом художнього оздоблення, оскільки майстри надавали тут перевагу профільованим формам декору. Оздоблення різьбленням гзимсів подає у монографії «Українські дерев'яні церкви» М. Драган [6].

В старинних церквах замість гзимку зустрічається рядок висячих гонт, прибитих до крайньої лати й вирізаних долиною у гарну зубчасту мережу. Деталі описання не часто прикрашали стрічковим орнаментом геометричних дворядкових «Зубчиків» (с. Росохач).

Арки – вирізки дерев'яних церков південно-східної частини Українських Карпат прикрашені вейлегистим геометричним різьбленням. На карнизах парапетів дзвіниць, під аркадою, зустрічаємо різьблені стрічки «пасочки-штрейфики», подвійних обернених «зубчиків». На Покутті у церквах серед дерев'яного літургійного обладнання часто зустрічалися поліхрамовані ручні напрестольні і процесійні хрести, трійці, патериці, котрі демонструють народну семантику кольорів та їхнє традиційне поєднання. Розфарбуванню підлягає й придорожні хрести – фігури.

Настійні декоративні розписи ще до Другої світової війни можна було побачити в сільських дерев'яних церквах Покуття. Найдавніші твори розпису поч. ХІХ ст. збереглися в церкві Різдва Богородиці, село Добротів Коломийського району.

Дзвіниці Покуття, як і по всій Україні, належать до найстарших зразків дерев'яного будівництва. Їх зводили і зводять недалеко від церкви, але в межах церковної огорожі. Своїм походженням дзвіниці сягають готичної доби і утворилися з оборонних веж, що тривалий час служили, за недостатчею церков, для релігійних потреб.

Будувалися дзвіниці з твердих порід дерева. Це давало можливість не зносити їх навіть при значному пошкодженні, а замінювати ту чи іншу пошкоджену частину. Тому й архітектурні форми дзвіниць зазнали малих змін, що сприяло збереженню їхнього архаїчного вигляду.

За конструкцією дзвіниці у переважній більшості належать до типу квадратних, двоярусних, нижня частина поставлена в зруб, що стоїть на грубих підвалинах, а верхня зроблена в каркас. Нижня частина від горішньої відділяється широким піддашшям, а завершується дзвіниця високим дашком. Також трапляються й триярусні дзвіниці, верхня частина яких прикрашена різноманітною архітектурою.

Деякі дзвіниці мають драбини в середині зруба, а деякі – ззовні, і щоби дзвонити треба добутися на другий поверх по окремії зовнішній драбині.

Всі ці зразки унікального архітектурного мистецтва потребують охорони і збереження. Адже ці архітектурні творіння знайомлять нас не лише з технічними, художніми, естетичними методами будівництва тієї епохи, коли вони були створені, але й з життєвим рівнем народу та його звичаями. Ось чому вони є живими свідками епохи не тільки в архітектурному і художньому плані, але й у плані історичному.

Україна має багату сакральну спадщину, збереглося ще до двох тисяч (дві третини з них – в Західній Україні). Для прикладу: у Словаччині їх кілька десятків, у Польщі та Румунії – до сотні. На Пряшівщині (Словаччина) всі 27 дерев'яних церков внесені у реєстр національних пам'яток держави і відповідно відреставровані. Бляшане покриття, зроблене ще у минулому сторіччі, замінено гонтою. Дві церкви внесені до реєстру світової спадщини ЮНЕСКО. Стан збереження більшості церков на сучасній території Польщі та Румунії дуже добрий. Україна таким бережливим ставленням до своєї спадщини похвалитися не може. На жаль, повинні констатувати, що дерев'яна церква не займає те місце в ієрархії національних цінностей, яке повинна займати. Покуття – край, де збереглася значна кількість пам'яток сакральної архітектури, які потребують охорони та збереження.

В області під охороною держави перебуває 587 пам'яток сакральної архітектури, в тому числі: церков – 446, дзвіниць – 88, каплиць – 2, костелів – 31, синагог – 7, келій, палат

духівництва – 6, монастирів – 7. З них 122 – пам'яток національного значення, місцевого значення – 465.

Майже всі пам'ятки сакральної архітектури передані у встановленому порядку у власність або користування релігійним громадам. На них і покладено обов'язки щодо забезпечення дотримання чинного законодавства під час експлуатації будівель та проведення ремонтно-реставраційних робіт.

Водночас внаслідок незадовільної експлуатації електромережі та електрообладнання, неухважність при спаленні свічок на протязі 12 років втрачено через пожежу 14 дерев'яних церков, ще 12 церков – пам'ятки архітектури місцевого значення – представники релігійних громад самовільно розібрали через аварійність несучих конструкцій. Також в області є непоодинокі випадки спроб заміни історичних іконостасів на нові, малоцінні.

Традиційна дерев'яна архітектурна спадщина дуже вразлива і через нетривку матеріальну основу, з якої вона створена. Її легко вразити через несподіване, а часто і грубе втручання. Це стосується насамперед об'ємно-просторової структури пам'ятки, зміни традиційних матеріалів та конструкцій, порушення середовища, що історично склалося, що приводить до втрати автентичності та історико-мистецької цінності у таких випадках.

До цього приєднується і людський фактор. Викликає занепокоєння сучасний стан організації належного догляду та утримання церков,

виконання вимог існуючого законодавства. Зокрема, в дотриманні протипожежних заходів, запропонованих у приписах органів державного пожежного нагляду.

За результатами перевірок, найпоширенішими недоліками в протипожежному захисті культових споруд, які стосуються їх технічного оснащення, є відсутність, або несправність автоматичної пожежної сигналізації; невідповідність існуючої електромережі вимогам правил влаштування електромереж; незабезпеченість об'єктів в належній кількості первинними засобами пожежогасіння, відсутність на сакральних спорудах блискавкозахисту, а також запасів води для цілей пожежогасіння. Реальним фактором виникнення пожеж є використання в приміщеннях культових споруд відкритого вогню у вигляді свічок при наявності великої кількості дерев'яних поверхонь. В більшості споруд дерев'яні конструкції не оброблені вогнетривким розчином. Часто через те, що нема доступу до матеріалу (деревини) через убранство храмів штучними квітами, гірляндами, фарбу. І у випадку виникнення пожежі вони, як правило, займаються миттєво і згоряють до тла. Також, на жаль, відповідальними за протипожежний стан сакральних споруд призначають осіб, які не можуть належним чином контролювати ситуацію, а часом, і самі стають винуватцями пожеж.

Пожежа в такому випадку допомагає приховати всі сліди крадіжки. Адже після того, як церква зго-

ріла, доволі складно виявити речі, які могли бути викрадені. Фахівці наголошують, що це можна було б зробити лише в тому випадку, якби в відповідних інстанціях на належному зберіганні перебував повний опис церковного майна. Світова практика, зокрема досвід наших сусідів-поляків, знає такі випадки. Тому вважаю за доцільне створення комісій по районах для проведення інвентаризації церковного майна за участі представників церкви і влади. Це дасть можливість знати, чим володіє церковна громада і при призначенні нового пароха чи адміністратора храму офіційно, за актом передавати церковне майно.

Але не лише пожежі стають єдиними причинами знищення церков. Природне старіння дерев'яних конструкцій, вологість стін, відсутність водовідведення та інші природні фактори стають чинниками, що прискорюють руйнацію храмів.

Найосновнішими серед порушень є те, що релігійні громади самовільно, не звертаючись до відповідних органів влади, перебудовують храми, нищать вівтарі. Також зникають ікони з церков. Головна причина подібного ставлення – нерозуміння і відсутність вміння оцінити те, що збереглося до наших днів. Одним із прикладів, коли громада підходить до храму, не враховуючи його історико-культурної цінності, є випадок у селі Нижній Вербіж Коломийського району. Там парафіяни вирішили «покращити» вигляд дерев'яної церкви святого Миколая 1892 р., оббивши його бляхою. Громада не тільки не уклала охоронного

договору на збереження пам'ятки з управлінням містобудування та архітектури, але не й не звернула увагу на попередження про те, що вона порушує статті 23 та 26 Закону України «Про охорону культурної спадщини». Таким чином, пам'ятка втратила автентичність і виникла небезпека її пошкодження внаслідок того, що дерев'яне облицювання оббили бляхою. Ця бляха ледь не завадила включенню церкви до спадщини ЮНЕСКО. Щоб храм не вилетів зі списку, бляху доведеться зняти і перекрити споруду дерев'яним гонтом. Якщо бляхою покривають лише схил даху, так, як це зробили у храмі перед війною, конденсат, який збирається під бляхою, стікає і не шкодить деревині. В усіх інших випадках, застерігають фахівці, дерево може витримати під бляхою максимум 50 років. Конденсат не випаровується, тому деревина повільно гние. За такими розрахунками, через 20 років є ризик цілком втратити унікальний гуцульський храм.

Не кращий стан і в більшості дерев'яних церков, які не використовуються громадами або знаходяться в музеях народної архітектури. Державна опіка, на жаль, є тільки формальною. Відсутність дієздатної служби охорони пам'яток на місцях спричиняє неминучість їх руйнування під впливом природних та людських факторів [13].

Практично в кожній церкві збереглися твори іконопису, різьблені іконостаси, які часто збігаються з датою побудови церкви і відображають певний період розвитку малярства. Що ж до збереженого у дерев'яних стінопису,

то він є унікальним не тільки для української культури, але й для світової.

З метою наведення порядку із збереження ікон, церковних книг, стінопису необхідно створити обласну комісію з перевірки стану збереження і наявності культурних цінностей у переданих релігійним громадам культових спорудах, що є пам'ятками архітектури, до складу якої необхідно включити мистецтвознавців, музейників. Необхідно запровадити практику, щоб при зміні священика в церкві проводилася звірка наявності ікон, книг, розписів та передача через акти прийому-передачі матеріальних та культурних цінностей з обов'язковим підтвердженням представників органів охорони культурної спадщини, мистецтвознавців.

Заслуговує на увагу пропозиція щодо долі церков, які не використовуються. Якщо церква стоїть пустою, вона може стати місцевим музеєм, в якому, наприклад, розповідатимуть про історію села, вивезених українців у Сибір, про жертв тоталітарного режиму чи про героїчно загиблих воїнів УПА. Тому, потрібно підготувати пропозиції щодо можливості створення у церквах, які не мають користувачів громадських музеїв під опікою церкви та держави, територіальної громади.

Щоб попередити руйнування унікальної сакральної архітектури Покуття потрібно запровадити ряд конкретних заходів:

- продовжити та завершити інвентаризацію дерев'яних церков на Покутті;
- опрацювати короткі інструкції-

пам'ятки зі збереження традиційної архітектурної спадщини і розіслати їх не тільки власникам пам'яток, але й районній адміністрації та головам сільських рад, на території яких вони виявлені та інспектувати виконання;

- розпочати найближчим часом ремонтно-реставраційні роботи унікальних церков, які, залишаючись у руйнівному стані, потребують негайного збереження;
- широко у ЗМІ подавати інформації про наявність і стан збереження традиційної народної спадщини;
- для збереження унікальних розписів у дерев'яних храмах, опрацювати на кожну пам'ятку індивідуальний паспорт, забезпечити періодичність перевірки та негайне реагування на рецидиви, заборонити роботу на цих пам'ятках некваліфікованим спеціалістам;
- рекомендувати державним пам'яткоохоронним органам опрацювати пропозицію про включення дерев'яних храмів з унікальним стінописом до Списку Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО;
- офіційно вручати місцевій адміністрації перелік пам'яток, взятих на облік чи щойно виявлених.

Висновки. Таким чином, одним зі стратегічних напрямів розвитку Покуття є пріоритетне освоєння його туристичного потенціалу. Для підтвердження обґрунтованості цього вибору можна навести велику кількість розташованих в межах краю розвіданих і нерозвіданих туристичних ресурсів. Це, зокрема, пам'ятки сакральної архітектури, іс-

торії, мистецтва, культури, природи, археології. Проте найбільш привабливою залишається сакральна архітектура. Проведений аналіз свідчить про значну кількість досі не досліджених і невідомих сакральних об'єктів, які представляють собою значну архітектурну й історичну цінність. Пам'яткам дерев'яної сакральної архітектури належить особливе місце в історико-культурній спадщині України. У них поєднується стиль храмового будівництва і народні будівельні традиції, започатковані у давні дохристиянські часи. Старовинні церковні будови Покуття є цінними пам'ятками дерев'яної архітектури. В цих культових спорудах віддзеркалюються різні види образотворчого мистецтва – різьба по дереву, живопис, зокрема настінні розписи, виконані з надзвичайною майстерністю народними талановитими умільцями. Недовговічність дерева була причиною того, що пам'ятки дерев'яного зодчества XV ст. тут не збереглося. Декілька відносять до XVI ст., а решта до XVII–XVIII ст. Саме тому, досить гостро постає питання про охорону і збереження унікальної сакральної архітектури Покуття. Для цього потрібно, в першу чергу, розпочати ремонтно-реставраційні роботи церков, стінопису та ікон в них. Наступним кроком мусить бути підготовка документів і звернення в ЮНЕСКО про включення унікального феномену українського сакрального мистецтва у Список Всесвітньої спадщини. Програма охорони та популяризації дерев'яних церков має бути як за-

гальноукраїнською, так і міжнародною. Для забезпечення збереження своєї автентичності, деякі сакральні об'єкти потребують негайно ремонтно-реставраційних робіт. Також актуальним залишається питання популяризації дерев'яних церков, що сприятиме розвитку регіону в цілому, чому в подальшому будуть присвячені дослідження автора. Заслуговує на увагу пропозиція щодо долі церков, які не використовуються. Якщо церква стоїть пустою, вона може стати місцевим музеєм, в якому, наприклад, розповідатимуть про історію села.

Література

1. Бойчук Б. Орнаментальна творчість покуття кінця XIX – XX ст. / Б. Бойчук // Народознавчі зошити. – 2000. – № 3.
2. Бурдуланюк В. Б. Пам'ятки культури Івано-Франківщини / В.Б. Бурдуланюк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – 54 с.
3. Великочий В. С. Чари Дністрових зір (історико-культурний потенціал Покутського Придністров'я). [туристично-рекреаційний потенціал Івано-Франківщини] / В. Великочий // Ямгорів : літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – Городенка, 2011. – С. 207–215.
4. Великочий В. С. Сакральні пам'ятки Бойківщини та їх використання в туристичній галузі Прикарпаття / В. Великочий // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. – Вип. 4: Мат. міжнар. наук. конф. «Туризм і розвиток регіону» (Івано-Франківськ – Яремче,

19–21 жовтня 2011 р.). – Івано-Франківськ: «Фоліант», 2011. – С. 12–16.

5. Гаврилів М. Архітектурні пам'ятки Прикарпаття / М. Гаврилів // Краєзнавець Прикарпаття. – 2005. – № 5. – С. 34–38.

6. Герчанівська П. Е. Дерев'яні церкви України / П.Е. Герчанівська. – К. : Наукова думка, 1996. – 136 с.

7. Драган М. Українські дерев'яні церкви / М. Драган. – Львів, 1937. – Частина 1. – 128 с.

8. Кіркор А. Г. Покуття з археологічного погляду (1874) дослідження / А.Г. Кіркор. – Коломия : Вік, 2009. – 79 с.

9. Нижній Вербіж: Велич духу, закута у бляху [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gk-press.if.ua/node/9570>

10. Никифорок В. Городенка, перегук віків / В. Никифорок, Р. Смерчанський, О. Каглян. – Городенка, 2005. – 24 с.

11. Покуття. Історико-етнографічний нарис. / [ІНУ ім. В. Стефаника]. – Львів: Манускрипт, 2010. – 455 с.

12. Прикарпаття : спадщина віків : Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії / [гол. ред. М. Кугутяк; ІНУ ім. В. Стефаника]. – Львів : Манускрипт, 2006. – 567 с.

13. Проблема збереження дерев'яних храмів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.derev.org.ua/biblio/articles/slipch-moh_zberez.htm

14. Процак Р. Церкви Прикарпатського краю / Р. Процак. – Івано-Франківськ, 2006. – 180 с.

15. Тарновецька Н. Коломийщина / Н. Тарновецька, М. Косвацок. –

Тернопіль : Наш світ, 2008. – 110 с.

16. Харитон В. Духовні святині Снятинщини: Пам'ятки церковного будівництва з останньої чверті XVII – до початку XXI ст. / Василь Харитон, Ярослав Романюк, Дмитро Чабан. – Снятин : Прут Принт, 2004. – 242 с.

17. Царик З. 100 втрачених дерев'яних церков Західної України / Зиновій Царик, Михайло Царик. – Львів: МІФ, 2004. – 298 с.

Tsutsman I. Ya. PROBLEMS OF PRESERVATION AND USING SACRAL ARCHITECTURE OF POKUTTYA.

The article considers the sacral architecture and presents the characteristics of sights of sacral art in Pokuttya. It is noted that use of monuments of sacral architecture in tourism brings significant budgetary replenishment and influences the development of a region in particular. Therefore, research and preservation of sacral architecture of this region are one of the important areas of public policy in the tourism industry and are of particular importance. Different types of wooden church building which formed the basis for three main types Pokuttya temples are discussed. The first type of buildings consists of three log cabins and, of course, three towers. Cruciform wooden structure consist of five parts – the second characteristic type of Ukrainian wooden buildings. Churches consisting of five log cabins with five domes in Pokuttya are rare and unbelievably performance skill and perfection of details. Main features of these temples are outlined in the article. The characterization of the most striking

examples of religious architecture Pokuttya are submitted. An attempt to estimate of the sacral heritage is made. We also consider the problem of popularization of sacral monuments of wooden architecture in Pokuttya.

The program of the protection and promotion of the wooden church should be both national and international. The problem of protection and preservation of the unique sacral heritage Pokuttya is shown. Emphasis is placed on European experience of cultural heritage. The basic reasons for which the unique samples of wooden building are destroyed, or worse – even disappear are detected. The importance of preservation of icons, religious books, mural paintings, located in churches are determined. They often reflect the period they were drawn.

It is noted for bringing order you need to create a regional commission to check the status of preservation and availability of cultural value of religious buildings which are architectural monuments. The article presents a series of specific measures which should to be implemented to prevent the destruction of the unique religious architecture Pokuttya. In order to do this, we should start the repairing and restoring churches, mural paintings and icons in them. The next step should be the preparation of documents and application to UNESCO for the inclusion of the unique phenomenon of Ukrainian sacral art in World Heritage List.

Keywords: *sacral monuments, wooden architecture, cultural heritage, Pokuttya, tourism sector.*

Цуцман И.Я. ПРОБЛЕМЫ СОХРАНЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ САКРАЛЬНОЙ АРХИТЕКТУРЫ ПОКУТЬЯ. В статье рассмотрено сакральную архитектуру Покутья, дана характеристика достопримечательностей сакрального искусства. Отмечено, что использование памятников сакральной архитектуры в туризме приносит значительные бюджетные пополнения и влияет на развитие того или иного региона в частности. Рассмотрены различные роды деревянного церковного строительства. Определены основные черты этих храмов. Дана характеристика ярких образцов сакральной архитектуры Покутья. Делается попытка оценки имеющейся сакрального наследия. Рассматривается также проблема популяризации памятников сакральной деревянной архитектуры Покутья. Освещены проблему охраны и сохранения уникальной деревянного сакрального наследия Покутского края. Отмечается европейский опыт охраны культурного наследия. Выявлены основные причины, по которым уникальные образцы деревянного строительства подвергаются разрушению, или того хуже – вообще исчезают. Определена также важность сохранения икон, церковных книг, стенописей, находящихся в церквях. Чтобы предупредить разрушение уникальной сакральной архитектуры Покутья, в статье приведен ряд конкретных мероприятий, которые необходимо ввести.

Ключевые слова: сакральные памятники, деревянная архитектура, культурное наследие, Покутье, туристическая сфера.

ΓΕΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

УДК 378(4:477)

ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В ТУРИСТИЧНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ

Л.В. Польова, Л.В. Чорна

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглядається туристична освіта вищих навчальних закладів України, які мають відповідати новим вимогам XXI ст. Сучасність вимагає фахівців, що не просто мають вищу освіту, а працівників компетентних, які вміють приймати професійні рішення, здатних розв'язувати проблеми, тим самим забезпечуючи високу якість обслуговування та задоволення потреб споживачів. Туристична освіта тісно пов'язана з питаннями глобалізації. Процес глобалізації стимулює об'єднання освітніх систем у єдиний простір. З розвитком процесів глобалізації туристичні освітні послуги перетнули національні кордони, розвиваються міжнародні освітні програми. Студенти вищих навчальних закладів туристичної сфери України беруть участь у міжнародних програмах обміну й стажування, конкурсах на одержання грантів. Однак глобалізація має свої негативні сторони. Втрачається не лише культурні, релігійні та економічні особливості, а й вітчизняні досягнення в освітньо-виховній сфері, нівелюються культурно-освітні традиції.

Ключові слова: туристична освіта, система освіти, глобалізація.

Постановка проблеми. Участь України у Болонському процесі, процеси глобалізації в світі зумовлюють розширення кордонів, що сприяє

стрімкому розвитку туризму. Внаслідок зручного географічного положення України, розташованої в центрі Європи, виникає інтеграційний процес до європейського суспільства. Входження України у спільний освітянський і науковий простір, соціально-економічні реалії XXI ст. ставлять нові вимоги до туристичної освіти України.

В багатьох країнах світу значну увагу приділяють процесу вдосконалення туристичної освіти, а саме її змісту, формам і методам, які є рушійною силою, що приводять до успіху. Сучасність вимагає фахівців, що не просто мають вищу освіту, володіють знаннями, а вміють приймати професійні рішення, здатних розв'язувати проблеми, а також володіють культурною особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню світового досвіду професійної підготовки фахівців туристичної галузі присвятили свої праці зарубіжні учені (А. Охеров-Урбанец, Л. Збегень-Маціонг (Польща), Н. Александрова, Т. Дікінсон, Т. Люцей, В. Маслова, А. Рубенштейн, Й. Сторнет і Х. Ванкель (США), Т. Кудрявцева, О. Айгістова, Е. Мошняга, І. Томилов (Росія).

Дослідження теоретико-методологічних основ професійної освіти фахівців туристичної галузі представлено у працях українських науковців В. Андрущенко, І. Зязюна,

В. Кременя, О. Любіцева, Н. Ничкало, В. Федорченка, С. Сисоева, О. Фастовець та ін. Дослідження досвіду зарубіжних країн у професійній освіті фахівців туристичної галузі представлено у працях багатьох вчених і досліджувались такі проблеми: організація процесу професійної підготовки фахівців туризму (Я. Бексяк, Б. Вавжиняк, Б. Гарбачик, У. Гжелонська, Х. Гульда, І. Дурлік); обґрунтування обсягу знань, умінь, необхідних майбутньому фахівцю туризму (Я. Антошкевич, Т. Борковський, Б. Гарбачик, К. Голонка, А. Липинська, Т. Лістван); створення програм підготовки фахівців туризму (Я. Антошкевич, Я. Бексяк, В. Білецький, Я. Дієтл, У. Гжелонська).

Поява даних робіт обумовлена відмінностями в теорії та практиці підготовки фахівців туристичної сфери в різних країнах світу.

Метою статті є дослідження процесів глобалізації в туристичній освіті України. Туристична освіта тісно пов'язана з питаннями глобалізації, а саме забезпечення якості, яка б відповідала міжнародним стандартам. Також уваги заслуговують інформаційні і комунікаційні технології; проблеми рівноправності і доступності освіти тощо. При цьому зазначимо, що туристична освіта впливає на формування майбутньої політики держави і розвитку регіону. Тому потрібно розглянути туристичну освіту з точки зору нових вимог.

Виклад основного матеріалу досліджень. Освіта відіграє визначну роль у формуванні й розвитку осо-

бистості. Головною метою освіти на думку В. Федорченка, є формування освічених фахівців, які володіють глибокою загальною культурою, новітніми здобутками, знань у галузі своєї майбутньої професії, є особистостями творчими, здатними до самостійної відповідальної діяльності [7, с. 198].

Процес глобалізації об'єднує освітні системи у єдиний простір. Науково-технічний прогрес, поява нових технологій та інформатизація формують новий образ освітнього простору завдяки тому, що глобальне суспільство повинно бути глобально-інформаційним. У цьому аспекті освіта отримує провідну роль. Зокрема, у доповіді ЮНЕСКО «Освіта: прихований скарб» визначені найважливіші вектори розвитку освітньої системи. Вона повинна навчити людину пізнавати і діяти таким чином, щоб робити потрібні зміни у сфері свого існування, а також жити в суспільстві, беручи участь у всіх видах людської діяльності в співробітництві з іншими, щоб повноцінно співвідносити своє «я» з навколишнім світом [6, с. 139–176].

Процес глобалізації туристичної освіти спричинюють розвиток міжнародних освітніх програм. Процес інтеграції спонукає співробітництво туристичних освітніх організацій і національних освітніх систем у розробці єдиних стандартів навчального процесу.

Збільшення кордонів освіти сприяли розвитку програм міжнародного обміну студентами й викладачами, представництв фондових організацій в Україні.

Студенти, молоді науковці й викладачі вищих навчальних закладів туристичної сфери України беруть участь у міжнародних програмах обміну й стажування, конкурсах на одержання грантів, які проходять за фінансової підтримки Посольства Сполучених Штатів Америки в Україні, німецької служби DAAD, Посольства Республіки Польща в Україні й представництв польських фондів, представництва Європейської комісії в Україні.

Дуже популярними і поширеними є проект Erasmus Mundus, який надає можливість отримати стипендії студентам, дослідникам та співробітникам для навчання, стажування та проведення досліджень в одному з європейських університетів.

Міжнародні програми обміну UGRAD і MUSKIE, які адмініструє Рада міжнародних наукових досліджень і обмінів IREX – для студентів 1–3, 5 курсів і молодих викладачів, а також програми ім. Фулбрайта. Участь у програмах здійснюється на конкурсній основі, головний приз – навчання протягом академічного року в американському університеті або коледжі; читання лекції або проведення дослідження для викладачів із вченим ступенем.

Також існує канадська стипендіальна програма для молодих вчених, яка заснована у 2001 р.

Більшість програм, що пропонуються канадськими коледжами, приділяють особливу увагу практичній підготовці майбутніх фахівців туристичної сфери. Проблема співвід-

ношення теоретичної та практичної підготовки зараз існує і в Україні. В закордонних закладах освіти не менше ніж 50% загальної навчальної підготовки відводиться на практику, а в деяких навчальних закладах Європи тривалість практики складає 9 місяців. У навчальних закладах Великобританії є концепція вченого Дональда Шона, спрямована на сприйняття і усвідомлення студентом змісту діяльності у процесі її здійснення. На думку науковця, навички та вміння можна набути лише спостерігаючи за діями досвідчених фахівців, співпрацюючи з ними, аналізуючи свої власні практичні дії, спільно обговорюючи помилки, проблемні ситуації тощо [5, с. 175].

Туристичну освіту французьких університетів пропонують дво-, три- та чотирирічні програми. Велика кількість програм з туризму і гостинності у Франції орієнтовані на чотири роки навчання з отриманням ступеню бакалавра по завершенню навчання, що зазвичай готує студентів до керівних посад у галузі.

Головною турботою навчальних польських закладів, які працюють зі стипендіальними програмами, є формування конкурентоздатних фахівців, які мають підприємницькі навички, здатні працювати ініціативно.

Популярні такі молодіжні програми: Молодіжна програма Work and Travel USA – тримісячне стажування у США.

Таким чином виявляється закономірність щодо підвищення освітнього рівня населення і значущості освіти. Головним завданням

національної освіти, зокрема вищих навчальних закладів туристичної сфери, є більший доступ громадян до освіти, підвищення її якості з метою кращої підготовки майбутніх фахівців до сучасних вимог і покращення їх конкурентоздатності.

Глобалізація в освіті, як і в інших галузях, є об'єктивним, але далеко не однозначним процесом. Його головну небезпеку дослідники вбачають у тому, що «замість єдності в багатоманітності і розширенні освітніх можливостей можна одержати сумну уніфікацію, одноманітність і втрату самобутнього творчого потенціалу національних (регіональних) освітніх систем» [5, с. 31].

Тому глобалізація має свої негативні сторони як: втрату не лише культурної, релігійної та економічної особливості країни, а й вітчизняних досягнень в освітньо-виховній сфері, нівеляцію культурно-освітніх традицій, відмову від національної спрямованості змісту освіти. Отже, не лише збереження, а й посилення національного характеру освіти є одним із вагомих стратегічних завдань реформування української туристичної освіти.

Україна на сучасному етапі, приєднавшись до Болонського процесу, прагне привести вітчизняну туристичну систему вищої освіти у відповідність до європейської. І це незважаючи на те, що, по-перше, матеріально-технічна база вищих навчальних закладів України туристичного спрямування далека від європейських стандартів, а по-друге, ця система відрізняється від звичної нам

системи освіти вищих навчальних закладів туристичного спрямування.

При вдосконаленні сучасної туристичної системи освіти в Україні необхідно враховувати наступні характеристики глобальних процесів у світовому співтоваристві:

– сучасний світ є цілісною соціально-політичною системою, тому проблеми, що виникають в одній країні, неминуче призводять до змін у інших країнах;

– використання сучасних інформаційних технологій і засобів масової інформації дає можливість людям різних країн та національностей приєднатись до одних і тих же культурних цінностей;

– змінюється уявлення людини про простір: він ніби зменшується. Сучасні засоби комунікації дозволяють спілкуватись і працювати на відстані. Тому у всіх галузях життєдіяльності суспільства зростає питома вага міжнародного співробітництва. Створюються реальні передумови для формування єдиного економічного, інформаційного, освітнього простору, для планетарного громадського устрою;

– знижується роль держави у житті суспільства. Політична і економічна влада все частіше переходить до транснаціональних корпорацій, які починають впливати на траєкторію і характер соціальних, культурних та освітніх процесів у різних країнах та регіонах [3, с. 186].

Отже, освіта в сучасному світі є найважливішою сферою соціального життя. Саме від неї залежить

інтелектуальний потенціал нації, її самостійність та життєздатність. Освіта стає одним із найважливіших факторів глобалізації, що є не лише похідною глобалізаційних процесів, а й одним із найпотужніших факторів світової інтеграції. Швидкі темпи процесів глобалізації в економіці і політиці висуває нові вимоги до вищої туристичної освіти в Україні.

Література

1. Євтушевський В. Становлення і розвиток інновацій у вищій школі / В. Євтушевський, О. Шаповалова // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 62–66.
2. Кадієвська І. Філософія освіти в умовах глобалізації суспільства / І. Кадієвська // Вопросы духовной культуры : Философские науки. – 2002. – С. 146–148.
3. Красовська О. Роль освіти в сучасних глобальних умовах / О. Красовська // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1 (4). – С. 182–188.
4. Кремень В. Майбутнє України неможливе без освіти / В. Кремень // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : Зб. наук. праць / [За редакцією Л.Л. Тovaжнянського та О. Г. Романовського]. – Харків : НТУ «ХПІ», 2002. – Вип. 3. – С. 3–7.
5. Семенов С. Российская высшая школа в условиях глобализации / С. Семенов, А. Семенова // Философия образования. – 2005. – № 4. – С. 29–37.
6. Скотний В. Раціональне та ірраціональне в науці й освіті / В. Скотний. – Київ; Дрогобич, 2003. – С. 139–176.
7. Федорченко В.К. Підготовка фахівців для сфери туризму. Теоретичний і методичний аспекти: Монографія / Володимир Кирилович Федорченко. – К. : Вища школа, 2002. – 350 с.
8. Durlik I. Propozycje rozwiązań w edukacji menedżerskiej w uczelniach technicznych / I. Durlik / Restrukturyzacja wyższych studiów menedżerskich w Polsce w aspekcie wymagań Wspólnoty Europejskiej, / [Red. B. Garbacik]. – Gdańsk : Wydział Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej, 1998. – S. 162–179.

Polyova L.V., Chorna L.V. THE PROCESS OF GLOBALIZATION IN UKRAINIAN TOURISM EDUCATION. This paper deals with tourism education in Ukrainian universities according to new requirements of the XXIth century. Modernity requires professionals that not only have higher education but a competent staff who can take professional solutions and solve problems, thereby providing high-quality service and satisfy customer needs. Tourist formation is closely related to issues of globalization. Globalization stimulates association of educational systems to a common space. With the development of globalization processes tourist educational services crossed national borders, developed international educational programs. University students of tourism industry in Ukraine take part in international exchange

programs and internships, competitions for obtaining grants. Most programs pay special attention to the practical training of future specialists of tourism industry. The problem of correlation of theoretical and practical training is acute in Ukraine. In foreign educational institutions at least 50 % of the total educational training are given to practical training and in some schools in Europe practice duration is 9 months. But globalization has its downsides. Not only cultural, religious and economic peculiarities, but also domestic achievements in the scope of educational and cultural traditions are lost. Having joined the Bologna process, Ukraine is presently striving to align its tourism higher education system with the European one. Accelerating the process of globalization of the economy and policy places new demands on the system of tourism education in Ukraine.

Keywords: *tourism education, education system, globalization.*

Полевая Л.В., Чорна Л.В. ПРОЦЕСЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ В ТУРИСТИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ УКРАИНЫ. В статье рассматривается туристическое образование высших учебных заведений Украины, которые должны соответствовать новым требованиям XXI века. Современная действительность требует специалистов не просто с высшим образованием, а работников компетентных, умеющих принимать профессиональные решения, способных решать проблемы, тем самым обеспечивая высокое качество

обслуживания и удовлетворение потребностей потребителей. Туристическое образование тесно связано с вопросами глобализации. Процесс глобализации стимулирует объединение образовательных систем в единое пространство. С развитием процессов глобализации туристические образовательные услуги пересекли национальные границы, развиваются международные образовательные программы. Студенты высших учебных заведений туристической сферы Украины принимают участие в международных программах обмена и стажировки, конкурсах на получение грантов. Однако глобализация имеет свои отрицательные стороны. Теряются не только культурные, религиозные и экономические особенности, но и отечественные достижения в образовательно-воспитательной сфере, нивелируются культурно-образовательные традиции.

Ключевые слова: туристическое образование, система образования, глобализация.

УДК 338.48

**ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ
ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ****Г.Є. Долгопола, Я.С. Коробейникова**

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Кластеризація економіки обумовлює і справляє вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності. Актуальним є впровадження кластерного підходу і в туристичній галузі. Туристичний кластер – це спільнота різних підприємств і організацій на певній території, що напряду або опосередковано пов'язані із наданням туристичних послуг. Проведене дослідження спрямоване на надання інформації та подальших рекомендацій інвесторам щодо можливостей і перспективності розміщення інфраструктурних елементів у межах Верховинського району за критерієм наближеності ресурсів і зручності відвідання їх споживачами. Західна частина території Верховинського району та місцевість вздовж р. Чорний Черемош, повинна розглядатися в першу чергу місцевими органами влади як район з потенційно високим туристичним потенціалом.

Ключові слова: кластер, кластерний аналіз, туристичний потенціал, туристичний кластер.

Постановка проблеми. Сучасний швидкий розвиток туристичної галузі потребує пошуку нових підходів до підвищення її конкурентоспроможності як на рівні окремих суб'єктів господарювання, так і на рівні регіо-

нального управління галуззю. Світова практика показала, що кластеризація економіки обумовлює і справляє вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності. Зростає популярність нової господарської інноваційної моделі, в рамках якої всі учасники виробництва прагнуть об'єднатися в кластери [9]. В сучасних умовах розвитку світового господарства кластери виникають в традиційних галузях економіки і у високотехнологічних, у сфері виробництва і у сфері послуг. Актуальним є впровадження кластерного підходу і в туристичній галузі. До туристичних кластерів відносяться групи підприємств, сконцентрованих географічно в межах регіону, які спільно використовують туристичні ресурси, спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці, здійснюють спільну маркетингову та рекламно-інформаційну діяльність [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами створення, функціонування і розвитку кластерів займалися такі зарубіжні і українські вчені як Є. Безвушко, М. Войнаренко, С. Куніцин, А. Маршал, Л. Романюк, М. Портер, В. Прайс, С. Соколенко, І. Таленадо, С. Ткачова, Х. Шреплер, та ін.

Серед зарубіжних та вітчизняних науковців, які приділяли увагу в своїх дослідженнях розвитку туристичного кластеру, слід виділи-

ти Ю. Алексееву, К. Андрющенко, Р. Браймера, Дж. Боуена, Н. Внукову, Л. Гонтаржевську, П. Ебергардта, Ф. Котлера, Е. Мейкенза, В. Мідлтона, Р. Оскена, В. Савченко, С. Соколенко, М. Солловза, Д. Стеченко, С. Харічкова, Л. Черчик, В. Шекела, К. Шумана, Е. Щепанського та ін.

Мета досліджень. На основі застосування методів кластерного аналізу визначити найбільш перспективні території для розбудови туристичної інфраструктури. Об'єктом досліджень є туристична дестинація в межах Верховинського району Івано-Франківської області. Верховинський район характеризується багатим природно-ресурсним, історико-культурним туристичним потенціалом. Разом з тим, на сьогодні туристична інфраструктура району вкрай нерозвинена. Результати досліджень дозволяють науково обґрунтувати необхідність та місце розташування елементів туристичної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кластер в економічній літературі визначається як індустріальний комплекс, що сформувався на основі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, що пов'язані технологічним ланцюгом [2].

М. Портер трактує кластер як зосередження в географічному регіоні взаємопов'язаних підприємств та установ у межах окремої галузі [6; 7]. Кластери включають окрім виробників, також значну кількість різного роду підприємницьких структур, важливих у конкурентній боротьбі –

постачальників нових технологій, додаткових послуг, спеціальних засобів, інфраструктури, ресурсів тощо.

Багато кластерів включають також урядові установи, університети, центри стандартизації, різноманітні асоціації, які забезпечують спеціалізоване навчання, освіту, інформацію, наукові дослідження, технічну підтримку. Головна концепція кластерної теорії – це об'єднання окремих елементів в єдине ціле для виконання у взаємодії певної функції або реалізації певної цілі.

Головна сутність кластерної концепції полягає «у забезпеченні виробничо-комерційної діяльності і вдосконаленні ділових та особистісних взаємовідносин, які повинні набути характеру органічно взаємозв'язаного та нерозривного ділового співробітництва» [3].

В науковій літературі визначають такі передумови створення кластерів:

- близькість ринків,
- забезпеченість спеціалізованою робочою силою,
- наявність постачальників, засобів виробництва та інших ресурсів,
- доступність специфічних місцевих ресурсів,
- ефект масштабності у виробництві,
- наявність інфраструктури,
- високоякісний доступ до інформації.

Кластерний аналіз (англ. – data clustering) – задача розбиття заданої вибірки об'єктів (ситуацій) на підмножини, що називаються кластерами, так, щоб кожен кластер складався з схожих об'єктів, а об'єкти різних

кластерів істотно відрізнялися. Завдання кластеризації відноситься до статистичної обробки, а також до широкого класу завдань навчання без вчителя. Кластерний аналіз – це багатовимірна статистична процедура, яка виконує збір даних, що містять інформацію про вибірку об'єктів, і потім упорядковує об'єкти в порівняно однорідні групи – кластери (Q-кластеризация, або Q-техніка, власне кластерний аналіз) [4].

Отже, сутність кластерного аналізу полягає у здійсненні класифікації об'єктів дослідження за допомогою численних обчислювальних процедур. На відміну від інших методів, цей вид аналізу дає можливість класифікувати об'єкти не за однією ознакою, а за декількома одночасно. Для цього вводяться відповідні показники, що характеризують певну міру близькості за всіма класифікаційними параметрами.

Мета кластерного аналізу полягає в пошуку наявних структур, що виражається в утворенні груп схожих між собою об'єктів у вибірці – кластерів. Водночас його дія полягає й у привнесенні структури в досліджувані об'єкти. Це означає, що методи кластеризації необхідні для виявлення структури в даних, яку нелегко знайти при візуальному обстеженні або за допомогою експертів [11].

Спектр застосувань кластерного аналізу дуже широкий: його використовують в археології, антропології, медицині, психології, хімії, біології, державному управлінні, філології, маркетингу, соціології та інших дисциплінах. Однак універсаль-

ність застосування привела до появи великої кількості несумісних термінів, методів і підходів, що утруднюють однозначне використання і несуперечливу інтерпретацію кластерного аналізу.

Основними завданнями кластерного аналізу є:

- розробка типології або класифікації досліджуваних об'єктів;
- дослідження та визначення прийнятних концептуальних схем групування об'єктів;
- висунення гіпотез на підставі результатів дослідження даних;
- перевірка гіпотез, чи справді типи (групи), які були виділені певним чином, мають місце в наявних даних.

Незалежно від конкретної сфери застосування кластерного аналізу передбачає наступні етапи:

- проведення вибірки об'єктів для кластеризації;
- визначення множини ознак, за якими будуть оцінюватися відібрані об'єкти;
- оцінка міри подібності об'єктів;
- застосування одного з методів кластерного аналізу для створення груп подібних об'єктів;
- перевірка достовірності результатів кластерного рішення;
- кожен з цих кроків відіграє значну роль у практичному здійсненні аналізу.

Визначення множини ознак, які покладаються в основу оцінки об'єктів, у кластерному аналізі є одним із найважливіших завдань дослідження. Мета цього кроку повинна полягати у визначенні сукупності

змінних ознак, яка найкраще відображає поняття подібності. Ці ознаки мають вибиратися з урахуванням теоретичних положень, покладених в основу класифікації, а також мети дослідження.

При визначенні міри подібності об'єктів кластерного аналізу використовуються чотири види коефіцієнтів: коефіцієнти кореляції, показники віддалей, коефіцієнти асоціативності та ймовірності, коефіцієнти подібності. Кожен з цих показників має свої переваги та недоліки, які попередньо потрібно врахувати. На практиці найбільшого розповсюдження у сфері соціальних та економічних наук здобули коефіцієнти кореляції та віддалей.

В результаті аналізу сукупності вхідних даних створюються однорідні групи у такий спосіб, що об'єкти всередині цих груп подібні між собою за деяким критерієм, а об'єкти з різних груп відрізняються один від одного.

Якщо кластерному аналізу передують факторний аналіз, то вибірка не потребує коректування – викладені вимоги виконуються автоматично самою процедурою факторного моделювання. В іншому випадку вибірку потрібно коректувати.

Вхідними даними кластерного аналізу є набір об'єктів. В залежності від способу представлення цих об'єктів розрізняють такі типи вхідних даних:

- вектор характеристик. Кожен об'єкт описується набором своїх характеристик; ці характеристики можуть бути числовими або нечисловими.
- матриця відстаней. Кожен

об'єкт описується відстанями до всіх інших об'єктів вибірки.

Кластерний аналіз висуває наступні вимоги до даних:

- об'єкти не повинні корелювати між собою;
- об'єкти мають бути безрозмірними;
- розподіл об'єктів має бути близьким до нормального;
- об'єкти повинні відповідати вимозі стійкості, під якою розуміється відсутність впливу на їх значення випадкових чинників;
- вибірка повинна бути однорідна.

Вирішення задачі кластеризації принципово неоднозначне, і цьому є декілька причин:

- не існує однозначно якнайкращого критерію якості кластеризації. Відомий цілий ряд евристичних критеріїв, а також ряд алгоритмів, що не мають чітко вираженого критерію, але здійснюють достатньо розумну кластеризацію «по побудові». Всі вони можуть давати різні результати.
- число кластерів, як правило, невідоме заздалегідь і встановлюється відповідно до деякого суб'єктивного критерію.

Туристичний кластер – це, в першу чергу, спільнота різних підприємств і організацій на певній території, що напряму або опосередковано пов'язані із наданням туристичних послуг [1].

Границі туристичного кластеру досить складно підпорядкувати стандартним системам галузевої класифікації. Туристичний кластер повинен складатись із комбінації галузей, що створюють туристичний продукт і

умови для підвищення його конкурентоспроможності. Границі туристичного кластера можуть змінюватись у зв'язку з появою нових підприємств і галузей, зі зміною умов ринку, державного регулювання.

Першим напрямком ефективної діяльності учасників кластера звичайно обирається максимальне використання природних можливостей з мінімальним втручанням у них.

У зв'язку з особливою важливістю розбудови туристичної інфраструктури Верховинського району першочергове значення мають дослідження, спрямовані на визначення оптимальних розташувань туристично-рекреаційних систем з урахуванням соціокультурних і природно-рекреаційних об'єктів.

Необхідно зазначити, що конкурентоспроможність району, як і його привабливість для потенційних відвідувачів, посилюється при умові більшої концентрації рекреаційних ресурсів на його території. Так наявність двох і більше видів ресурсів на певній території за інших однакових буде відігравати вирішальну роль при виборі оптимального місця подорожі для споживача. Тільки в разі винятково важливого значення певного ресурсу (конкретний лікувальний ефект тощо) він відмовиться від подорожі до місцевості, яка є більш забезпеченою рекреаційно-ресурсним потенціалом.

Враховуючи цей фактор було проведено дослідження спрямоване на надання інформації та подальших рекомендацій інвесторам щодо можливостей і перспективності розмі-

щення інфраструктурних елементів у межах Верховинського району за критерієм наближеності ресурсів і зручності відвідання їх споживачами. Фактичні дані для розрахунків статистичні звіти соціально-економічного розвитку району та інші ресурси туристичної інформації [10; 11].

Для визначення цих зон змодифікований метод побудови карт рекреаційних потенціалів.

Припустимо, що території T (територія Верховинського району) розміщені m туристично-рекреаційних об'єктів (ТРО), кожен з яких характеризується певним набором характеристик, що складають його коефіцієнт рекреаційної привабливості, який можна визначити шляхом експертних оцінок. Для визначення місць оптимального розташування туристичних комплексів на території T , карту даної території з масштабом 1:75000 (в 1 см 0,75 км) покриваємо прямокутником Π , що містить множини (територію) T , отже $T \subset \Pi$. Прямокутник розбиваємо на кластери 5,2:5,2 км, оскільки протяжність району з півночі на південь – 62 км., з заходу на схід – 41 км, в результаті виходить 8 кластерів по горизонталі і 12 по вертикалі, загалом 96 кластерів в масштабі 6,9:6,9 см кожен. Далі для кожного кластера визначаємо рекреаційний потенціал P_{kl} , Стратегія вибору оптимальних місць розташування туристичних комплексів така: туристичні комплекси мають бути розміщені в таких місцях, сумарний рекреаційний потенціал, яких максимальний. [13]. Після цього виконана якісна оцінка туристичного потенціала

лу району методом шкали рівних інтервалів. Отже кластери з кількістю балів в межах від 2 до 31 мають низький туристичний потенціал, від 31 до 60 – середній, від 60–89 – високий. Розрахунки дали можливість зробити такі висновки. Території районного центру – смт. Верховина та межуючих з ним населених пунктів – с. Ільці та с. Криворівня, а саме їх західні та південно-східні околиці відповідно, які розташовані в межах кластерів 3.4, 3.5, 3.6 – мають середній (3.4, 3.6) та високий туристичні потенціали (3.5), решта ж кластерів мають низький туристичний потенціал. Проте можна вважати дану методику аналізу дещо недосконалою, оскільки дані дають можливість сумарний туристичний потенціал з наявною інфраструктурою, до якої відносяться заклади розміщення та харчування, які у свою чергу є об'єктами придорожньої інфраструктури, яка тут розвинена за рахунок проходження по даній території автомобільних трас місцевого значення Р24 та Р62. Проте основні природні багатства розміщені саме в західній частині регіону. До них відносяться: гірські масиви з найвищими точками району, пам'ятки природи, заповідні території з багатим рослинним і тваринним світом, і саме тут проходить більша частина туристичних маршрутів, саме для того щоб оглянути красу даної місцевості сюди приїзять туристи з усіх куточків України і світу.

Висновки. Таким чином, західна частина території Верховинського району та місцевість вздовж р. Чорний Черемош, повинна розглядатися в першу чергу місцевими ор-

ганами влади як район з потенційно високим туристичним потенціалом, який перетвориться на такий у близькому майбутньому, якщо за ініціативи владних органів тут буде швидкими темпами розвиватися придорожня інфраструктура, а вітчизняні та іноземні інвестори, зважаючи на це, будуть вкладати свої кошти в розбудову великих туристичних комплексів, які будуть завойовувати популярність туристів і цим підвищувати туристичний потенціал даного району.

На сьогодні цей потенціал використовується не достатньо ефективно. Потік туристів, доходи й зайнятість у туристичній індустрії не відповідають потенціалу, що пояснюється відсутністю дотепер системної організованої роботи з формування конкурентноздатної туристичної індустрії й туристичного кластера.

Кінцевою метою створення туристичного кластера – забезпечити конкурентноздатність туристичної індустрії в регіоні. Це забезпечить податкові надходження до бюджету, поліпшення рівня життя населення за рахунок росту зайнятості й середньої зарплати в туристичній індустрії; якість життя за рахунок підвищення культурного рівня й патріотичного виховання населення міст області, збереження для майбутніх поколінь історико-культурної, етнографічної спадщини й первозданного стану природних ландшафтів.

Основні критерії досягнення мети – збільшення потоку туристів, робочих місць, доходів (обороту галузі й надходжень до бюджету) взаємозалежні:

- ріст зайнятості є результатом досягнення достатнього рівня обороту й прибуткової роботи підприємств туристичної індустрії;
- ріст обороту – результат від росту туристичного потоку;
- у свою чергу, ріст туристичного потоку – результат від виникнення туристичного інтересу й платоспроможного попиту;
- туристичний інтерес виникає стосовно конкретних туристичних продуктів (турів), що викликають бажання відправитися в туристичну поїздку;
- платоспроможний попит виникає при вдалому сполученні туристичного інтересу, цін на туристичні продукти й платоспроможності потенційних туристів, достатньої для придбання послуг (у тому числі – туристичних);
- конкурентноздатні туристичні продукти формуються на базі об'єктів туристичного інтересу (туристичних ресурсів: кількості і якості музеїв, пам'ятників історії й культури, театрів, природно-ландшафтних і рекреаційних комплексів, місць для проведення виставок, конференцій, конгресів і т.п.), які і є в туризмі основою потенціалу його розвитку;
- можливість реалізації цього первинного потенціалу визначається кількістю і якістю об'єктів інфраструктури туризму (місць розміщення, транспорту, харчування тощо).

Література

1. Андрущенко К.А. Наукові аспекти створення екотуристичних кластерів на Черкащині / К.А. Андрущенко, Д.М. Стеченко // Вісник ДІТБ.

– Донецьк, 2004. – № 8. – С. 69–71.

2. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні : Навч. посібник / Л.І. Гонтаржевська. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.

3. Захарченко В.И. Кластерная форма территориально-производственной организации / В.И. Захарченко, В.Н. Осипов. – Одесса : Фаворит, 2010. – 234 с.

4. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу : Навч. посібник / Г.І. Купалова. – К. : Знання, 2008. – 639 с.

5. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм / Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Дж. Мейкенз. – М. : ЮНИТИ, 2008. – 787 с.

6. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.

7. Портер М. Экономическое развитие регионов / М. Портер // Пространственная экономика, 2006. – № 4. – С. 25–27.

8. Соколенко И.П. Перспективы развития кластеров туризма в Украине // Бизнес-партнер. – Севастополь, 2004. – № 3. – С. 13–17.

9. Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку / Д.М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2002. – 254 с.

10. Верховинська районна державна адміністрація : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ww2.gov.if.ua/verhovynska/ua>.

11. Карпати.info : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karpaty.info/ua>.

Dolgopola G., Korobeinykova Y. APPLICATION OF METHODS OF CLUSTER ANALYSIS FOR OPTIMIZATION OF TOURISM INFRASTRUCTURE. Worldwide experience has shown that the clustering of economy makes and produces a decisive influence on the process of strengthening competitiveness and accelerating innovation. The introduction of the cluster approach in the tourism industry is important too. Tourism cluster is firstly and foremostly a community of various companies and organizations in a particular area that is directly or indirectly related to providing travel services. Tourism cluster should consist of a combination of fields that create tourist products and the conditions for increasing its competitiveness. Due to the particular importance of the development of tourist infrastructure in Verkhovyna area studies aimed at determining the optimal locations of tourist and recreational systems based on cultural and natural and recreational facilities are of first importance. Due to this factor a research had been conducted aimed at providing information and further guidance for investors about opportunities and prospects of accommodation infrastructure elements within Verkhovyna district according to the criteria of closeness of resources and conveniences for visiting them by the consumers. Thus, the western part of the district and the area along the river Black Cheremosh should be treated by the local officials as an area with high tourism potential, and it will turn into it in the future if the roadside infrastructure will develop with the help of the local governments, and so domestic and foreign investors will in-

vest in the development of large tourist complexes, that will make it popular for the tourists and thus enhance the tourism potential of the district.

Keywords: cluster, cluster analysis, tourist potential, tourism cluster.

Долгополая Г.Є., Коробейникова Я.С. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ КЛАСТЕРНОГО АНАЛИЗА ДЛЯ ОПТИМИЗАЦИИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ. Кластеризация экономики обуславливает и оказывает решающее влияние на процессы усиления конкурентоспособности и ускорения инновационной деятельности. Актуальным является внедрение кластерного подхода и в туристической отрасли. Туристический кластер – это сообщество разных предприятий и организаций на определенной территории, напрямую или опосредствовано связанных с предоставлением туристических услуг. Проведенное исследование направлено на предоставление информации и дальнейших рекомендаций инвесторам относительно возможностей и перспективности размещения инфраструктурных элементов в пределах Верховинского района по критерию приближенности ресурсов и удобства посещения их потребителями. Западная часть территории Верховинского района и местность вдоль г. Черный Черемош должна рассматриваться в первую очередь местными органами власти как район с потенциально высоким туристическим потенциалом.

Ключевые слова: кластер, кластерный анализ, туристический потенциал, туристический кластер.

УДК 379.85

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТУРИЗМУ

М.В. Клапчук

Львівський інститут економіки і туризму

На зміну масовому туризму приходять нові види. Новітні технології сприяють впровадження е-туризму (e-tourism) і е-подорожей (e-travel). Найпопулярнішими способами, за допомогою яких можна особисто формувати свій туристичний маршрут, бронювати різноманітні квитки, готелі, хостели, ресторани та інше є спеціалізовані сайти. Найвідомішими є booking.com та tripadvisor.com. Серед найбільш відомих є сайти авіакомпаній Low cost рейсів Wizzair, Ryanair.

На сьогодні набирає обертів backcracking. Поруч із бекпекінгом йде – каучсерфінг. «КаучСерфінг» – одна з найбільших всесвітніх гостьових мереж. Неабияк розвивається автостоп. Серед інших: по танду trip; екстрим тури; космічний туризм; пішки; квести.

Ключові слова: інновація, автостоп, каучсерфінг, е-туризм, бекпекінг, екстремальний туризм.

Постановка проблеми. Інновації та інноваційна діяльність традиційно є напрямом науково-технічного прогресу і процесом, який пов'язаний із впровадженням результатів наукових досліджень і розробок у практичну діяльність. Проте сенс і зміст поняття «інновація» більш широкий. Сфера інновацій всеосяжна, вона не тільки охоплює практичне використання на-

уково-технічних розробок і винаходів, а й включає зміни у процесах маркетингу, організації. Інновація виступає в якості фактору зміни як результат діяльності, втілений у новий чи удосконалений продукт, технологічні процеси, нові послуги і нові підходи до задоволення соціальних потреб. У оксфордському тлумачному словнику поняття «інновація» роз'яснюється наступним чином: «Будь-який новий підхід до конструювання, виробництва або збуту товару, в результаті чого новатор або його компанія отримують перевагу перед конкурентами» [16]. Термін «інновація», в сучасному його розумінні, першим став застосовувати Й. Шумпетер, який підкреслював, що інновації – це суттєва зміна функції виробленого, яка представляється у в новому з'єднанні та комерціалізації всіх нових комбінацій, заснованих на використанні нових матеріалів і компонентів, впровадженні нових процесів, відкритті нових ринків, впровадження нових організаційних форм [1, с. 120]. Фактори, що визначають інноваційний розвиток: ринкова кон'юнктура і конкуренція (як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках); середовище (рівень розвитку науки і техніки, законодавча і нормативна база, політична та економічна стабільність); кадри (вчені, фахівці, підприємці, менеджери, політичні діячі, державні службовці); ресурси (природні, виробничі, фінан-

сові, науково-технічні, технологічні, інфраструктура).

Виклад матеріалу. В інноваційній діяльності туристський бізнес спирається на фундамент накопичених знань. Приступати до втілення нових ідей і створення нових напрямів туризму слід лише після пізнання і вивчення форм і методів роботи як минулого, так і сьогодення.

Змінюються характер і структура туризму. Нові технології дають можливість гнучко і сегментовано організувати проведення відпустки. На зміну масовому, стандартному та комплексному туризму приходять його нові види, зроблені на замовлення, виходячи з попиту. На практику нового туризму впливають такі фактори, як демографічні зміни (старіння населення), стиль життя, характер роботи, частота і тривалість відпусток. Люди прагнуть до нових і нестандартних подорожей. Їх зростаюча обізнаність, нові потреби стимулюють туристський бізнес, спонукають до інновацій і нововведень. Більшість інноваційних туристичних продуктів мають свої ніші на ринковому просторі (наприклад, екологічний, пригодницький, екстремальний туризм). Стійко популярний і культурно-пізнавальний туризм, в якому з'явилися інноваційні продукти.

Сучасні досягнення в області телекомунікацій та електронного маркетингу забезпечують нові можливості для туристського бізнесу й істотно впливають на його моделі. Новітні технології сприяють впровадження е-туризму (e-tourism), і

е-подорожей (e-travel) і туристських інформаційних систем. Е-туризм – це онлайн служба, що забезпечує прямий продаж туристських послуг кінцевим споживачам поєднуючи виробників, турагентів і посередників. Е-подорожі – це онлайн інформаційна консультативна служба. Консультують з усіх питань, які можуть виникнути при плануванні туристських поїздок та подорожей. Туристські інформаційні системи обслуговують і надають інформаційну підтримку організаціям, які займаються е-туризмом та е-подорожами. Інформація, що отримується з цих джерел, може служити вихідною точкою для планування подорожей, зіставлення цін і динамічного компонування турів [10].

Динамічне компонування туру (пекідж-тур) дає можливість у масштабі реального часу складати, на вимогу споживача або агента, що продає послуги, різні комбінації поїздки з єдиною ціною на весь пакет послуг, включених в тур. Подорожуючі можуть складати свою поїздку, вибираючи кращі види транспорту і рейси, готелі, набір екскурсій, одноразово оплачуючи весь пакет замовлених послуг. Можливість створювати пекідж-тури на замовлення призвела до появ тенденції постійного зростання продажів послуг, об'єднаних в один пакет. Так, із загальновідомої інформації у 2004 р. питома вага онлайн-вих покупців, які використовували динамічну компоновку туру, досяг 33 %, при цьому число онлайн-споживачів, які купували раніше підготовлені пекідж-тури, скоротилося

до 13 %. Тільки в США доходи від онлайн продажів досягнули в 2013 р. 130 млрд. доларів. Скорочення продажів раніше підготовлених турів пропорційно відповідає збільшенню самостійно складених турів.

Найпопулярнішими способами, за допомогою яких можна особисто формувати свій туристичний маршрут, бронювати різноманітні квитки, готелі, хостели, ресторани та інше є спеціалізовані сайти [11; 17]. Найвідомішими і найпопулярнішими є безперечно booking.com та tripadvisor.com.

Неабияке полегшення в фінансовому і організаційному плані створюють сайти зі спеціалізованого онлайнпродажу та бронювання авіаквитків. Серед найбільш відомих для нас є сайти авіакомпаній Low cost рейсів Wizzair, Ryanair, також сайт з підбору найоптимальнішого перельоту flylowcost.ru [15]. Надешевші рейси зі Львова (від 30 євро) в декількох напрямках (Барселона, Валенсія, Рим, Неаполь та інші) здійснює Wizzair [2].

На сьогодні набирає обертів інноваційний спосіб подорожування – *backpacking*, тобто «рюкзак за спиною», або «все своє ношу з собою» [6; 7; 8]. Основа філософії бекпекера – це принципова відсутність прив'язки до певного місця. Є пункт призначення, є квитки туди і назад. В іншому – абсолютна свобода. Як захочеться, як вийде. Можна навіть не брати з собою путівник. Бекпекер може бути хоч жебраком слюсарем-хіпі, хоч єдиною дитиною магната. Головне – це небажання ходити натовпом: на екс-

курсію, на обід, до 18:00 вільний час і шопінг, потім поїздка до бедуїнів в пустелю і дискотека в готелі. Бекпекер хоче на власному досвіді пізнати місцевість, де він знаходиться з усіма її сюрпризами котрі чекають за рогом, знайомствами, національним характером і місцевим колоритом. Чим з більшою кількістю різноманітних проблем зіткнеться бекпекер на своєму шляху, тим краще. Ночівля на вулиці в Каїрі – прекрасно. Затримання в жандармерії 5-го округу Парижу – ще краще. Піший перехід між Судаком і Веселим вночі по горах – просто чудово! Мета бекпекінгу – отримати враження: не туристично-глянцево, а справжні враження, яких найбільше не вистачає нам в сучасному житті. Як в індіанському прислів'ї, у мене не відняти двох речей: того, що я з'їв, і того, що я бачив. Можна виділити певні риси бекпекера, а саме конструктивне мислення або винахідливість, вміння швидко прийняти рішення, позитивний підхід або життєрадісність, позитивна харизма або особиста чарівність, здатність відмовляти і відмовлятися. Особливий приклад бекпекінгу дає нам мешканець Санкт-Петербурга В'ячеслав, який у своєму блозі (який переріс вже в повноцінний сайт), де розповідає про свою подорож навколо світу за рік [4]. Окрім наведених сайтів не можна оминати увагою ще деякі дуже цікаві, які стосуються інноваційних подорожей [5; 9; 14].

Поруч із бекпекінгом «нога в ногу» йде розвиток іншого засобу для подорожей – каучсерфінгу. «КаучСер-

фінг» (англ. CouchSurfing, абрєвіатура: CS), – одна з найбільших всесвітніх гостьових мереж, реалізованих у вигляді онлайн-сервісу [12]. Об'єднує більше 2 млн осіб в багатьох країнах. Учасники безкоштовно діляться один з одним місцем для ночівлі під час подорожей, організують спільні подорожі та розвивають культурний обмін. Місією CouchSurfing є «створення надихаючого досвіду». Ідея полягає в тому, аби активізувати міжкультурний обмін через спілкування людей у дружній неформальній обстановці. Це дає можливість реалізувати природне бажання пізнавати щось нове, обмінюватися знаннями і досвідом у різних сферах життя. У тому числі, завдяки такому спілкуванню людей з різних країн, представників різних культур і національностей, вони мають можливість поглянути на численні міжнародні проблеми з різних точок зору, навчитися толерантності.

Кількість зареєстрованих учасників CouchSurfing в різних країнах не однакова. Найбільша кількість учасників з США, Німеччини, Великобританії, Канади, Франції (більше 100 тис.), Бразилія, Китай, Австралія, Польща, Іспанія, Туреччина (від 50 тис. до 100 тис.) в інших країнах менше. В Україні зареєстровано близько 5 тис, в Росії близько 20 тис. На сайті є можливість безкоштовної реєстрації, всі функції стають доступними відразу після реєстрації. У своєму профілі учасник може розповісти про свої захоплення, досвід подорожей, володіння мовами, розмістити фотографії та інше. Також там вказується чи

може учасник приймати гостей. Якщо може, то він вказує кількість, бажану стать гостей, умови проживання, який транспорт ходить до його будинку тощо. Якщо ж учасник не має можливості приймати гостей, то він може поставити статус «готовий зустрітись і поспілкуватись». Також у профілі користувача відображаються відгуки про нього інших учасників, посилання на профілі його друзів, його внесок у розвиток проекту тощо. Зареєстрованим учасникам доступний пошук по анкетах за різними параметрами: географічне положення, інформація про учасника, можливість прийняти гостей тощо. Основна мова проекту – англійська. На проекті CouchSurfing багато уваги приділяється забезпеченню безпеки учасників. Для цього існує низка інструментів, що дають можливість дізнатися думку інших учасників про певного користувача, система верифікації імені та адреси користувача. Крім цього, періодично адміністрація сайту розсилає всім учасникам інформацію про правила безпеки або про виявлених шахраїв.

Неабияк активно тепер розвивається автостоп, не тільки як засіб пересування, а й мета подорожі. Що можна назвати також інновацією. Автостоп (hitchhiking) – це безкоштовне пересування на попутних машинах [3; 18]. Є дві неправдиві думки щодо автостопа. Одна з них : «зараз просто так не беруть» (або : « хто ж тебе повезе за просто так ?»). Інша думка полягає в тому, що «зупинити потрібну машину – Чиста випадковість», «неможливо передбачити, коли ти добе-

решся» тощо. На щастя, ці думки невірні. Вони спростовуються досвідом численних автостопщиків (стоперів). Їх беруть (як у легкові машини, так і в вантажні), везуть, не вимагаючи грошей за проїзд, і, крім усього цього, процес автостопу є керованим. Як і будь-якою діяльністю, автостопом можна займатися як професійно, так і стихійно, по потребі, від випадку до випадку. «Стихійний» автостоп, що не має певних методів і правил, виник з появою автотранспорту ще в перші десятиліття ХХ ст. [3]. У наші дні дуже багатьом людям доводилося де-небудь зупинити машини і їхати в них, іноді і безкоштовно, але далеко не всі вони знають, що відомості про автостоп можуть бути зведені в певну систему, що дозволяє зробити автостоп потужним універсальним засобом переміщення. Людина, котра опанувала методи автостопу, пересувається по автодорогах всього світу, долаючи до 1000 кілометрів на добу і навіть більше, з середньою швидкістю близько 55 км/год. У світі існує кілька шкіл (напрямів) автостопу. Одна з них – це Петербурзька Ліга Автостопу (ПЛАС), заснована ще в 1978 р. Президент Ліги Олексій Злодійв проїхав автостопом більш 1,1 млн км, що є неперевершеним рекордом [3].

Вже багато років для автостопщиків ведуться лекції, вони беруть участь в змаганнях на швидкість пересування, застосовують спеціальне спорядження. Кваліфікований гонщик реально проїжджає влітку, по магістральних автодорогах 1100–1500 км/добу, ефективно рухаючись

як вдень, так і вночі, за своїм бажанням. Крім пересування на автомашинах (так званого автостопу 1-го роду) розроблена і використовується технологія руху в кабінах локомотивів (автостоп 2-го роду), а також, меншою мірою, автостоп 3-го і 4-го роду – гідростоп і аеростоп.

Екстрім-тури. Незважаючи на те, що риболовля завжди вважалася досить безпечним заняттям, багато її видів, наприклад у важкодоступних або складних місцях, а також ловля великої або хижої морської риби є досить екстремальним заняттям. Сучасна риболовля дозволяє сучасному чоловікові почувати себе і мисливцем, і героєм, і навіть десь годувальником. В останні роки серед серйозних рибалок (наприклад, на змаганнях) все частіше зустрічаються і представниці слабкої статі.

Новим видом туристичних розваг, пов'язаних з екстримом, є тури на підводних човнах. Якщо раніше занурення в батискафах і субмаринах були доступні лише вченим і військовим і проводилися виключно з метою досліджень або вдосконалення техніки, то останнім часом за кордоном все більшого розвитку одержують підводні туристичні екскурсії. До недавнього часу власне туристичних субмарин існувало небагато. Найчастіше їх пропонували туристам в оренду науково-дослідні лабораторії. Найвідомішими з підводний човнів є «Морська зірка» – підводний будинок, в якому на дні Червоного моря (на глибині 10 м) п'ятеро людей прожили місяць, вивчаючи риб і морські рослини. Зовсім не-

давно в Голландії побудований підводний човен, спеціально призначений для туристичних занурень в тропічних морях. Субмарина може опускатися на глибину до 300 м і залишатися під водою майже два тижні. Швидкість її руху до 28 км/год. Далеко не кожен ризикне спуститися на глибину з аквалангом, та й не всім це дозволить здоров'я, а ось покататися на підводному човні, як знамениті герої Жюля Верна, познайомитися з живою природою морів і океанів у природному середовищі, оглянути уламки затонулих кораблів і затоплені частини древніх міст зможуть багато. Крім підводних човнів, для знайомства з підводним світом зараз в багатьох туристичних центрах використовуються судна з прозорим дном.

Новим, дуже цікавим і оригінальним способом подорожей на воді є *water-skyshoes*. Виявляється, на лижах можна пересуватися не тільки по снігу. Порівняно недавно були винайдені «надувні черевики» – своєрідний незвичайний варіант водних лиж. Прообразом для їх створення послужили снігоступи. Незважаючи на їх досить кумедний вигляд, на таких надувних лижах деяким сміливцям вдавалося проходити дуже великі відстані по воді, причому не тільки на річках. Деякі мандрівники долали понад 5000 км по океанських хвилях. Із сучасних способів отримання гострих відчуттів на воді можна відзначити катання на аквабайку (гідроциклах або водних мотоциклах). Також недавно відомий режисер Джеймс Кемерон побував на дні Маріанської западини. Це, мабуть,

один із найекстремальніших маршрутів який коли не будь робила людина. У маленькому батискафі перебуваючи на одинці з величчю океану, в холоді і темноті, окрім декількох прожекторів, відомий режисер зробив свою подорож не забутньою.

У багатьох країнах світу і в Росії зокрема існують подорожі у верхні шари атмосфери. Пілотовані доповідченими людьми реактивні літаки, які здатні підійматися досить високо в атмосферу Землі, допоможуть вам побачити нашу планету фактично з боку. Задоволення не з дешевих, але клієнтів вистачає. Також авіатранспорт пропонує побувати у стані невагомості. Також в Росії існує така можливість, літак підіймається високо над землею і в певний момент починає дуже швидке зниження. В цей час фізичні сили спрацьовують так, що в літаку настає ефект невагомості.

Не треба відкидати також екстремальні подорожі на дирижаблях чи повітряних кулях.

Існує ще багато нових віань в сфері подорожей, туризму. Серед них: подорожі без грошей (*no manу trip* [13]); екстрим-тури на всіляких видах транспорту (*mountain biking, baggy* тощо); космічний туризм (іноді в один кінець); популярність набирають вже забуті способи подорожей – пішки; квести (переважно по різних містах).

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

- Без інноваційної діяльності туристичні фірми не мають ніякого шансу на виживання в умовах гло-

балізації економіки і жорсткої конкуренції;

- Сучасні види туризму і засоби для здійснення туризму розвиваються завдяки новим і специфічним бажанням клієнтів, що в свою чергу неможливо без інноваційних технологій;

- Деякі види туризму фактично залишають осторонь туристичні фірми в класичному їх завданні, проте відкривають водночас нішу інтернет-туризму;

- Завдяки інноваційному розвитку туристичні підприємства будуть здатні задовільнити будь-які примхи клієнтів.

Література

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития : Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й.А. Шумпетер. – М. : Прогрес, 1982. – 456 с.
2. Авіакомпанія wizzair / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://wizzair.com/uk-UA/>
3. Академия вольных путешественный / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://www.avr.travel.ru>
4. Год весны / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://world.godvesny.ru/>
5. Ігор Меліка. Фототуризм в Карпатах, Криму, Європі / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://igormelika.com.ua/>
6. Клуб путешественников. Русский бекпекер / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://www.bpclub.ru/>
7. Портал для самостоятельных путешественников / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://www.traveltheworld.ru/>
8. Путешествия по миру/ [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://www.happytrip.ru/>
9. УAnTag блог – про подорожі, відпочинок, моє життя / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://yablog.org.ua/>
10. anywayanyday. Купівля квитків / [Електронний ресурс] : Режим доступу <https://www.anywayanyday.com>
11. booking.com забронюй готель прямо зараз / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://www.booking.com>
12. Couchsurfing / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <https://www.couchsurfing.org/>
13. Great big scary world. A blog about fear, adventure, and the amazing world we live in / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://www.greatbigscaryworld.com/travel-advice/travel-without-money/>
14. Inspired - джерело натхнення / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://inspired.com.ua/category/travel/>
15. Low cost бюджетные авиакомпании / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://www.flylowcost.ru/>
16. Oxford Dictionaries / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://www.oxforddictionaries.com/>
17. Reviews of hotels, flights and vacation rentals / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://>

www.tripadvisor.com/

18. The Hitchhiker's Guide to Hitchhiking the World / [Електронний ресурс] : Режим доступу до сайту <http://hitchwiki.org/>

Klapchuk M.V. INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TOURISM. *This article describes some innovative development technologies and the factors that affect them. Innovation has traditionally been a focus of scientific and technological progress and the process that is associated with the implementation of the results of research and development in practice.*

Contemporary advances in telecommunications and e-marketing provide new opportunities for tourism businesses and affect the model significantly. New technologies contribute to the implementation of e-tourism and e-travel and tourist information systems. The most popular ways to generate your personal travel itinerary, book various flights, hotels, hostels, restaurants, etc. are specialized sites. The best known and most popular are definitely booking.com and tripadvisor.com. Creating sites with specialized online marketing and booking is a considerable relief in financial and organizational terms. Among the best known to us are sites Low cost airlines flight Wizzair, Ryanair, also the site of selecting the most optimal flight flylowcost.ru.

An innovative way to travel spiraling today is backpacking. Very close with backpacking is the development of another way to travel – CouchSurfing. CouchSurfing, (abbreviation: CS), – one of the largest global networks of

guest implemented in the form of an on-line service. There are many new trends in travel and tourism. Among them are travel without money (no many trip), extreme tours on various modes of transport (mountain biking, baggy, etc.), space tourism (sometimes one way); already forgotten how to travel – foot quests (mainly to different cities) – are gaining popularity.

Keywords: *innovation, hitchhiking, couchsurfing, e-tourism, backpacking, extreme tourism.*

Клапчук М.В. ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА. На смену массовому туризму приходят новые виды. Новейшие технологии способствуют внедрению е-туризма (e-tourism) и е-путешествий (e-travel). Самыми популярными способами, с помощью которых можно лично формировать свой туристический маршрут, бронировать различные билеты, гостиницы, хостелы, рестораны и прочее есть специализированные сайты. Самыми известными являются booking.com и tripadvisor.com. Среди наиболее известных – сайты авиакомпаний Low cost рейсов Wizzair, Ryanair.

На сегодня набирает обороты backpacking. Рядом с бекпекингом идет каучсерфинг. «Каучсерфинг» – одна из крупнейших всемирных гостевых сетей. Интенсивно развивается автостоп. Среди других: no many trip; экстрим туры; космический туризм; пешком; квесты.

Ключевые слова: инновация, автостоп, каучсерфинг, е-туризм, бекпекин, экстремальный туризм.

УДК 338.48

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ГОТЕЛЬНОГО
ГОСПОДАРСТВА КУОРТУ СХІДНИЦЯ

І.Я. Мендела, Д.С. Шестопалко

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Важливою проблемою є забезпечення курорту «Східниця» розвинутою інфраструктурою, яка б відповідала світовим стандартам, сприяла підвищенню його конкурентоспроможності. При дослідженні проблем розвитку ринку готельних послуг в Східниці, необхідно звертати увагу на те, що послуги даного курорту є малодоступними для широких верств населення та недостатньо є розвинутою інфраструктура даного курорту. Основою дослідження є аналіз ринку готельних послуг Східниці та перспективи розвитку даного курорту. Розглянуто чинники для того, що в перспективі Східниця мала можливості для того, щоб розвивати та рекламувати себе як універсальний курорт. Вказано те, що Східницю потрібно позиціонувати як унікальний клімато-бальнеологічний курорт і брати його повністю під державний контроль. Для оцінки стану готельного господарства Східниці був проведений статистичний аналіз.

Ключові слова: готельне господарство, санаторно-курортна галузь, курорт, заклади розміщення, ринок готельних послуг, лікування, оздоровлення, інфраструктура.

Вступ. Готельне господарство Східниці розвивається доволі швидкими темпами. Це можна пояс-

нити тим, що селище є одним з наймолодших та найперспективніших курортів України, яке в перспективі має отримати статус державного [4]. Зважаючи на це, дана місцевість є дуже привабливою для вітчизняних та іноземних інвесторів та, на жаль, не для держави. Існуюче Розпорядження Президента України від 22.04.1998 р. № 93/98-рп «Про розвиток курорту Східниця» та Постанова КМУ «Про затвердження Програми розвитку курорту Східниця» [1; 3] є застарілим та практично вичерпаним. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції загальнодержавної програми розвитку санаторно-курортної галузі на період до 2017 року» не стосується курорту зокрема, а його пропонований варіант розвитку санаторно-курортної сфери з одночасним формуванням державно-приватного партнерства [2] реалізовується дуже слабо або не реалізовується взагалі. Для ефективного та раціонального розвитку курорту потрібна терміново нова законодавча база, яка б брала до уваги особливості розвитку не тільки селища, але й усього Дрогобицького регіону, а краще цілої Львівської області загалом.

Постановка проблеми. Питання розвитку готельного господарства в Східниці розглядаються в роботах таких вчених, як О. Левчук, М.

Рутинський, Р. Скабара та ін. Проте, вказані праці не повністю висвітлюють перспективи розвитку курорту Східниця. Тому при дослідженні проблем розвитку ринку готельних послуг в Східниці, необхідно звертати увагу на те, що послуги даного курорту є малодоступними для широких верств населення та недостатньо є розвинутою інфраструктура даного курорту. Метою дослідження є аналіз ринку готельних послуг Східниці та перспективи розвитку даного курорту.

Результати дослідження.

Східниця є не тільки мальовничим селищем в Карпатах, а й відомим бальнеологічним курортом. Східниця – курортна перлина Львівської області, «Українська Швейцарія». Бальнеологічний (лікувальний) курорт – з 9.01.1976 р., курорт імені О.Стоцького – з 2005 р.

Східниця має всі можливості для того, щоб розвивати та рекламувати себе як універсальний курорт. Цьому сприяють як мінімум наступні чинники:

- унікальний клімат місцевості, який ні в чому не поступається альпійському, а місяцями є більш лікувальним та ефективним;
- наявність природних лікувальних ресурсів таких як мінеральні води типу «Нафтуся» (4 типи) та «Боржомі», грязі типу «Мацеста», можливість застосування природного озокериту (гірського воску);
- особливості рельєфу даної території дають змогу створити сприятливі умови для розвитку зимових видів спорту поруч з курортом.

Особливості клімату та наявність унікальних природних лікувальних ресурсів створюють всі умови як для рекреації, тобто відпочинку, так і для профілактики, лікування захворювань та медичної реабілітації. Мінеральні джерела № 13 та № 15 містять двовалентне залізо в комплексі з органічними кислотами й аміанами [5]. Це означає, що ці води можна використовувати для реабілітації осіб, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС. Зважаючи на все це, Східницю потрібно позиціонувати як унікальний клімато-бальнеологічний курорт і брати його повністю під державний контроль.

Виходячи з усього вищесказаного, даний курорт є значно недооцінений і потребує негайного державного втручання задля ефективного розвитку санаторно-курортного комплексу України загалом.

Для оцінки стану готельного господарства Східниці був проведений статистичний аналіз. Більшість доступних закладів розміщення були розділені на так звані чотири групи:

І група – так звані «вершки». До них відносяться готельно-ресторанні комплекси, СПА-готелі, курортні готелі і т. п., які пропонують увесь можливий спектр послуг: проживання, харчування, лікувальні та профілактичні процедури (в т.ч. СПА-процедури), екскурсії, організацію дозвілля і багато чого іншого. Сервіс закладів розміщення даної групи – на найвищому рівні (табл. 1).

Таблиця 1

Заклади готельного господарства першої групи

№ п/п	Назва підприємства	Сайт	Середня ціна номера за добу
1	Респект	http://respecthotel.com.ua	1026
2	Київська Русь	http://kyivskaruss.com.ua	721
3	Санта Марія	http://santamaria.com.ua	840
4	ДіАнна-Геліос	http://www.dianna.com.ua/ua/	850
5	Три сини і донька	http://www.trysyny.com/	1300
6	Едем	http://hotel-edem.net.ua	465
7	ТуСтань	http://hoteltustan.com.ua/lang/index/ua	651
8	Villa Grand	www.villagrand.com.ua	670
9	Шале	http://shale.karpaty-ua.com/	250

II група – «середня ланка» – це санаторії, пансіонати, будинки відпочинку, відпочинково-оздоровчі комплекси тощо, які пропонують послуги розміщення, харчування, надають комплекс заходів з оздоровлення, профілактики захворювань, медичної реабілітації, а також лікування. В закладів даної групи є можливість додаткових послуг (табл. 2).

Таблиця 2

Заклади готельного господарства другої групи

№ п/п	Назва підприємства	Сайт
1	Верховина	http://www.shidnitca.com/index18.html
2	Вікторія	http://www.ukrwest.com.ua/shidnycy/vidpochynok/viktoriya.php
3	Вілла Ігнат'єва	http://www.schodnica-villa.com.ua/ukrainian/
4	Гуцулка	http://naftusia.net/index.php?newsid=5902
5	Едельвейс	http://www.shidnitca.com/index9.html
6	Зелений Бір	www.zelbir.com
7	Сідус	http://vsisanatorii.com.ua/sanatorii-sidus-shodnica.html
8	Стожари	http://stozhary.net/ua
9	Східницькі Карпати	http://www.shidnitca.com/index7.html
10	У Доктора	http://www.shidnitca.com/index95.html
11	Цитадель	http://www.ukrwest.com.ua/shidnycy/vidpochynok/cytadel.php

III група – «малий приватний сектор» – це приватні садиби, котеджі, вілли, бюджетні готелі тощо, які забезпечують туристів в основному проживанням та елементарним сервісом (заміна постільної білизни та рушників, прибирання кімнат тощо), рідше пропонують харчування та додаткові послуги у вигляді екскурсій, доставки та продажу продуктів, оренда мангалу, сауни тощо. В даних закладах будь-які послуги суто медичного характеру відсутні, проводиться відповідна цінова політика.

Заклади готельного господарства третьої групи:

1. «4Р» – <http://www.shidnitca.com/index14.html>;
2. «555» – <http://www.shidnitca.com/index74.html>;
3. «Алеся» – <http://www.shidnitca.com/index71.html>;
4. «Амор» – <http://www.shidnitca.com/index73.html>;
5. «Анна» – <http://www.shidnitca.com/index41.html>;
6. «Арінка» – <http://www.shidnitca.com/index26.html>;
7. «Астері» – <http://www.shidnitca.com/index40.html>;
8. «Аура Карпат» – <http://www.shidnitca.com/index32.html>;
9. «Богданів хутір» – <http://ezdimsami.com.ua/uk/bohdanovka.html>;
10. «Богуславка» – [prywatna-sadyba-boguslavka](http://prywatna-sadyba-boguslavka.com);
11. «Будинок Безнікова» – <http://www.shidnitca.com/index53.html>;
12. «Валентина» – <http://www.shidnitca.com/index61.html>;
13. «Валерія» – <http://www.skhidnytsia.com/uk/prywatnyy-sektor/prywatna-sadyba-valeriya>;
14. «Ватра» – <http://www.shidnitca.com/index97.html>;
15. «Великий боковъ» – [http://vidpochynkovyy-kompleks-velykyy-bokov](http://vidpochynkovyy-kompleks-velykyy-bokov.com);
16. «Відпочинок у Карпатах» – <http://www.shidnitca.com/index29.html>;
17. «Вікторія» – <http://www.stejka.com/ukr/lvovskaja/sxodnica/viktorija20/>;
18. «Вілла Віти Степанівни» – <http://www.ukrboard.com.ua/ru/board/m-921793/skhidnitsya-privatna-sadiba-viti-stepanivni/>;
19. «Вілла Гудзя» – <http://snap.com.ua/uk/rests/oselya-gudzya-shidnitsya>;
20. «Вілла Кременік» – <http://www.karpaty.info/ua/uk/lv/dr/skhidnytsya/kremennyk/>;
21. «Вілла Максим» – http://www.stejka.com/ukr/lvovskaja/sxodnica/villa_maksim/;
22. «Вілла Мозола» – <http://mozola.net.ua/>;
23. «Вілла Олекси» – <http://olexa.net.ua/>;
24. «Вілла Пані Наталі» – <http://www.skhidnytsia.com/uk/prywatnyy-sektor/prywatna-sadyba-pani-natali>;
25. «Вілла Романтик» – <http://villa-romantic.ucoz.net/>;
26. «Вілла Семака» – <http://www.shidnitca.com/index79.html>;
27. «Володимир» – <http://turizm-karpaty.com.ua/index.php?>;
28. «Гостинний дворик» – <http://www.shidnitca.com/index22.html>;
29. «Гостьовий будинок в Східниці» – <http://ezdimsami.com.ua/uk/gostevoy->

dom-v-shodnice-otdih-karpatah.html;

30. «Два брати» – <http://www.karpaty.info/ua/uk/lv/dr/skhidnytsya/dva.braty/>;
31. «Дикий зруб «Людмила» – <http://www.shidnitca.com/index31.html> ;
32. «Дримба» – <http://drymba.com.ua>;
33. «Журавлик» – <http://www.shidnitca.com/index25.html>;
34. «Журе» – <http://www.shidnitca.com/index11.html>;
35. «Зелена садиба» – <http://zelenasadyba.info>;
36. «Золота Рибка» – <http://www.shidnitca.com/index70.html>;
37. «Золоте Руно» – <http://zolotoeruno.com.ua>;
38. «Калина» – <http://www.stejka.com/ukr/lvovskaja/sxodnica/kalina6/>;
39. «Кременник» – <http://www.shidnitca.com/index56.html>;
40. «Ксенія» – <http://www.shidnitca.com/index59.html>;
41. «Лелека» – <http://www.ukrwest.com.ua/shidnytsya/leleka.php>;
42. «Липки» – www.hotel-lypky.com.ua;
43. «Лілея» – <http://www.skhidnytsia.com/uk/privatna-sadyba-lileya>;
44. «Лісова» – <http://ezdimsami.com.ua/uk/villa-lesnaya-shodnica.html>;
45. «Львів» – <http://www.shidnitca.com/index68.html>;
46. «Людмила» – <http://www.stejka.com/ukr/sxodnica/private/ljudmila4/>;
47. «Мальви» – <http://www.stejka.com/ukr/lvovskaja/sxodnica/private/malvy/>;
48. «Марія» – <http://www.shidnitca.com/index16.html>;
49. «Медова» – <http://www.shidnitca.com/index91.html>;
50. «Міо» – <http://www.shidnitca.com/index67.html>;
51. «Мозола» – <http://www.ukrwest.com.ua/shidnytsya/mozoly.php>;
52. «Моряк» – <http://www.moryak-house.lviv.ua/>;
53. «Мрія» – <http://uahotels.info/hotel/Gostinniy-dvir-Mriya-Shidnitsya/>;
54. «На гірській» – <http://www.shidnitca.com/index66.html>;
55. «На Зарічній» – <http://www.shidnitca.com/index42.html>;
56. «На Чорновола» – <http://ezdimsami.com.ua/uk/dom-na-chernovola-otdih-lechenie-shodnice.html>;
57. «Надія» – <http://www.skhidnytsia.com/uk/privatnyy-sektor/privatna-sadyba-nadiya>;
58. «Наталі» – <http://www.shidnitca.com/index17.html>;
59. «Олеся» – <http://www.skhidnytsia.com/uk/privatnyy-sektor/derev-yanyy-kotedzh-olesya>;
60. «Пегас» – <http://www.skhidnytsia.com/privatnyy-sektor/privatna-sadyba-pegas>;
61. «Під Замком» – <http://www.shidnitca.com/index94.html>;
62. «Під липами» – <http://ezdimsami.com.ua/uk/pod-lipami-otdih-shodnice.html>;
63. «Плай» – <http://ezdimsami.com.ua/uk/otdih-shidnica.html>;
64. «Приватна садиба» – <http://www.skhidnytsia.com/uk/privatnyy-sektor/privatna-sadyba-po-vul-stotskogo-10>;

65. «Приватна садиба» – <http://sanatoriitruskavca.com/ua/shodnitca/pruvatna-saduba-shidnitsa.html>;
66. «Приватний будинок» – <http://www.stejka.com/ukr/sxodnica/private/>;
67. «Рай» – <http://www.stejka.com/ukr/lvovskaja/sxodnica/private/ray1/>;
68. «Святослав» – <http://www.stejka.com/lvovskaja/sxodnica/svjatoslav3/>;
69. «Сім вітрів» – <http://simvitriv.com.ua/cottages>;
70. «Смерекова хата» – <http://www.shidnitca.com/index51.html>;
71. «Соломія» – <http://www.skhidnytsia.com/uk/prywatnyy-sektor/prywatna-sadyba-solomiya>;
72. «Сонячна квітка» – <http://www.karpaty.info/ua/uk/lv/dr/skhidnytsya/sonyachna.kvitka>;
73. «Сузір'я» – <http://syziria.com>;
74. «Східниця» – <http://www.ukrwest.com.ua/shidnytsya/shidnytsya.php>;
75. «Східні Мальви» – http://www.stejka.com/ukr/lvovskaja/sxodnica/sxdnicja_malvi/;
76. «Теремок» – <http://www.shidnitca.com/index65.html>;
77. «Тетяна» – <http://www.karpaty.info/ua/uk/skhidnytsya/kotedzh.tetyana/>;
78. «У Єви» – <http://www.shidnitca.com/index43.html>;
79. «У Лідії» – <http://arendaplus.lviv.ua/apartments/show/62>;
80. «У пана Миколая» – <http://www.karpaty.info/ua/uk/lv/dr/skhidnytsya/u.pana.mykolaya/>;
81. «У пана Ткачишин» – <http://turizm-karpaty.com.ua/index.php?>;
82. «У Світлани» – <http://ezdimsami.com.ua/uk/u-svetlani-otdih-karpaty>;
83. «У сестер» – <http://usester.com.ua>;
84. «Узлісся» – http://www.stejka.com/ukr/lvovskaja/sxodnica/opuwka_lesa/;
85. «Уют» – <http://turizm-karpaty.com.ua/index.php?>;
86. «Фурмі» – <http://hotelfurmi.com>;
87. «Червона рута» – <http://www.shidnitca.com/index72.html>;
88. «Юран» – <http://www.villa-yran.com.ua/>.

IV група – «тіньовий сектор» – оренда кімнат чи помешкань подобово, погодинно, зазвичай пропонується тільки проживання. Інформацію про даний вид житла можна знайти по оголошеннях в газетах, оголошеннях по селищі та околицях тощо.

Статистична інформація щодо помешкань, які відносяться до так званої четвертої групи, фактично, збору не підлягає, так як більшість цих об'єктів готельного господарства не позиціонують себе належним чином,

не є сталими і обліку не підлягають. Дана категорія житла є найдешевшою з усіх, сервіс, як правило, відсутній. Тим не менше, в умовах нелегкого економічного становища населення, даний сегмент ринку успішно знаходить свого споживача і спроможний скласти конкуренцію більше потужним закладам гостинності.

Аналізуючи статистичні дані, можна зауважити, що готельний ринок Східниці середньої ланки є доволі таки насиченим. У селищі бага-

то вілл, котеджів, приватних садиб, які пропонують туристам основні та додаткові послуги за помірну ціну, а щонайважливіше – індивідуальний підхід, так як малий бізнес завжди знаходить доволі гнучкі методи задля стабільного прибутку.

Отже, на даний момент ринок готельних послуг Східниці у даному секторі є відносно насиченим і черговий поштовх він отримає після зміни статусу курорту. В міру насиченим є також ринок так званого класу «люкс». Інвестувати в даний сегмент ринку, на даному етапі, навряд чи є доцільним. Цьому є декілька причин:

1) Якщо буде прийнято державну програму з розвитку смт. Східниця, то головний акцент буде зроблено на доступність відпочинку на курорті широким верствам населення, а, отже, слід очікувати державних дотацій для готельних закладів середнього класу (санаторіїв, пансіонатів);

2) Недостатня завантаженість у міжсезоння існуючих закладів розміщення, що призводить до посиленої конкуренції в цей період;

3) Відсутність індустрії розваг у селищі. Подальший розвиток розкішних закладів гостинності був би доцільний при відповідній інфраструктурі, однак близькість такого курортного гіганта як Трускавець все ще стримує розвиток курорту в цілому, так і даного сегменту зокрема.

Натомість, перспективним вважається вихід на ринок якісно нових санаторіїв та пансіонатів, які б орієнтувалися на туристів із середніми доходами. Ця верства населення є значно більшою, а, отже, ринок варто

розвивати з урахуванням інтересів та потреб саме людей середнього класу.

Хороший санаторій пропонує відмінні умови проживання, харчування, широкий спектр медичних послуг, організацію дозвілля та багато додаткових послуг. Саме це цікавить пересічних туристів, які бажають оздоровитися у Східниці та відкрити для себе Карпати. Помірна цінова політика, якісне лікування та оздоровлення, широкий спектр додаткових послуг – це саме те, що потрібно для звичайного українця. При успішній маркетинговій політиці такий заклад показуватиме чудові результати і швидко окупиться.

Висновки. Якісно новий рівень сервісу при мінімальних затратах відвідувача неодмінно привабить його на перспективу. У ХХІ ст. ставку слід робити як на якісно новий, масовий туризм з раціональним використанням природних лікувальних ресурсів, так і природного середовища в цілому. Східниця – це місцевість, де можна успішно застосовувати відновлювальні джерела енергії та розвивати екотуризм, паралельно з курортним обслуговуванням. Саме цю мету переслідуватимуть новітні заклади гостинності, які вестимуть боротьбу за клієнта.

Література

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку курорту Східниця» від 4 лютого 1999 р. – № 141.

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку санаторно-курортної галузі

на період до 2017 року» від 23 квітня 2003 р. – № 231-р.

3. Розпорядження Президента України «Про розвиток курорту Східниця» від 22 квітня 1998 р. – № 93/98-рп.

4. Old.dailylviv.com : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.dailylviv.com/news/43182>

5. Primetour.ua : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://primetour.ua/ru/company/articles/Visoke-shodzhennya-Shidnitsi.html>

Mendela I.Ya., Shestopalko D.S. FEATURES OF HOTEL INDUSTRY INSTITUTIONS OF THE RESORT SKHIDNYTSYA. Important issue is to ensure the resort «Skhidnytsya» infrastructure that would meet international standards, help to raise its competitiveness. Its development requires addressing territorial and functional, social and economic problems and other challenges. The presence of unique natural medicinal resources, information on their current state of infrastructure, sanatoriums pose a potential base to form a government attitude towards sustainable use of the recreational opportunities the resort areas that will further the development of the spa industry in Ukraine. This can be explained by the fact that the village is one of the youngest and most promising resorts in Ukraine, which in the long run has a state reference. For effective and efficient development of the resort, a new legislation is needed urgently. That would consider not only the development of the village, but also the entire Drogobych district and the whole Lviv region. In the study of problems

of the hotel services in Skhidnytsya we should pay attention to the fact that the services of the resort are inaccessible to the general population and the infrastructure of the resort is not developed. The basis of the study is analysis of the hotel services Skhidnytsya and prospects of development of the resort. The factors ensure that in the future Skhidnytsya will have the opportunity to develop and promote itself as an universal resort. It is specified that Skhidnytsya need to position itself as unique climatic spa resort and has to be taken completely under the state control. To assess the state of the hotel industry Skhidnytsya statistical analysis was performed. Most affordable accommodation establishments were divided into four groups.

Keywords: *hospitality, health-resort industry, resort, accommodation facilities, market of hotel services, treatment, rehabilitation, infrastructure.*

Мендела І.Я. Шестопалко Д.С. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ УЧРЕЖДЕНИЙ ГОСТИНИЧНОГО ХОЗЯЙСТВА КУРОРТА СХОДНИЦА. Важной проблемой является обеспечение курорта «Сходница» развитой инфраструктурой, соответствующей мировым стандартам, способствующей повышению его конкурентоспособности.

При исследовании проблем развития рынка гостиничных услуг в Сходнице необходимо обращать внимание на то, что услуги данного курорта являются малодоступными для широких слоев населения, недостаточно развита инфраструктура данного курорта. Основой исследова-

ния является анализ рынка гостиничных услуг Сходниці и перспективы развития данного курорта. Рассмотрены факторы для того, чтоб в перспективе Сходница имела возможности развивать и рекламировать себя как универсальный курорт. Указано, что Сходнице нужно позиционировать себя как уникальный климато-бальнеологический курорт и брать его полностью под государственный контроль. Для оценки состояния гостиничного хозяйства Сходниці был проведен статистический анализ.

Ключевые слова: гостиничное хозяйство, санаторно-курортная отрасль, курорт, заведения размещения, рынок гостиничных услуг, лечение, оздоровление, инфраструктура.

УДК 81'243:378.147

РОЛЬ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ В СЕРВІСІ І ТУРИЗМІ: НОВІТНІ ВИМОГИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Н.І. Савчук

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Досліджується роль і значення іноземної мови в діяльності співробітників підприємств сфери послуг і особливо туризму, аналізуються вимоги роботодавців до кандидатів для роботи у туристичній сфері. Розглядається вивчення іноземної мови в туризмі, інноваційні технології засобами міжнаціонального і міжкультурного спілкування при реалізації комунікативних та пізнавальних потреб сучасного фахівця.

Особливістю реалізації названих технологій при навчанні іноземних мов є їх безпосереднє використання в контакт з носіями мови, що сприяє створенню елементів природного мовного середовища, наприклад, технологія навчання у співпраці, реалізується шляхом відвідування занять-екскурсій, ознайомлення з міжнародними виставками-ярмарками; інтерактивні технології припускають знайомство з соціокультурним контекстом країни досліджуваної мови, закріплення навичок анування, реферування, формування навичок інформаційного пошуку, розвиток уміння працювати з оригінальними довідковими матеріалами. Реалізація інноваційних технологій навчання іноземної мови майбутніх фахівців у сфері туризму відіграє важливу роль у становленні їх професійної майстерності.

Ключові слова: іноземна мова,

підготовка фахівців, сервіс і туризм, інноваційні технології.

Вступ. Специфіка роботи фахівців з сервісу та туризму припускає роботу з різними партнерами, клієнтами, в тому числі і іноземними. В умовах глобалізації у всіх економічних і політичних сферах розвиваються міжнародні зв'язки, також і в туристичній індустрії. Розширення ринку туристичних напрямків і послуг передбачає грамотну роботу з клієнтами і партнерами, що здійснюється висококваліфікованими фахівцями, які володіють певним набором якостей. Насамперед, фахівці з туризму повинні бути уважними, гостинними, люб'язними, готовими до роботи з різними клієнтами, в тому числі іноземними. Передусім, робота з іноземними клієнтами передбачає володіння іноземною мовою.

Виклад матеріалу. Сьогоднішній роботодавець досить вимогливий. Кандидат для роботи в туризмі повинен володіти хорошим досвідом, бути допитливим, активним мати набір додаткових навичок, основною з яких вважаємо володіння іноземною мовою. Для того, щоб успішно конкурувати, співробітники компанії зобов'язані вміти пропонувати свої послуги іноземною мовою, насамперед англійською. Достатній рівень володіння англійською мовою співро-

бітниками компанії справляє приємне враження на закордонних клієнтів, позитивно впливає на продуктивність роботи. Відповідно, дозволимо припустити, що пріоритетними слід вважати саме такі вимоги до кандидата при прийомі на роботу. Вони є аж ніяк не завищені, а необхідною умовою продуктивної роботи туристичної компанії. Професіоналізм персоналу, зайнятого у сфері туризму є показником конкурентоспроможності організації. Від якості послуг, що надаються, залежить репутація та успіх фірми на ринку туризму, особливо на це слід звертати увагу при роботі з іноземними клієнтами, які можуть порівнювати наданий сервіс з послугами, що надаються у своїй країні. Успішність роботи із зарубіжними партнерами сьогодні залежить не тільки від хорошого знання іноземної мови, а й від уміння знайти правильну лінію поведінки під час спілкування з представниками іншої культури. Туристична діяльність неможлива без знання особливостей інших культур і прояву поваги до них. У подібних нюансах допомагає розібратися міжкультурна комунікація. Міжкультурна комунікація не тільки знайомить з особливостями менталітету, а й розвиває здатність мислити як представник іншої культури. Майбутньому фахівцю необхідно вміти співвідносити інший менталітет з нормами та специфічними особливостями рідної мови [1, с. 39].

Навчання іноземної мови вважається як процес оволодіння засобами міжнаціонального і міжкультурного спілкування при реалізації

комунікативних та пізнавальних потреб фахівця. Розширення міжнародних контактів у різних областях народного господарства, науки і культури викликало необхідність у фахівцях, здатних застосовувати знання іноземної мови для вирішення професійних завдань. На сьогоднішній день іноземна мова розглядається як невід'ємний гуманітарний компонент підготовки фахівця і як обов'язковий елемент неперервної професійної освіти. Міжособистісне професійне спілкування, будучи інструментом професійної діяльності фахівців з сервісу та туризму, спрямовується на виконання проектувальної, конструктивної, комунікативної та організаторської функцій. Процес надання послуг в індустрії гостинності – це особливий вид діяльності, для якого характерною є партнерська взаємодія виробника і споживача.

У ході професійної підготовки фахівців з сервісу та туризму зростає важливість вивчення іноземної мови, більше того, пріоритетною виступає потреба володіння іноземною мовою, як засобом міжнародного та міжнаціонального спілкування. Однак визначилося протиріччя між професійно – кваліфікаційними вимогами до рівня володіння мовою і традиційно сформованим його результатом – невисоким знанням студентами немовних вузів, для яких навчальний предмет «іноземна мова» не є профілюючим. Доказом цього твердження служить аналіз «Державного освітнього стандарту вищої професійної освіти», що діє в одному з ВНЗ, який готує фахівців з туризму

[3, с. 214]. Майбутній фахівець туристичної галузі повинен знати основні особливості повного стилю вимови, характерні для сфери професійної комунікації, знати і грамотно використовувати у своїй діяльності професійну лексику, володіючи лексичним (4000 лексичних одиниць загального та термінологічного характеру) і граматичним мінімумом, що включає граматичні структури, необхідні для навчання усним і письмовим формам спілкування; знати культуру і традиції, правила мовного етикету країн вивчається; вміти вести бесіду – діалог загального характеру, дотримуватися правил мовленнєвого етикету; володіти монологічного промовою в рамках публічних виступів (доповідь, повідомлення, презентація і т.д.); складати анотації, реферати, ділові листи іноземною мовою; читати літературу за фахом без словника з метою пошуку інформації, перекладати тексти за фахом зі словником.

Застосування іноземної мови – це навчальна та повсякденна діяльність. Опрацювання художньої чи країнознавчої літератури за фахом є необхідним видом мовленнєвої діяльності, отже спілкування з носіями мови під час навчальної практики, стажування за кордоном, участь у міжнародних виставках, фестивалях, робота у якості супроводжуючих у групах вимагає високого володіння мовою за професійним спрямуванням. У повсякденній діяльності рівень іноземної мови може підвищуватись у ході прослуховування радіопередач на мові, що вивчається, магнітних записів, перегляду кінофільмів і теле-

передач без перекладу на рідну мову. Таким чином, загальномовна підготовка фахівців з сервісу та туризму спрямовується на надання навчальної інформації про основні аспекти мови (фонетика, лексика, граматики, стилістика) на формування навичок та умінь, пов'язаних з оволодінням чотирма видами мовленнєвої діяльності (читання, комунікація, аудіювання і письмо), зумовленими конкретною ситуацією спілкування. Основним завданням мовної підготовки виступає вивчення іноземної мови як засобу спілкування, що припускає наявність у студентів певного комплексу лінгвістичних знань і комунікативних умінь. У підсумку мовна підготовка фахівців з сервісу та туризму формує базовий рівень володіння мовою, який забезпечує вирішення комунікативних завдань, достатніх для обмеженого професійного спілкування в стандартних ситуаціях. Означений рівень співвідноситься з таким ступенем сформованості комунікативної компетентності, яка необхідна для спілкування з діловими партнерами при безпосередніх контактах для участі в ділових переговорах з колегами по фірмі, розуміння змісту ділових листів, реклам, оголошень, виставкових проспектів, каталогів, для складання простих комерційних листів та заповнення формулярів, бланків, актів. У деяких випадках даний рівень володіння мовою дозволяє брати участь у переговорах з підтримкою перекладача [4, с. 87].

Враховуючи все вищесказане, можна зробити висновок про те, що в умовах позитивного ставлення більшості країн (маємо на увазі пе-

ресічних мешканців) до України та українців слід і надалі підтримувати сприятливий настрій, взаєморозуміння та бажання глибше пізнавати одне одного. Оскільки думка про країну здебільшого формується під час подорожей, а також спілкування як з людьми, що організують ці поїздки, так і з мешканцями тієї чи іншої країни, то просто необхідно намагатися уникати культурних помилок. Культурний бар'єр подолати складніше, ніж мовний. Працюючи з іноземними клієнтами, співробітники туристичних фірм нерідко опиняються в ситуації, коли звичний стиль поведінки є малоефективним, а нерідко неприйнятним. У цьому випадку слід розвивати нові навички та отримувати нові знання з міжкультурної комунікації. Працівник туристичної сфери не може бути скутим, нетерпимим по відношенню до клієнтів і партнерів. Співробітники туристичних фірм повинні вміти правильно охарактеризувати всі труднощі, з якими туристи можуть зіткнутися при виїзді в іншу країну, а також при в'їзді іноземних туристів до України. Відповідно, завданнями педагогів, які дають перші професійні навички майбутнім фахівцям з сервісу та туризму, вважаємо наступні: навчити студентів позитивному ставленню до міжкультурних відмінностей та вмінню з цим працювати, навчати іноземної мови більш якісно і більш доступно, адже від цього залежить майбутнє студентів і майбутнє всієї країни. Взаєморозуміння в міжкультурному спілкуванні – це досить важкий процес, результативність цього процесу залежить, насамперед,

від особистостей, які беруть участь. Перші навички спілкування, які в подальшому допоможуть стати хорошим фахівцем, молоді люди отримують у ВНЗ [5, с. 31–32].

Систематизація змісту мовної мінімуму відповідно до інформаційних потреб фахівця туризму. Одним з основних вимог процесу навчання є вибір засобів, адекватних предмету і умов навчання. Мовна підготовка менеджерів туризму здійснюється на рівнях фонетики, граматики, лексикології, стилістики, фразеології, загальних правил культури спілкування у сфері туристської діяльності. Таким чином, в ході дослідження було виявлено, що мовна підготовка тут має два предмета вивчення – мовну систему (у нашому випадку – англійська мова) та основи управління туристським підприємством (у нашому випадку – інфраструктурою обслуговування). Основні засоби навчання нами систематизовані в три групи: 1) засоби мовної підготовки; 2) засоби навчального матеріалу професійної освіти; 3) засоби формування мотиваційної сфери та активності студентів, куди входить також велика група засобів навчального обладнання, як аудіо-візуальні засоби, навчально-методичні посібники та технічні засоби контролю знань. Враховуючи специфіку туристської освіти та особливості мовної підготовки в даній сфері, можна відзначити, що на перше місце виступають групи технічних засобів. Технічні засоби навчання впливають на всі елементи навчання, причому вплив може бути як негативним, так і позитивним. Зокрема, вплив, на-

приклад, аудіовізуальних засобів на ефективність навчання пояснюється тим, що через сприйняття засоби навчання активно впливають на оціночно-мотиваційну сферу особистості [6, с. 18]. Однак якщо той чи інший вид звукових або екранних посібників застосовується рідко, то елементи новизни можуть викликати у студентів нервові збудження, що заважає сприйняттю навчального матеріалу, і, навпаки, якщо часто, то призводить до втрати інтересу, а іноді і до явного або прихованого протесту. Як показує наша практика навчальної роботи, слід звернути особливу увагу на раціональне співвідношення використання технічних засобів з іншими видами навчальної діяльності. За нашими даними, визначення раціонального співвідношення засобів аудіо-візуального впливу на тих, кого навчають є одним з головних умов ефективності навчального процесу.

Що стосується навчальних посібників з іноземної мови для менеджерів туризму, то вони ефективно доповнюються такими засобами, як періодична преса і рекламна продукція. Відвідування викладачами іноземних мов і майбутніми фахівцями різного роду туристичних виставок дає чудову можливість не тільки орієнтуватися в подіях, які стрімко розвиваються на туристичному ринку, але і накопичувати інформацію, використовуючи її надалі в якості додаткових засобів навчання з іноземної мови за фахом. І в цьому відношенні, засоби мовної підготовки впливають на розвиток аналітичних здібностей, формують знання та інші характеристики

і якості особистості, що забезпечують інтелектуальний розвиток студентів. Засвоєна інформація, що стала індивідуальним знанням, переконанням є також початковим арсеналом засобів навчання, тобто знання стають засобом засвоєння нових знань. Це так звані ідеальні засоби, які пов'язані з розумінням матеріалу, який полегшує логіку міркування і прямо або опосередковано формує техніку мови майбутнього менеджера туризму. Часто матеріальні і ідеальні засоби впливають в сукупності на становлення тих чи інших якостей фахівця. Засоби навчання виконують безліч функцій в роботі викладача. Їх застосування забезпечує більш повну і точну інформацію про досліджуване явище чи об'єкт і тим самим сприяє підвищенню якості навчання, допомагає задовольнити і розвинути пізнавальні інтереси студента, підвищує наочність навчання, що в свою чергу, робить доступним такий матеріал, який без застосування засобів навчання недоступний, інтенсифікує працю студента і, тим самим, дозволяє підвищити темп вивчення навчального матеріалу і збільшує обсяг самостійної роботи. Як показали підсумки нашого дослідження, особливу складність являє собою проблема підбору засобів і методів навчання, адекватних предмету, що вивчається. Розвиток техніки та інформаційних технологій підтверджують відомі положення про те, що між засобами і методами немає однозначного зв'язку, у наш час багато засобів можуть вживатися в поєднанні з різними методами. І, навпаки, для використання одного методу можна

підібрати кілька адекватних засобів. Так, наприклад, технічні засоби суттєво змінюють методи навчальної роботи. Вони організують і направляють сприйняття студентів, виконують функції джерела, стимулюють пізнавальні інтереси, створюють певне емоційне ставлення студентів до навчальної роботи, дозволяють проводити контроль і самоконтроль.

Сучасна туристична індустрія є однією з найбільших галузей світового господарства, що динамічно розвиваються. Констатуючи виключно важливе значення туризму в його інформаційно-економічній функції, необхідно відзначити, що в сучасному світі туризм розглядається в якості позитивного інструменту та важливого фактора утвердження міжнародного взаєморозуміння, миру та спокою. Міжнародний туризм, характерною рисою якого є те, що значна частина послуг проводиться з мінімальними витратами на місці, відіграє все більш помітну роль у світовій економіці. Очевидно, що в процесі вивчення іноземних мов необхідне використання інноваційних технологій, оскільки в умовах навчального заняття найбільш ефективним при оволодінні іноземною мовою є створення і відтворення елементів природного мовного середовища [2, с. 157].

Подаємо перелік основних шляхів використання можливостей сучасних комп'ютерів у навчанні іноземної мови: використання вже готових програмних продуктів з вивчення іноземної мови, що поставляються, переважно, на компакт-дисках; застосування програмних продуктів, що створюються безпосередньо викладачами в різних

інструментальних середовищах або середовищах візуального проектування; використання ресурсів мережі Інтернет.

Висновки. Результати проведеного нами дослідження показали високу ефективність у сучасному процесі підготовки висококваліфікованих кадрів туристичної галузі наступних інноваційних технологій:

1. технологія навчання у співробітництві (взаємодія студентів у групі, взаємне навчання, при якому учні беруть на себе колективну відповідальність за рішення навчальних завдань і успіхи кожного зокрема);
2. проектна технологія навчання (орієнтація на створення проекту як особистісного освітнього продукту). Проектне завдання безпосередньо пов'язує процес оволодіння мовою з оволодінням певним професійно-предметним знанням у сфері туризму та можливістю використовувати це знання;
3. Тандем-технологія (оволодіння рідною мовою свого партнера в реальній чи віртуальній ситуації, знайомство з його особистістю, культурою і пам'ятками країни, отримання інформації з потрібних областей знань);
4. комп'ютерні технології навчання, включаючи всі можливості використання комп'ютерів у процесі вивчення іноземної мови;
5. інтерактивні технології (стажування в країні досліджуваної мови).

Особливістю реалізації названих технологій при навчанні іноземних мов є їх безпосереднє використання в контакті з носіями мови,

що сприяє створенню елементів природного мовного середовища, наприклад, технологія навчання у співпраці, реалізується шляхом відвідування занять-екскурсій, ознайомлення з міжнародними виставками-ярмарками; інтерактивні технології припускають знайомство з соціокультурним контекстом країни досліджуваної мови, закріплення навичок анування, реферування, формування навичок інформаційного пошуку, розвиток умінь працювати з оригінальними довідковими матеріалами. Реалізація інноваційних технологій навчання іноземної мови майбутніх фахівців у сфері туризму відіграє важливу роль у становленні їх професійної майстерності.

Література

1. Бадмаев В.Н. Феноменнациональной идентичности (социально-философский анализ) / В.Н. Бадмаев. – Волгоград-Элиста, 2000. – 289 с.
2. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11–17.
3. Кольев А.Н. Нация и государство. Теория консервативной реконструкции / А.Н. Кольев. – М., 2005. – 340 с.
4. Погорельская С. Внутриполитические аспекты новой германской внешней политики. / С. Погорельская // МэиМО. – 2001. – № 7. – С. 12–16.
5. Ромашев Р.А. Нация (генезис понятия и вопросы правдосубъективности) / Р.А. Ромашев, П.А. Оль. – СПб., 2002. – 120 с.
6. World Tourism Organization

(UNWTO). Global Code of Ethics for Tourism : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unwto.org/code_ethics/pdf/languages/Russian.pdf.

Savchuk N. THE IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGE IN TRAINING OF TOURISM AND SERVICE EXPERTS: MODERN REQUIREMENTS AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES. *The role and importance of foreign language study in the activity of tourism and service companies' workers are studied. The employers' requirements to the employers for the job in Tourism sphere are analysed. The study of foreign languages in tourism, innovative technologies by means of international and intercultural communication of a modern expert's communicative and educational needs are reviewed.*

The study of definite problem is greatly complicated by the fact that the candidate for the work in tourism should have a good experience , be inquisitive , active, have a range of additional skills, the main of which is master a foreign language . In order to successfully compete, employees are required to be able to offer their services in a foreign language .

Special attention is paid to the training of specialists in the service and tourism and to the importance of learning a foreign language. In fact, the greatest requirement is to learn a foreign language as a means of international and inter-ethnic communication. However the conflict between professional qualification requirements for the level of proficiency and its traditionally formed result - low knowledge of students of

non-verbal universities for which such subject as «foreign language» is not profiling has been determined.

The main peculiarity of realization of the mentioned above technologies while teaching foreign languages is their direct use in contact with native speakers, contributing to the creation of elements of the natural language environment, such as technology of training in cooperation implemented by attending classes, tours; by familiarization with the international exhibitions and fairs; interactive technologies assume familiarization with the socio-cultural context of the studied language country, consolidation of annotation skills, summarization, formation of skills of information search, developing the ability to work with the original reference. Realization of innovative technologies of foreign language teaching of the future experts in the sphere of tourism plays an important role in development of their professional skills.

Keywords: foreign language, training of experts, service and tourism, innovative technologies.

Савчук Н. РОЛЬ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА ПРИ ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ В СЕРВИСЕ И ТУРИЗМЕ: НОВЕЙШИЕ ТРЕБОВАНИЯ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ. Исследуется роль и значение иностранного языка в деятельности сотрудников предприятий сферы услуг и особенно туризма, требования предъявляемые работодателями к кандидатам для работы в туризме. Рассматривается обучение иностранному языку в туризме как

процесс овладения средствами межнационального и межкультурного общения при реализации коммуникативных и познавательных потребностей специалиста.

Особенностью реализации названных технологий при обучении иностранным языкам является их непосредственное использование в контакте с носителями языка, что способствует созданию элементов естественной языковой среды, например, технология обучения в сотрудничестве, реализуется путем посещения занятий-экскурсий, знакомство с международными выставками-ярмарками; интерактивные технологии предполагают знакомство с социокультурным контекстом страны изучаемого языка, закрепление навыков аннотирования, реферирования, формирование навыков информационного поиска, развитие умения работать с оригинальными справочными материалами. Реализация инновационных технологий обучения иностранному языку будущих специалистов в сфере туризма играет важную роль в становлении их профессионального мастерства.

Ключевые слова: иностранный язык, подготовка специалистов, сервис и туризм, инновационные технологии.

УДК 379.85:728.81 (477.8)

ПРОБЛЕМАТИКА ЕТНОТУРИСТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗАМКІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.О. Лисий

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглянуто основні проблематичні аспекти використання замків Івано-Франківської області в етнографічному туризмі, визначено загальну туристичну цінність замків регіону та досліджено можливість їх використання для розвитку на території області етнографічного туризму. Було здійснене ранжування замків Івано-Франківщини, за результатами якого було виявлено найбільш перспективні замкові споруди для широкомасштабного використання в етнотуризмі. У статті також розглянуто проблематику, яка стосується вдосконалення способів збереження та реставрації об'єктів, пошуку нових шляхів залучення замкових споруд Івано-Франківської області в етнотуристичну галузь.

Ключові слова: Івано-Франківська область, етнографічний туризм (етнотуризм), замок.

Постановка проблеми. Івано-Франківська область – це унікальний регіон, який викликає чималий історико-культурний та етнографічний інтерес, оскільки йому притаманні багата матеріально-культурна спадщина, своєрідна обрядовість, незліченна кількість традицій та звичаїв. Особливо атрактивними історико-культурними об'єктами регіону є унікальні споруди замкового будівництва, які, в поєднанні з етнографічни-

ми особливостями численних історико-етнографічних груп, цілком могли б стати повноцінними етнотуристичними дестинаціями. На жаль, на сьогоднішній день використання замків Івано-Франківської області в етнотуризмі є мінімальним. Однак ґрунтовне вивчення можливостей включення наявних замків в інноваційні етнотуристичні маршрути, створення на їх основі нових етнотуристичних атракцій є сьогодні пріоритетним напрямком розвитку регіонального туризму на території Івано-Франківщини, оскільки це дозволить покращити туристичний імідж краю, створити нові робочі місця та, звісно, отримати фінансові надходження в місцевий бюджет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день жоден з дослідників не займався вивченням проблематики використання замків Івано-Франківщини в етнотуризмі. Основні проблематичні аспекти дослідження історичних та архітектурних особливостей замків знайшли відображення у працях вітчизняних істориків і краєзнавців: В. Харитон, О. Лесик, Т. Палкова, О. Пламеницької, Г. Муніна, О. Мацюка, В. Грабовецького, І. Білецької та ін.

Результати дослідження. На території Івано-Франківщини, яка дуже тісно пов'язана з європейською історією, замки та фортеці масово бу-

дувалися у XIV–XVII ст. Деякі з них до кінця XVIII ст. трансформувалися з палаців з елементами італійського «бароко» у палаци у стилі вишуканого «класицизму», набуваючи при цьому яскравої української своєрідності [7, с. 4].

На території Івано-Франківщини збереглося надзвичайно мало замкових споруд, оскільки значна їх кількість була знищена часом та людиною. До наших днів збереглося лише 4 замкові споруди, які зазнали непоправних змін, перебудов і спотворень, що суттєво вплинуло на їх автентичність та естетичність. Разом з тим, вони мають велику історико-культурну цінність та можуть стати об'єктами туризму.

Старостинський замок є без сумніву найвідомішою оборонною спорудою Івано-Франківської області, має значну історичну цінність, оскільки розташований у колишній столиці Галицько-Волинського князівства – місті Галичі. Замок був закладений ще 1367 р. До початку XXI ст. був занедбаним, а з 2001 р. там ведуться реставраційні роботи. Зараз пам'ятка входить до складу Національного заповідника «Давній Галич».

Пнівський замок у передмісті Надвірної звели у др. пол. XVI ст. польські феодали волоського походження Куропатви. Найбільшого розвитку замок досяг у середині XVII ст. Останніми власниками замку були магнати Цетнери, котрі значно сприяли розвитку Надвірної. Наприкінці XVIII ст. після поділів Польщі замок переходить

у власність Австро-Угорської імперії. В той час більшість споруд оборонного призначення втратили свою роль, а на початку XIX ст. замок почали розбирати на будівельний матеріал.

Будівництво Раковецького замку датується 40-ми рр. XVII ст. і приписується галицькому підчашому Домінікові-Войцехові Беншовському. У часи Барської конфедерації (1768 р.) замок спалили і з того часу він більше не піднімався з руїн.

Замок в Чернелиці був збудований коштом брацлавського воєводи Михайла Чарторийського в 1659 р. В 1672 та 1676 рр. замок зазнав пошкоджень під час війни з турками. По відбудові відіграв важливу роль під час польсько-турецької війни в 1685–1690 рр. Це була найбільша східна фортеця Речі Посполитої на правому березі Дністра. В часи молдавських походів Яна III Собеського замок був місцем зберігання провіанту і фуражу. Кілька разів тут зупинявся сам король.

На жаль, стан збереженості більшості замків є незадовільним, а це, в свою чергу, знижує рівень їх атрактивності та можливості використання в етнотуризмі. Для оцінки можливостей використання замків Івано-Франківщини в етнотуризмі мною було розроблено шкалу, яка враховує такі основні показники, як стан збереженості, історична цінність, естетична привабливість та інфраструктурна доступність для огляду пам'ятки (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії бальної оцінки можливостей використання замків в туризмі

Бал	Стан збереженості	Історична цінність	Естетична привабливість	Інфраструктурна доступність
1	Частково збереженні елементи оборонних споруд	Не входить до жодного реєстру	Безповоротно втрачені елементи інтер'єру та екстер'єру пам'ятки	Неможливість доступу екскурсійного автобусу, незадовільні шляхи підходу
2	Середньої збереженості елементи оборонних будівель	Пам'ятка архітектури місцевого значення	Частково збережені основні естетичні елементи замкової споруди	Задовільний стан дорожньої інфраструктури та можливість пішохідного доступу
3	Повністю збережена або відреставрована пам'ятка	Пам'ятка архітектури національного значення	Пам'ятка повністю зберегла автентичний вигляд	Відмінна можливість доступу, як автобусного, так і пішохідного

Згідно шкали, оптимальним для використання в етнотуризмі вважаються замкові споруди, які отримують в сумі 12 балів за 4 показниками. Так, за показником стану збереженості замки Івано-Франківщини можна оцінити так: Галицький замок – 2 бали, а Пнівський, Раковецький та Чернелицький замки – по 1 балу. За показником історичної цінності всі без винятку споруди отримали по 3 бали, оскільки кожна з них належить до пам'яток архітектури загальнонаціонального значення. Згідно критерію естетичної привабливості можна зробити наступну градацію: Галицький замок – 2 бали, Пнівський, Раковецький та Чернелицький замки – по

1 балу. Після дослідження стану інфраструктурної доступності фортифікаційних споруд Івано-Франківщини, замки отримали такі оцінки: Галицький замок – 3 бали, Пнівський та Чернелицький замки – по 2 бали, Раковецький замок – 1 бал. Сумарно замки отримали наступну кількість балів: Галицький замок – 10 балів, Пнівський та Чернелицький замки – по 7 балів, Раковецький замок – 6 балів.

Наступним кроком для зручності оцінювання (співставлення і порівняння оціночних параметрів) можна ввести поняття «коефіцієнт туристичної цінності та атрактивності», який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки кожної

фортифікаційної споруди до максимально можливої кількості балів за всіма показниками (12 балів). Виходячи з його значення, можна провести наступне ранжування рівнів туристичної цінності об'єктів замкового будівництва, запропоноване туризмомознавцем В. Вечерським [1, с. 49]: 0,86–1,00 – унікальні в туристичному плані пам'ятки; 0,65–0,85 – високоатракативні; 0,45–0,64 – середньоатракативні; 0,25–0,44 – малоатракативні; менше 0,25 – неатракативні.

Таким чином, коефіцієнт туристичної цінності та атракативності Галицького замку – 0,83, Пнівського та Чернелицького замків – 0,58, Раковецького замку – 0,5.

Згідно вказаних результатів, найбільші перспективи для широкомасштабного використання в етнотуризмі має Галицький замок, частково Пнівський та Чернелицький замки. На жаль, Раковецький замок наразі не може стати повноцінними об'єктами для розвитку етнографічного туризму.

У результаті проведеної оцінки пам'яток замкового будівництва Івано-Франківщини за загальними показниками атракативності не всі об'єкти на сучасному етапі здатні повноцінно використовуватися в туризмі. Необхідністю залишається вдосконалення способів збереження та реставрації об'єктів, пошук нових шляхів залучення замкових споруд краю в етнотуристичну галузь тощо. Однак, навіть майже зруйновані замкові споруди краю можна використовувати в етнотуристичній діяльності [5, с. 17].

На сучасному етапі процес залучення об'єктів замкового будівництва Івано-Франківщини в етнотуризм стикається з рядом болючих проблем, основними з яких є:

- відсутність та недостатня розробка теоретико-методологічних основ етнотуризму (в т.ч. понятійного апарату);
- недосконалість законодавчих основ для розвитку етнотуризму та використання в ньому замкових споруд;
- низький рівень розвитку туристичної інфраструктури регіону;
- поганий стан збереженості об'єктів замкового зодчества Івано-Франківської області;
- відсутність скоординованого фінансового забезпечення етнотуризму;
- низький рівень розвитку інформаційного та рекламного забезпечення етнотуристичної галузі регіону.

Тільки послідовне та ефективне вирішення цих нагальних проблем повинне дати значний імпульс для розвитку етнотуризму на території області з використанням в ньому збережених пам'яток замкового будівництва.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Ґрунтовно дослідивши та проаналізувавши тенденції та можливості залучення замкових споруд Івано-Франківської області в етнотуризм, можна дійти висновку, що дана процедура залежить не тільки від наявності об'єктів замкового будівництва, сучасного рівня розвитку економіки й матеріального добробуту людей, а й специфічних етнокультурних особливостей, які проявляються у народних ремеслах, фольклорі, мові, народних

традиціях і звичаях, календарній обрядовості тощо. Тільки комплексне та гармонійне поєднання цих елементів дасть змогу повномасштабно залучити нечисленні замки області в етнотуристичну галузь регіону.

На сьогоднішній день в Україні майже не розроблено шляхів та варіантів використання пам'яток замкового будівництва в етнотуризмі. Ця проблематика стосується насамперед відсутності теоретичних та практичних рекомендацій, що потребує подальших наукових досліджень.

Загалом, зважаючи на історико-культурний розвиток Івано-Франківщини, замкові споруди і етнічна самобутність етнографічних груп краю є взаємозалежними, пов'язаними між собою плином часу, оскільки простий туристичний огляд пам'яток стимулює інтерес до місцевої культури з її усіма складовими. Тому розвиток етнотуризму в регіоні повинен базуватися і на використанні в ньому об'єктів замкового будівництва краю. Зважаючи на це, можна зробити висновки, що використання замкових споруд Івано-Франківської області в етнотуризмі можливе у вигляді наступних варіантів:

1. Залучення територій об'єктів замкового будівництва для проведення різноманітних фестивалів та свят етнографічного характеру. До таких належать різного роду гастрономічні фестивали етнічної кухні, літературні, театральні, хореографічні, фольклорно-етнографічні, музичні фестивали, свята народних промис-

лів тощо. Перевагою цього є варіанту є той факт, що всі замки області, незалежно від стану збереженості, можуть бути залучені до вищезазначений туристичних заходів.

2. Створення на базі замкових споруд краю етнографічних готелів (етноготелів) чи ресторанів (етноресторанів). Суть його полягає у повній реорганізації будівель замків під готелі чи ресторани з дотриманням автентичного вигляду, в яких домінують етнічні мотиви у внутрішньому та зовнішньому інтер'єрі (це предмети побуту, картини місцевих художників, вироби народних промислів, особливе меблювання тощо). Однак цей варіант потребує немалих фінансових вкладень. Зважаючи на стан збереженості, для такої форми етнотуристичного використання підходить лише Старостинський замок в Галичі.

3. Відкриття в замках музейних експозицій, які б стосувалися історико-етнографічних особливостей Івано-Франківщини. Це один з найбільш прийнятних варіантів залучити замкові споруди краю не тільки в етнотуристичну галузь, але й в навчально-виховний процес. Проблематичним є той факт, що для створення в фортифікаційних спорудах музеїв потребується не тільки пошук етнографічних артефактів, але й пошук стабільних джерел фінансування. Знову ж таки для цього процесу підходить лише замок в Галичі.

Таким чином, розвиток етнотуризму на території Івано-Франків-

щини з використанням в ньому замків краю є необхідним та перспективним способом покращення туристичного іміджу регіону, знайомства з унікальними етнографічними особливостями краю та покращення соціально-економічної ситуації.

Література

1. Вечерський В. В. Архітектурно-містобудівна спадщина регіонів України / В. В. Вечерський // Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. – К. : Альтпрес, 1999. – С. 47–53.
  2. Горбаль У. Рекреаційно-туристичний потенціал Опілля та особливості використання етнокультурної спадщини регіону в туристичних атракціях / У. Горбаль // Вісник Львівського університету. – Львів, 2009. – Вип. 36. – С. 81–89.
  3. Замки Західної України : Путівник / [упоряд. В. Томчук]. – Львів : Аз-Арт, 2004. – 96 с.
  4. Клюба Я. Опілля / Я. Клюба. – Галич : ІВВ НЗ «Давній Галич», 2010. – 206 с.
  5. Корнієнко В. Використання пам'яток історії в туризмі : досвід та перспективи / В. Корнієнко. – К. : Вид-во КНУ ім. Т. Шевченка, 2006. – С. 16–19.
  6. Лесик О. В. Замки та монастирі України / О. В. Лесик. – Львів : Світ, 1993. – 176 с.
  7. Мацюк О. Я. Замки та фортеці Західної України. Мандрівки історичні / О. Я. Мацюк. – Львів : Центр Європи, 1997. – 160 с.
- Lysyi I.O. PROBLEMS OF USING CASTLES OF IVANO-FRANKIVSK REGION FOR ETHNOGRAPHIC TOURISM. This article reviews the main problematic aspects of using castles of Ivano-Frankivsk region in the ethnographic tourism, determines a general tourist value of castles of the region and explores the possibility of their use for the development in the field of ethnographic tourism. The author has carried out ranging of castles of Ivano-Frankivsk region, the results of which were found to be the most promising for widespread use in ethno tourism of Galician castle, partly Pniv and Chernelytsia castles, but Rakovets castle currently could not become full value object for the development of ethnographic tourism. The article also deals with issues relating to the improvement of methods of preservation and restoration of objects, searching for new ways of involving castle constructions of Ivano-Frankivsk region in ethno tourism industry. Besides, some problematic aspects of using monumental castle constructions in ethno tourism were investigated which was primarily related to the lack of theoretical and practical recommendations for the controlled development of ethno tourism. In this article the innovative options were offered that identified the ways of potential use of castle constructions of Ivano-Frankivsk region in ethno tourism, including: involvement of areas of castle constructions for carrying out different festivals and ethnographic celebrations, creation at the edge of castle constructions ethnographic hotels (ethno hotels) or restaurants (ethno restaurants). The main*

point is in complete reorganization of castle constructions for hotels or restaurants in compliance with the authentic look, in which ethnic motives dominate, and opening museum exhibitions in castles that are related to historical and ethnographic characteristics of Ivano-Frankivsk region.

Keywords: *Ivano-Frankivsk region, ethnographic tourism (ethno tourism), castle.*

Лысый И.О. ПРОБЛЕМАТИКА ЭТНОТУРИСТИЧЕСКОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАМКОВ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ.

В статье рассмотрены основные проблематичные аспекты использования замков Ивано-Франковской области в этнографическом туризме, определена общая туристическая ценность замков региона и исследованы возможности их использования для развития на территории области этнографического туризма. Осуществлено ранжирование замков Ивано-Франковской, по результатам которого выявлено наиболее перспективные замковые сооружения для широкомасштабного использования в этнотуризме. В статье также рассмотрена проблематика, касающаяся совершенствования способов сохранения и реставрации объектов, поиска новых путей привлечения замковых сооружений Ивано-Франковской области в этнотуристическую отрасль.

Ключевые слова: Ивано-Франковская область, этнографический туризм (этнотуризм), замок.

УДК 379.85

ВПЛИВ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТУРИСТИЧНІ РЕГІОНИ

Р.М. Котенко, Г.С. Котенко

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті обґрунтовано вплив геополітичних аспектів на туристичну діяльність, визначено основоположні фактори, показники рівня безпеки туристичного регіону.

Новітні соціально-політичні перетворення в Україні дають змогу переосмислити зміст суспільних та економічних цінностей, функціонування інституційної системи управління, культурного рівня взаємовідносин. В зв'язку з цим виникають нові завдання та проблеми, які супроводжуються суспільно дестабілізаційними, антидержавними проявами. Особливо чутливо на такі загрози реагує туризм як одна з найпріоритетніших в структурі економіки країни галузей.

Запропоновано концептуальні підходи, спрямовані на забезпечення безпеки туристичного регіону, виявлення та попередження деструктивних процесів. Проаналізовано загрози та можливі фінансові втрати в галузі туризму, спричинені зовнішньою агресією та наростаючими сепаратистськими процесами в Кримському туристичному регіоні.

Ключові слова: геополітичні процеси, туристичний регіон, безпека туризму, заклади розміщення.

Постановка проблеми. Новітні соціально-політичні перетворення в Україні дають змогу переосмислити зміст суспільних та економічних цінностей, функціонування інституцій-

ної системи управління, культурного рівня взаємовідносин. В зв'язку чим виникають нові завдання та проблеми, які супроводжуються суспільно дестабілізаційними, антидержавними проявами. Особливо чутливо на такі загрози реагує туризм, як одна з найпріоритетніших в структурі галузей економіки країни.

Згідно з даними Держстату, Україну у 2013 р. відвідали 24,6 млн іноземців, що більше, ніж на 1,6 млн з 2012 р. та на 3,1 млн – у порівнянні до 2011 р. [2]. За інформацією ЮНВТО, міжнародні туристичні потоки в світі за 2013 р. збільшилися на 52 млн (2012 р. – 1,035 млн), що відображають п'ятипроцентний ріст та становлять рекордні 1,087 млн. Тенденція росту в межах 4–4,5 % прогнозується і на 2014 р. Позитивно, що Україна має пряме відношення до цієї статистики на рівні 15 % зростання, поряд з такими країнами, як Колумбія (16 %), Кувейт (15 %), Індонезія (15 %) та Бразилія (14 %) [1].

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Найґрунтовніший аналіз з питань впливу геополітичних процесів на безпеку регіональних туристичних ринків, висвітлено в працях В. Євдокименко, О. Любіцевої, М. Мальської, Є. Панкової, Д. Стеценка та ін. науковців.

Метою дослідження є визначення та попередження загроз, деструктивних процесів, рівня їх шко-

ди, що становлять в процесі розвитку туризму в Україні чи певному туристичному регіоні.

Виклад основного матеріалу.

Система безпека в туризмі обумовлена міжнародними та національними нормативно-правовими актами:

- в декларації Гаазької Міжпарламентської конференції з туризму зазначено: «Безпека, захист туристів і повага їх гідності є невід’ємною умовою розвитку туризму»;
- в документах 9-ї Генеральної асамблеї ЮНВТО;
- в Хартії туризму і Кодексу туриста, прийняті Генеральною асамблеєю ЮНВТО;
- в Законі України «Про туризм» (ст. 14): «У разі виникнення надзви-

чайних ситуацій держава вживає заходів щодо захисту українських туристів».

Перелік можна продовжувати і надалі, але як діяти, коли міжнародне законодавство порушується другою чи третьою стороною? Безумовно, слід вживати рішучі дії, спрямовані на міжнародну ізоляцію країни-порушника. Крім того, важливо визначити методику попередження та включення таких туристичних регіонів в спеціальні програми моніторингу ООН, ОБСЄ, ЮНВТО, інших міжнародних організацій, з метою локалізації негативних процесів. Загострення рівня небезпеки туристичного регіону передує низка негативних факторів, які необхідно вчасно виявити (рис. 1).

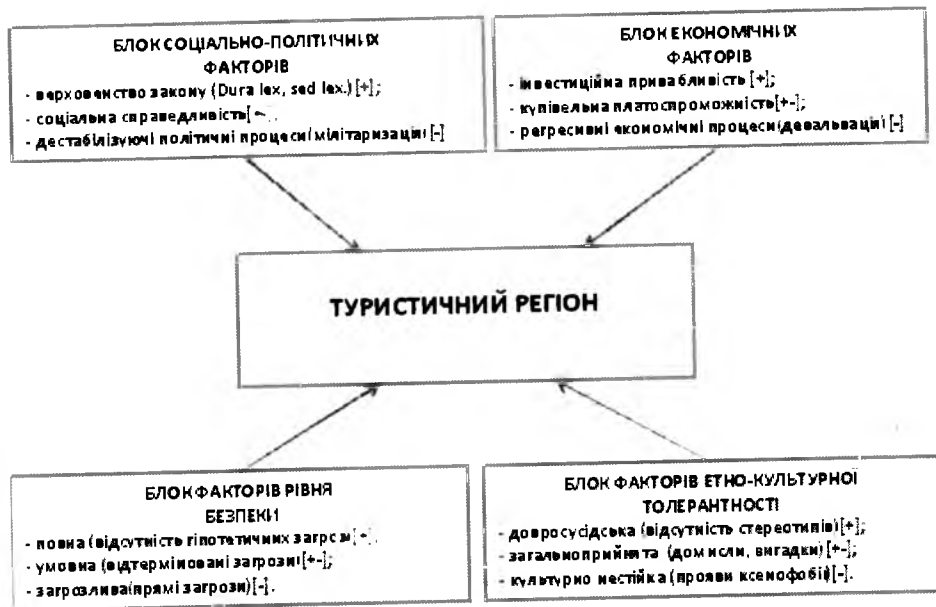

Рис. 1. Показники рівня (не)безпеки туристичного регіону

Кількість факторів з кожного блоку може бути різною в залежності від специфіки туристичного регіону та геополітичних обставин. Безпека в галузі туризму – це не тільки сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави, але і комплекс заходів, направлених на їх виявлення та усунення.

Порушення базових принципів викликає негативний процес розвитку туристичного регіону, що може спостерігати на прикладі АРК України, що є базисом Кримського туристичного регіону. Які втрати слід очікувати туристичній галузі регіону?

За даними колишнього, Голов-

ного управління Міністерства доходів і зборів в АР Крим, поступлення від підприємств курортної галузі за 2012 р. склали 458,6 млн грн., а за 2011 р. – 401,8 млн грн. Інформація не в повній мірі переконлива, зважаючи на те, що Івано-Франківська область по даним статтями доходу отримала – 234,6 млн, що менше лише удвічі. І це при тому, що в Кримському туристичному регіоні, кількість закладів:

- санаторно-курортного і оздоровчого профілю більша в 15,5 разів (543 і 35 закладів розміщення, відповідно);
- готельного та аналогічного профілю більша в 1,9 разів (651 і 345 закладів розміщення), номерний фонд яких більший в 3,7 разів (14407 і 3849, – відповідно) (табл. 1–2).

Таблиця 1

Готелі та аналогічні засоби розміщування в основних туристичних регіонах України у 2011 р. [3]

Туристичні регіони	Області, які формують регіон	Готелі та аналогічні засоби розміщування (в розрізі областей)			Готелі та аналогічні засоби розміщування (в розрізі туристичних регіонів)	У них номерів (в розрізі областей)			У них номерів (в розрізі туристичних регіонів)
		2009	2010	2011		2009	2010	2011	
Україна	Всі області	1684	1731	3162	3162	76019	79833	76986	76986
Карпатський туристичний регіон	Закарпатська	69	67	159	799	2621	2512	3351	14925
	Івано-Франківська	37	38	345		1560	1587	3849	
	Львівська	155	159	228		5116	5359	6051	
	Чернівецька	28	31	67		1453	1533	1674	
Кримський туристичний регіон	АР Крим	96	104	651	651	7384	7523	14407	14407
Причорноморський туристичний регіон	Одеська	80	81	217	287	3817	4146	4813	6296
	Миколаївська	121	122	70		6641	7338	1483	
Приазовський туристичний регіон	Херсонська	131	135	74	190	8327	9028	1744	4598
	Запорізька	30	30	116		1611	1472	2854	

Таблиця 2

**Санаторно-курортні і оздоровчі заклади
 в основних туристичних регіонах у 2010/11 рр. [4]**

Туристичні регіони	Області, які формують регіон	Кількість закладів тривалого перебування	у тому числі					Кількість закладів ривалого перебування
			санаторії	пансіонати з лікуванням	санаторії профілактичній	пансіонати відпочинку	бази та інші заклади відпочинку	
Україна	Всі області	2991	453	55	224	253	1947	2991
Карпатський туристичний регіон	Закарпатська	60	20	0	7	1	27	208
	Івано-Франківська	35	11	4	6	1	6	
	Львівська	101	47	8	8	6	32	
	Чернівецька	12	4	3	1	0	4	
Кримський туристичний регіон	АР Крим	543	115	28	2	120	268	543
Причорноморський туристичний регіон	Одеська	427	32	0	9	5	377	632
	Миколаївська	205	10	3	6	11	172	
Приазовський туристичний регіон	Херсонська	229	8	4	7	46	161	449
	Запорізька	220	16	2	17	6	176	

Крім того, від 78 до 82 % всіх туристів Кримського туристичного регіону є неорганізованими туристами та розміщуються в приватному секторі, звітність за яким не ведеться. За інформацією Національної академії природно-охоронного і курортного будівництва, за 2012 р. у Криму відпочило 6,13 млн туристів. З них організованих – 1,16 млн; неорганізованих – 4,76 млн. [5].

Висновки. Нескладним розрахунком можна визначити доходи жителів Криму, що надають послуги з розміщення, в тому числі туристичні та супутні послуги. Візьмемо умовну мінімальну суму, яку рекреант середньо статистично

витрачає на відпочинок – 250 USD та помножимо на 4 млн неорганізованих туристів, при цьому отримаємо 1 мільярд!

Перші фінансові втрати Кримський туристичний регіон може відчути вже навесні, в період травневих свят. Минулого 2013 р. в період з 28.04 по 12.05 на півострові відпочивало щонайменше 176,4 тис. рекреантів [5]. За системою попередніх розрахунків, можна стверджувати, що організатори туристичного бізнесу можуть недорахуватись від 40 до 80 млн USD.

Чи варті такі фінансові втрати? Питання сьогодні швидше риторичне, відповідь на яке завтра, післязавтра дасть історія.

Література

1. Державний комітет статистики України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Всесвітня туристична організація ЮНВТО World Tourism Organization UNWTO : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/>
3. Статистичний щорічник України за 2011 рік / [За ред. О.Г.Осауленка]. – Державна служба статистики України, 2012 р. – 560 с.
4. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні. Статистичний бюлетень / [Відп. за вип. І.В. Калачова]. – Державна служба статистики України. – К., 2011. – 92 с.
5. Статистичний бюлетень Міністерства курортів та туризму АР Крим, 2013 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crimea.gov.ua/images/DOC/crimean_strategy_2013.pdf

Kotenko R.M., Kotenko G.S. THE INFLUENCE OF GEOPOLITICAL PROCESSES ON TOURISM REGIONS. *The influence of geopolitical aspects on tourism activities, fundamental factors, and indicators of the level of safety of the tourist area are established in the article.*

The latest social and political transformations in Ukraine make it possible to rethink the meaning of social and economic values, functioning of institutional system and the cultural

level of relationship. Thereby, new challenges and problems arise, involving social destabilizing, anti-statist displays. Especially sensitive to such threats reacts tourism as one of the top priority areas in the structure of the economy of the country.

The conceptual approaches aimed at ensuring the safety of tourist region, detection and prevention of destructive processes are suggested. Analysis of threats and possible financial losses in tourism caused by external aggression and incremental separatist processes in the Crimean tourism region is done.

It is established that 78–82 % of all tourists of Crimean tourist region are unorganized and accommodated in the private sector. Only in 2012, the Crimea was visited by 6,13 million tourists. 1,16 million of them are organized and 4,76 million unorganized. The calculation of the probable income of Crimean residents who provide services for accommodation, travel and related services has shown that the annual unorganized tourists on the peninsula can get the local population about 1 billion revenue. It is established that the Crimean tourist region can feel the first financial loss in the spring, during the May holidays. According to preliminary calculations, it can be confirmed that the organizers of tourism business will lose 40–80 million.

Keywords: *geopolitical processes, tourism region, security of tourism, accommodation establishments.*

Котенко Р.М., Котенко Г.С. ВЛИЯНИЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ НА ТУРИСТИЧЕСКИЕ РЕГИОНЫ. В статье обосновано влияние геополитических аспектов на туристическую деятельность, определены основополагающие факторы, показатели уровня безопасности туристического региона. Новейшие социально-политические преобразования в Украине позволяют переосмыслить содержание общественных и экономических ценностей, функционирование институциональной системы управления, культурного уровня взаимоотношений. В связи с этим возникают новые задачи и проблемы, которые сопровождаются общественно дестабилизирующим, антигосударственными проявлениями. Особенно чувствительно на такие угрозы реагирует туризм как одна из приоритетных в структуре экономики страны отраслей. Предложены концептуальные подходы, направленные на обеспечение безопасности туристического региона, выявления и предупреждения деструктивных процессов. Проанализированы угрозы и возможные финансовые потери в области туризма, вызванные внешней агрессией и нарастающими сепаратистскими процессами в Крымском туристическом регионе.

Ключевые слова: геополитические процессы, туристический регион, безопасность туризма, заведение размещения.

УДК 379.85

**ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВ РЕ-
СТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНУ
НА ОСНОВІ ЯКІСНОГО ПІДХОДУ**

Л.М. Лояк

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглянуто суть конкурентоспроможності послуг підприємств ресторанного господарства як важливої складової туристичної індустрії. Визначено параметри, за якими можна оцінити конкурентоспроможність послуг підприємства ресторанного господарства.

Акцентовано увагу на основних напрямках формування стратегії конкурентоспроможності у ресторанному господарстві. Підкреслено, що основне завдання будь-якої конкурентної стратегії підприємства – покращення його становища на ринку, втримання ним існуючої та завоювання нової клієнтури. Враховуючи сучасні тенденції сфери послуг, конкурентні стратегії підприємств ресторанного господарства можна розвивати за такими напрямками: маркетинговий, фінансовий, інноваційний, управлінський, організаційно-культурний. Обґрунтовано необхідність орієнтації закладів ресторанного господарства на підвищення конкурентних переваг за рахунок підвищення якості послуг та культури обслуговування. Визначено основні напрями формування політики у сфері якості для підприємства ресторанного господарства.

Ключові слова: підприємство

ресторанного господарства, конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентна перевага, конкурентна стратегія, інновація.

Вступ. З інтеграцією України до світової спільноти постає питання про конкурентоспроможність вітчизняних послуг на внутрішньому і зовнішньому ринках, де поруч з конкуренцією ринкових цін рівнозначно виступає конкуренція якості послуг.

За умови поглиблення трансформаційних процесів та структурних зрушень в економіці України постають об'єктивні завдання щодо визначення напрямів і механізмів розв'язання проблем ефективного функціонування підприємств. Сучасний період господарювання характеризується активізацією ринкових реформ, розвитком науково-технічного прогресу, зростанням потреб та очікувань споживачів, загостренням конкурентної боротьби на зовнішньому та внутрішньому ринку України. Отже, підвищення якісних характеристик виробленої продукції, наданих послуг та виконаних робіт є основним важелем у забезпеченні ефективного функціонування підприємств, створенні їх позитивного іміджу та формуванні високої конкурентоспроможності.

Одним із пріоритетних напрямів стратегічного розвитку держави є активізація індустрії туризму і її вагомих складових, зокрема готельного та ресторанного господарства, які стали вагомими чинниками стабілізації та структурної перебудови національної економіки. Проблеми якості послуг у туризмі, готельному та ресторанному господарстві – постійний об'єкт дослідження світової наукової спільноти [4, с. 7].

Туристичний регіон складається з взаємопов'язаних підсистем і елементів, що використовують ресурси та виробляють у результаті туристський продукт, який розглядається як сукупність речовинних (предмети споживання) і не речовинних (послуги) споживчих властивостей, необхідних для повного задоволення потреб туриста, які виникають у період його подорожі та викликані саме цією подорожжю [1, с. 37]. Ефективність функціонування туристичного регіону оцінюється рівнем конкурентоспроможності регіонального туристського продукту в рамках національного та світового ринків.

Ресторанний бізнес є однією з найбільш значущих складових туристичної індустрії. Водночас, він, з одного боку, є одним із засобів висококваліфікованого використання капіталу, а з іншого – середовищем із високим ступенем конкуренції. У всьому цивілізованому світі він є одним із найбільш розповсюджених видів малого бізнесу, тому заклади та підприємства ведуть між собою постійну боротьбу за оптимальне по-

зиціонування на ринку та найбільш перспективні його сегменти; за пошук нових та утримання постійних клієнтів.

Ресторанне господарство є галуззю основу якої складають підприємства, що характеризуються єдністю форм організації виробництва і обслуговування споживачів і розрізняються за типами і спеціалізацією.

Ресторанне господарство однією з перших господарчих галузей України перейшло на ринкові відносини. Після приватизації підприємств змінилася організаційно-правова форма системи ресторанного господарства, з'явилася велика кількість приватних підприємств. Виконання важливих загальнонаціональних завдань як у межах окремих підприємств, так і у сферах економічної діяльності. Виконання важливих загальнонаціональних завдань як у межах окремих підприємств, так і у сферах економічної діяльності прямо залежить від стратегій їх розвитку. Ресторанне господарство – сектор економіки, підприємства якого беруть безпосередню участь у процесі суспільного відтворення, задовольняючи потреби у харчуванні та рекреації населення. Складність забезпечення виконання зазначених функцій в ринкових умовах актуалізує необхідність проведення досліджень, спрямованих на формування ефективних стратегій розвитку підприємств ресторанного господарства з урахуванням їх галузевої специфіки та нових умов господарювання.

Постановка задачі. Метою дослідження є обґрунтування необхідності орієнтації закладів ресторанного господарства на підвищення конкурентних переваг за рахунок забезпечення якості послуг та обслуговування населення.

Результати дослідження. Конкуренція являється головною рушійною силою економіки. Підприємство, яке функціонує на ринку ресторанних послуг стикається з численними перешкодами, які обумовлюють необхідність регулювати свою діяльність у відповідності до параметрів ринку, а також враховуючи діяльність конкурентів [2, с. 57].

Конкуренція у ресторанному господарстві має такі особливості:

- 1) Підприємства ресторанного господарства, як правило, орієнтовані на територіально обмежений ринок, розміри якого залежать від місця знаходження підприємства, його транспортної доступності для споживачів;
- 2) Частина підприємств ресторанного господарства, зокрема кращі ресторани, можуть конкурувати між собою у загальноміському масштабі на сегменті ринку по обслуговуванню туристів, святкових заходів, ділових зустрічей тощо;
- 3) Для підприємств ресторанного господарства, які організують харчування за місцем роботи і/або навчання, максимізація прибутку є другорядною ціллю;
- 4) За попит розосереджених контингентів споживачів за місцем роботи змагаються як підприємства ресторанного господарства, що розміщені

поряд, так і підприємства, які доставляють продукцію на робочі місця за попереднім замовленням тощо.

Конкурентоспроможність підприємства – це комплексна порівняльна та відносна характеристика, що відображає відмінність процесу функціонування певного підприємства від підприємств – конкурентів як за ступенем задоволення споживачів, так і за ефективністю діяльності.

Конкурентоспроможність продукції (послуги) ресторанного господарства – це відносний показник, що характеризує властивість продукції (послуги) підприємства ресторанного господарства певним чином порівняно з продукцією або послугою-конкурентом задовольняти конкретні ринкові потреби.

Конкурентоспроможною є така продукція (послуга) підприємства ресторанного господарства, у якої сукупний корисний ефект на одиницю витрат щодо її виробництва та реалізації вище, ніж у іншій продукції (послуги) за умови, що всі критерії, які її характеризують, є прийнятними для споживача і відповідають нормативним вимогам (міжнародним та регіональним стандартам, чинним державним нормативно-законодавчим актам, технічній документації тощо).

Для забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції (послуг) ресторанного господарства необхідно приділяти особливу увагу: – якості системи менеджменту продукції (послуг), що визначається кількістю і глибиною застосованих наукових підходів, принципів і мето-

дів менеджменту до проектування й виробництва продукції (надання послуг);

– якості розробки продукції (послуги) з точки зору прогресивності і оптимальності показників її призначення, безпеки тощо;

– якості матеріалізації проекту нової продукції (послуги), яка визначається прогресивністю технології, організації виробництва і менеджменту;

– рівню витрат споживачів на продукцію (послуги);

– рівню задоволення основних та додаткових потреб споживача продукцією і послугами підприємств ресторанного господарства.

У сучасних системах управління підприємствами ресторанних послуг все більш помітну роль відіграє управління якістю продукції і послуг. Пояснюється це, тим, що якість, поряд з ціною, гарантіями, термінами обслуговування і сервісом є найбільш вагомим доданком конкурентоспроможності послуг. Конкурентоспроможність послуг підприємства ресторанного господарства можна оцінити за такими параметрами:

– комплексність обслуговування (у т.ч.: комплексність додаткових послуг, пов'язаних з реалізацією продукції підприємства ресторанного господарства; комплексність форм організації дозвілля);

– якість роботи обслуговуючого персоналу (у т.ч.: швидкість обслуговування, техніка роботи, культура поведінки, уважність до споживача обслуговуючого персоналу, дотримання персоналом санітарно-гігієніч-

них норм та правил торгівлі);

– якість продукції ресторанного господарства (у т.ч.: органолептичні характеристики, широта й глибина асортименту з урахуванням специфіки типу і спеціалізації підприємства ресторанного господарства;

– експлуатаційні якості приміщень підприємств ресторанного господарства (у т.ч.: відповідність приміщень естетичним смаком цільового сегмента споживачів та санітарно-гігієнічним нормам, матеріально-технічна оснащеність приміщень);

– рівень витрат, пов'язаних з наданням послуг;

– рівень інновативності послуг (з урахуванням складності їх імітації для конкурентів).

Забезпечення конкурентоспроможності підприємства ресторанного господарства реалізується шляхом розроблення та впровадження ефективних конкурентних стратегій. Раціональна стратегія доведення ресторанної послуги до споживача не тільки допомагає знайти найкоротший шлях до потенційного споживача, але й суттєво зменшує витрати на їх збут та робить їх більш конкурентоспроможними на ринку ресторанних послуг. Таким чином, основне завдання будь-якої конкурентної стратегії підприємства – покращення його становища на ринку, втримання ним існуючої та завоювання нової клієнтури [2, с. 57].

Враховуючи сучасні тенденції сфери послуг, конкурентні стратегії підприємств ресторанного господарства можна розвивати за такими на-

прямами: маркетинговий, фінансовий, інноваційний, управлінський, організаційно-культурний. Маркетинговий напрям пов'язаний з всебічним, комплексним вивченням ринку та використанням маркетингових інструментів. Фінансовий напрям базується на ефективному використанні фінансових інструментів забезпечення конкурентоспроможності. Інноваційний напрям підвищення конкурентоспроможності підприємств пов'язаний із застосуванням сучасних технічних та організаційно-технологічних рішень у ресторанному бізнесі.

Інноваційні процеси, інноваційні продукти, інноваційні впровадження є основою для забезпечення належного рівня конкурентоспроможності підприємства ресторанного господарства, забезпечуючи йому тим самим сталий розвиток.

Основу інноваційної політики в закладах ресторанного господарства становлять саме інновації продукту. Вони є вирішальними з точки зору призначення підприємства — забезпечувати певні потреби суспільства. Але необхідно враховувати при цьому зв'язок з іншими видами інноваційної діяльності, бо продуктивні інновації спричиняють нововведення технологічні, персоналу та управлінської діяльності. Останні, у свою чергу, забезпечують успішну та ефективну реалізацію продуктивних інновацій [3, с. 285].

Сутність інноваційної переваги підприємства (закладу) ресторанного господарства можна визначити як прояв вищого рівня поточного ста-

ну розвитку цього підприємства (закладу), що сформувався під дією інноваційних змін відносно рівня його попереднього стану [3, с. 293].

Запровадження у підприємствах (закладах) ресторанного господарства менеджменту на засадах концепції інноваційних переваг не тільки сприятиме покращенню результатів їх розвитку, але також стимулюватиме виникнення нового мислення як у керівників, так і в інших працівників підприємств. Це, своєю чергою, обумовить розвиток творчого підходу при виконанні виробничих завдань. Гнучкість та зорієнтованість на позитивне сприйняття інноваційних змін у роботі спонукатиме менеджерів до впровадження нових інновацій. Як наслідок, на ринку ресторанного господарства з'являтимуться нові продукти або послуги «проривного» характеру, нові способи і методи управління та ведення господарської діяльності, нові концепції тощо.

Управлінський напрям забезпечення підвищення конкурентоспроможності передбачає вдосконалення менеджменту, зокрема: покращення організаційної структури підприємства, вдосконалення стилів і методів управління, підвищення автоматизації та комп'ютеризації управлінської праці.

Організаційно-культурний напрям підвищення конкурентоспроможності в ресторанному господарстві обумовлений підвищенням загального рівня організаційної культури на підприємстві, орієнтацію на високі моральні цінності, застосу-

вання сучасних комунікацій, формування позитивної суспільної думки та підвищення іміджу закладу [2, с. 61]. Всі вищезгадані напрями підвищення конкурентоспроможності підприємства сфери послуг тісно взаємодіють між собою, оскільки і маркетинг, і фінанси, і менеджмент є невід'ємними чинниками конкурентних стратегій підприємства ресторанного господарства.

На сьогодні важливу роль відіграє стратегія поліпшення якості послуг, оскільки підвищення якості послуг сприяє забезпеченню їх конкурентоспроможності, а відтак і зменшенню сукупних витрат. Це насамперед підвищення економічної цінності послуг за рахунок надання їм додаткових споживчих властивостей, поліпшення якості сервісу, стимулювання первинного попиту шляхом додаткової рекламної діяльності та ін.

Формування стратегічної системи управління конкурентоспроможністю підприємства ресторанного господарства, як і підприємств інших сфер економічної діяльності, передбачає розробку та реалізацію заходів на рівні:

- 1) держави (формування ефективної конкурентної політики; розвиток приватизаційних процесів, у тому числі з виходом на міжнародні ринки капіталу; стимулювання інноваційної діяльності; підтримка розвитку підприємництва тощо);
- 2) підприємства ресторанного господарства (чітке визначення й дотримання стратегічних пріоритетів

системи менеджменту на підприємстві).

Серед можливих напрямів удосконалення управління конкурентоспроможністю підприємства ресторанного господарства можна відзначити:

- поліпшення управління виробничими та торговельними ресурсами;
- запровадження стратегічного моніторингу власної діяльності і підприємств-конкурентів;
- удосконалення управління якістю та впровадження прогресивних інновацій;
- підвищення конкурентоспроможності персоналу;
- поліпшення системи планування (прогнозування).

Якість менеджменту на підприємстві ресторанного господарства буде тим кращою, чим вищий рівень задач щодо управління його конкурентоспроможністю ставить і ефективно розв'язує його керівництво.

Концепція загального управління якістю включає багатопланове управління процесами, ресурсами, персоналом на всіх рівнях управління – державному, галузевому, на рівні підприємства. Тому вдосконалення механізму управління якістю в ресторанному господарстві повинне передбачати розроблення концепції управління якістю на підприємстві з урахуванням вимог зарубіжного досвіду (концепції загального управління якістю), спрямованої на всебічне скоординоване використання систем та методів управління якістю в усіх підрозділах підприємства та на всіх

етапах життєвого циклу послуги: від проведення досліджень до розширення ринку споживачів та оцінки якості послуг [4, с. 255].

Для реалізації політики у сфері якості необхідно розробити комплекс заходів, які містять визначення характеристик та особливостей ресторанної послуги, споживчої вартості послуги, змісту та програмних показників якості. Крім того, політика підприємства ресторанного господарства у сфері якості повинна бути документально оформленою, охоплювати всі етапи життєвого циклу (процеси надання послуги) та враховувати такі аспекти управління якістю:

- особливості послуги;
- гарантії щодо забезпечення якості відповідно до вимог нормативно-технічних документів;
- завдання щодо поліпшення якості;
- забезпеченість ресурсами;
- роль та місце персоналу в діяльності підприємства;
- ефективність управління якістю.

Таким чином можна визначити основні напрями формування політики у сфері якості для підприємства ресторанного господарства:

- поліпшення показників якості послуг;
- розширення чи завоювання нових ринків збуту за рахунок поліпшення якості послуг;
- покращання економічного стану підприємства за рахунок поліпшення якості послуг;
- досягнення оптимального рівня якості послуг чи вищого, ніж у конкурентів;

– орієнтація на задоволення вимог споживачів певного сегмента (регіонального, вікового, певного рівня доходів, певної професійної діяльності тощо);

– зниження недоліків в обслуговуванні тощо.

Політика у сфері якості може бути реалізована за наявності гармонії між відповідальністю керівництва, персоналом та матеріально-технічною базою. У ресторанному господарстві особливого значення набуває оцінка безпосередньо самого процесу надання послуги, використання інформації про якість, навчання персоналу методам забезпечення якості, підвищення кваліфікації персоналу [4, с. 256].

Висновки. За сучасних умов ресторанне господарство динамічно розвивається та інвестується як важлива галузь національної економіки, що здатна приносити високий прибуток та активно сприяти економічному розвитку суспільства. Зростання кількості туристів та посилення конкуренції загострили проблеми якості ресторанних послуг, які надають вітчизняні виробники. Надання якісних послуг сприяє збільшенню обсягу їх реалізації, рентабельності підприємства, зростанню престижу ресторану. Споживання послуг поліпшення якості та більшої споживчої якості зменшує поточні витрати споживачів та забезпечує більш повне задоволення їхніх вимог. Національна економіка від надання високоякісних послуг має ряд переваг: зростання експортного потенціалу та дохідної частини

платіжного балансу країни, підвищення життєвого рівня населення та авторитету країни в світовому співтоваристві. Погіршення якості послуг призводить до появи негативних тенденцій: зменшення кількості клієнтів та обсягів реалізації, прибутку та рентабельності підприємств, зниження національного добробуту [1, с. 8].

З розвитком науково-технічного прогресу, загостренням конкурентної боротьби, управління якістю не спрощується, а стає все більш складною, гострою та багатогранною проблемою підприємства. Якість готельних послуг – це складна соціально-економічна категорія, з якою пов'язане формування матеріальної бази ресторанного господарства, планування обсягу обслуговування туристів, оцінка ефективності діяльності готелю та використання його ресурсів, організація праці, особливості ринку та характеру споживання готельних послуг.

Література

1. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : Монографія / М. Борушак. – Львів : ІРД НАН України, 2006. – 288 с.
2. Рібун М. Формування конкурентних стратегій підприємства готельного бізнесу / М. Рібун // Туристична індустрія : сучасний стан та пріоритети розвитку : Мат. VIII Міжнар. н.-п. конф. (19–20 вересня 2013 р., м. Луганськ). – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – Вип. 8. – С. 57–62.

3. Пятницька Г.Т. Ресторанне господарство України ринкові трансформації, інноваційний розвиток, структурна переорієнтація : Монографія / Г.Т. Пятницька. – К. : КНТЕУ, 2007. – 465 с.

4. Управління якістю послуг готелів : методологія та практика : Монографія / [Т.І. Ткаченко, С.В. Мельниченко, М.В. Босовська та ін] – К. : КНТЕУ, 2012. – 728 с.

Loyak L.M. COMPETITION STRATEGIES FORMATION OF RESTAURANT BUSINESSES IN TOURISM REGION BASED ON QUALITATIVE APPROACH. *The article deals with the essence of restaurant business services competitiveness as an important element of tourism business. Business competitiveness is a complex comparative and relative feature, which reflects the functioning difference of a certain company from competitors including both the level of customers' satisfaction and efficiency. The parameters which enable to evaluate restaurant business services competitiveness have been determined. The emphasis is made on major trends of formation competitiveness strategies in restaurant business. It is emphasized that the main task of any business competition strategy is improving company's position on the market, keeping and increasing the number of its customers. Taking into account modern tendencies of service sector, competition strategies of restaurant businesses can be developed in the following directions: marketing, financial, innovative, management, organizational and cultural.*

The article proves that restaurant businesses must be oriented at increasing competition benefits due to service quality growth and service standards. Main trends of policy formation in service sector for a restaurant business have been determined.

Keywords: *restaurant business, competition, competitiveness, competition benefit, competition strategy, innovation.*

Лояк Л.Н. ФОРМИРОВАНИЕ КОНКУРЕНТНЫХ СТРАТЕГИЙ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕСТОРАННОГО ХОЗЯЙСТВА ТУРИСТИЧЕСКОГО РЕГИОНА НА ОСНОВАНИИ КАЧЕСТВЕННОГО ПОДХОДА.

В статье раскрыто сущность конкурентоспособности услуг предприятий ресторанного хозяйства как важной составляющей туристической индустрии. Определены параметры, по которым можно оценить конкурентоспособность услуг предприятия ресторанного хозяйства.

Акцентируется внимание на основных направлениях формирования стратегии конкурентоспособности в ресторанном хозяйстве. Подчеркнуто, что основная задача любой конкурентной стратегии предприятия – улучшение его положения на рынке, удержание им существующей и завоевания новой клиентуры. Учитывая современные тенденции сферы услуг, конкурентные стратегии предприятий ресторанного хозяйства можно развивать по следующим направлениям: маркетинговый, финансовый, инновационный, управленческий, органи-

зационно-культурный. Обоснована необходимость ориентации заведений ресторанного хозяйства на повышение конкурентных преимуществ за счет повышения качества услуг и культуры обслуживания. Определены основные направления формирования политики в области качества на предприятии ресторанного хозяйства.

Ключевые слова: предприятие ресторанного хозяйства, конкуренция, конкурентоспособность, конкурентное преимущество, конкурентная стратегия, инновация.

УДК 338.48

БРЕНД КРАЇНИ ЯК ЧИННИК СТИМУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Н.І. Остап'юк

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті вивчається світовий досвід використання технологій державного брендингу та досліджується вектор розвитку національного бренду, його тенеза.

В епоху глобалізації, що стирає національні та культурні кордони, потреба мати свій власний бренд актуальна як ніколи. Це той фундамент, на якому можна будувати думки, відносини та асоціації серед цільових аудиторій.

Щодо України, то її образ чи імідж у свідомостях людей й надалі залишається розмитим. У асоціативному ряді, що з'єднює з Україною переважають імена, Євро-2012 і звичайно останні події з Євромайдану та Криму. Тому концепція нового бренду України повинна не тільки створити впізнаваний позитивний імідж країни у світі, але й сприяти формуванню та розвитку української національної ідентичності, загального почуття мети і національної гордості. Однак, перше що потрібно зробити в Україні на шляху до успішного брендування, а потім і позиціонування – вийти з економічної «ломки» та інвестувати в логістичну інфраструктуру.

Ключові слова: бренд, імідж держави, бренд країни, національний брендинг, національна ідентичність, позиціонування.

Вступ. В епоху глобалізації, що стирає національні та культурні кордони, потреба мати свій власний бренд актуальна як ніколи. Те, що «прийшло» до нас із скотарства (власники отар помічали свою худобу особливим тавром для розпізнавання і це тавро називалось не інакше як бренд), на разі є основним бізнес-активом не лише багатьох компаній, а й цілих країн.

За своєю природою бренд є вираженням бачень і уявлень, зором та слухом людської свідомості. Йому властиво «відчувати» та «навіювати», мати своє логічне та синкретичне мислення, свій стиль та свої деталі. Нуклеотиди бренду інформують про його індивідуальність (потреби, емоції, характер, самоідентифікацію споживачів), якість (функціональну, індивідуальну, соціальну, комунікативну), цінність (інформацію, репутацію, лояльність, запатентовані цінності), позицію (пропозицію бренда, тему бренда) та асоціативний простір (культуру, відносини, міфологію).

Відомий бренд формує у свідомості людини характерні відмінні образи, сталі асоціації зовнішнього і внутрішнього порядку, співвідношені з особистим досвідом; володіє певним потенціалом ринкового просування і охоплення ринку, здатністю розповсюдження свого іміджу на різ-

номанітні продукти, які «притягнуто» в орбіту бренду [12, с. 134–135].

Для країни питання брендингу не менш важливе, ніж для будь-якої компанії. Сутність бренду країни полягає в сукупності вічних цінностей, що відображають своєрідність, неповторні оригінальні споживчі характеристики даної території і спільноти, широко відомі, що отримали громадське визнання.

У кінцевому результаті, держави теж пропонують іноземним компаніям та іноземним громадянам якийсь продукт, а саме – себе в якості центру туризму, відповідного місця для ведення бізнесу або вкладення інвестицій, постачальника якісних товарів і т.д.

Бренд країни виконує роль комутатора і є її ключовою компетенцією, що визначає її місце у формуванні глобальної соціально-економічної системи і цивілізаційного розвитку. Це той фундамент, на якому можна будувати думки, відносини та асоціації серед цільових аудиторій.

Будь-яка країна, що претендує бути конкурентоспроможною на міжнародній арені, повинна усвідомлювати, що відсутність впізнаваних позитивних брендів або наявність негативних брендів є серйозною перешкодою для дій держави. У підсумку держави професійно позиціонують себе на світовому ринку: бренд і імідж країни стають складовими національного капіталу.

Виклад матеріалу. Створення бренду країни – найсильніший інструмент підвищення привабливості

товарів країни-виробника, тому що бренд несе високий прибуток і забезпечує довгостроковий розвиток. Одна з основних ознак бреду – наявність стійко існуючого великого числа лояльних споживачів. Країна, що має бренд, не тільки приваблює туристів, її національний бізнес і товари отримують сильну підтримку в конкурентній боротьбі. Брендінг країни – це систематичний процес узгодження дій, поведінки, інвестицій, інновацій та комунікацій країни для реалізації стратегії конкурентної ідентичності [6, с. 51].

Таким чином, просування національного бренду є вкрай важливим для будь-якої держави. При цьому економічне зростання і динамічний розвиток відносин з іншими державами багато в чому залежать від того, яким чином сформований і просувається на зовнішньому ринку бренд країни. У цьому сенсі закони конкуренції та маркетингового просування однакові і на рівні держави, і на рівні бізнесу.

Джерелом ідентичності бренду є набір ідей, цінностей, характерних особливостей, культури, слів, образів, які в сукупності створюють у свідомості представників цільової аудиторії певні асоціації з державою-брендом.

Саме індивідуальність держави, її ідентичність робить одну країну відмінною від іншої і формує впізнаваний імідж.

Імідж країни, на відміну від «репутації країни» або від «етнічних стереотипів», має більш «віртуальний», що значно легше піддається цілеспрямованому «форматуванню» через ЗМІ

та інші канали масової комунікації.

Питання іміджу країни постає знову і знову, і зрозуміло, що країни у більшості випадків поводять себе як бренди. Вони сприймаються здебільшого великими групами людей, як у своїй країні так і за кордоном, і пов'язують їх з певними якостями і характеристиками.

За визначенням Всесвітньої організації з туризму, імідж країни – це сукупність емоційних та раціональних уявлень, які виходять від зіставлення всіх ознак країни, власного досвіду (туризм – 24 %) та чуток (розповіді друзів, родичів – 29 %), які впливають на створення образу. Саме він, визначає те, якою її бачить світ і яке його ставлення до неї [7, с. 63].

Тобто імідж країни – це емоційно забарвлений її образ, який цілеспрямовано формується у громадській свідомості засобами реклами, пропаганди тощо.

Дуже вдало на цю тему висловився колишній президент лондонської компанії «J. Walter Thompson» Джеремі Буллмор: «Ми будуємо імідж, як птахи в'ють гнізда, – з випадково знайдених шматочків і соломинок». І справді, кожна країна вишукує свої конгломерати ідентичності на що зрештою вказує наступний список:

- яловичина, танго, Марадона, Evita, Буенос-Айрес, футбол, Фолклендські острови, економічна катастрофа – Аргентина;
- лижі, вальс, сталь, Відень, Альпи, сирник, Lauda, West Alpine, Steyr, «А», Зальцбург, Моцарт, Новорічний концерт, опера – Австрія;

- шоколад, пиво, спа, алмази, коштовні камені, Брюссель, Брель, столиця Європейського Союзу – Бельгія;
- карнавал, футбол, Ембраер, самба, Амазонка, кава, какао – Бразилія;
- панда, шовк, порцеляна, Велика стіна, Мао Денг, пінг-понг, Держава ресурсу, цивілізація, культура, величезність, Конфуцій – Китай;
- пиво, Богемія, скло, бехеровка, Гавел, «Шкода», Прага, Вата – Чехія;
- леґо, масло, молоко, меблі, Карлсберг, Копенгаген, русалка – Данія;
- покіа, ножиці, сауна, фінські ножі, Санта Клаус, Лапландія – Фінляндія;
- коньяк, шампанське, вино, косметика, мода, сири, Ейфелева Вежа, Лувр, Наполеон, інозем. легіон, Renault, замки, де Голль, Париж, Chanel, парфуми, культура, кухня, Французька Революція, демократія – Франція;
- корида, вино, Prado, пляжі, Мальорка, Telefonica, Іберія, порцеляна Lladro, paella, Ехро іОлімпіада в Барселоні, Колумб, Placido Domingo, фламенко, Пікассо, Далі, Мадрид, кераміка – Іспанія;
- тюльпани, квіти, землеробство, Phillips, сири, вітряки, poldery, Heineken, Shell, дерев'яні черевики, Амстердам – Нідерланди;
- електроніка, автомобілі, Toyota, Honda, гейші, кімоно, Sony, Фудзияма, фотоапарати, Made in Japan, сумо, sake, суші – Японія;
- пиво, авто: Mercedes, BMW, Porsche, VW, Audi; Maggi, аспірин, шпроти кілонські, шинка вестфальська, одяг, порядок, промисловість,

організація – Німеччина;

- Порто, вино, черевики, сардини, Васко да Гама – Португалія;

- горілка: Stolichnaja, Smirnof, матрешки, валянки, Путін, КДБ, космос, імперія, злочини комунізму – Росія;

- банки, годинники Rolex, Patek; шоколад, Lindt, сири, Victorinox, ліки, довіра, добробут – Швейцарія [6; 11].

Але якими б різними вони б не видавалися їх усіх можна звести під один спільний знаменник. Аналіз «ДНК» бренду показує, що в її основі лежить так званий естетичний код (образ та символічне значення бренду), що виникає під впливом певних чинників (моди, релігії, філософії, науки, історії, ритуалів, поп-культури, мистецтва, географії, спорту і т.д.) і має здатність розширюватись чи звужуватись в залежності від характеру послуги, товару чи брендової категорії [12, с. 135].

Бренд є складним об'єктом. Він може об'єднувати до шести категорій властивостей (рис. 1).

Атрибути – функціональні властивості, що викликають в свідомості покупця, в першу чергу, асоціації щодо його незмінно високої якості. Вони представлені у вигляді функціональних та емоційних вигод і переваг для споживача. Бренд може виражати певну систему цінностей, культуру та образ цільової аудиторії, виражених в комунікаціях, а також викликати індивідуальний образ у свідомості користувача чи відображати образ цільової аудиторії. Тому при розробці та просуванні бренду необхідно робити акцент не тільки на атрибути і вигоди, а й на цінності, культуру та індивідуальність, оскільки вони є найбільш стійкими і визначають сутність бренду.

Необхідно відзначити, що навіть найкращі атрибути бренду не гарантують йому успіху. Всі зусилля можуть не дати ніякого ефекту, якщо не налагоджені збутова мережа і логістика.

Про якість брендингу свідчить зростання обсягів продаж та обізнаність про нього серед потенційних ко-

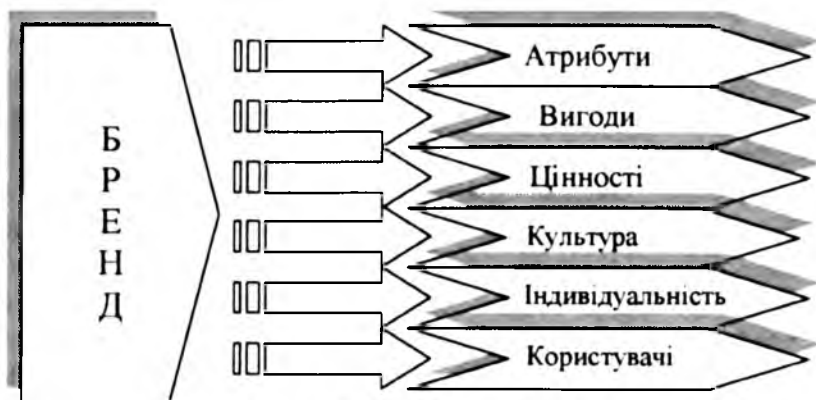

Рис. 1. Складові бренду.

ристувачів. Зростання обсягів продаж бренду є найважливішим визнанням продукції компанії з боку споживачів. Обізнаність про бренд визначає спроможність потенційного покупця згадати властивості бренду, перш за все, за назвою. Розрізняють декілька рівнів обізнаності від активної до пасивної. Активна обізнаність означає, що покупець без підказки може згадати якості бренду. Пасивна обізнаність – згадування про якості бренду з підказкою про властивості бренду. Пасивна обізнаність також важлива, особливо коли необхідно вибирати між невідомим товаром і відомим, але жодного разу не купленим [15].

В основі іміджу країни лежать національні образи символи, пов'язані з географічними, цивілізаційними, історико-культурними, етнорелігійними особливостями [7, с. 51]. Для прикладу Китай для свого позиціонування на ринку використовує слоган «Там, де живуть панди», Вірменія – «Шлях Ноя – Твій шлях», Румунія – «Досліди карпатський сад», Ємен – «Одна країна, багато дестинацій». Іспанія своїм туристам пропонує «все, що є під сонцем» чи просто – свою «любов до життя». «Тут працює весь світ» – влучний слоган для Канади, а точніше Онтаріо, «Нескінченне відкриття» – Японія і т.д.

Країна може мати як ексклюзивну репутацію, наприклад Швейцарія, що завоювала звання Мекки гірськолижного туризму, так і бути своєрідним продовженням уже наявних та складених стереотипів. Тільки при одній згадці про цю країну

з'являється відчуття очікування відповідної престижності, вишуканості, сервісу найвищого рівня, точності, лаконічності, високих цін. Цей luxury-бренд, несе в собі гарантію якості, стилю та статусу. Для когось у свідомості, це уже знак «STOP» – дорого, для інших – відповідність їхнім запитам та стилю життя. Варто відмітити й те, що невід'ємними атрибутами іміджу країни часто є самі місця чи якісь асоціації. Наприклад, Давос, Церматт, Санкт-Моріц – це продовження чи частини того ж самого преміум-бренда «Швейцарія», а такий асоціативний ряд як Ейфелева вежа, Єлісейські поля, Лувр, парфуми, вино, мода, подіуми, круасани, аристократизм, шарм та шлейф вічного кохання і романтики напряму зв'яже нас із Францією [12, с. 135].

Таким чином, сутність бренду країни полягає в сукупності вічних цінностей, що відображають своєрідність, неповторні оригінальні споживчі характеристики даної території і спільноти, широко відомі, що отримали громадське визнання.

Отже, брендинг країни – це процес, у якому країна активно здійснює пошук та створення унікального й конкурентоздатного образу для себе задля внутрішнього та міжнародного позиціонування себе як доброго місця для торгівлі, туризму чи вкладення інвестицій. Щоб залучити гроші з-за кордону, країна повинна володіти оригінальним, упізнаваним і, головне, позитивним образом – одним словом, усім тим, що входить у поняття бренду – образ в свідомості

споживача; механізм диференціювання; індивідуальність; правовий інструмент; система комунікації із споживачами. Ряд країн і територій вже створили такі бренди і тепер за всіма правилами ведуть маркетингові кампанії з просування як серед своїх громадян, так і за кордоном.

Створення бренду – це творчість, що базується на глибокому знанні ринку. Тому робота над будь-яким брендом починається з його позиціювання на ринку, тобто визначення його місця в свідомості споживачів цільового сегменту відносно конкурентів [10; 15].

Зрозуміло, що створюваний бренд повинен виділятися, серед конкуруючих. Для цього розробник бренду повинен зробити його позиціювання завдяки визначенню:

- цільової групи споживачів, для якої створюється бренд;
- вигод споживачів від придбання саме цього бренду;
- головного цільового призначення бренду в конкурентній боротьбі.

При створенні бренду намагаються не перевантажувати його багатьма ідеями, а обирають найціннішу і найцікавішу для споживача. Найпоширенішим принципом формування бренду вважається використання унікальної властивості. Всі властивості аналізуються з метою пошуку характерної відмінності.

Крім цього, є теми, які завжди користуються підвищеною увагою людей. Якщо їх використати як головну ідею бренду, імовірність його конкурентоспроможності значно під-

вищується. На думку маркетологів США, привертають увагу людей такі теми: автомобілі, гроші (як їх заробляти), діти, тварини, відомі особистості, катастрофи, королівські сім'ї, мода, пророцтво майбутнього, продукти харчування, розваги, весілля, скандали (світська хроніка), спорт, гумор.

Створення кожного складового елементу бренду потребує спеціальних навичок. Так, для створення графічного зображення потрібен професійний дизайнер, котрий знає закони композиції. Відомо, що для вираження ідеї бренду через той чи інший символ слід враховувати закони сприйняття графічних зображень.

Створення звукового символу бренду також передбачає участь відповідних фахівців. Досвід багатьох провідних фірм свідчить, що класична музика створює відчуття стабільності й надійності, тому її часто використовують для просування послуг. Народна і сучасна музика також допомагає адресувати бренд цільовій аудиторії [2; 5].

Брендінг здійснюється за допомогою певних прийомів, методів та засобів, які дозволяють довести розроблений бренд до покупця та надати допомогу у сприйнятті ним функціональних та емоційних елементів товару. У цьому контексті брендінг допомагає покупцеві прискорити вибір товару та прийняття рішення про його придбання.

Брендінг держави – це використання стратегічного маркетингу для просування іміджу країни, її продуктів для туризму та прямих іноземних

інвестицій. Існуючий процес глобалізації визначив 4 напрямки, за якими держава повинна просувати власний бренд – публічна дипломатія, туризм, експорт, прямі іноземні інвестиції.

Використання брендингу у системі міжнародних відносин дозволяє:

- підтримувати запланований обсяг продажу на світовому ринку та реалізовувати довгострокову програму зі створення та закріплення образу товару або групи товарів;
- забезпечити зростання прибутковості в результаті розширення асортименту товарів та знань про їх загальні унікальні якості, впроваджених за допомогою колективного образу;
- відбити в рекламних матеріалах та кампаніях культуру країни, де виготовлений товар, врахувати запити споживачів у країнах, для яких він призначений, особливості території, де він продається;
- використати важливі фактори для звернення до рекламної аудиторії
- історичні корені, реалії сьогодення та прогнози на перспективу.

Для вдалого брендингу країнам необхідна допомога зовні. З іншого боку, є країни, які перетворити на бренди не представляється можливим. Наприклад, Сполучені Штати Америки, які виробляють величезну кількість матеріалу: Голівуд, Макдональдс, кока-кола, Майкрософт, демократія, війна, Ірак та імперіалізм – все це перемішано в уявленнях людей і не піддається контролю.

У випадку брендингу демократичних держав, перш за все, пропону-

ється визначити, що саме представляє собою країна, чим вона відрізняється від інших. Маються на увазі не тільки загальні уявлення про дружність, толерантність, а справжні відмінності, які потім за пропозицією всесвітньовідомого фахівця з брендингу держав, Уоллі Оллінса, обговорюються із творчими та культурними лідерами. Улюблений приклад власного успіху Олінса – це Іспанія. Ще у 1975 р. ніхто на міжнародній арені не сприймав її, послаблену диктатурою Франко, збіднівшу, серйозно. Але з плином часу з'явилися міжнародні корпорації, розвивався туризм, мистецтво, і зараз вона постає як повноправний член Євросоюзу та престижне місце відпочинку.

Створення бренду країни – це інструмент підвищення привабливості товарів країни-виробника. Яскравим прикладом є Японія. У 1950 рр. японські товари не користувались великим попитом, а вже у 1980-х рр. ситуація докорінно змінилась [2].

Складність створення національного бренду представляє не тільки систематизація символічного набору, але вичленення єдиного, головного знака. Але чи можна презентувати країну у різних сферах через різні бренди? У корпоративному брендингу, який і став основою для брендингу країни (держава = корпорація) таке уявити складно. У територіальному ж ми маємо ряд суперечливих, але цікавих прикладів.

Особливо успішно така модель розвивається в Австралії, де вже сьогодні співіснують туристичний

бренд, національний бренд (Australia unlimited), який «прийшов на зміну» туристичному, що виконував у свій час представницькі функції, а також знак для австралійських товарів (Australian made). При цьому ідентичність країни вибудовується на основі єдиного типового австралійського символічного набору (на відміну від міських брендів Мельбурна та Сіднея). У туристичному логотипі, знаку для австралійських товарів і програмі Study in Australia зображені кенгуру, в новому національному бренд – бумеранг. Таким чином, в австралійському брендингу відбувається поділ функцій і розгалуження каналів комунікації в рамках єдиного і смислового знакового набору.

Приклад Австралії не поодинокий, туристичний і представницький бренди співіснують в Чехії і Султанаті Оман. При цьому і в Чехії та в Омані туристична айдентика на порядок гірше представницької: чеська туристичний логотип представляє собою прямолінійну за змістом і слабку з графіки інтерпретацію національного прапора, логотип Оману зібраний з набору банальностей, візуально невигадливий і малоцікавий (пор. з логотипами Бразилії, Багамських островів чи Іспанії), що безумовно псує якість брендів цих країн [2; 10].

Мова в даних прикладах йде не тільки про розбіжність з традиційним корпоративному поданні про бренд, класичним прикладом якого служать монолітні бренди Швейцарії (швейцарський хрест), Канади (кленовий лист), Нової Зеландії (папороть), але

про появу нової моделі національного та територіального брендингу. До сучасних стратегій додається небезпечна, але перспективна можливість реалізації комунікації зі світом через множинність і варіативність знаків, що мають різне інституційне призначення, але виконують в кінцевому рахунку, єдину референціальную функцію.

Створення бренду країни теж може переслідувати різні цілі. Наприклад, для такої держави, як Ефіопія, яке виживає за рахунок міжнародної допомоги та асоціюється з нестабільністю, бідністю, хворобами та корупцією, брендинг буде спрямований не на те, щоб викликати почуття жалю, а не презентацію туристичних, інвестиційних та експортних можливостей. А для країн Німеччина та Великобританія питання брендингу полягає не стільки саме у створенні, скільки у підтриманні бренду та його захисті як ключового елемента збереження власних конкурентних переваг.

Європейські країни практикують створення спеціальних організацій для створення позитивного міжнародного іміджу. Найбільш відомі серед них Інститут Гете, Французький Альянс, Британська рада, вони слугують інструментами реалізації публічної дипломатії власних країн. Публічна дипломатія, в свою чергу, це інструмент узгодження актів зовнішньої політики держави та стратегії створення національного бренду.

Думки і судження людини про іншу державу формуються на основі діяльності цієї держави на міжнародній арені, висловлювань вітчизняних

впливових і авторитетних особистостей, політичних і громадських лідерів країни та ін. При цьому кожна держава є унікальний по набору конгломератів цінностей, національних інтересів, специфічних особливостей географічного положення, характеристик внутрішньодержавної економічної системи, соціальних і політичних процесів, етнічних і культурних особливостей, традицій, звичаїв і звичаїв, що еволюціонують у перманентно розвивається спільноті людей. Перераховане так чи інакше бере участь у формуванні бренду країни в глобальному вимірі, завданням якого, по суті, є конструювання іміджу за кордоном, позитивно позначається і на розвитку туризму, і на залученні інвесторів, і на громадській думці в цілому [6; 7].

Формування іміджу країни виконує ряд істотних функцій у розвитку держави. По-перше, внутрішній брендинг держави сприяє подоланню конфліктності і абсентеїзму в суспільстві, розвитку патріотизму та ідентичності. По-друге, міжнародний брендинг держави допомагає сформуванню зовсім різних сприйняття власної країни, відносини інших держав і власних громадян до держави. Позитивний міжнародний імідж держави допомагає закріплювати політичні успіхи на світовій арені, вибудовувати потрібний асоціативний ряд, практично, будь-якої дії держави. У підсумку бренд країни уособлює собою комплекс можливостей і гарантій реалізації істотних інтересів членів різних груп цільової

аудиторії, зацікавлених в найбільш ефективному використанні конкурентних переваг даної території для життя, бізнесу, капіталовкладень, відпочинку, навчання і т.д. При цьому імідж країни – це його конкурентна перевага, а сам брендинг країни – це стратегічний підхід до розвитку цієї переваги і бачення того, куди країна може рухатися. Без такого бачення країна не зможе конкурувати. При цьому проектуючись в зовнішній світ бренд країни має ефект і на її населення.

Розглядати державу як бренд неможливо без поняття національної ідентичності.

Причина, через яку держави формують і реформують свої ідентичності полягає в тому, що змінюються їх реалії, і державам необхідно проектувати ці реальні зміни допомогою символів на всі аудиторії, з якими вони стикаються.

Основою для формування бренду країни є їх індивідуальність, яка включає в себе, з одного боку, офіційні «розпізнавальні» характеристики країни. Це комплекс візуальних, вербальних та інших ознак, за якими люди ідентифікують країну (місце на карті, назва, герб, прапор, гімн і т.д.). Крім того, індивідуальність також включає в себе сукупності особливостей і ресурсів країни. До них відносяться: природні, демографічні, історичні, соціальні та культурні особливості та ресурси; економічні особливості та ресурси; організаційно-правові та інформаційні особливості та ресурси.

Цілісний бренд держави складається з безлічі складових компонентів: політичний чи громадський діяч даної держави, окремі сфери життєдіяльності держави – влада, економіка, армія, зовнішня і внутрішня політики і т.д. Це саме те, що визначає репутацію, яку набуває або придбає держава у свідомості світової громадськості в результаті взаємодій тих чи інших її суб'єктів, що взаємодіють з рештою світу. Тому бренд країни є сукупним показником авторитету та успішності його дій на міжнародній арені, оцінкою думки зарубіжної громадськості про країну.

Індивідуальність країни відображає також технології та підходи до роботи, довіра партнерів і експертну інформацію, рівень і якість керівництва, ступінь розвитку корупції, особливості спілкування і багато іншого. Всі ці фактори впливають на бренд, імідж і конкурентоспроможність країни. На Заході і пострадянському просторі проблеми формування і просування бренду та іміджу країни сьогодні, найчастіше, трактуються з позиції визначення стратегічних пріоритетів її розвитку і навіть формулювання національної ідеї.

Тому концепція побудови бренду повинна включати наступні кроки:

- пошук цінностей, характеристик і атрибутів які повинні асоціюватися з брендом;
- визначення ідентичності бренду;
- трансформація ідентичності в якусь «видиму» пропозицію для його

споживачів у формі послуг, продуктів тощо;

- комунікацію і проєкцію ідентичності відповідним шляхом.

Щодо України, то її образ чи імідж у свідомостях людей й надалі залишається розмитим. У асоціативному ряді, що з'єднує з Україною, переважають імена, Євро-2012 і, звичайно, останні події з Євромайдану та Криму. Однак не менш важливе значення має і те, як, чи хто доносить цю інформацію. «На Майдані зібралися «одні покидьки», половина лідерів «Євромайдану» – геї, і носії «інших цінностей» – так відображають / позиціонують Україну в Росії. Переважна більшість людей за кордоном мають невірне, застаріле або відформатоване уявлення про Україну, яке далеко не відображає справжньої ситуації в країні [6; 13].

Висновки. Повертаючись до необхідності брендувати країну та її туристичний потенціал, скажу, що у нашому випадку важливим є питання не форми, а суті. Цілісна концепція, яка враховує брендуння туристичних продуктів уже існує. Слоган «Ukraine: It's all about U» і все чим він наповнений [23] здавалось мав би працювати однак ... у нас є влада та політики які чомусь лобіюють тільки власні інтереси, а не інтереси держави в цілому, чи туризму зокрема. Тому у свідомостях світової спільноти скоріш відкладаються меседжі зі ЗМІ, шпальт газет, Інтернет сторінок, блогів та телеекранів, а основне меседж «Ukraine: It's all about U» / «Україно, це все про тебе», або ж «Україна – це

все про тебе, наш гість» залишається не почутим чи просто не донесеним. Тому новий бренд України повинен окреслити якості, характер і індивідуальність країни. Насамперед, він має бути побудований навколо тих сфер, в яких Україна вже досягла успіху, на його сильних конкурентоспроможних сторонах. Він повинен підкреслити всі найкращі якості українців. У той же час він повинен бути істинним і заснований на реальних цінностях. Концепція нового бренду України повинна не тільки створити впізнаваний позитивний імідж країни у світі, але й сприяти формуванню та розвитку української національної ідентичності, загального почуття мети і національної гордості. Запорукою її успішної реалізації має бути координація роботи задіяних державних органів та відповідних організацій компетентним фахівцем. Однак, перше що потрібно зробити в Україні на шляху до успішного брендування, а потім і позиціонування – вийти з економічної «ломки» та інвестувати в логістичну інфраструктуру.

Література та джерела

1. Бренд «Україна» [Електронний ресурс] / Позиціонування української держави за кордоном // Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://brandukraine.org>.
2. Гаврилук А. Формування, позиціонування та просування туристичного бренду: міжнародний досвід та українська проекція / А. Гаврилук // Актуальні проблеми державного управління. – Одеса, 2010. – Вип. 4

(44). – С. 71–74.

3. Головка А. Я. Брендінг в Україні: генеза та перспективи / А. Я. Головка // Формування ринкових відносин в Україні. – К., 2008. – Вип. 5 (84). – С. 82–85.
4. Зозульов О.В. Ринкове позиціонування: з чого починається створення успішних брендів / О.В. Зозульов, Н.П. Писаренко. – К. : Знання-Прес, 2004. – 199 с.
5. Корнілов Д. Проблеми позиціонування України в європейському телекомунікаційному просторі / Д. Корнілов // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір. – К., 2010. – С. 389–395.
6. Личова Г.В. Імідж України очима іноземних споживачів / Г.В. Личова // Маркетинг в Україні. – 2005. – № 5 – С. 63–66.
7. Личова Г. В. Міжнародний імідж України очима американських експертів / Г. В. Личова // Маркетинг в Україні. – 2007. – №5 – С.51 – 54.
8. Місце брендінгу в сучасних маркетингових концепціях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_2_89_97.pdf
9. Михайлина Д.Г. Позиціонування національного надбаня на світовому туристичному ринку. / Д.Г. Михайлина // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. 8, Т. 1. – С. 291–295.
10. Национальный брендінг и брендінг територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.marketing.spb.ru/lib-special/regions/nation_branding.htm?printversion

11. Особенности и проблемы формирования странового брендинга [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zn.ua/TECHNOLOGIES/ukrainastala-samoy-obsuzhdaemoy-temoy-v-twitter-140399_.html
  12. Остап'юк Н.І. Брендінг – невід'ємна складова туризму / Н.І. Остап'юк // Індустрія гостинності у країнах Європи: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (4–6 грудня 2009 р. Сімферополь-Ялта) – Сімферополь: ВіТроПринт, 2009. – С. 133–136.
  13. Панченко Ж.О. Позиціонування, країн на міжнародній арені в контексті критичної геополітики / Ж.О. Панченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2008. – Вип. 80, Ч. 1. – С. 163–166.
  14. Пархоменко Т.С. Туристський імідж України та концепція його позиціонування на міжнародному ринку туристських послуг / Т.С. Пархоменко // Наукові записки. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 117–123.
  15. Ріпка Ю.М. Брендінг держави: складові та засоби формування / Ю.М. Ріпка // Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика : Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 8 квітня 2011 р. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – С. 23–27.
  16. Туристичний бренд України: концепція, меседжі, графіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wikicitynomica.org/future/turistichniy-brend-ukraini-kontseptsiya.html>.
  17. Україна відома [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcognita.com.ua/ukr>.
  18. Украина стала самой обсуждаемой темой в Twitter [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zn.ua/TECHNOLOGIES/ukrainastala-samoy-obsuzhdaemoy-temoy-v-twitter-140399_.html
  19. Щегельська Ю. П. Історія позиціонування держави Україна на міжнародній арені [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gisar.eu/ru/node/475>
  20. Ялова О.В. Проблеми позиціонування зовнішнього іміджу України / О. В Ялова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2006. – Вип. 59. – Ч. 2. – С. 183–187.
  21. Open Ukraine [Електронний ресурс] / Міжнародна благодійна організація «Відкрий Україну», 2011. – Режим доступу: <http://www.openukraine.org/ua>.
  22. Travel to Ukraine [Електронний ресурс] / The Official Travel Website and Guide for Ukraine, 2006–2011. – Режим доступу: <http://www.traveltoulkraine.org>.
  23. Ukraine. All about U [Електронний ресурс] / Проект «бренд Україна». – Режим доступу: <http://ukraineallaboutu.com>.
- Ostapyuk N.I. COUNTRY BRAND AS A FACTOR OF STIMULATING THE NATIONAL TOURISM INDUSTRY. The article deals with the world experience of using the state branding technologies, development of the national brand and its genesis.***
- In the age of globalization, countries compete with each other for attention, respect and trust of potential consumers, investors, tourists, media and governments of other*

nations. Branding is the most powerful tool a nation can use for effective differentiation strategies and creating a competitive advantage over other nations. Unfortunately, not every nation or destination marketers understand the concept of branding and how a country can be successfully branded. Hence, this study has proposed a model that could be used as a valuable guide for country branding. The model for countries struggling with image crisis to improve the image internationally is also recommended.

A new brand of Ukraine should determine the quality, character and personality of the country. First of all, it has to be built around those areas in which Ukraine has succeeded in its strong competitive sides. It should emphasize all the best qualities of Ukraine. At the same time it must be true and based on real values. The concept of a new brand of Ukraine must not only create a recognizable positive image of the country in the world, but also contribute to the formation and development of Ukrainian national identity, a sense of common purpose and national pride. The key to its successful implementation should be coordinating the work of state institutions and relevant organizations by competent professionals. However, the first thing to do in Ukraine on the path to successful branding and positioning is to be out of the economic «breaking» and to invest in logistics infrastructure.

Keywords: brand, country image, country brand, national brand-

ing, national identity, positioning.

Остапюк Н.И. БРЕНД СТРАНЫ КАК ФАКТОР СТИМУЛИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ.

В статье изучается мировой опыт использования технологий государственного брендинга и исследуется вектор развития национального бренда, его генезис. В эпоху глобализации, стирающей национальные и культурные рубежи, необходимость иметь свой собственный бренд актуальна как никогда. Это тот фундамент, на котором можно строить мысли, отношения и ассоциации среди целевых аудиторий.

Что касается Украины, то ее образ или имидж в сознаниях людей продолжает оставаться размытым.

Украина ассоциируется с именами, Евро-2012 и, конечно, последними событиями с Евромайдана и Крыма. Поэтому концепция нового бренда Украины должна не только создать узнаваемый позитивный имидж страны в мире, но и способствовать формированию и развитию украинской национальной идентичности, общего чувства цели и национальной гордости. Однако перове, что нужно сделать в Украине на пути к успешному брендированию, а затем и позиционированию – это выйти из экономической «ломки» и инвестировать в логистическую инфраструктуру.

Ключевые слова: бренд, имидж государства, бренд страны, национальный брендинг, позиционирование.

УДК 72:726.54(477.85/.87)

ОСОБЛИВОСТІ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНЦІВ
ГУЦУЛЬЩИНИ

О.П. Тимофій

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Будівництво церковних споруд на Гуцульщині велося ще з часів Середньовіччя, найширшого розмаху воно набуло в XVIII–XX ст. Більшість з цих церков збереглися донині, частину з них перебудували. Внаслідок трагічних подій (церковні міжусобні чвари та Перша Світова війна, селянські бунти, стихії тощо) деякі з церковних будинків були зруйновані і на їхньому місці наприкінці XIX – першої третини XX ст. будували нові храми.

Всі храми Гуцульщини вирізняються чудовою архітектурою та самобутнім інтер'єром. Перші письмові згадки про час будівництва церков дуже рідкісні, а тому багато дослідників датують їх за різними недостовірними матеріалами.

Південну та східну частини Гуцульщини займають курортні місцевості (Яремче, Косів, Верховина), які щороку відвідують сотні тисяч туристів та курортників, для потреб яких часто видаються різні путівники. На сторінках цих путівників вкрадається чимало неточностей, зокрема таких, що в кривому світлі представляють історію церковних будинків.

Актуальність даної теми обґрунтовується ще й тим, що останнім часом церковні будинки перебудовують без усвідомлення цінності цих архітектурних шедеврів і спотворюються будівничими. У статті з'ясовано чинники, які утримували

архітектуру церков у межах певного кола об'ємно планувальних вирішень етноідентифікуючого характеру.

Ключові слова: сакральна архітектура, українці Гуцульщини, ідентичність, церква, архітектура.

Вступ. Дерев'яна церковна архітектура України – вагома складова традиційної народної культури, у якій упродовж багатьох століть український етнос будівельними і художньо-естетичними засобами демонстрував і утверджував свої духовні цінності та високий мистецький таланти.

Саме на Гуцульщині, що є регіоном доброго збереження культурно-побутової архаїки, зведено найбільше самобутніх дерев'яних церков, що не мають аналогів у будівельному мистецтві жителів інших регіонів України.

Будівництво церковних споруд на Гуцульщині велося з часів середньовіччя, набувши найширшого розмаху в XVIII–XX ст. Більшість із цих церков збереглися донині, частина їх перебудовувалась. Внаслідок трагічних подій (церковні чвари, міжусобні та Перша світова війни, селянські бунти, стихії тощо) деякі з церковних будівель були зруйновані і на їх місці наприкінці XIX та на початку XX ст. будувалися нові храми. Всі храми вирізняються мистецьки довершеною архітектурою та самобутнім інтер'єром.

Огляд літератури та джерел.

Першими дослідниками церковної архітектури Гуцульщини були Молковські, які в 1904 р. відвідали Делятин та залишили опис місцевої церкви [1, с. 69].

Важливе значення у вивченні генези сакрального будівництва у Карпатах і Гуцульщині зокрема має аналіз показників, що характеризували структуру, площу, кількість деканатів, вірних у єпархіях, деканатах і парафіях. Такий аналіз зроблений на основі дослідження структури адміністративного поділу Східної церкви в межах Речі Посполитої станом на 1772 р. у праці В. Колбука та праць М. Грушевського.

У післявоєнний період про деякі церковні будинки Гуцульщини писали Л. Логвин, І. Могитич та Д. Гоберман.

Аналіз візитацій за 1701 р. показав, що в межах Гуцульщини в XVII ст. існувало близько 40 дерев'яних церков, які відносилися до чотирьох деканатів (Жуківський – Делятин, Дора, Ямна, Микуличин, Білі Ослави, Чорні Ослави, Чорний Потік, Рунгури, Слобода Рунгурська, Лоева, Добротів; Косівський – Бервінкова, Білоберізка, Довгополе, Ясенів Горішний, Косів, Косів Старий, Кути, Розтоки, Тюдів; Коломийський – Березів Нижній, Березів Вижній, Баня-Березів, Брустурів, Космач, Микитинці, Пістинь, Річка, Шешори, Текуча, Уторопи; Отинський – Битків, Стримба, Пасічна, Зелена). Більшість відомих сьогодні церков відноситься до XVIII ст. [4, с. 263].

Виклад основного матеріалу.

Враховуючи час будівництва церков, відомо, що більшість об'єктів будувалося в проміжку 1710–1785 рр. На Гуцульщині в той час існували різні типи церков. Особливо це стосується буковинської та закарпатської частин Гуцульщини: на закарпатській частині побутує середньогуцульський хрестовидний тип церков, а на буковинській – специфічний тип тридільних церков [7, с. 478]. У першій половині XVIII ст. будівництво хрестовидних дерев'яних церков продовжують та підтримують монастирі (с. Пістинь, м. Надвірна) [2, с. 63].

Збільшення кількості населення спонукало будівництво нових храмів, насамперед у містах і містечках. У цей період поряд з існуючими будуються хрестоподібні церкви в містах Делятин (1785 р.) і Пістинь (перша половина XVIII ст.) та вздовж залізниці Станиславів – Ясіня (Лоева, Ясіня, Татарів, Лазіщина). Це був перший етап будівництва хрестовидних церков на Гуцульщині, початок перенесення їх спорудження з Прикарпаття в гірську частину. Збудовані церкви в цей час стають взірцями для майбутнього розповсюдження та збереження цього типу [7, с. 488].

Через малозаселеність Карпат цілком об'єктивно, що хрестовидні церкви масовіше з'являються на Гуцульщині в XIX ст., що пов'язано із ростом кількості населення. Крім того, на будівництво церков впливало також розміщення населених пунктів поряд з основними транспортними лініями, торговими центрами та промисловими підприємствами

(Барвінкове, Довгопілля). На масове спорудження церков впливало також їх розташування в сусідніх селах за ланцюговим принципом. Таким чином, будівництво церков у Вербовці (1850 р.) та Рожневі (1851) спонукало спорудження нових церков у Пістині (1858), Микитинцях (1859), Малому Рожині (1860), Городі (1866), Соколівці (1866), Старих Кутах (1868) та другій церкві у Рожневі (1868) [7, с. 492].

Наприкінці XIX та поч. XX ст. збільшуються розміри церков за рахунок нави і рамен, що було викликано різким збільшенням кількості мешканців в окремих місцевостях. Можна зауважити також залежність кількості верхів (куполів) над зрубними клітьми від величини населеного пункту. Велике значення у формуванні хрестовидного типу церков мала техніка дерев'яного будівництва. Можна думати, що для хрестовидних дерев'яних церков прототипами були муровані, оскільки давні церкви повторювали конструктивні схеми мурованих (наявність стовпів в середині нави). Вони були також одноверхими, з укороченими раменами.

Дерев'яні конструктивні схеми формування просторів з клітей призводять до відмирання стовпів всередині храму та застосування нової конструктивної схеми організації планів і верхів. Внаслідок цього навіть одноверхі церкви одержують квадратні зрубні рамена, в яких немає необхідності. Проте від прямокутних рамен в них залишаються причілкові двосхилі дахи, під якими сховані склепіння, рідше – плескаті перекриття. Свідченням цього є всім відомі на

Гуцульщині церкви, складені з самих лише п'яти квадратів (Делятин, Ясіня, Рожнів) [4, с. 289].

Перевага квадратної кліті в хрестовидному типі церков дала можливість створити три-, п'ятиверхі церкви. Існує два типи хрестовидного плану на основі зрубу: перший базується на додаванні до центрального квадратного зрубу за сторонами світу з чотирьох боків менших квадратів або прямокутників; другий – на додаванні до центрального квадратного зрубу чотирьох рівних з ним квадратів або прямокутників. В основі цієї композиції лежить грецький хрест, складений з п'яти квадратів чи прямокутників. Ці два типи створення планових структур, завдяки варіаціям, тобто трансформації бічних квадратів у прямокутники або наданням їм гранчатості шляхом зміни лише одного, двох, трьох або чотирьох рамен та добудови просторів між раменами давали можливість отримати 80 планувальних рішень хрестовидних церков [4, с. 290].

І перший, і другий типи хрестовидних церков відповідають особливостям складання просторів з вінців та клітей шляхом їх додавання по сторонах світу. Планувальні рішення хрестовидних церков за принципом компонування планових просторів довкола середнього квадрата були систематизовані для України М. Драганом, а для Українських Карпат – за принципом «пропорційності побудови плану, який простежується в архітектурі церков XVI–XIX і до початку XX ст.» І. Могитичем [5, с. 207] за методикою М. Драгана.

Найдавніші плани створені на основі додавання до центрального квадрата вкорочених бокових рамен (Татарів, Яблунів). Цей тип плану несе в собі сліди плану мурованої церкви. Пізніше хрестовидний план розвивається шляхом видовження чотирьох або двох рамен до квадрата, що було пов'язане з утилітарними вимогами. З видовженим бабинцем та короткими раменами будуються церкви в Пістині та Криворівні, а з видовженим бабинцем і вітварем та короткими боковими раменами – в Микуличині та Космачі.

Утилітарні вимоги міст сприяли створенню плану на основі додавання до центрального бокових квадратів (Делятин). Існування паралельно з планом з укороченими раменами плану з п'ятьма квадратами вказує на те, що основа для виникнення п'ятиверхих церков була підготована досить давно, якщо зважати, що для формування цього явища потрібні століття, то поява його також відноситься до княжих часів [4, с. 291].

В еволюційному процесі відбору планувальних схем на Гуцульщині перевага надавалася церквам, план яких базувався на додаванні до центрального квадрата чотирьох рівних квадратів або вкорочених прямокутників. Цей тип плану більше відповідав конструктивному в'язанню дерева в кутах та організації просторів на основі кліті. Зміни в побудові плану хрестовидних церков були несуттєвими, тому що не вносили особливих принципових змін у відібрану композицію плану, яка генетично була визначена для свого середовища

з властивостей матеріалу. Еволюція планів по горизонталі не була обмежена за існуючої схеми організації просторів східної церкви [8, с. 10].

Протягом XVII–XX ст. церковне дерев'яне будівництво Гуцульщини не змінило встановлених принципів організації плану, тобто його хрестовидність. Хрестовий тип плану успадкував гранчатість вітваря раніше від мурованого будівництва, бароко лише доповнило гранчатість в інших раменах плану. Якщо порівняти з планом, то верхи хрестовидних церков пройшли довший шлях у своєму розвитку.

Більшість церков на Гуцульщині є одноверхими. За три останні століття на Гуцульщині зафіксовано 172 церковні споруди. Проте майже в половині з них встановити кількість верхів на основі документів не вдалося. Це були найстарші церкви з XVIII та, частково, з першої половини XIX ст. Решта (85) церков належали до кількох типів [4].

Об'ємне вирішення одноверхих церков базується на тому, що на перехресному квадраті ставиться восьмибічник (підбанник), а всі чотири рамена найчастіше прикриті двосхилими дахами. Конструктивно підбанник може бути встановлений на зрубі стін (Ясіня) або поставленим на квадратну підбудову понад бічними зрубами. Спочатку підбанник закінчувався стіжком (Татарів), пізніше його замінили шоломом, а ще пізніше під впливом бароко, на підбаннику з'явився купол. Форма стіжкового завершення є досить старою.

Розвиток просторових вирішень далі пішов шляхом комбінації чотирибічних і восьмибічних форм заломів. Першою комбінацією верху є встановлення на чотирибічний залом восьмибічного. Більш розвиненою є комбінація встановлення на один четверик двох восьмимериків (Микуличин).

Подальший розвиток верху шляхом множення заломів призупинився з тієї ж причини, що й в одноверхих тридільних церквах. Наступною ланкою в розвитку об'ємного вирішення церков є викінчення їх трьома верхами. Цей тип з'явився завдяки додаванню бокових рамен із півдня та півночі до триверхої тридільної церкви. Характерний він лише для Гуцульщини, часто відсутній чіткий хрестовидний план. Композиційно верхи розміщуються по осі схід-захід. Бокові північне та південне рамена перекриті двосхилими з причілками дахами або трисхилими. Комбінації членування верху по вертикалі майже такі ж, як і в одноверхих. Та варіантів комбінацій верхів є небагато: від одного восьмирика (Підзахаричі) до верху, де на одному четверику посаджений один восьмирик (Яворів) [6, с. 24].

В основному це церкви з восьмибічними заломами; з одним на бічних верхах і двома – над середнім, або двома – над всіма верхами. У цих церквах верхи могли формуватись і на основі комбінованих заломів, а також одним чотирибічним та одним восьмибічним – над середнім верхом, і ще одним восьмибічним над бічними верхами (Рожнів). У малих селах церковне будівництво починалося зі споруджен-

ня малих за розмірами та примітивних за формою прямокутних у плані споруд. У більших селах, як правило, будувалися вже хрестовидні церкви.

Найстаріші хрестовидні церкви з одним верхом зафіксовані в XVIII, а поширилися в XIX ст., насамперед, в гірській та прилеглої до неї передгірній частині. На рівнинних просторах в кінці XVIII – на початку XIX ст. з'явилися триверхі церковні будинки (Конятин, Розтоки, Смодна, Ланчин, Красна, Саджавка) [6, с. 27]. Такий стан тривав до середини XIX – початку XX ст., коли на місці одно- й триверхих церков стали до ладу п'ятиверхі (1850 – Вербовець, 1864 – Княждвір, 1909 – Саджавка, 1910 – Красна, 1911 – Луг). Лише в 1930-х рр. відбулися деякі зміни в будівництві церков, коли у Дорі побудовано двоверхий бойківський храм, а у Ворохті зведено нову п'ятиверху церкву [4, с. 292].

Висновки. Вірогідно, форми церков з XVIII ст. були перейняті з готових зразків у містах. Місцеві майстри при будівництві використовували лише свій досвід, набутий при спорудженні звичайних сільських хат методом пізнішої прибудови до однієї кімнати з навислим над входом верхом ще сіней та другої кімнати. Крім того, спорудження шатра над восьмириком центрального простору церкви полегшувалося з уваги на те, що місцеві майстри вміли будувати восьмибічні колиби з восьмисхилими дахами. Щодо появи тут три- та п'ятиверхих церков, можна висловити одне припущення. Відомо, що багато таких церков були відомі на Придніпрянщині, куди гуцули доставляли

мажі з сіллю. Там вони облюбували собі невідомі на Прикарпатті величні споруди, й на їх замовлення місцеві, чи запрошені майстри почали зводити подібні об'єкти за придніпрянськими зразками.

Отже, хрестовидна церква має давнє загальнонаціональне коріння. Дерев'яний хрестовидний тип на Гуцульщині не є локальним явищем і прийшов сюди у XVIII ст. з передгір'їв. Його появі сприяла наявність безсистемної форми поселень на Гуцульщині та вимоги до церкви тих часів виконувати роль оборонної споруди.

Література

1. Данилюк А.Г. Давня архітектура українського села : Етнографічний нарис / А.Г. Данилюк. – К. : Техніка, 2008. – 254 с.
2. Драган М. Українські дерев'яні церкви / М. Драган. – Львів, 1937. – 136 с.
3. Залозецький В. Українське дерев'яне будівництво і його відношення до історичних стилів / В. Залозецький // Дзвони. – 1937. – Ч. 11–12. – С. 457–464; 1938. – Ч. 1–2. – С. 52–58.
4. Клапчук В.М. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.): монографія / В.М. Клапчук / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Львів; Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 508 с.
5. Могитич І.Р. Громадські споруди. Дзвіниці. Церкви / І.Р. Могитич / Народна архітектура Українських Карпат XV–XX ст. – К. : Наукова думка, 1987. – 340 с.

6. Процак Р. Церкви прикарпатського краю / Р. Процак. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. – 180 с.
7. Тарас Я. Хрещаті дерев'яні церкви на Гуцульщині / Я. Тарас / Історія Гуцульщини. – Львів, 1999. – 474 с.
8. Щербаківський В. Дерев'яні церкви на Україні та їх типи / В. Щербаківський // Записки НТШ. – Львів, 1906. – С. 10–32.

Tymofii O.P. THE FEATURES OF SACRAL ARCHITECTURE OF HUTSUL URKAINIANS. The church architecture takes a special place in the building construction, it affects people's esthetic tastes since the ancient times. For centuries church buildings were the center of Ukrainian towns and villages, to which all the rituals were practically connected since the beginning of Rus-Ukrainian Christianity. Our society is becoming interested gradually in sacred architecture: in the role of various external decorations and the inner church interior as well. Today people understand that each sacred building has not only the esthetic meaning, but also contains historical and national heritage.

Ukrainian sacred architectural heritage is one of the richest and unique in Eastern Europe. During the Soviet militant atheism it has suffered perhaps the most damage, the extent of which exceeds the total loss of the two world wars. It could have suffered even more unless the existence of intelligence, public organizations and actually of those who believed in it and defended it.

Construction of the church buildings in Hutsulshyna and Boikivshyna has begun since the Middle Ages and it was the great-

est during the XVIII–XX centuries. Most of these churches are still present, part of them were rebuilt. Due to the tragic events (inner church disputes, the WWI, peasant revolts, disasters, etc) some of the sacred buildings were ruined. In the end of XIX and in the beginning of the XX centuries new ones were built instead.

All Hutsulshyna churches are distinguished by magnificent architecture and distinctive interior design. The first written records of their construction are really rare though, that's why many researches date them according to various unreliable materials. Eastern and southern parts of Hutsul region are occupied by resorts (Yaremche, Kosiv, Verkhovyna) which are annually visited by hundreds of thousands of tourists and holiday-makers, for their needs various guidebooks and brochures are often issued. The pages of these guidebooks include a lot of inaccuracies, in particular those, that present the history of church buildings in distorting light.

The relevance of the following thesis is also explained by the fact that the churches have been recently rebuilt and distorted by workers without understanding the values of those architectural masterpieces. Several factors that held the church architecture within a certain circle of volume planning findings of natio-identifying approaches have been defined in the article. A thousand of wooden churches have survived in Ukraine as for today. These are unique monuments of national architecture most of which have no analogues in the world. Many churches are in need of repair or restoration.

Keywords: *temple architecture of Hutsulshyna, identity, church, architecture.*

Тимофий О.П. ОСОБЕННОСТИ САКРАЛЬНОЙ АРХИТЕКТУРЫ УКРАИНЦЕВ ГУЦУЛЬЩИНЫ.

Строительство церковных сооружений на Гуцульщине велось еще со времен Средневековья, широкого размаха оно приобрело в XVIII–XX веках. Большинство этих церквей сохранились до наших дней, часть из них перестроили. Все они отличаются великолепной архитектурой и самобытным интерьером.

Первые письменные сообщения о времени строительства церквей очень редкие, поэтому много исследователей датируют их за разными недостоверными материалами. Южную и восточную части Гуцульщины занимают курортные местности (Яремче, Косов, Верховина), которые ежегодно посещают сотни тысяч туристов и отдыхающих, для нужд которых часто издаются разнообразные путеводители. На страницах этих путеводителей есть много ошибок, в т.ч. и таких, которые в искаженном виде представляют историю церковных зданий.

Актуальность данной темы обосновывается тем, что в последнее время церковные здания перестраивают без осознания ценности этих архитектурных шедевров и искажаются строителями. В статье выяснены факторы, которые удерживали архитектуру церквей в пределах определенного круга объемно планировочных решений этноидентифицирующего характера.

Ключевые слова: сакральная архитектура украинцев Гуцульщины, идентичность, церковь, архитектура.

УДК 379.851

РОЛЬ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ВІДНОВЛЕННІ ДУХОВНОСТІ ТУРИСТІВ

С.М. Філюк

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті подана характеристика історико-культурних ресурсів Івано-Франківської області з метою використання в туризмі. Зокрема особливу увагу приділено характеристичі сакральних об'єктів Івано-Франківської області.

Івано-Франківська область має багату культурно-історичну спадщину. На її території взято під охорону держави 3,5 тис. пам'яток історії та культури.

У нашому краї бували та працювали І. Франко, М. Грушевський, О. Олесь, Д. Січинський, Б. Лепкий, О. Новаківський, М. Коцюбинський, М. Рильський. У 1919 р., коли Станиславів був столицею ЗУНР, тут у різний час побували В. Винниченко, С. Петлюра, Є. Коновалець.

На території Івано-Франківської області є ряд залишків замків та фортець, наприклад Манявський скит (XVII ст.) у Богородчанському районі і Галицький замок (XIV ст.) у Галицькому районі, Раковецький і Чернелицький замки (XVII ст.) у Городенківському районі та Пнівський замок (XVII ст.) у Надвірнянському районі.

Ключові слова: ресурси, туристичні ресурси, історико-культурні ресурси, сакральні об'єкти.

Постановка проблеми. Прикарпаття зі своїми неповторними краєвидами за всіх часів було і є найпривабливішим для відпочинку куточком України. Тут до послуг відпочиваючих, туристів незабруднене довкілля, цілюще повітря, чисті ріки, багаті ліси та гори. Це приваблива у своїй первинній красі сільська місцевість із збереженими національними традиціями, самобутніми обрядами, старовинними церквами [2].

Аналіз наукових досліджень. До питання вивчення туризму неодноразово зверталися вчені й практики (М. Крачило, А. Олександрова, О. Бейдик, О. Любіцева та ін.) [2].

Мета роботи – характеристика історико-культурних туристичних ресурсів Івано-Франківської області.

Результати дослідження. Івано-Франківська область має багату культурно-історичну спадщину. На її території взято під охорону держави 3,5 тис. пам'яток історії та культури.

В області є п'ять міст, що згадуються в давньоруських літописах. Серед них – Тисмениця (1143 р.), Снятин (1158 р.), Тлумач (1213 р.), Коломия (1240 р.). Та найдавнішим є м. Галич, перша згадка про який датується 898 р. Пізніше він став столицею могутнього Галицького князівства й Галицько-Волинської держави. На базі

пам'яток княжого Галича створений національний заповідник «Давній Галич».

Івано-Франківська область є батьківщиною оспіваних у «Слові о полку Ігоревім» князя Ярослава Осмомисла і княгині Ярославни, а також дівчини-патріотки з Рогатина, що ввійшла в історію під ім'ям Роксолани і як дружина султана відіграла значну роль у політичному житті Туреччини XVI ст. Тут народилися керівник опришківського руху О. Довбуш, сподвижник Б. Хмельницького С. Вишочан, письменники І. Вагилевич, В. Стефаник, М. Черемшина, Л. Мартович, М. Підгірянка, мистецтвознавець С. Гординський, композитор А. Кос-Анатольський, художник В. Касіян, скульптори М. Бринський, Г. Крук, провідні діячі національно-визвольного руху Д. Вітовський, С. Бандера [3].

У нашому краї бували та працювали І. Франко, М. Грушевський. О. Олесь, Д. Січинський, Б. Лепкий, О. Новаківський. М. Коцюбинський, М. Рильський. У 1919 р., коли Станиславів був столицею ЗУНР, тут у різний час побували В. Винниченко, С. Петлюра, Є. Коновалець [3].

Найбільш відомі пам'ятки культури – церква св. Пантелеймона в Шевченковому селі біля Галича, старовинні споруди в самому Галичі та Крилосі, центрі князівства Данила Романовича, замки в Раковцю та Чернелиці, Манявський скит, Благовіщенська церква (1587) в м. Коломия, церква Святого Духа (1598) в м. Рогатин, Успенська церква (Варваринська, 1623) у с. Пістинь Косівського району,

церква Різдва Богородиці (XVII ст.) у с. Ворохта Надвірнянського району, церква (XIX ст.) в с. Розсільна Богородчанського району, що збудована без жодного цвяха та інші дерев'яні храми в Дорі та Космачі, монастир в Гошеві. Одне з найтаємничіших місць області – залишки обсерваторії на горі Піп Іван [3].

На території Івано-Франківської області є ряд залишків замків та фортець, наприклад Манявський скит (XVII ст.) у Богородчанському районі і Галицький замок (XIV ст.) у Галицькому районі, Раковецький і Чернелицький замки (XVII ст.) у Городенківському районі та Пнівський замок (XVII ст.) у Надвірнянському районі.

Характерними рисами практично всіх замкових споруд є фортифікаційні укріплення, високі мури, вали та бійниці. На базі деяких із них створено краєзнавчі, історичні музеї та художні галереї, відкриті для щоденних відвідувань.

В останні роки багато робиться для відновлення та реконструкції замків, які взято під охорону держави.

На території Івано-Франківської області знаходиться 22 % всіх історико-архітектурних пам'яток Карпатського регіону, зокрема: фортифікаційних історико-культурних пам'яток 18 %, а культових пам'яток – 31 %.

Значно менший відсоток житлових історико-архітектурних пам'яток – близько 17 %, на громадські історико-архітектурні пам'ятки припадає близько 27 %, виробничих пам'яток – 33 %. На території Іва-

но-Франківської області знаходиться одна садово-паркова історико-архітектурна пам'ятка і, на жаль, немає жодної малої форми історико-архітектурних пам'яток. Проте якщо врахувати той факт що в Карпатський

туристськими центрами міжнародного значення є центри етнографічної культури, де щороку відбуваються етнічні фестивалі, – Коломия, Шешори, Косів, Верховина, Космач.

У перші дні осені в Івано-

Таблиця 1

Історико-архітектурний потенціал Карпатського регіону [2]

Регіон	Кількість пам'яток архітектури, од.								Хронологічний діапазон пам'яток архітектури на території Регіону
	Разом	У тому числі							
		Фортифікаційної	Культурної	Житлової	Громадянської	Виробничої	Садово-паркової	Малих форм	
Івано-Франківська обл.	1105	16	521	443	95	29	1	–	XII – 30-і рр. XX ст.
Карпатський регіон	4879	86	1662	2666	351	87	11	16	–
В % до показника по Україні	36,3	14,9	49,5	43,3	20,6	14,0	11,3	3,7	–

регіон входить п'ять областей, то відсоток всіх історико-архітектурних та історико-культурних пам'яток є досить великий.

На території Івано-Франківської області виділяються п'ять історико-етнографічних регіонів: Опілля, Підгір'я, Покуття, Бойківщина та Гуцульщина, що надзвичайно цікавить туристів своїми унікальними та своєрідними звичаями, традиціями та своєрідними обрядами.

Крім того, щороку цікавими

Франківську уже традиційно проводиться фестиваль народного прикладного мистецтва «Карпатський вернісаж», який збирає багато учасників з усієї країни і є привабливою туристичною атракцією.

Метою фестивалю є популяризація народних традицій та культури регіону, представлення різних ремесел. До участі у фестивалі запрошуються народні майстри та умільці. Фестиваль приваблює туристів, а також є чудовою нагодою для ознайом-

лення з туристичними можливостями краю.

На фестивалі представляють близько 40 видів народних промыслів та ремесел, які на сьогодні збережені та існують в Україні, зокрема: писанкарство, витинанка, ткацтво, килими, гобелени, національний одяг, в'язання картин та ікон, художнє набивання на тканині, вишивка традиційна та бісером, бісероплетіння, кераміка та гончарство, фарфор, розпис по торбах, ліжникарство, різьба по дереву, вироби з дерева, бондарство та художнє випалювання, розпис дерева, корене-пластика, вироби із шкіри, сувенірні магніти, художні вироби з природних матеріалів, флористика, викладання з зерен, живопис та малярство, колаж, графіка, фітодизайн, виготовлення музичних інструментів із глини та дерева, іграшка зі скла та вироби з гутного скла, розпис по склу, картини і ікони на склі, національна іграшка, лялька-мотанка, інтер'єрна іграшка, сувеніри, вироби з металу та металопластика, художнє лиття з бронзи, старожитності, лозоплетіння, плетіння солом'яних виробів, макраме, в'язання, авторські прикраси, сирні коники, петриківський розпис, інше.

Фестиваль «Карпатський вернісаж» може бути як центральним елементом туристичного продукту, так і складовою екскурсійного обслуговування туру.

Фестиваль «Писанка» в Коломиї збирає майстрів писанкарства з України та закордону, проходить на площі перед єдиним у світі Музеєм Писанки.

Фестивальна програма включає в себе фольклорно-етнографічні дійства пасхального християнського та календарно-обрядового змісту, зокрема: пасхальні ігри, гаївки, веснянки, театралізовані сценки і хореографічні композиції, тематична пісенна творчість.

В рамках фестивалю проходить виставка-продаж різних видів декоративно-прикладного мистецтва. Проходять різноманітні майстер-класи і конкурси писанкового розпису. Ціллю і задачею фестивалю є збереження і збагачення національних традицій народного мистецтва писанкового розпису, популяризація технік і шкіл, творчих стилів та новітніх методик, підтримка обдарованих дітей та молоді; популяризація писанки як національного символу Пасхального християнського дійства; ознайомлення з традиціями писанкарства різних регіонів України, Європи і світу.

Свято Івана Купала святкують у Карпатах з давніх-давен. Це містичний, загадковий і разом з тим веселий день. Назву свята пов'язували з іменем Купайла – божества родючості, урожаю, добробуту та лікарських рослин, а обряди приурочували вшануванню молодості, краси, кохання й очищення.

Перед заходом сонця дівчата плетуть вінки з польових квітів, збираються на вигонах біля річок, а вночі пускають на воду сплетені вінки з прилаштованими запаленими свічками. Існує така прикмета: якщо вінок пливе добре і свічка горить, то дівчина впродовж року вийде заміж,

а якщо крутиться на місці — доведеться їй ще трохи дівувати. Якщо вінок відпливе далеко й пристане до якогось берега, з тієї сторони й приїде наречений дівчини.

Головна характерність купальської ночі – ватра. Вона, згідно з переказами, має велику міфічну силу. Навколо неї танцювали, через неї стрибали: хто вдаліше і вище, той буде щасливіший. У купальських ватрах матері спалювали зняті з хворобливих дітей сорочки, щоб разом з цією білизною згоріли і хвороби. Молодь і діти, настрибавшись через багаття, влаштовували гучні веселі ігри і біг наввипередки. Танцююче полум'я цього літнього вечора виглядає казково.

Особливо загадковими були розповіді про цвітіння папороті в ніч на Купала.

Існує повір'я, що в купальську ніч з'являється цвіт папороті. За легендою, папороть цвіте лише одну коротку мить найкоротшої у році ночі під Івана Купала. Знайти цю квітку дуже важко, тому що її береже від людей нечиста сила. Той, хто знайде цвіт папороті, може розуміти мову будь-якого створіння, може бачити заховані в землю скарби. Володар заповітної квітки також може у ніч напередодні Івана Купала бачити, як ходять лісом дерева й стиха розмовляють між собою.

Кажуть люди, що зібрані в ніч на Івана Купала чи вранці з «іванівською» рососою лікарські рослини мають особливу, надзвичайну лікувальну та магічну силу.

Туристи, що відпочивають в Карпатах, обов'язково повинні завітати на святкування Івана Купала. Таємнича і чарівна купальська ніч, місцевий колорит, запальні гуцульські забави, троїсті музики, красуні-дівчата у віночках, вогонь купальської ватри. Все це принесе туристу ціле море незабутніх вражень, яскраві емоції.

Біля підніжжя Говерли щороку відбувається святкування Івана Купала. Це справжнє свято купальської ночі. На нього збирається велика кількість гостей Карпатського краю, відпочиваючих в зелених садибах, санаторіях, наметових містечках. Треба віддати належне організаторам цього свята. Вони готують чудову святкову програму за участю місцевих виконавців, народних колективів, гостей з інших регіонів України. Туристи запрошуються прийняти участь у веселих конкурсах і різноманітних народних забавах, за участь у яких чекають призи та подарунки.

Крім фестивалів на сьогоднішній день особливу увагу туристів привертають традиційні релігійні Карпатські свята, які відіграють роль центру духовності, зокрема Різдво, що належить до найтрадиційніших і найшановніших свят на Гуцульщині. Тому тур «Різдво у Карпатах» є яскравим зразком місцевого туристичного продукту Івано-Франківської області. Найкраще він реалізується у сільській зеленій садибі.

Господиня для всіх своїх гостей приготує святу вечерю. Хату вибирає рушниками, вишитими скатертниками, запалює свічки. На стіл стелять

сіно і накривають обрусом, на кінцях кладуть зубці часнику, щоб обминали злі сили і зерна пшениці, щоб множилися діти.

Обов'язково приготує гуцульську густу кутю, щедро заправлену горіхами, маком, медом, родзинками – щоб всі гості були здоровими і багатими. На столі чекатимуть 12 традиційних пісних страв. Зазвичай, це голубці і вареники з різними начинками, страви з білими грибами, квасолею, рибою. Такого не запропонують в жодному ресторані. Туристи за бажанням також можуть взяти участь у святкових приготуваннях.

Можна побачити різдвяний вертеп, послухати колядки. У туристів з'явиться можливість самому прийняти участь у коляді. Дуже радіють такій можливості діти. Опинитися серед юрби веселих, галасливих, у яскравих костюмах колядників, а ще й отримати цукерки і горіхи на гостинець. Тому такі тури якнайкраще підходять для сімейного відпочинку.

Для любителів весняних вражень можна запропонувати відсвяткувати на Івано-Франківщині Великдень Великдень на Прикарпатті – це місцевий турпродукт який передбачає тури в період Великодніх свят. Туристи беруть участь у випіканні пасок, розмальовуванні писанок, приготуванні великодніх кошиків. Туристи можуть піти на святкове Богослужіння до церкви, яка в більшості сіл є пам'яткою архітектури. Потім вони запрошуються до святкового Великоднього сніданку. Цікавою атракцією є гаївки – пісні та забави, які проводяться на церковному подвір'ї, у Ве-

ликодній час усі бажаючі можуть подзвонити у дзвони.

Туристам, що перебувають на Прикарпатті, можна запропонувати участь у одному з фестивалів. «Великдень у Космачі» та фестиваль «Писанка» у Коломиї стали уже традиційними.

«Великдень у Космачі» – міжнародний фестиваль, який проводиться щороку навесні у селі Космач Косівського району Івано-Франківської області. Започаткований 2007 р. Це можливість надихнутися енергетикою Карпат та пізнати народні традиції. Серед основних завдань фестивалю – популяризація автентичної, традиційної української культури, пізнання свого народу, його історії, культури, традицій, звичаїв. В програмі фестивалю – виставки традиційної народної культури, традиційна гуцульська та українська кухня, наукова конференція, виступи українських та закордонних «world music» та фольк-рок команд тощо.

Космач славиться насамперед своїми майстрами, яких тут три тисячі: писанкарі, вишивальники, різьбярі, ткачі, боднарі, будівники церков, виготовлювачі дитячих іграшок. Традиційно на «Великдень у Космачі» проходить ярмарок народної культури Гуцульщини та виставка майстрів декоративно-прикладного мистецтва з усієї України. Водночас діють майстер-класи з писанкарства, лялькарства, ліщиноплетіння.

Оспіване в піснях і легендах, змальоване в картинах, записане на фільмових стрічках, описане письменниками і науковцями, це

карпатське село не має собі рівного в Україні. Космач називають столицею Гуцульщини, серцем Гуцульщини або українським Барбізоном, бо впродовж століть з'їжджаються сюди з усіх усюдів митці, щоб змалювати неповторну красу природи, народні звичаї, самобутнє мистецтво Космача. Тож головною ідеєю фестивалю є – популяризація та підтримка гуцульського мистецтва.

Історичними містами, як центрами туризму є Галич, Яремче, Тисмениця, Снятин, саме на території цим міс є унікальні історичні пам'ятки культури та архітектури.

Доповненням всіх отриманих вражень є відвідання унікальних релігійних пам'яток. На території Івано-Франківської області є унікальні сакральні об'єкти: Пнівський монастир, Манявський монастир, Гошівський монастир, Погоня, Крилос, Шевченкове – історичні сакральні об'єкти.

Крім того, протягом всього року діють цікаві шоп-тури – туристи мають можливість відвідувати цікаві ринки в Яремче, Ворохті, Косові, Кутах, Космачі.

Туристи із задоволенням знайомляться з пам'ятками, музеями Івано-Франківська, Коломиї, проходять стежками славного ватажка карпатських опришків О. Довбуша. Нині опрацьовуються маршрути слідами боїв Української Повстанської Армії, яка найдовше вела боротьбу із загарбниками саме на території нашого краю.

Стан наявних соціально-культурних рекреаційно-турист-

ських ресурсів Івано-Франківської області є базою для розвитку пізнавального, сентиментального, наукового та інших видів туризму, причому, не тільки місцевого, але й всеукраїнського та міжнародного значення.

Висновки. Сфера туризму – це велика самостійна галузь економіки, що складається з групи галузей і підприємств, функції яких полягають у задоволенні різноманітного попиту, на різні види відпочинку і розваг.

Задоволення потреб та попиту в туризмі являє собою складний процес виробництва, продажу та споживання товарів і послуг. Попит відтворюється в меті подорожі: відпочинок, розваги, лікування, ділові, релігійні контакти тощо. Крім того, реалізація потреб у відпочинку характеризується такими ознаками як тривалість, комфортність, безпека. Основу забезпечення цих якостей становить надання туристичних послуг.

Література

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : Монографія / О.О. Бейдик. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Географія и туризм : Сборник статей / [Отв. ред. Ю.К. Эфремов]. – М. : Мысль, 1973.
3. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги – XXI, 2003. – С. 78–79.

Filyuk S.M. THE ROLE OF HISTORICAL AND CULTURAL RESOURCES OF IVANO-FRANKIVSK REGION IN RESTORING TOURISTS' SPIRITUALITY. *Ivano-Frankivsk region has rich historical and cultural heritage. 3500 monuments of history and culture on its territory are protected by the state. In the region there are five cities which are mentioned in ancient chronicles. Tysmenytsia, Snyatyn, Tlumach, Kolomyia are among them. Halych is the most ancient, dated back to 898. Later it became the capital of the powerful Halych kingdom and Halych-Volyn state. The national reserve "Ancient Halych" is created on the basis of monuments of Halych Kingdom. I. Franko, M. Hrushevskyy, O. Oles, D. Sichynskyy, B. Lepkyy, S. Novakivskyy, M. Kotsyubynskyy, M. Rylskyy visited and worked in our region. V. Vynnychenko, Y. Konovalets, S. Petlyura were here in 1919, when Stanislaviv was the capital of the West Ukrainian People's Republic. The most famous monuments of culture are the Church of St. Panteleimon in the village of Shevchenkovo near Halych, ancient buildings in Halych and Krylos, the centre of Danylo Romanovych kingdom, the castles in Rakovets and Chernelytsya, Manyava cell, Annunciation Church in Kolomyia, Church of the Holy Spirit in Rohatyn, Church of the Assumption in the village of Pistyn in Kosiv district, Church of Holy Mother's Birth (XVII century) in the village of Vorokhta in Nadvirna district, the church (XIX century) in the village of Rosilna in Bohorodchany district which was built without any nail, and other wooden churches in Dora and Kosmach, and the monastery in Hoshiv.*

Keywords: *resources, tourist resources, historical-cultural resources, sacred objects.*

Филюк С.М. РОЛЬ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫХ РЕСУРСОВ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ В ВОССТАНОВЛЕНИИ ДУХОВНОСТИ ТУРИСТОВ. В статье подана характеристика историко-культурных ресурсов Ивано-Франковской области с целью использования в туризме. В частности особенное внимание уделено характеристике сакральных объектов Ивано-Франковской области. Ивано-Франковская область имеет богатое культурно-историческое наследие. На её территории взято под охрану государства 3,5 тыс. достопримечательностей истории и культуры.

В нашем крае бывали и работали И.Франко, М. Грушевский, А. Олесь, Д. Сичынський, Б. Лепкий, О. Новаковский, М. Коцюбинский, М. Рыльский. В 1919 г., когда Станиславив был столицей ЗУНР, здесь в разное время побывали В. Винниченко, С. Петлюра, Е. Коновалец.

На территории Ивано-Франковской области есть ряд остатков замков и крепостей, например, Манявський скит (XVII в.) в Богородчанском районе и Галицкий замок (XIV в.) в Галицком районе, Раковецкий и Чернелицкий замки (XVII в.) в Городенковском районе и Пниевский замок (XVII в.) в Надворнянском районе.

Ключевые слова: ресурсы, туристические ресурсы, историко-культурные ресурсы, сакральные объекты.

УДК 338.488.23 (075.8)

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ТУРОПЕРАТОРА НА ПРИЙОМІ (ІНКАМІНГ) ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЙОГО СЛУЖБАМИ СТРАТЕГІЧНИХ PR-КОМПАНІЙ

С.П. Оришко, В.В. Орлова

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглянуто основні поняття інформації. Потреба в інформації для ведення в туристичному бізнесі ефективної діяльності. Описано сам процес комунікаційних дій для продажу та розробки турів туроператором на прийомі (інкамінгом).

Специфіка діяльності на Українському ринку дає можливість забезпечити туристів тим послугами які вони потребують під час подорожі по Україні. Розглянуто основні принципи діяльності туроператорів на прийомі (інкамінг.) Дано характеристику основним методам розповсюдження інформації службами туроператора. Розкрито процес діяльності відділу туроператора на прийомі з засобами масової інформації та PR. Важливим процесом який надає інформацію при організації стратегічних маркетингових заходів, є створення PR компаній. Для кожного керівника відділу маркетингу в туроперейтингу є важливим забезпечення доброзичливої популярності, формування уявлень про неї як про організацію високою громадською відповідальністю, а також протидія про неї несприятливих чутток і повідомлень.

Ключові слова: туроперейтинг, інформація, маркетингова стратегія, інкамінг, PR компанія.

Вступ. Сучасні ринки все більше повертаються до вирішення проблеми підвищення маркетингових комунікацій, які забезпечують реалізацію маркетингових стратегій за рахунок надання рекламно-інформаційних послуг. Це швидка і поширена форма просування інформації про певний товар або послугу. Ця інформація приваблює спонсорів, які в подальшому самі контролюють вкладання коштів для досягнення своїх цілей. Але для будь якого керівника або підприємця головним є саме контрольованість вкладених коштів, хоча результат отриманий від вкладених коштів адекватний інвестиціям зовсім не формалізований. Головною метою вкладання коштів в інформаційні послуги є поширення інформації про товар або послугу, створення цієї інформації, її розповсюдження та очікуваний результат від неї.

Інформація, яка подається для досягнення цілей будь-якої стратегії, складається з двох головних елементів:

- створення інформаційного звернення (самого змісту інформації);
- засобів розповсюдження інформації (методи розповсюдження уже з формованої інформації).

Виклад матеріалу. Для туристичного ринку маркетингові комунікації являється одним з най дієвим

інформаційним інструментом діяльності туроператорів. В теперішній час туристичний ринок дуже динамічно розвивається. Домінує виїзний туризм перед внутрішнім і в'їзним. Не дивлячись на те що потреба в розвитку внутрішнього туризму набуває основної проблеми в Україні. Це говорить про те що гроші які вивозять туристи, залишаються в країнах, які вони відвідують а не залишаються в економіки країни з якої вони виїжджають. Туристичний оператор – активний суб'єкт туристичного ринку, що безпосередньо бере участь у плануванні, розробці, просуванні та реалізації туристичного продукту з комерційними цілями. Це означає, що силами туроператорів забезпечується надання туристам послуг, складових турпакет, раніше ними придбаних, оплачених та заброньованих від імені уповноважених агентств. Оператор, таким чином, є кінцевою ланкою в складній системі доведення туру до споживача, що вступає в пряму взаємодію з підприємствами інфраструктури та субінфраструктури туристичної індустрії (готелі, перевізники, екскурсійні фірми, страхові компанії, банки і т.д.) – безпосередніми виконавцями послуг, в цілях їх (послуг) якісної і найбільш ефективної організації для туристів (трансфери, проживання, харчування, екскурсійні програми тощо). У зв'язку з цим основним завданням будь-якого туроператора стає планування туру упорядкованого за часом, що відповідає необхідному і цінному для туриста складу і якості графіка надання заявлених послуг. Чітке планування

туру дозволяє уникнути можливих накладок в ході реалізації туру, таких як нестиковки за часом організації туристичних заходів, зміна складу або загальної чисельності послуг порівняно із заявленими. Ретельне планування турпродукту досягається завдяки професійним якостям та досвіду роботи туроператора на тому чи іншому туристичному напрямку, специфіці його взаємин з постачальниками туристичних послуг, наявності вигідною договірної бази з підприємствами туристичної індустрії, вмінню доводити реальну інформацію до уповноважених агентств і потенційних клієнтів-мандрівників.

На відміну від аутгоінга, інкамінг є функцією туроператора (на прийомі) з розробки, просування і організації турів на території власної країни для іноземних громадян. Як видно з визначення, інкамінг безпосередньо пов'язаний з аутгоінгом, забезпечуючи останньому прийом, розміщення, організацію дозвілля туристів в місцях їх тимчасового перебування. Саме інкамінг є для влади найбільш пріоритетним напрямком туроперейтингу, оскільки від його розвитку безпосередньо залежить обсяг валютних надходжень в економіку країни-реципієнта, ситуація на ринку робочої сили, рівень розвитку інфраструктури. Економічну залежність від інкамінга відчувають на собі практично всі відомі світові курорти або держави з відкритою туристичною економікою. Організація в'їзного туризму також вимагає від туроператора певного рівня професіоналізму і досвіду роботи з метою ефективного

подолання таких проблем:

- проектування і планування туристичного продукту повинна мати на увазі можливість своєї модифікації залежно від особливості потреб приїжджаючих туристів. До цих особливостей можна віднести як звичайну стиковку туру під час прибуття і відправлення туристів у країну-реципієнт, кількість днів, проведених інкам-туристами, так і можливі модифікації туру (асортимент пропонованих готелів, кількість і якість трансферу і екскурсій, умови страхування, організацію дозвіллевих заходів), необхідні для максимального задоволення потреб туристів, що визначаються їх національною приналежністю, соціальним статусом, самоціллю подорожі і т.д. Наприклад, класичний інкам-тур, що включає прийом, трансфер, розселення і оглядову екскурсію туристів в курортному місці, повинен мати можливості до модифікації в залежності від того, яким рейсом (чартерним або більш дорогим регулярним), звідки (Берлін або Київ) і з якими цілями (сімейні пари, група студентів, команда дайвінгістів) прибули туристи;
- інкам-тури вимагають докладання зусиль туроператорів для просування турпродукції на закордонних туристичних ринках. Крім традиційних каталогів пропонованих готелів, програм турів і цінових додатків, інкам-оператор повинен донести до зарубіжних потенційних туристів інформацію про свою країну, про особливості та унікальності її туристичного потенціалу, переконати їх у необхідності на власні очі побачити пам'ятники, пам'ятки, об'єкти

природи своєї батьківщини, запевнити в повній безпеці, як туристів, так і їх майна. Для донесення настільки великого обсягу інформації туроператор зобов'язаний брати участь у проведених міжнародних виставках, особливо в зарубіжних, організовувати інфо- і фам-тури для своїх зарубіжних колег. Крім участі у виставковій роботі необхідні заходи рекламного і PR-плану, що проводяться на цікавлять оператора зарубіжних ринках. Однак, на відміну від аутгоінгового оператора, інкам-туроператор може розраховувати на підтримку влади своєї країни, які не менше за нього самого зацікавлені у збільшенні обсягів інкам-туризму. Світовий досвід свідчить про численні спільні проекти пропаганди міжнародного туризму, що фінансувалися за рахунок об'єднаних бюджетів туроператорів і держав, або регіонів-реципієнтів. В даний час уряди окремих держав (Іспанія, Португалія, Туреччина, Єгипет і т.д.) повністю фінансують рекламні акції, спрямовані на збільшення власного інкам-туризму в перспективних країнах-донорах;

- інкам-туроперейтинг в значній мірі залежить від іміджу країни-реципієнта у світі. Якщо взяти до уваги факт збільшення активності міжнародного тероризму, сепаратистських тенденцій у багатьох державах світу, а також зростання конкуренції між країнами-реципієнтами, можна припустити, що сьогодні для згортання інкам-туризму, якого б рівня він ні досягав, достатньо тільки однієї події, що підірвав позитивний імідж країни-реципієнта. Завдяки розвине-

ній системі засобів масової інформації такими пригодами може стати що завгодно: від терористичних актів, що спричинили смерть сотень туристів, і військового перевороту, до бандитського нападу на туриста вуличних грабіжників або піднятий у ЗМІ галас навколо мандрівника який отруївся місцевою кухнею. Причому роль ЗМІ у формуванні іміджу приймаючої країни важко переоцінити. Ставши четвертою владою в будь-якій державі, вони також отримали можливість як безпосереднього, так і опосередкованого впливу на розвиток міжнародного туризму, на напрями туристичних потоків у світі. Саме з цієї причини сторінки газетних смуг або ефіри телеканалів часто ставали ареною битви для прихильників відпочинку в тій чи іншій географічній місцевості.

Хоча не можна і не згадати про переваги інкамінга перед аутгоінгом. Насамперед, це великі можливості в процесі планування турів. Туроператор прекрасно володіє інформацією про туристичний потенціал своєї країни, про стан інфраструктури та субінфраструктури туристичної індустрії, легше домовиться з готельєром або перевізником, більш професійно організовує екскурсії або дозвілля. І все це з набагато більш низькими витратами, ніж аутгоінговий туроператор. Крім того, інкамінговий туроператор знаходиться в безпосередній близькості від туристів в ході реалізації туру, тому має можливості контролювати ситуацію, моментально вирішувати конфліктні ситуації, уникати нестиковок і накладок.

Створення інформаційного звернення фірмою туроператором має на меті формування потрібної інформації для того щоб привернути увагу і бути зрозумілою для споживачів цієї інформації. Інформація повинна мати певне своє стратегічне завдання – ідею самої інформації. Ця ідея полягає в тому, що керівник, який подає інформацію, примусив мимоволі споживачів інформації думати про неї і реагувати певним чином. Люди реагують тільки тоді, коли повірять, що вони від цього виграють. Розробка ефективної інформації починається з визначенням переваг і доцільності цієї інформації. Сама інформація, покладена в основу маркетингових стратегій, повинна бути простою, доступною, підкреслювати важливість донесення інформації.

Керівники, які доносять інформацію, повинні підібрати найкращий стиль, тон, слова та форму втілення інформації. Вона повинна викликати позитивні емоції, мотиви, веселий настрій, обов'язково підтверджена науковими доказами, свідченнями очевидців. В доведенні інформації використовують слова які легко запам'ятовуються, не повторюватися декілька разів, краще зробити якимсь хороше порівняння з чимось красивим відомим і суттєвим до цієї інформації, супроводжуватися ілюстраціями, текстовим матеріалом який повинен бути коротким переконливим. Дуже важливо, щоб ці всі компоненти ефективно працювали разом.

Сам процес донесення інформації до слухачів має свої особливості, а саме: для якої цільової аудиторії

та кількості повинна надійти ця інформація, рівнем впливу інформації на самих слухачів, яка цільова аудиторія повинна сприйняти цю інформацію визначає керівник або підприємець який подає і має певну ціль від інформації.

винні і вторинні дані. Первинні – це дані, вперше зібранні спеціально з метою розв’язання визначеної проблеми. Вторинні – дані, зібрані раніше і іншою метою, які можна отримати в базах даних або в архівах. Збір інформації походить як з внутрішніх, так і

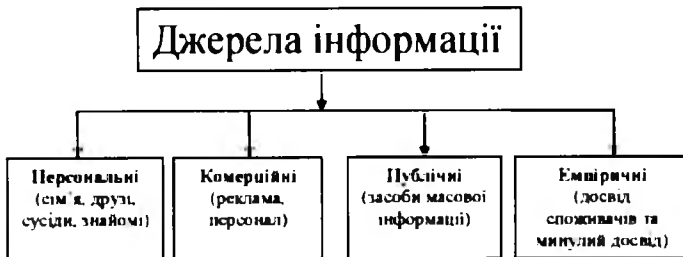

Рис. 1. Джерела інформації споживачів

Інформація, що доноситься до споживачів або слухачів доходить з різних джерел (рис. 1):

Інформація в маркетингових стратегіях туроператорів подається для двох сегментів як для керівників які приймають управлінські рішення так і для споживачів які задовольняються товарами і послугами.

Для сучасних умов господарювання керівникам необхідно застосувати високо ефективнішу внутрішню структурну систему інформації, засновану на використанні новітніх технічних засобів, автоматизованої обробки цифрової та текстової інформації, яка повинна бути об'єднана в внутрішню структурну єдину мережу. Для того, щоб прийняти рішення на основі тієї чи іншої інформації, спочатку необхідно провести маркетингові дослідження туроператором і визначити джерела інформації. В цих дослідженнях використовуються пер-

з зовнішніх джерел. Внутрішні джерела – це звіти планові і позапланові різної форми, рахунки. До зовнішніх джерел інформації для керівників ми відносимо офіційно опубліковані статистичні дані, показники різних фірм та установ, видання державних органів влади, періодичні видання. Дуже важливим є збір вторинної інформації для того щоб не робити минулих помилок, з'ясувати що вже, є в роботі, аж тоді зробивши певний аналіз інформації можна вносити новіші пропозиції що до інформування. Маючи необхідну інформацію, можна виявити найефективніший стимул, який впливає на свідомість слухачів та споживачів інформації.

Споживачі, які знаходяться в пошуках товару або послуги, несвідомо задіяні до процесу збору інформації про об'єкт чи суб'єкт їхньої цікавості. В зборі інформації споживач звертається до всіх вищевказаних

джерел та методів доносу інформації. Зібравши цю інформацію, приступає до процесу оцінки інформації. Тому дуже важливо, щоб інформація яка подається достовірно, правильно і об'єктивно пропонувала все те цікавить споживача. При цьому оцінюються всі недоліки і переваги від даного товару і інформації яка поступає. Оцінивши інформацію, споживач приймає рішення позитивне чи негативне відносно інформації. На це рішення можуть впливати багато факторів – це як ставлення оточуючих, непередбачувані обставини, тому інформація повинна подаватися ще й з повнотою висвітлення всіх обставин про які інформується. Для споживача головним отримати той позитивний очікуваний результат який він собі уявив під час отримання інформації і зберегти цей очікуваний результат.

В процесі просування інформації службою туроперейтингу використовують службою різноманітні стимули збуту такі як (конкурси, купони, премії, акції, комісії) де споживач отримує зацікавлення, а розповсюджувач інформації різноманітні засоби заохочення до розповсюдження інформації.

Важливим процесом, який надає інформацію при організації стратегічних маркетингових заходів, є створення PR компаній. Для кожного керівника відділу маркетингу в туроперейтингу є важливим забезпечення доброзичливої популярності, формування уявлень про неї як про організацію високою громадською відповідальністю, а також протидія про неї несприятливих чуток і повід-

млень. Однак тепер PR компанії відіграють значну роль в комунікаційних стратегіях установ та організацій. PR компанії пропонуються в створенні різних фактичних ситуацій які відповідають бренду установи, організації, або компанії. Успішне подолання проблем підвищує про інформованість споживачів про бренд установ, організацій або компаній, що досягнути в звичних конкурентних умовах дуже важко. Форми роботи відділу туроператора із суспільною думкою можуть бути різноманітними:

- публікації в фірмових журналах, каталогах туроператора звіти про діяльність туроператора чи його відділу;
- відвідування конкурентних фірм туроператорів;
- робота з пресою, виступи співробітників туристичної фірми інкаміну;
- контакти з державними органами влади.

Зв'язки з громадськістю PR – є важливим інструментом будь якої маркетингової компанії туроператора. Творчий підхід до новин, публікацій, соціальних, громадських та других подій пов'язаних з діяльністю туроператора на теренах країни є виключно ефективним методом виділення своєї позитивної діяльності між конкурентами.

Відділи туроператорів, які реалізують зв'язки з громадськістю, здійснюють п'ять основних видів діяльності:

1. Стосунки з пресою. Ціль яких полягає в розміщенні цікавої інформації в новинах, щоб привернути увагу слухачів, споживачів до товару або послуги. Інформація про товар або

послугу має більшу переконливість і вагомість, якщо вона іде від відомих або впливових людей.

2. Пабліситі продукція. Забезпечує редакційний простір в друкованих і телевізійних засобах масової інформації для просування товару або виду послуг. Одним словом це – «розкрутка продукції», яка проходить різними методами. Це може бути новий товар тури, наприклад, обновлений товар, з використанням сучасних течій моди. Цей вид є найбільш відомим в PR компаніях.

3. Корпоративна комунікація. Цей вид діяльності охоплює внутрішню і зовнішню комунікацію і забезпечує розуміння туроператором потреби ринку. Одним з важливих маркетингових аспектів корпоративної комунікації являється комунікація, спрямована на співробітників, та конкурентів.

4. Лобіювання. Включає в себе спілкування з законодавцями і урядовими чиновниками з ціллю просування або анулювання законодавства і мір його регулювання та контролю за здійсненням.

5. Консалтинг. Включає в себе поради по громадським питанням, авторитету і іміджу компанії. Консалтинг важливий коли в бізнесі виникають непередбачувані обставини. Визнання та схвалення суспільства дуже важливо для діяльності будь якої установи чи організації. Людські відносини та суспільні інтереси повинні бути враховані при будь якій PR компанії туроператора.

Висновки. Керівники, управлінці та організатори різних маркетингових компаній повинні пам'ятати що достовірна, правдива інформація

завжди принесе позитивні і ефективні результати при продажі туристичного продукту. PR компанії, які налаштовані на позитивний брендовий імідж, будуть завойовувати туристичні ринки збуту та прихильності набагато ефективніше ніж застарілі методи надання інформації.

Література

1. Биржаков М.Б. Индустрия туризма: перевозки / М.Б. Биржаков, В.И. Никифоров ; изд. 3-е., перераб. и доп. – СПб. : Издательский дом Герда, 2007. – 528 с.
2. Ильина Е.Н. Туроперейтинг: организация деятельности / Е.Н. Ильина. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 480 с.
3. Организация туристического бизнеса: технология создания турпродукта / Грачева О.Ю., Маркова Ю.А., Мишина Л.А. [и др.]. – М. : Дашков и Ко, 2010. – 276 с.
4. Организация туризма / І.М. Писаревський, С.О. Погасій, М.М. Поколюдна [та ін.] ; за ред. І.М. Писаревського. – Х. : ХНАМГ, 2008. – 541 с.
5. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства [Електронний ресурс] / П.Р. Пуцентейло. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo52.htm.

Oryshko S.P., Orlova V.V. INFORMATIONAL SUPPORT OF TOUR OPERATOR'S MARKETING STRATEGY IMPLEMENTATION AT THE RECEPTION (INCOMING) AND ARRANGEMENTS OF PR CAMPAIGNS BY ITS SERVICES. The diligent planning of a tour product is achieved due to professional qualities and work experience of a tour operator on a certain tourist destination, peculiarity of its

relations with suppliers of tourist products, availability of beneficial contract agreements with tourism industry companies, ability to bring the real information to the agencies in charge and potential customers-travelers.

Unlike outgoing, incoming is a function of a tour operator (at the reception) to design, promote and arrange tours on the territory of its own country for foreign citizens. As we can see from the above definition, incoming is directly connected with outgoing, providing the last with reception, accommodation, entertainment arrangements for tourists at places of their temporary residence. Incoming is the top tour operating trend for the government, because the amount of currency incomes to the economy of country recipient, job market status, level of infrastructure directly depend on its development. Basically all leading international resorts or countries with open tourism economy can all feel the economical dependence on incoming. Inbound tourism arrangements also demand a certain tour operating professionalism and experience to effectively deal with the following issues:

- designing and planning of a tourist product must foresee modification possibilities depending on the needs of visiting tourists*
- income-tours demand tour operators' efforts for promoting tour products at foreign tourism markets.*
- income-tour operating depends significantly on the prestige of the country-recipient in the world.*

Keywords: *tour operating, information, marketing strategy, incoming, PR campaign.*

Орышко С.П., Орлова В.В. ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЕАЛИЗАЦИИ МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ ТУРОПЕРАТОРА НА ПРИЁМЕ (ИНКАМИНГ) И ОРГАНИЗАЦИЯ ЕГО СЛУЖБАМИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ PR-КОМПАНИЙ. В статье рассмотрено основные понятия информации, необходимость информации для деятельности в туристическом бизнесе. В статье рассмотрен процесс коммуникационных действий для продажи та разработки туров оператором на приёме (инкамингом). Специфика деятельности на украинском рынке даст возможность обеспечения туристов теми услугами, которые они хотят купить на отдыхе. Рассмотрено принципы деятельности туроператора на приёме. Дана характеристика основным методам распространения информации службами туроператора. Раскрыто процесс деятельности отдела туроператора со средствами массовой информации и PR. Важным процессом, который даст возможность организовать важные стратегические маркетинговые цели, – это PR- компании. Для каждого руководителя важным моментом есть добропорядочность, популярность, ответственность при формировании и достоверности информации о туре и услугах.

Ключевые слова: туроперейтинг, информация, маркетинговая стратегия, инкаминг, PR-компания.

УДК 379.85

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

В.В. Шикеринець

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті досліджено туристично-рекреаційний комплекс (ТРК) як об'єкт державного управління, оскільки в нашій країні в загальній структурі туризму переважає туристично-рекреаційна діяльність. Встановлені причини за якими туристично-рекреаційний комплекс є найбільш оптимальною категорією: по-перше, вплив туризму на різні сфери діяльності не можна обмежуватися рамками однієї галузі; по-друге, ТРК включає два поняття – комплекс і територію, яку він містить. По-третє, вживання поняття «комплекс» в синтетичній категорії «туристично-рекреаційний комплекс» обумовлено тією обставиною, що туристично-рекреаційна діяльність сама є комплексною, а технології виробництва (надання) окремих видів туристичних послуг у складі туристично-рекреаційного продукту мають разом з спільними рисами, властивими технологіям сфери побутового обслуговування в цілому, а також специфічні ознаки; по-четверте, ТРК заснований на поєднанні державних і ринкових механізмів регулювання, у ТРК держава виступає як підсистема, окремий учасник, суб'єкт, що забезпечує поєднання інтересів всієї території регіону з інтересами окремих учасників ТРК. З огляду на специфічні ознаки, які притаманні ТРК, дано визначення поняття ТРК як

частини господарського-виробничого комплексу регіону, що є поєднанням туристичних, рекреаційних і суміжних підприємств, установ і організацій, діяльність яких координується державними структурами (органами місцевого управління) і спрямована на створення і реалізацію унікального туристичного продукту з урахуванням оптимального використання туристично-рекреаційного потенціалу території регіону.

Визначено найважливіші напрями і основні завдання державної політики у сфері туризму: створення організаційно-правових і економічних умов для прискорення розвитку туризму; формування сучасної маркетингової стратегії просування туристичного продукту; формування сучасної цілісної нормативно-правової бази; зміцнення і подальший розвиток міжгалузевої координації на користь підвищення ефективності вітчизняної туристичної галузі; підвищення якості обслуговування у сфері гостинності.

Ключові слова: туризм, державне управління, державне регулювання, місцеве управління, туристично-рекреаційний комплекс.

Вступ. Україна володіє багатим туристично-рекреаційним потенціалом, який при ефективному використанні здатний не лише привести

до відродження туристично-рекреаційних комплексів, а й дати поштовх до розвитку всієї національної економіки. Світова практика показала, що при ефективному державному управлінні, туризм може давати значні результати як для окремих регіонів, так і для держави у цілому.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування й розробка рекомендацій з удосконалення системи державного регулювання регіонального туристично-рекреаційного комплексу як складової державного регулювання. Для досягнення мети роботи були поставлені та вирішені такі завдання: визначити сутність туристично-рекреаційного комплексу як об'єкта державного управління та методичні аспекти формування регіональної туристичної політики.

Об'єкт дослідження – процес державного регулювання регіонального туристично-рекреаційного комплексу.

Предмет дослідження – теоретичні аспекти та практичні рекомендації щодо вдосконалення системи державного регулювання туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Теорія державного управління в її класичному вигляді пропонує досить чітке розмежування об'єкта і суб'єкта державного управління, а також чітко сформульовану мету даного управління. Будь-яка управлінська система розмежовується на дві підсистеми: підсистему керовану (об'єкт) і підсистему управління (суб'єкт).

Суб'єкт у науковому розумінні «активно діє і пізнає, володіє свідомістю і волею, це індивід або соціаль-

на група» Об'єкт – «те, на що спрямована пізнавальна або інша діяльність» [2, с. 89].

У нашому випадку об'єктом державного управління виступає туристично-рекреаційний комплекс регіону. Як видно, об'єкт, що вивчається, утворений з двох понять – «туризм» «регіон». Їх складність і неоднозначність, процеси, що в них відбуваються, зумовлюють складність і суперечливість питання, що вивчається.

Виходячи з поданого визначення, можна виділити основні межі регіонів: єдність і цілісність регіону; спільність і єдність місцевої економіки; комплексність господарства; наявність постійного населення, що володіє відповідним рівнем утворення, кваліфікації і традиційно визначеними навичками виробництва; вихід на ринок і використання наявних ресурсів, таких як праця, земля і капітал; спеціалізація; керованість, тобто наявність адміністративних органів (місцевого) управління. Місцеве управління – складний різновид публічної влади, який може вводити, як місцеві представницькі та виконавчі органи, так і державну адміністрацію на місцях, що зумовлює сполучення в інституті місцевого управління самоврядних і державних начал [4, с. 31].

Виклад матеріалу. В основу формування адміністративної категорії «туристично-рекреаційний комплекс» (далі – ТРК) лягли як теоретичні дослідження галузі туризму, так і історичний досвід становлення екскурсійного, санаторного та курортного обслуговування в Україні та її регіонах.

Туризм сьогодні – поняття ба-

гатогранне. Явище, процес, галузь, система, комплекс – усі ці характеристики можна співвіднести з терміном «туризм».

Сучасне державне управління розглядає туризм як складну соціально-економічну систему. О. Любінцева визначає сутність туризму як мобільну форму споживання і рекреаційної діяльності, оснований на доланні простору та пов'язану з територією, характером середовища [3, с. 13].

Останнім часом вітчизняними і зарубіжними фахівцями були розроблені різні схеми системи «туризму». Загальновідомою є швейцарська модель туризму. Швейцарські дослідники розглядають туризм як самостійну соціально-економічну субсистему, яка одночасно інтегрована в такі системи, як «суспільство» й «економіка».

Таким чином, дана модель дає основні напрями управління ТРК, оцінювання його ефективності – економіка, екологія та соціальна сфера.

Якщо цю модель ввести підсистеми «суб'єкта» й «об'єкта» туристично-рекреаційної діяльності, власне позначаючи попит і пропозицію на туристичні послуги. Попит на туристичні послуги забезпечується й об'єктивно залежить від наявності та ефективного функціонування трьох основних елементів, що входять у підсистему «об'єкт туристичної діяльності» – туристичні ресурси, туристична інфраструктура й туристичні підприємства, установи і організації. Саме з цих елементів складається туристичний продукт регіону. Витрачаючи фінансові ресурси на послуги установ розміщення і харчування,

транспортних організацій, оплачуючи відвідування музеїв, туристи сприяють подальшу розвитку інфраструктури туризму і туристичних ресурсів.

Зрештою, зростання туристичного попиту та розвиток туризму в регіоні при сприятливих обставинах забезпечує зростання суспільного виробництва, поліпшення його структури, зростання продуктивності праці в багатьох галузях економіки, що навіть прямо не пов'язане з туризмом, а також активізацією інвестиційного процесу.

Застосування системного підходу до розгляду такого соціально-економічного явища, як туризм допомагає виявити основні проблеми, критичні чинники, що ускладнюють розвиток цієї системи, а також встановити пріоритетні напрями розвитку туристичної системи для досягнення максимальної вигоди кожного її елементу.

Розглядаючи туризм як групу галузей, необхідно визначитися, які галузі сюди зараховувати. Можливі два варіанти: включити галузі обслуговування та галузі матеріального виробництва, орієнтовані на ринок туризму; включити галузі, які безпосередньо обслуговують туристів.

Деякі науковці стверджують, що туристичної галузі як такої не існує, оскільки немає виробництва й особливого продукту. Ключовим моментом тут виступає те, що лише невелика частка підприємств спеціалізується на виробництві товарів і послуг виключно для туристів, більшість же з них задовольняють потреби і місцевих жителів, а, отже, можна говорити лише про туристичну спеціалізацію діяльності регіональної економіки.

Найбільш близькою і необхідною в рамках досліджуваної проблеми для нас виступає точка зору дослідників, які розглядають категорію туризм як ТРК:

1. Виходячи із сучасного розуміння значення, функцій і ролі туризму, його вплив на різні сфери діяльності не можна обмежуватися однією галузю.

2. ТРК включає два поняття – «туристично-рекреаційний ресурс» і «територія», яку він утримує. Саме сьогодні в умовах ринкової конкуренції в рамках сучасної маркетингової концепції виробництва можна побачити початок успішного розвитку туризму не в ефективній роботі окремого підприємства або галузі, а в спільній роботі всіх учасників створення й реалізації туристичного продукту.

3. Основа ТРК – технологічна єдність підприємств, установ і організацій, що обслуговують туристів і мають повний виробничий цикл (прийом, розміщення, транспортування, забезпечення всіма видами послуг). «Вживання поняття «комплекс» в синтетичній категорії «туристично-рекреаційний комплекс» зумовлено тією обставиною, що туристична і рекреаційна технологія (виробництва/надання) сама є комплексною, а технології виробництва окремих видів туристичних послуг у складі туристично-рекреаційного продукту мають разом з загальними рисами, властивими технологіям сфери обслуговування в цілому, специфічні ознаки, що передбачає формування галузі, а не міжгалузевого туристично-рекреаційного комплексу.

4. Розгляд туризму як групи галузей дає уявлення про окремі підприємства цих галузей, підсумовуючи їх роботу і ті виробничі результати, які вони мають. Якщо об'єднати їх в єдиний комплекс, то стає можливим оцінювати роль кожного елемента в загальному ефекті від туризму, побачити і проаналізувати взаємозв'язки між окремими учасниками, оцінити рівень впливу і взаємопроникнення одних підприємств, галузей в інші.

5. ТРК заснований на поєднанні ринкових і державних механізмів регулювання. Коли ми говоримо про галузь або групу галузей, то маємо на увазі, насамперед, самостійно господарюючі суб'єкти ринку – підприємства, установи і організації, що діють у ринкових умовах. Державне регулювання в категорію галузі не входить, воно стоїть над нею. У даному комплексі держава виступає як підсистема, окремий учасник, суб'єкт, що забезпечує тісне узгодження інтересів всієї території регіону з інтересами окремих учасників ТРК.

6. Доцільність розгляду підприємств, що працюють у ТРК. Спільне планування розвитку підприємств, їх розміщення й інвестування, побудова спільної стратегії, політики і тактики дає певний економічний ефект за рахунок економії капіталовкладень, коштів на просування єдиного туристичного продукту регіону (місцевості).

У результаті реформ відбулася перебудова всієї туристично-рекреаційної системи, були втрачені добре налагоджені схеми роботи, зв'язки між підприємствами, організаціями, установами. У зв'язку з цим необхід-

но усвідомити, що післяреформений період не щось абсолютне нове і побудоване з нульового циклу, а, як правило, переважно старе, заміщене. Результати ж сучасних реформ постають у вигляді поставлених в принципово нові умови колишніх схем розміщення продуктивних сил. Тому будувати і розвивати туризм у регіоні не можна без урахування колишньої системи туризму, що наявна на даній території.

Більшість науковці вважають, що напрями державного регулювання у галузі туризму повинні сприяти збереженню ресурсів України та враховувати специфіку кожного регіону. Тобто необхідне державне регулювання розвитку галузі туризму у масштабах, які б не провокували виснаження туристичних ресурсів. Формування розвитку туристичної галузі має бути спрямовано на: розробку відповідного законодавства, у якому будуть визначені системи стандартів, рівень якості туристичного і рекреаційного обслуговування, питання ліцензування і сертифікації туристичної діяльності; проведення зонування з метою виявлення територій для різних видів туристичного і рекреаційного використання; визначення екологічних норм у поєднанні із санітарно-гігієнічними вимогами; створення служб вивчення попиту на туристичні послуги, а також на розвиток відповідної рекламної індустрії, системи підготовки кадрів і створення кадастру туристичних ресурсів.

Крім того, необхідна розробка такої системи заходів державного регулювання розвитку галузі туризму, яка б обов'язково враховувала

специфіку регіонів України. При цьому державне регулювання має бути спрямоване на розробку відповідного законодавства, у якому будуть визначені системи стандартів, рівень якості обслуговування (гостинності), питання ліцензування та сертифікації тощо [1, с. 31-33].

ТРК є часткою спільного господарського комплексу регіонів та поєднанням туристичних підприємств, установ і організацій, і підприємств суміжних галузей, об'єднаних тісними виробничими й економічними зв'язками, а також спільним використанням територіального розташування, природних і економічних ресурсів території, займаної даним комплексом.

Подібний підхід обмежує погляд на ТРК і зводить його тільки до об'єднання підприємств (установ і організацій) на основі спільності виробничих, організаційних та правових зв'язків між ними, а також території знаходження.

Отже, ТРК є складною відкритою системою, яка перебуває в постійному розвитку. Проте підприємства відчуватимуть потребу в ТРК й усвідомлюватимуть себе його часткою не через зв'язки з іншими підприємствами, оскільки – зв'язки це всього лише наслідок, а через спільність цілей учасників ТРК. Основна мета ТРК, на наш погляд, надання якісного, унікального та конкурентоспроможного туристичного продукту, спрямованого на фізичне (матеріальне) і духовне задоволення та вдосконалення людини. Крім того, будь-яке підприємство потребує того, щоб у нього був суб'єкт управління, осно-

вною функцією якого має бути координація діяльності всього ТРК. Це може бути консультативний орган, рада, асоціація або державна структура, але у будь-якому випадку такий орган має існувати.

ТРК – це частина загально-народногосподарського комплексу регіону, що є поєднанням туристичних, рекреаційних і суміжних підприємств та організацій, діяльність яких координується державними структурами (органами місцевого самоврядування) і спрямована на створення, просування і реалізацію унікального туристичного продукту з урахуванням оптимального використання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів (районів).

У процесі туристично-рекреаційного освоєння території створення ТРК неминуче й об'єктивно необхідно, оскільки ТРК виступає вищою стадією організації туристично-рекреаційного господарства. Розвиток і утворення ТРК полягає в переході від «індивідуального» створення туристичних і рекреаційних об'єктів до їх комплексного і цілеспрямованого будівництва.

Як правило, виділяють дві групи передумов утворення ТРК – природні й соціально-економічні.

Природні найчастіше лежать в основі утворення ТРК. Вони ж у більшості випадків визначають туристично-рекреаційну спеціалізацію комплексу. Наприклад, наявність мінеральних джерел, лікувальних грязей зумовлює створення бальнеологічних курортів, наявність мальовничих гір, зручних, пологих схи-

лів, лісів – організацію туристичних комплексів, гірськолижних центрів.

Залежно від основного профілю туристично-рекреаційних комплексів дослідники виділяють такі їх типи: санаторно-курортний, який включає спеціалізовані санаторно-лікувальні установи (санаторії, лікарні, готелі (з спеціальним обладнанням номерів), підприємства дієтичного харчування); туристично-оздоровчий, який включає будинки відпочинку, туристичні готелі, бази, табори, мотелі, кемпінги, пункти прокату туристичного і спортивного інвентарю, лижні підйомники, прокат коней, школи гірськолижників, альпіністів, верхової їзди, плавання; мисливський, який орієнтований на використання таких об'єктів розміщення відпочивальників як будинки мисливців і рибалок, а також таких об'єктів обслуговування, як човникові станції, прокат інвентарю і т. д.; комбінований, який поєднує в собі риси декількох інших. Зважаючи на свій комплексний характер, РТК має складну виробничу структуру.

Кожен тип ТРК має властиві йому характеристики. Крім уже згадуваних (функціональне призначення, етапи розвитку, рівень спеціалізації), це тип закладів розміщення, кадровий склад, технологічні процеси обслуговування, особливості виробничих фондів, сезонності, тривалість перебування.

Крім профілю ТРК можуть існувати на різних рівнях: туристично-рекреаційний мікрорайон (територіально-економічна одиниця, що складається з групи туристичних і рекреаційних підприємств, установ,

організацій, допоміжного й обслуговуючого виробництв, житла для обслуговуючого персоналу, об'єктів інфраструктури), районний РТК (територіальне поєднання декількох локальних, туристично-рекреаційних мікрорайонів з єдиними обслуговуваними об'єктами), регіональний ТРК (поєднання декількох районних РТК з багатогалузевою спеціалізацією і різним рівнем господарського розвитку).

Розмежування рівнів ТРК дає змогу розподілити завдання і функції, що вирішуються на кожному з них. Так, наприклад, завданнями управління регіонального ТРК будуть: використання ресурсів; визначення доцільності розвитку конкретно тієї чи іншої галузі, що входить до ТРК; зайнятість трудових ресурсів. Завданнями, що вирішуються на рівні районного ТРК, будуть: розміщення підприємств на території; забезпечення ефективної експлуатації наявних ресурсів.

У працях дослідників немає однозначного підходу до класифікації й галузевої належності підприємств, що входять до ТРК. Організації, підприємства й установи, що входять до складу ТРК, поділяються на три великих групи, кожна з яких можна, у свою чергу, також розділити на групи:

1. Підприємства туристично-рекреаційної галузі, у складі яких: спеціалізовані підприємства туристичного обслуговування; підприємства з охорони і використанням природних ресурсів; установи, пов'язані із збереженням і використанням культурно-історичних ресурсів (музеї, культові установи), фольклорні колективи й

окремі виконавці, підприємства народних промислів.

2. Підприємства галузей обслуговування населення: послуг харчування; торгівлі; побутового обслуговування; установи культури; підприємства й об'єкти спортивно-оздоровчого призначення; транспортні підприємства, що здійснюють перевезення пасажирів; фінансові і страхові організації; підприємства зв'язку; місцеві сувенірні виробництва.

3. Підприємства інших галузей суспільного відтворення: будівельні; сільського господарства; сфери освіти (підготовки кадрів); друкарсько-видавничі; текстильні; харчові; нафтогазові.

Дана класифікація досить велика і, на перший погляд, охоплює підприємства, які не завжди пов'язані з туристично-рекреаційним обслуговуванням. Проте для комплексного оцінювання ефективності ТРК регіону необхідне врахування всіх галузей, зайнятих обслуговуванням туристів (відпочиваючих).

Аналіз функціонування туристично-рекреаційного комплексу зарубіжних країн і їх регіонів показав, що її успішний розвиток визначається, насамперед, ресурсною складовою. Основу туристично-рекреаційних ресурсів регіону (району), місцевості становлять особливості географічного розташування, природні умови, матеріально-технічна база туризму, насиченість історико-культурними пам'ятками, рівень територіальної доступності основних зон і центрів туризму з погляду транспортних комунікацій тощо.

Туристично-рекреаційні ресурси – це природні, природно-технічні, соціально-економічні й культурно-історичні об'єкти та їх елементи, які можуть бути використані при існуючих технічних і матеріальних можливостях і соціально-політичних умовах для організації туристичного і рекреаційного господарства.

Туристично-рекреаційні ресурси з позицій формування ТРК можна розділити на три групи: ресурси, функціонально необхідні для конкретних видів відпочинку або їх груп (лікувальні мінеральні води і грязі, кліматичні, ландшафтні, біологічні об'єкти матеріальної культури, об'єкти пізнавального й естетичного значення тощо); ресурси, що впливають на сам процес відпочинку і його ефективність (санітарно-гігієнічні, небезпечні природні явища, прохідність лісів тощо); ресурси, що впливають на можливість туристично-рекреаційного будівництва і функціонування інфраструктури (наявність джерел водопостачання, тепlopостачання, інженерно-геологічні і ґрунтові, рослинні умови, озеленення території тощо).

Серед туристично-рекреаційних ресурсів природні найбільш значущі при плануванні, створенні й подальшому розвитку ТРК. Їх проблемам приділяється значна увага в наукових працях. На сьогодні ведуться комплексні дослідження природних туристично-рекреаційних ресурсів, їх оцінка і класифікація; систематизації й узагальнення даних про природні ресурси туристичного і рекреаційного призначення окремих регіонів з ме-

тою їх подальшого економічного оцінювання і визначення пріоритетних напрямів їх подальшого освоєння.

Говорячи про туристично-рекреаційні ресурси (ТРР), багато науковців об'єднують це поняття в туристично-рекреаційний потенціал (ТРП).

Можливість ефективного розвитку будь-якого виду ресурсів ґрунтується на кваліфікованому аналізі потенціалу, досить точному визначенні місця цього ресурсу на відповідному ринку, обґрунтованому підборі адекватних даному ресурсу шляхів і форм його розвитку і на забезпеченні скоординованих дій усіх учасників процесу освоєння та розвитку даного ресурсу.

Висновки. Отже, вище викладене повною мірою стосується ТРР. Проблема комплексного розвитку й оптимального використання ТРР або ТРП – це завдання управління ТРК.

Необхідно відзначити, що оптимізація туризму в регіоні має ґрунтуватися на переважному розвитку видів і форм туризму, що дають змогу максимально й комплексно використовувати наявні ресурси.

Відмінності в економічних, природно-географічних, соціально-демографічних, політичних та інших умовах регіонів України включають уніфікований підхід до проведення реформ у сфері туризму і диктують проведення гнучкої регіональної (місцевої) політики з врахуванням особливостей кожного регіону (району).

Важливо відзначити залежність функціонування ТРК не лише

від внутрішніх складових регіону, а й від чинників, що формально не входять до компетенції регіону. До них можна зарахувати державну (регіональну, місцеву) політику у галузі туризму, загальносвітові тенденції і чинники розвитку, природні катаклізми тощо.

Що стосується чинників самого регіону, то ТРК формується на основі наявних ресурсів, створюючи власну структуру, виходячи з цілей, спеціалізації регіону. Важливу роль у формуванні ТРК відіграє місцеве населення, його професійний склад, готовність до прийому туристів. Воно ж зрештою є частиною туристичного продукту як основний суб'єкт надання послуг туристу. Наявність мети і її реалізація через політику і структуру ТРК передбачає наявність управління системою функціонування та розвитку ТРК. Спеціалізація регіону на тому чи іншому профілі туризму визначається, перш за все, ресурсами самого регіону і прямо впливає на постановку цілей і завдань ТРК.

Отже, ТРК регіону є складною багатофункціональною системою, яка визначається як внутрішніми особливостями регіону, так і зовнішніми чинниками розвитку, не залежними від даної території. Основна мета існування і розвитку регіонального ТРК – це формування та реалізація туристичного продукту, спрямованого на фізичне і духовне відновлення та вдосконалення людини.

Література

1. Бережна І.В. Особливості стану рекреаційної галузі Криму в кон-

тексті ефективного використання рекреаційного потенціалу регіону // Схід. – 2004. – № 4 (62). – С. 31–33.

2. Буравченков А. О., Гаврилишин І. П. Культура і туризм: взаємозалежність, взаємодія і збагачення // Культура на зламі тисячоліть: [філософія, туризм, освіта]: (Зб. наук. ст.). – К., 1996. – С. 89–102.

3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.

4. Шикеринець В.В. Становлення та тенденції розвитку місцевого управління в Україні : Монографія / В.В. Шикеринець / [за наук. ред. д. держ. упр., проф. О.Я. Лазора] / Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010 – С. 31.

Shykerynets V.V. TOURIST AND RECREATIONAL COMPLEX AS AN OBJECT OF THE PUBLIC ADMINISTRATION. Tourism and recreation complex (TRC) as an object of public administration is investigated in the article as in general structure of tourism in our country, tourist and recreational activity prevails. The reasons for which tourism and recreation complex is the most optimum category: first, the impact of tourism on various spheres of activity cannot be limited within the same industry; secondly, TRC includes two concepts - complex and territory which it contains; thirdly, the use of the term «complex» in the synthetic category of «tourist and recreation complex» due to the fact that tourism and recreational

activity is very complex, and production technology, providing certain types of travel services as part of the tourism product are shared with features that are characteristic of everyday technology services in general as well as specific features; fourth, TRC is based on a combination of government and market mechanisms of regulation, in TRC a state acts as a subsystem, a single participant, subject, providing a combination of interest throughout the region with the interests of individual members of TRC. Taking into account the specific features that are inherent to TRC, given the definition of TRC as a part of the commercial and industrial sector in the region, which is a combination of tourism, recreation and related enterprises, institutions and organizations whose activities are coordinated by state bodies (local government) and is aimed at creating and realization of a unique tourist product based on the optimal use of tourist and recreational potential of the region. Major trends and basic tasks of the state policy in the sphere of tourism are identified: creating organizational, legal and economic conditions to accelerate the development of tourism; formation of modern marketing strategy to promote tourist product; formation of modern integrated legal and regulatory framework; strengthening and further development of inter sectoral coordination for increasing the efficiency of the domestic tourism industry; improve service quality in hospitality.

Keywords: *tourism, public administration, government regulation, local government, tourist and recreational complex.*

Шикеринец В.В. ТУРИСТИЧЕСКО-РЕКРЕАЦИОННЫЙ КОМПЛЕКС КАК ОБЪЕКТ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ.

В статье исследован туристическо-рекреационный комплекс (ТРК) как объект государственного управления, поскольку в нашей стране в общей структуре туризма преобладает туристско-рекреационная деятельность. Установлены причины, по которым туристическо-рекреационный комплекс является наиболее оптимальной категорией: во-первых, влияние туризма на различные сферы деятельности нельзя ограничиваться рамками одной отрасли; во-вторых, ТРК включает два понятия – комплекс и территорию, которые он содержит; в-третьих, употребление понятия «комплекс» в синтетической категории «туристическо-рекреационный комплекс» обусловлено тем обстоятельством, что туристическо-рекреационная деятельность сама является комплексной, а технологии производства (оказания) отдельных видов туристических услуг в составе туристическо-рекреационного продукта обладают вместе с общими чертами, присущими технологиям сферы бытового обслуживания в целом, также специфические признаки; в-четвертых, ТРК основан на сочетании государственных и рыночных механизмов регулирования, в ТРК государство выступает как подсистема, отдельный участник, субъект, обеспечивает сочетание интересов всей территории региона с интересами отдельных участников ТРК. Учитывая специфические признаки ТРК,

дано определение понятия ТРК, – как части хозяйственного производственного комплекса региона, который является сочетанием туристических, рекреационных и смежных предприятий, учреждений и организаций, чья деятельность координируется государственными структурами (органами местного управления) и направлена на создание и реализацию уникального туристического продукта с учетом оптимального использования туристическо-рекреационного потенциала территории региона.

Определены важнейшие направления и основные задачи государственной политики в сфере туризма: создание организационно-правовых и экономических условий для ускорения развития туризма; формирование современной маркетинговой стратегии продвижения туристического продукта; формирования современной целостной нормативно-правовой базы; укрепление и дальнейшее развитие межотраслевой координации в пользу повышения эффективности отечественной туристической отрасли; повышение качества обслуживания в сфере гостеприимства.

Ключевые слова: туризм, государственное управление, государственное регулирование, местное управление, туристско-рекреационный комплекс.

УДК 379.85

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА БОЙКІВЩИНІ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ІСНУЮЧИХ ПРОБЛЕМ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

А.І. Гуменюк

Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

У статті констатується про затвердження програми розвитку туризму на 2011-2015 роки Івано-Франківською обласною радою. Доведена доцільність передбачених заходів щодо нормативно-правового забезпечення туристичної діяльності, розвитку матеріальної бази та туристичної інфраструктури, екскурсійної діяльності та обслуговування, кадрового та рекламно-інформаційного забезпечення галузі, розвитку дитячого, молодіжного та сільського, зеленого туризму і безпеки туристів. Розглянуто перспективи екскурсійної справи в країні, які мають іти за такими напрямками, як розробка авторських тематичних екскурсій, складання тематичних екскурсійних турів, створення нових форм екскурсійного обслуговування, урізноманітнення екскурсійних послуг з урахуванням інтересів і запитів населення, розширенні спектру мотивації вибору екскурсії як форми дозвілєвої діяльності, розвиток екскурсійної справи на регіональних рівнях.

Констатується і той факт, що розвиток галузі гальмують недостатня підтримка з боку держави, зокрема, недосконалість законодавчої системи в галузі туризму, недо-

статнім фінансуванням, результатом чого є в більшості незадовільний стан туристичної інфраструктури та ін.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, туристично-краєзнавча діяльність, Бойківщина.

Вступ. Івано-Франківська обласна рада затвердила програму розвитку туризму на 2011–2015 рр. На реалізацію програми передбачено 5,1 млн грн. Івано-Франківська обласна рада сьогодні на сесії затвердила регіональну цільову програму розвитку туризму на 2011–2015 рр. Мета програми – створити туристичного продукту і туристичної інфраструктури на території області для задоволення потреб туристів. Програмою передбачені заходи щодо нормативно-правового забезпечення туристичної діяльності, розвитку матеріальної бази та туристичної інфраструктури, екскурсійної діяльності та обслуговування, кадрового та рекламно-інформаційного забезпечення галузі, розвитку дитячого, молодіжного та сільського, зеленого туризму і безпеки туристів [6, с. 6].

Прикарпаття очікує щороку приймати понад 1,5 млн. туристів, знакувати по 50 км туристичних

маршрутів, категоризувати по 20 садиб сільського, зеленого туризму, обласноувати по 4 туристичних приулків, а також щороку отримувати до бюджетів всіх рівнів понад 30 млн грн. платежів від ліцензованих туристичних підприємств. На реалізацію програми передбачено виділити з обласного бюджету 5,136 млн грн. впродовж 5 років, зокрема 2011 р. – 800 тис. грн.

У перспективі екскурсійна справа в країні має йти за такими напрямками, як розробка авторських тематичних екскурсій, складання тематичних екскурсійних турів, створення нових форм екскурсійного обслуговування, урізноманітнення екскурсійних послуг з урахуванням інтересів і запитів населення, розширенні спектру мотивації вибору екскурсії як форми дозвіллевої діяльності, розвиток екскурсійної справи на регіональних рівнях. Як і будь-яка інша сфера гуманітарної діяльності екскурсії потребують капіталовкладень, підготовки кадрів, матеріального забезпечення, координації з громадськими організаціями, установами тощо. Разом з тим, не можна оцінювати роботу екскурсійних організацій тільки за економічними критеріями. «Без врахувань духовних цінностей жодна система туристсько-екскурсійних послуг і організації екскурсій не може вважатися ефективною» [5, с. 20]. Потрібно формувати у суспільстві й новий погляд на професію «екскурсовод», насамперед як на фахівця, який знайомить екскурсантів і туристів з визначними місцями України, пам'ятками вітчиз-

няної історії, культури та природи мовою своєї країни чи мовою іноземних туристів, просвітника, поширювача знань різного тематичного спрямування, культурологічного характеру. Своєю діяльністю на ниві просвітництва, культурно-виховній екскурсовод повинен здобувати високий соціальний престиж і серед інших гуманітарних професій.

Виклад основного матеріалу. Етнографічний район Бойківщина, як і Карпатський регіон в цілому, характеризується унікальними природними та рекреаційними ресурсами, які використовуються вкрай нерационально. Тут маємо унікальне поєднання неповторних ландшафтів, історичних і етнографічних пам'яток, а також пам'яток природи, культури, побуту населення.

На території Бойківщини є всі можливості для розвитку таких видів туризму: спортивний, релігійний, водний, екологічний, сільський. На жаль, недостатньо розвинений діловий туризм, поганий стан молодіжного туризму, та й ті види, які мають біль-менш стійкі показники розвитку, не мають підтримки з боку держави, а також фінансування.

Насамперед заслуговує на увагу створення природно-історико-етнографічного комплексу «Бойківщина». Будівництво у цьому районі санаторіїв, лікарень, пансіонатів, дворів, виконаних з дерева у традиційно бойківському архітектурному стилі, спортивних комплексів, кемпінгів сприятиме визначенню нових туристських маршрутів та їх поєднанню

в єдиному курортно-туристичному комплексі, розрахованому на повне залучення до цього процесу місцевих природних умов, різноманітних мінеральних вод, лікарських рослин та ягід. Відповідно до Програми розвитку туризму Івано-Франківської області, передбачається також побудова туристичного комплексу «Скелі Довбуша» в с. Бубнище Долинського району та реконструкція карпатських вузькоколіюк (проект «Карпатський трамвай»). В плані санаторно-курортної діяльності намічається підготувати проект щодо надання статусу курорту населеним пунктам області: Мізуневі, Мисливці, організувати поглиблене вивчення мінеральних вод на Прикарпатті з метою визначення їх придатності для санаторного лікування [4, с. 76].

Проте, на сьогоднішній день існують видимі проблеми в розвитку туристичної галузі Бойківщини, зокрема відсутня підтримка з боку держави. Візьмемо до прикладу одну з пам'яток природи загальнодержавного значення «Скелі Довбуша». На розбудову інфраструктури поблизу неї фактично не виділяються кошти, а заклади інфраструктури туристи можуть знайти хіба що за рахунок ПП «Скеля» (відпочинкова зона і кафешашлична) [1, с. 132].

Розвивається в регіоні і етнотуризм, тобто можливість ближче ознайомитись із побутом, культурою народу, що заселяє певну територію, відчутти магію сили народних звичаїв, обрядів, взявши безпосередньо в них участь. Перебування у сім'ях

сільських трударів дає змогу особисто долучитись до народних свят, ознайомитись з етнографічними особливостями окремих регіонів. Взавши до уваги традиційний одяг, житло, предмети побуту та кухню на Бойківщині можна сміливо поєднувати з етнотуризмом і екологічні аспекти пізнавального туризму. Адже бойки традиційно використовують лише екологічно чисті природні матеріали і сировину для свого побуту і для їжі. У селах зберігся різьбярській промисел, тому в декорі часто використовують елементи різьби. Бойківська чорночервона вишивка, яка народжується довгими зимовими вечорами є справжнім витвором мистецтва і незамінним елементом побуту. В інтер'єрі житла особливу роль відіграє джерело тепла і світла – вогнище. Тут в основному займаються тваринництвом і тому замість типових для рівнини городів тут характерні квітники, садочки та вигони. У селах воду використовують із криниць, а її хімічний аналіз доводить не лише про її перевагу над хлорованою міською водою, але й покращеними смаковими властивостями, а подекуди і лікувальними [6, с. 4].

Долинський район має прекрасні природні умови для розвитку туризму. Половина території району розміщена в гірській місцевості. На базі цих санаторіїв «Джерело Прикарпаття», «Перлина Карпат», «Пролісок» утворено Прикарпатський регіональний центр реабілітації дітей, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Штати центру укомплектовано висококваліфікова-

ними працівниками. Матеріально-технічна база забезпечує сучасний рівень клініко-лабораторної діагностики із застосуванням комп'ютерної техніки. В центрі створено фізкультурно-реабілітаційний комплекс з багатьма спортивними залами, лікувальним басейном та спортивними майданчиками. Відпочиваючі постійно вживають слабомінералізовану хлоридно-гідрокarbonатно-натрієву мінеральну воду «Мізунька» [2, с. 56].

Біля міста Долина лежить карпатське село Новий Мізунь із цілющими мінеральними водами, а також гірськолижний курорт Вишків, розташований на місці Вишівського перевалу (988 метрів). Курорт зараз активно розвивається. Біля бази відпочинку «Високий перевал» стоїть підйомник завдовжки 700 метрів, з перепадом висот 200 метрів. У селі Новий Мізунь щорічно у липні проводяться фестивалі екстремальних видів спорту «Мізуньська Звігода» (змагання з альтернативних видів спорту – даунхіл, кросс-кантрі, пейнтбол та інше) та «Екстрім тревел» (демонстрування автомобільної техніки, ралі, тріал, показові виступи). На них окрім спортивних змагань для молоді організовується програма з виступами молодіжних музичних гуртів та дискотек. Курортна зона, яка активно розвивається, – Мислівка – зараз популярна для любителів пригодницького туризму, звідси можна вийти на важкопрохідні та мальовничі карпатські хребти Аршиця, Матахів і Горган. Мислівка лежить між селами Вишків та Вигода на трасі

Долина-Хуст. Селище розташоване на висоті 650 м н.р.м. в долині р. Свіча. Для любителів незайманих лісів і гір пропонується маршрут Новий Мізунь – г. Шавна – г. Хом – с. Мислівка. Загальна довжина маршруту – 22 км, найвища точка маршруту – 1344 м.

Важливу роль в розвитку туризму на Бойківщині відіграє проведення щорічного фестивалю «Бойківська ватра» і фестиваль пісні «Бескиди» Завдяки проведенню таких фольклорних фестивалів, відбувається відродження тих звичаїв, яких дотримувалися наші предки.

Селище Славське – серце Бойківщини, що приймає в свої обійми поціновувачів справжньої краси українських гір і бажаючих відчутти себе частиною дивовижного світу в будь-яку пору року. Регіон Славського відзначається ідеальною екологічною чистотою, адже в радіусі приблизно 100 км немає жодного промислового підприємства з шкідливими відходами. Добре розвинуте і транспортне сполучення Славського.

Слід особливу увагу звернути на стан сільського туризму на Бойківщині, адже саме тут він має потужну базу для розвитку. З початку 2008 р. Регіональний туристично-інформаційний центр за сприяння Українського жіночого фонду реалізовував проект з підтримки жіночих ініціатив у галузі сільського зеленого туризму в етнографічному регіоні Бойківщина Івано-Франківської області. Партнери проекту: Асоціація економічного розвитку Івано-Франківщини, ІФОО Спільки сприяння розвитку сільсько-

го зеленого туризму в Україні, Фонд розвитку територіальної громади с. Татарів Яремчанської міської ради, Рожнятівська та Долинська районні ради, Долинська районна державна адміністрація. Для представниць сільських громад Болехівської міськради, Долинського та Рожнятівського районів проведено круглі столи та тренінги з питань започаткування власної справи в сфері сільського зеленого туризму та обслуговування туристів; у квітні організовано навчальний тур до діючих успішних садіб на території Яремчанської міської ради, зокрема, в с. Татарів. За результатами проекту садиви отримують сертифікати, що підтверджують їх готовність приймати туристів (базовий рівень без присвоєної категорії – садоба, яка має бажання приймати туристів; перша категорія – садоба відповідає мінімуму вимог; друга категорія – садоба витримує основні положення принципів категоризації; третя категорія – найвища). Більшість садіб Бойківського краю на сьогодні мають базовий рівень або першу категорію, і в першу чергу розраховані на невибагливого туриста. Нижче наводимо перелік садіб, які взяли участь у заходах проекту із відповідним позначенням категорії [4, с. 128].

Сьогодні Сколівщина більш відома в державі за її межами як курортно – рекреаційний осередок України, центр гірськолижного спорту та туризму. Туристично-рекреаційний потенціал району становить 86 відпочинкових закладів 3 канатно-крісельні дороги, 27 бугельних витягів, 30 гір-

ськолижних трас, з них 8 – затверджених міжнародною федерацією спорту. Гордістю Сколівщини є: Національний природний парк «Сколівські Бескиди», ландшафтний заказник «Бердо», Державний історико-культурний заповідник «Тустань», 35 об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, 64 мінеральних джерел, що використовуються в бальнеології, гірськолижні центри Славське, Тисовець, Орявчик, Волосянка, невід'ємною складовою туристичного потенціалу є розвиток сільського зеленого туризму що налічує більш ніж 100 агроосель. Загальна ліжка/ємність регіону на даний час становить близько 7000 ліжка/місць.

Сільський туризм на території Національного природного парку «Сколівські Бескиди» теж отримав свій розвиток. Бажання відпочити від міського шуму в місцях з незабрудненим навколишнім середовищем, піднятися в гори помилуватись гарними краєвидами, назбирати грибів, порибалити виникає у багатьох. За останні роки став модним відпочинок в сільській місцевості в гармонії з природою. Сколівщина є тим мальовничим куточком Бойківського краю, де славна історія, культура, традиції, приваблюють туристів, а розвиток сільського зеленого туризму набуває важливого пріоритетного значення [6, с. 5].

На початку листопада 2000 року в Сколівському районі було впроваджено проект «Taxis», за яким здійснювалось навчання власників осель і було офіційно оголошено про нову схему впровадження мікро кре-

дитної лінії для господарів, які займаються чи мають намір займатись сільським зеленим туризмом. Завдяки цьому проекту власники садиб Сколівщини отримали кредитування для модернізації своїх приміщень і зареєстровані як фізичні особи на спрощеній системі оподаткування, що надають готельні. Така діяльність дала заохочення іншим власникам садиб, що призвело до інтенсивного розвитку сільського зеленого туризму.

Тіньовий бізнес залишається актуальним оскільки не є чітко врегульоване законодавство на відміну від інших країн де сільський зелений туризм є основним джерелом поповнення бюджету. Значна увага у розвитку сільського зеленого туризму зосереджується в традиційних рекреаційно-туристичних зонах Славська, Орявчика, Гребенова, Сколе вздовж міжнародної авто та залізничної магістралей. Також стоїть питання розвитку сільського зеленого туризму в населених пунктах, де відсутні гірськолижні підйомники і панує аура спокою.

В управлінні юстиції зареєстроване «Сколівське районне об'єднання власників агроосель «Бойківська Хата» метою якого є популяризація сільського зеленого туризму як виду відпочинку, та сприятиме розвитку сільської інфраструктури й підвищення зайнятості сільського населення, господарів садиб та їх реклама на вітчизняному ринку послуг. Важливий базовий елемент агротуризму є люди, сільське населення, яке прийматиме і обслуговува-

тиме відпочиваючих. І для того людини повинна бути в цьому матеріально зацікавлена, психологічно готова до такого виду діяльності, здатною надавати дані послуги, отже є необхідність наявності певного рівня знань. Важливим завданням є організація навчання людей схильних і здатних приймати туристів у власній садибі, а незайнятість сільського населення дає великий резерв трудових ресурсів для цієї сфери, що зменшить рівень безробіття, розширить сферу зайнятості, покращить соціально - економічний ріст краю. Є необхідність створення престижно - інформаційного центру з базою даних про регіони, що є не менш важливим в розвитку сільського зеленого туризму та зайнятості населення, а також: проведення ряду навчальних семінарів - тендерів із залученням фахівців обласного рівня. Для розвитку сільського зеленого туризму вкрай необхідне створення нових економічних маршрутів, а саме: кінних, піших, велосипедних, подорожі на квадроциклах, екскурсійних програм даної місцевості [3, с. 58].

Туризм і екскурсії є найкращим способом активного відпочинку. Турківщина має непогані можливості для здійснення цієї мети. У гірській системі Карпат ця територія має ряд своїх особливостей, які проявляються в її природі, історії і господарській діяльності людей. Тут знаходиться одна з найгарніших полонин гірської Львівщини – Буковецька полонина в східній частині якої височить найвища вершина області г. Пікуй. Звідси відкривається чудова панорама гір

Турківщини, Сколівщини і Закарпаття. Мальовничим екскурсійним куточком є витік річки Дністер — найбільшої річки Львівщини і однієї з найбільших річок України. Через всю територію району протікає головна його водна артерія — р. Стрий. Тут проходить частина Головного Європейського вододілу, що розділяє води Балтійського і Чорного морів. Привабливими для туристів є гірські хребти: Верховинський вододільний (що розділяє води річкових басенів Дністра і Дунаю), Розлуцький, Високий Верх; вершини Пікуй, Магура Лімнянська, Мінчол Зубрицький, Шимонець, Києвець, Звіринець та ін.

Туристсько-екскурсійними об'єктами є історичні місця краю. Це Ужоцький перевал місце перших боїв Українських січових стрільців; це окраїна села Свидник — місце першої присяги підрозділів УПА на вірність Україні і своєму народу. Є на території району залишки військових городищ і сторожових поселень періоду Київської і Галицько-Волинської держави. Захоплюючими для мандрівників є самі бойківські села, які гірляндами розкинулися вздовж річок і потоків. У багатьох з них є чудові пам'ятки історії і архітектури.

З розвитком сільського зеленого туризму Турківщина стає дедалі популярнішою в цьому плані. Туристів приваблює сюди насамперед екологічна чистота гірської природи з прекрасними краєвидами. Повна відсутність промислової сфери дає добрі лікувально-оздоровчі можливості. Це передусім багаточисленні джерела

мініральних вод типу «содова», «нафтуся», і чисте цілюще повітря. Це створює хороші умови для відпочинку від бурхливого буденного життя, де влітку відпочиваючі можуть збирати гриби, ягоди, лікарські рослини, ловити рибу, займатися мисливством, здійснювати велосипедні прогулки, верхову їзду, купання в гірських річках, проводити незабутні вечори біля ватри в горах [6, с. 8].

Взимку гості можуть кататися на лижах, санках, ковзанах. Ознайомитися з народними обрядами і відчутти урочистість релігійних зимових свят: Святого Миколая, Різдва, Старого Нового року, Водохрещення. Масові гуляння, колядки, вертепи справляють на відпочиваючих незабутнє враження.

Висновки. Проте, розвиток галузі гальмують недостатня підтримка з боку держави, зокрема, недосконалість законодавчої системи в галузі туризму, недостатнє фінансування, результатом чого є часто незадовільний стан туристичної інфраструктури та ін. Край цей чарує різноманітною природою, живописними ландшафтами. Тут майже на кожному кроці зустрічаються витвори мистецтва, створені працею українського народу. Отже, Бойківщина — багатий самобутній край, де можливо, і потрібно розвивати туристичну галузь, яка має всі перспективи стати пріоритетною галуззю розвитку краю.

Література

1. Данилюк А.Г. Поклонися народному зодчому: Етнографічний на-

рис / А.Г. Данилюк. – Львів: Свічадо, 1995. – 64 с.

2. Данилюк А.Г. Шляхами України: Етнографічний нарис / А.Г. Данилюк. – Львів : Світ, 2003. – 256 с.

3. Дурович А. П. Организация туризма: Учеб. пос. / А.П. Дурович, Н.И. Кабушкина. – Мн. : Новое знание, 2003. – 632 с.

4. Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 13. – Ст. 180.

5. Омельченко Б.Ф. Экскурсионное общение: познаное, воспитанное / Б.Ф. Омельченко. – М. : Наука, 1991. – 230 с.

6. Розвиток туристичної галузі на Західній Україні : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.tourism.if.ua>.

Gumenyuk A.I. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF TOURIST AND EXCURSION ACTIVITIES ON BOIKIVSHCHYNA AND WAYS TO OVERCOME THE EXISTING PROBLEMS OF THE TOURISM INDUSTRY. The article said about the approval of tourism development program for 2011–2015 by Ivano-Frankivsk Regional Council. Brought expediency of the envisaged measures about legal support tourism activities, development of material resources and tourism infrastructure, sightseeing activities and services, personnel, advertising and information support of the industry, the development of children, youth, as well as agricultural, «green» tourism and the safety of tourists.

Discussed the prospects for a tour business in the country, which should result in areas such as the development of copyright thematic tours, creation of new forms of tourism services, a variety of tour services with regard to the interests and needs of the population, expanding the range of motivation choice of excursions as a form of leisure activity, excursion business development at regional levels.

Established that the territory of Baykovschiny have every opportunity to develop such types of tourism as sport, religious, water, environmental, agricultural. However, business tourism is undeveloped, youth tourism is also poor, and even those species that have more or less stable development indicators do not have support from the government as well as financing.

Also were separately presented the fragments of annual festival «Baykivska Vatra» and Song Festival «Beskidy». Thanks to such folk festivals, there is a revival of such customs, which adhere to our ancestors. It describes the attention to the status of rural tourism in Baykovschina, since exactly here it has a strong base for development.

Set and the fact that the development of the industry shortcomings hamper government support, in particular, imperfect legal system in the tourism industry, lack of funding, resulting in a most unsatisfactory condition of tourist infrastructure, etc.

Keywords: *tourism, tourism industry, tourist and local history activity, Boikivshchyna.*

Гуменюк А.И. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКО-ЭККУРСИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА БОЙКИВЩИНЕ И ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ СУЩЕСТВУЮЩИХ ПРОБЛЕМ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ. В статье говорится об утверждении программы развития туризма на 2011–2015 годы Ивано-Франковским областным советом. Доказана целесообразность предусмотренных мероприятий касательно нормативно-правового обеспечения туристической деятельности, развития материальной базы и туристической инфраструктуры, экскурсионной деятельности и обслуживания, кадрового и рекламно-информационного обеспечения отрасли, развития детского, молодежного, а также сельского, «зеленого» туризма и безопасности туристов.

Рассмотрены перспективы экскурсионного дела в стране, которые должны следовать таким направлениям, как разработка авторских тематических экскурсий, составление тематических экскурсионных туров, создание новых форм туристического обслуживания, разнообразие экскурсионных услуг с учетом интересов и запросов населения, расширение спектра мотивации выбора экскурсий как формы деятельности на досуге, развитие экскурсионного дела на региональных уровнях.

Устанавливается и тот факт, что развитие отрасли тормозят недостатки поддержки со стороны государства, в частности, несовершенство законодательной системы в отрасли

туризма, недостаточное финансирование, результатом чего является в большинстве неудовлетворительное состояние туристической инфраструктуры и т.д.

Ключевые слова: туризм, туристическая отрасль, туристическо-краеведческая деятельность, Бойківщина.

УДК 379.85

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

О.І. Зрайко

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Розглянуто організаційно-правові засади державного управління розвитком туристично-рекреаційної галузі. Визначено зміст механізму державного управління розвитком туристично-рекреаційної галузі, який формують об'єкт, суб'єкт та форми управління, організаційне, інформаційне, кадрове, науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення. Проаналізовано особливості реалізації складових такого механізму на місцевому рівні, зокрема у Івано-Франківській області.

Розкрито роль і значення органів державної виконавчої влади в розвитку туристично-рекреаційної галузі області, яка полягає передусім в створенні умов для реалізації муніципальної і державної політики в сфері туризму, здійсненні нормативно-правового забезпечення туристичної діяльності, реалізації регіональних і державних програм щодо розвитку туризму, впровадження заходів із підтримки та розвитку туризму на території області. Виокремлено недоліки муніципального управління в регіоні та запропоновано рішення в частині вдосконалення інформаційного забезпечення механізму.

Ключові слова: державне управління, органи державної виконавчої влади, регіональний розвиток, туристично-рекреаційна галузь.

Вступ. Сьогодні в Україні існує суспільний запит на ефективну державну регіональну політику, яка спроможна здійснити модернізацію на місцевому рівні і тим самим підвищити рівень та якість життя людини незалежно від місця її проживання на всій території України. Зміна парадигми регіонального розвитку в Україні передбачає перехід: від централізованої регіональної політики до політики врахування багатієрархічних інтересів регіонів, враховуючи принципи вертикальної та горизонтальної координації управлінських заходів щодо стимулювання регіонального розвитку; від регіональної політики перерозподілу ресурсів до політики створення рівних можливостей та сприятливих інституційних умов для комплексного розвитку регіонів України, зростання їх конкурентоспроможності.

Об'єктивно визначений пріоритет регіонального розвитку (у т.ч. з урахуванням особливостей розвитку села, району, міста та області), підкріплений наявним на місцевому, регіональному рівні ресурсним забезпеченням, дасть змогу досягнути сталого розвитку регіону, зростання його конкурентоспроможності.

Пріоритет регіонального розвитку — це складова стратегічного

планування і водночас об'єкт консолідації зусиль органів державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-структур та громадськості на перспективу, запорука досягнення суспільного консенсусу на шляху розв'язання актуальних проблем місцевого, регіонального розвитку. Для кожного регіону існує своя специфіка визначення регіональних пріоритетів розвитку, яка потребує, окрім обов'язкового врахування впливу різноманітних факторів (насамперед, від стану економіки об'єкта регулювання), задіяння наявних управлінських, інституційних та організаційно-економічних механізмів розробки та впровадження державної регіональної політики.

Визначення стратегічного пріоритету регіонального розвитку потребує конструктивної взаємодії органів влади центрального та місцевого рівнів, місцевого самоврядування, представників бізнесу та громадськості. Обґрунтування механізмів формування пріоритетів регіонального розвитку відкриває нові можливості для успішного управління регіональним розвитком.

Для Івано-Франківської області, яка володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом, особливо значення набуває стратегічне планування розвитку туристично-рекреаційної галузі на даній території. За умови ефективного формування механізмів державного місцевого управління розвитком туристично-рекреаційної галузі відкриються нові можливості для успішного розвитку регіону. Туристично-рекреаційна галузь може стати економічно визна-

чальною для всього регіону.

Науково-обґрунтоване формування сприятливого фінансово-економічного, правового й інформаційного середовища для розвитку туризму в регіонах України набуває дедалі більшого значення. Вагомий внесок у дослідження особливостей сучасного стану державної туристичної галузі та проблеми регулювання туристичної діяльності здійснили такі вітчизняні фахівці, як В. Вакуленко, В. Квартальнов, М. Крачило Ю. Лебединський, В. Цибух та ін. Разом з тим, існує потреба у поглибленому науковому дослідженні теоретичних аспектів формування методики державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні, визначенні пріоритетів та окресленні шляхів підвищення ефективності управління комплексним використанням багатого рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів України. Розуміння цього вимагає ефективних дій у напрямку формування та реалізації туристичної політики для забезпечення подальшого перспективного розвитку галузі, а також вимагає всебічних досліджень різноманітних аспектів державного управління її розвитком, особливо на регіональному рівні.

Актуальність теми даного дослідження обумовлюється необхідністю вивчення проблеми формування регіональної політики розвитку туристично-рекреаційної галузі на прикладі Івано-Франківщини та пошуку механізмів, підходів, моделей її практичної реалізації з урахуванням регіональних особливостей.

Метою наукового дослідження є обґрунтування організаційно-правових засад державного управління розвитком туризму на прикладі Івано-Франківської області та особливостей його реалізації і упровадження у діяльність місцевих органів державної виконавчої влади.

Мета дослідження зумовила необхідність вирішити такі завдання: – визначити зміст механізму державного управління розвитком туристично-рекреаційної галузі; – розглянути організаційно-правові засади державного управління розвитком туристично-рекреаційної галузі; – розкрити роль і значення органів державної виконавчої влади в розвитку туристично-рекреаційної галузі регіону.

За об'єкт дослідження взято туристично-рекреаційну галузь області.

Предметом дослідження виступає процес державного управління туристично-рекреаційною галуззю (на прикладі Івано-Франківської області).

Виклад матеріалу. Державне регіональне управління туристично-рекреаційною галуззю області відбувається на двох рівнях: обласне та районне управління та місцеве управління. Реалізація державної політики розвитку туристично-рекреаційної галузі на регіональному рівні здійснюється шляхом визначення стратегічного пріоритету напряму туристичної діяльності, яка спрямована на реалізацію рекреаційних послуг і створення та просування специфічних властивостей даного регіону, яка передбачає заходи щодо забезпечення соціальних

цілей розвитку території, підвищення економічного потенціалу регіону.

Потреба у цілісному підході до маркетингу туризму, сфери послуг та питань розвитку на муніципальному, регіональному та державному рівнях є очевидною, адже вплив уповноважених органів на розвиток туризму беззаперечний. Держава, визнаючи туристичну діяльність як одну із пріоритетних галузей економіки, сприяє розвитку сфери туризму та створює умови для її функціонування.

Регіональна політика – це діяльність держави, спрямована на забезпечення комплексного економічного, політичного, соціального та культурного розвитку окремих територій країни [1]. Науковими засобами реалізації регіональної політики виступають прогнози, схеми, програми та проекти регіонального розвитку. Це основні засоби реалізації довгострокової стратегії регіональної політики у сфері туризму.

Нині регіональна політика поєднує декілька різновидів державної політики:

- транспортну (інфраструктурну) політику (у т.ч. розвиток цифрової економіки, телекомунікацій);
- регуляторну політику, що передбачає підтримку розвитку підприємництва, активізацію економічної активності на місцевому, регіональному рівні;
- політику у сфері зайнятості, оптимізації розвитку регіональних ринків робочої сили, у т.ч. запровадження заходів щодо підвищення кваліфікації, зростання показників зайнятості населення тощо;

- політику у сфері наукових досліджень, освіти;
- екологічну політику (що тісно пов'язана з політикою сталого збалансованого регіонального розвитку);
- інноваційну політику, у т.ч. підтримку науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, впровадження інновацій;
- політику просторового розвитку, у т.ч. розвитку урбанізованих територій, малих, монофункціональних міст, сільських територій тощо.

Загалом слід зазначити, що нині в усьому світі спостерігається зміна парадигми регіонального розвитку. Новий підхід до реалізації регіональної політики ґрунтується на інноваційних принципах самоокупності та самофінансування. Зміна парадигми регіональної політики проявляється у зміні предмету аналізу, цілей, стратегій, інструментів її реалізації, суб'єктів та очікуваного результату реалізації політики регіонального розвитку. Це призводить до необхідності оновлення регіональних стратегій розвитку як основоположних документів, що унормовують визначення перспектив розвитку регіону. Базовою частиною регіональних стратегій є пріоритети розвитку регіону, що визначають напрямки розвитку соціально-економічної сфери регіону на середньострокову та довгострокову перспективу.

Як зазначається у проекті Закону України «Про засади державної регіональної політики», «...регіональні стратегії розвитку повинні відповідати положенням Державної

стратегії регіонального розвитку України та визначають тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя; стратегічні цілі, пріоритети розвитку регіону на відповідний період» [4].

На основі загальних пріоритетів у цій самій Державній стратегії визначаються пріоритети розвитку кожного регіону, а далі – на їх базі визначаються пріоритети у самих регіональних стратегіях.

В цілому в процесі визначення стратегічних пріоритетів регіонального розвитку необхідно дотримуватись базових (вихідних) умов, що формують дієздатне інституційне підґрунтя розвитку цивілізованої демократичної держави:

1. узгодження інтересів – сприяння узгодженню інтересів держави, регіону, місцевої громади в процесі реалізації державної регіональної політики, розробки регіональних стратегій, стимулювання комплексного розвитку територій;
2. децентралізація повноважень – забезпечення децентралізації державного управління регіональним розвитком у відповідності до інноваційних принципів самоокупності та самофінансування, підвищення управлінської та фінансової дієздатності територіальних громад;
3. ефективне господарювання на місцевому, регіональному рівні (у т.ч. ефективне використання ресурсів) – врахування інституційних особливостей, унікального ресурсного потенці-

алу територій, сприяння збереженню та примноженню культурно-історичної, етнічної, природно-ресурсної спадщини регіону у процесі стратегічного планування і визначення стратегічних пріоритетів та цілей регіонального розвитку;

4. Конкурентоспроможність – сприяння формуванню конкурентоспроможних регіональних соціально-економічних комплексів, у т.ч. шляхом налагодження вертикальної та горизонтальної взаємодії, формування регіональних, міжрегіональних кластерних об'єднань (у т.ч. на засадах державно-приватного партнерства);

5. консолідація зусиль – сприяння розвитку міжрегіонального співробітництва як основи формування місткого інтегрованого внутрішнього регіонального ринку;

6. інституційна підтримка регіонального розвитку – забезпечення інституційної підтримки розвитку різноманітних форм самоорганізації населення, налагодження дієвої взаємодії лінії «влада – бізнес-структури – громадськість», забезпечення підтримки різноманітних форм громадської активності з метою ефективного вирішення проблем регіонального розвитку на основі розвитку громадянського суспільства та досягнення суспільного консенсусу.

Досягнення вищезазначених цілей повинно базуватися на виконанні завдань:

- усунення проявів надмірної централізації системи державного управління регіонального розвитку, налагодження взаємодії по лінії

«центр – регіони – громада»;

- забезпечення активізації процесів горизонтального (міжгалузевого, секторального) та вертикального (всіх гілок влади та місцевого самоврядування) співробітництва;

- реформування системи місцевого самоврядування і територіальної організації влади;

- удосконалення системи інституційно-правового забезпечення відносин між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (з урахуванням європейського досвіду розвитку місцевого самоврядування);

- забезпечення повноправної участі громадськості у процесі формування та реалізації державної регіональної політики;

- сприяння інвестуванню у розвиток людського капіталу на місцевому й регіональному рівні, у т.ч. шляхом інвестування у підвищення професійної підготовки, підвищення кваліфікації спеціалістів центральних і місцевих органів влади, працівників органів місцевого самоврядування, фахівців, що спеціалізуються на роботі та впровадженні заходів щодо реалізації державної політики регіонального розвитку.

Розглядаючи організаційне забезпечення управління туристичною галуззю на регіональному рівні важливо відзначити ефективність доцільності відповідних структур. Слід підкреслити, що від організаційного забезпечення значною мірою залежить ефективність функціонування всього механізму державного управління

туристичною галуззю, тому для його побудови необхідно враховувати специфіку розвитку туризму в даному регіоні.

Ієрархічна структура організаційного забезпечення механізму державного управління туристичною галуззю на регіональному рівні виглядає наступним чином: управління культури і туризму в обласних державних адміністраціях, відділи культури і туризму в районних державних адміністраціях, виконавчих комітетах міських рад областей. Діяльність органів державного управління на усіх рівнях декларується через розробку відповідних концептуальних положень діяльності даних органів. У своїй діяльності органи державного управління туристичною галуззю на регіональному рівні керуються Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами відповідних Міністерств України (Міністерства інфраструктури України, Міністерства економіки України, Міністерства закордонних справ України), розпорядженнями обласних і районних державних адміністрацій, а також Положеннями про діяльність управлінь, відділів в складі обласних і районних державних адміністрацій, виконавчих комітетах міських рад, в яких затверджено їх завдання та функції.

Державне управління розвитком туристично-рекреаційною галуззю вбачає реалізацію управлінських рішень на місцях, що визначають рівень розвитку туристичної

галузі на визначеній території.

Органи державної виконавчої влади на місцевому рівні, відіграють значну роль у розв'язанні місцевих соціально-економічних проблем. В першу чергу, вони повинні створювати сприятливі умови для реалізації державної політики в галузі туризму; забезпечити здійснення туристичної діяльності в нормативно-правовому полі; здійснювати контроль за додержанням вимог законодавства з питань туристичної діяльності, а також щодо виконання намічених завдань і планів розвитку окремих видів туристичної діяльності; реалізовувати регіональні програми щодо розвитку галузі, соціально-економічного розвитку території; впроваджувати заходи для стимулювання суб'єктів господарювання; сприяти створенню структур підтримки та розвитку туризму на території, створенню сучасної ринкової інфраструктури в туристичній сфері.

Система управління та координації дій в галузі туризму з боку формування місцевого управління сьогодні потребує формування та удосконалювати, оскільки одна лише наявність потенціально-туристичних можливостей окремого регіону не призведе до його сталого розвитку.

Роль Івано-Франківської обласної ради. Відповідно до ст. 140 Конституції України, ст.ст. 1, 10 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» представницьким органом місцевого самоврядування, що представляє спільні інтереси територіальних громад області, є Івано-Франківська обласна рада. Обласна

рада діє у межах повноважень, визначених Конституцією та законами України а також повноважень, переданих їй сільськими, селищними, міськими радами області [8; 6].

Як зазначає ст. 8 Закону України «Про туризм», обласна рада відповідно до своїх повноважень:

- затверджує регіональні програми розвитку туризму, що, фінансуються з обласного бюджету;
- визначає кошти обласного бюджету для фінансового забезпечення регіональних програм розвитку туризму;
- контролює фінансування регіональних програм розвитку туризму за кошти обласного бюджету [9].

Обласна рада у межах своїх повноважень згідно із ст. 59 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» приймає рішення, які є загальнообов'язковими на території області [6].

Основним регуляторним актом Івано-Франківської обласної ради у сфері туризму, як впливає із повноважень обласної ради, передбачених ст.ст. 8, 12 Закону України «Про туризм», є Програми розвитку туризму в області [9].

Діяльність Івано-Франківської обласної державної адміністрації. Місцевими органами виконавчої влади в областях відповідно до ст. 118 Конституції України, ст. 1 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» є обласні державні адміністрації [8; 7].

Місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-тери-

торіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною (в даному випадку обласною) радою.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», обласна держадміністрація забезпечує розвиток туризму в області [7].

Стаття 11 Закону України «Про туризм» застерігає за обласною державною адміністрацією такі повноваження:

- здійснення виконавчих та організаційно-розпорядчих функцій щодо організації і розвитку курортно-рекреаційної сфери і туризму;
- розроблення проектів регіональних програм розвитку туризму та подання їх для затвердження обласній раді;
- вжиття заходів щодо виконання регіональних програм розвитку туризму;
- сприяння туристичній діяльності у своєму регіоні і створенню сучасної туристичної інфраструктури;
- розроблення і впровадження заходів для захисту місцевих туристичних ресурсів;
- видача дозволів на право здійснення туристичного супроводу;
- аналіз ринку туристичних послуг у межах області, подання відповідному Міністерству України необхідних відомостей про розвиток туризму в області;
- здійснення соціальної реклами туристичних ресурсів, утворення відповідних інформаційних центрів;
- сприяння дитячому та молодіжному туризму;

- участь у підготовці, перепідготовці і підвищенні кваліфікації кадрів у галузі туристичної діяльності, що фінансуються за рахунок коштів обласного бюджету;
- надання суб'єктам туристичної діяльності методичної і консультативної допомоги щодо організації їх діяльності;
- залучення підприємств, установ і організацій, розташованих на підпорядкованій їм території, до розв'язання проблем розвитку туризму в області;

Відповідно до ст. 44 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» обласні ради делегують обласним держадміністраціям повноваження із забезпечення розвитку туризму в областях [6].

Важливим регуляторним актом облдержадміністрації є розпорядження. Питання, пов'язані з розвитком туристичної індустрії в області врегульовують деякі інші регуляторні акти обласної держадміністрації.

Розуміння необхідності активізації розвитку туристично-рекреаційної галузі, яка розглядається обласною і районними державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування, як один з вагомих чинників економічної стабілізації регіону та отримання додаткових ресурсів та забезпечення здійснення ними ефективної політики управління цими процесами, дозволить ще більш сприяти розвитку туризму як високо-рентабельної галузі регіональної економіки.

Висновки. Таким чином,

механізми державного управління розвитком туристично-рекреаційною галуззю на регіональному рівні виступають формою управління з сформованою структурою та взаємозв'язками. Саме через таку форму правління реалізуються основні управлінські рішення та формується державна та регіональна туристична політика, в основу якої покладено стратегічне планування розвитку території, що передбачає здійснення комплексу заходів щодо формування на території області конкурентоспроможної туристично-рекреаційної галузі як однієї із провідних галузей економіки. З метою забезпечення виконання таких механізмів управління в області повинна стати розробка нових програм з розвитку туризму, що в свою чергу забезпечить комплексне розв'язання пріоритетних проблем розвитку туристичної галузі регіону. Завдяки якісному виконанню заходів таких програм в тій чи іншій мірі відбуватиметься розвиток туристично-рекреаційної галузі в регіоні. Розглядаючи організаційно-правові засади управління розвитком туристично-рекреаційною галуззю на прикладі Івано-Франківської області зазначимо, що органи місцевого управління у більшості випадків практично не здійснюють роль суб'єкта управління. Органам місцевого управління потрібно приділити значну увагу формуванню цілеспрямованої туристичної політики та удосконалити напрями та механізми підвищення ефективності управління туристично-рекреаційною галуззю області. Прогнози,

стратегічне планування розвитку туристичної діяльності, удосконалення кадрової політики органів місцевого самоврядування дозволить ефективно використати туристично-рекреаційний потенціал області та сприяти розвитку туризму як високорентабельної галузі регіональної економіки.

Література

1. Біль М. Механізми державного управління туристичною галуззю (регіональний аспект) : Наук. розробка / М. Біль, Г. Третяк, О. Крайник. – К. : НАДУ, 2009. – 40 с.
2. Шикеринець В.В. Становлення та тенденції розвитку місцевого управління в Україні: Монографія / В.В. Шикеринець / [за наук. ред. д. держ. упр., проф. О.Я. Лазора] / Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Львів: ЛПІДУ НАДУ, 2010. – 184 с.
3. Шикеринець В.В. Актуальні проблеми управління і розвитку туризму на Прикарпатті / В.В. Шикеринець, Б.П.Савчук, Т.З. Маланюк / Зб. навч.-метод. мат. – Івано-Франківськ : Івано-Франківський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, 2011. – 60 с.
4. Проект Закону України «Про засади державної регіональної політики» (реєстраційний номер 3135 від 28 серпня 2013 р.), стаття 8, п. 4. : [Електронний ресурс]. – Режим до-

ступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48085

5. ЗУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» / Постанова Кабінету Міністрів України № 1001 від 21 липня 2006 р.
6. ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» (Реєстраційний номер 3266-15 від 22 грудня 2005 р.), статті 1, 10, 44, 59 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dunrada.org.ua/mrada/z_samovr.html
7. ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» (Реєстраційний номер 763-18) від 23 лютого 2014 р.), статті 1, 10, 44, 59 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
8. Конституція України : [Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.] / Верховна Рада України. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
9. ЗУ «Про туризм» : [Електронний ресурс]: Закон України № 5316-VI (5316-17) від 02.10.2012. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.

Zrayko O.I. INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF FORMING MECHANISM FOR STATE MANAGEMENT BY THE DEVELOPMENT OF TOURISM RECREATIONAL INDUSTRY AT A LOCAL LEVEL. Organizational and legal framework of public administration by the development of tourism and recreation industry was considered in the article. The content of mechanism for state management of tourism and

recreational industry was determined, which includes the object, the subject and the form of administration, organizational, informational, personnel, scientific-methodic support. The component features of the implementation of this mechanism at the local level were analyzed, particularly in the Ivano-Frankivsk region.

The role and the importance of the executive state authorities in the development of tourist industry of the area was studied that primarily means providing of the conditions for the implementation of municipal and state policy in the field of tourism, the implementation of legal software in tourism, the implementation of regional and national programs for tourism development, the implementation of measures to support a development of tourism in the region.

The disadvantages of municipal administration in the region were determined and a solution in part of improving of informational support of the mechanism was offered.

Keywords: state management, executive authorities, regional development, tourism and recreation.

Зрайко О.И. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЙ ОТРАСЛИ НА МЕСТНОМ УРОВНЕ. Рассмотрены организационно-правовые основы государственного управления развитием туристско-рекреационной отрасли. Определено содержание меха-

низма государственного управления развитием туристско-рекреационной отрасли, который формируют объект, субъект и формы управления, организационное, информационное, кадровое, научно-методическое и материально-техническое обеспечение. Проанализированы особенности реализации составляющих такого механизма на местном уровне, в частности в Ивано-Франковской области.

Раскрыто роль и значение органов государственной исполнительной власти в развитии туристической - рекреационной отрасли области, которая заключается, прежде всего, в создании условий для реализации муниципальной и государственной политики в сфере туризма, осуществлении нормативно-правового обеспечения туристической деятельности, реализации региональных и государственных программ по развитию туризма, внедрения мероприятий по поддержке и развитию туризма на территории области. Выделены недостатки муниципального управления в регионе и предложены решения в части совершенствования информационного обеспечения механизма.

Ключевые слова: государственное управление, органы государственной исполнительной власти, региональное развитие, туристско-рекреационная отрасль.

УДК 379.85 (745; 477)

НАРОДНІ ХУДОЖНІ ПРОМИСЛИ ГУЦУЛЬЩИНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Г.М. Гуменюк

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглянуто народне ужиткове мистецтво Гуцульщини. Зокрема, висвітлено роль народних художніх промислів як важливого чинника економічного розвитку. Особлива увага приділяється охороні та збереженню народних художніх промислів та їх популяризації як важливої складової розвитку туризму в регіоні.

Доведено доцільність впровадження виробництва народних художніх промислів в економіку Гуцульщини.

Констатується і той факт, що народні художні промисли у 70–80-х рр. стали важливим чинником економічного розвитку Гуцульського регіону (зайнятість населення і високі на той час заробітки). Встановлено, що з початку економічного спаду у 90-х рр. ХХ ст. розвиток художніх ремесел почав повертатися у стихійне русло, культурний ландшафт Гуцульщини став втрачати виразні етнографічні риси.

Встановлено, що в сучасних економіко-демографічних умовах саме етноресурси здатні реально допомогти малим населеним пунктам України вижити, адже вони своєю етнокультурною специфікою притягують до себе вітчизняного та зарубіжного туриста.

Наведено окремі фрагменти з того, що соціально-економічні пе-

ретворення, докорінні зміни побуту, вдосконалення техніки та інструментарію дадуть широкі можливості для діяльності художніх промислів різних форм власності. Тоді інтенсивніше діятиме і туристична галузь, яка напряму залежить від наявності повноцінного ринку традиційних виробів.

Ключові слова: ужиткове мистецтво, Гуцульщина, художні промисли, розвиток туризму, народні ремесла.

Постановка проблеми. Гуцульщина – найбагатша історично-етнографічна область України з унікальною культурою, фольклором, декоративним і прикладним мистецтвом, яке віддзеркалює душу, побут, пристрасті, традиції та цінності народу, що становить неабиякий інтерес для вітчизняного та зарубіжного туриста.

В умовах прискореного науково-технічного прогресу, активних господарських змін навколишнього середовища і процесів урбанізації, збереження цінних автентичної культури Гуцульщини і народних ремесел цього краю, стає важливою умовою і запорукою їх збалансованого та ефективного соціально-економічного розвитку. Перспективність таких територій можлива завдяки розвитку різних видів туризму, зокрема етно- та екотуризму.

Використання центрів народних художніх промислів Гуцульщини у туристичній галузі сприятиме як покращенню рівня життя сільського населення, яке традиційно займається народними промислами, так і пропаганді і пізнанню народної творчості зацікавленими громадянами України та гостями нашої країни. Тому вивчення особливостей народних художніх промислів Гуцульщини та відновлення традиційних для гірського населення домашнього ремесла та народного промислу є особливо актуальним в наш час як важливий чинник економічного розвитку даного регіону, як для сучасної науки, так і для розвитку туризму в даному регіоні.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Гуцульщину досліджували тисячі етнографів, вчених, учителів, мистецтвознавців. Серед них помітним вкладом відзначаються український етнограф С. Витвицький, який найдетальніше висвітлював історичне минуле гуцулів, їх заняття, побут і звичаї. Етнографічна діяльність В. Шухевича та його монографія «Гуцульщина» були високо оцінені сучасниками, він на конкретних прикладах показав класове розшарування на Гуцульщині у своїй п'ятитомній праці. Велика заслуга І. Франка, В. Гнатюка у розробленні наукової програми комплексного підходу до вивчення етнографічних явищ, що мали велике практичне значення для численних збирачів. Результати вивчення народного ткацтва, зокрема килимарства, одягу, висвітлені в монографіях. Мистецтвознавець Д. Гоберман у по-

пулярному викладі описав всі галузі народних художніх промислів на Гуцульщині, зокрема: металірства, ткацтва, керкаміки, вишивки, різьби по дереву та ін. Д. Гоберман, чех Ф. Ржегорж, австрієць Гаке, німець Р. Кайндль та багато інших.

Мета дослідження. Етнокультурний потенціал Гуцульщини виступає важливим чинником економічного розвитку та привабливим регіоном для туристів. Етно-туристичні ресурси – невід'ємна складова розвитку туристичної галузі регіону, зокрема Івано-Франківської області, тому розкриття цього аспекту є основною метою написання статті.

Виклад основного матеріалу. Характерним для народної творчості Гуцульщини є те, що у виготовленні виробів декоративно-прикладного мистецтва кожне село має свої традиції й особливості.

З історії розвитку ужиткового мистецтва бачимо, як від батька синові, від діда внукові і передавались традиції народної творчості. До цього часу збереглися такі традиційні види декоративно-прикладного мистецтва, як різьба по дереву, вишивка, ткацтво, художня обробка шкіри і металу, писанкарство, архітектурне будівництво та ін.

Виготовлення ужиткових і художніх виробів було для багатьох народних майстрів засобом матеріального забезпечення їхніх сімей, хоч нерідко одержували за свої роботи мізерну платню.

Народне мистецтво Гуцульщини – явище унікальне і навіть фено-

менальне в геокультурному просторі України. З етнокультурної точки зору Гуцульщина, і, зокрема, такі її відомі поселення як Космач, Криворівня, Яворів у другій половині XIX – упродовж XX століття займають в етнічній Україні чи не центральне положення, оскільки тут живе і примножується автентична українська культура, закорінена в активну релігійність і високу національну свідомість гуцулів. Це своєрідний національно-культурний оазис. Гуцульщина, як і інші етнографічні регіони України, подарувала світові цілу плеяду талановитих митців.

Формування позитивного іміджу будь-якої країни залежить від того, у якій мірі держава використовує свою історико-культурну спадщину. Оригінальна самобутня культура гуцульських народних ремесел, яка формувалася протягом тисячоліть у залежності від способу життя і природно-кліматичних особливостей, сьогодні вже є символом етнічної історії. Хоча останніми роками діпазон сучасних промислів значно звужився, але ті їхні види, що збереглися до сьогодні, розвиваються як важливі складові декоративно-прикладного мистецтва [6, с. 37].

Гуцульська народна культура найбільше відома в Україні й світі – художньою обробкою дерева, шкіри і металу, ткацтвом, вишивкою, писанкарством, музикою, танцями, коломийковим співом, мальовничим одягом.

Народні художні промисли в Гуцульщині є невід’ємною складовою української культури вони увібрали в себе риси, притаманні дано-

му етнографічному регіону країни. З покоління в покоління передавалися таємниці технічної та технологічної майстерності, вдосконалювалися прийоми обробки природних матеріалів.

Створюючи предмети прикладного мистецтва, народні майстри використовували природні матеріали: дерево, глину, льон, коноплю, лозу і т.д. Вони дуже добре знали і відчували особливості і властивості матеріалу і прагнули в творах повністю відтворити і показати їх. В пластиці й розписах вражає багатство форм рослинного і тваринного світу, а особливо – яскраві, вражаючі людські образи [1, с. 125].

Географію цікавлять насамперед соціально-економічне функціонування населення, тобто сукупності таких процесів життєдіяльності, як розселення, трудова діяльність, споживання, відтворення та соціоприродна діяльність, причому життєдіяльність розглядають як взаємодію територіальної спільноти людей між собою і з середовищем свого проживання [2, с. 76].

Серед видів життєдіяльності гуцулів у нашому дослідженні розглядаємо одну із важливих у Гуцульському регіоні – заняття художніми ремеслами, які відіграють одну з найважливіших функцій життєдіяльності і життєзабезпечення мешканців гір.

Відокремлення ремесла від домашнього виготовлення побутових, культових, обрядових речей у самостійний товарний вид виробництва, яке називають народними художніми промислами, відбулось на Гуцульщині лише в кінці XIX – на початку XX ст. У різні періоди відбувалися

то піднесення, то спад цього виду діяльності в залежності від попиту на художні вироби. Так, наприклад, у Косівському районі в 60–80-х рр. ХХ ст. виробництво художньої і сувенірної продукції мало вагому частку в зайнятості і доходах населення.

Виробничо-художні підприємства у Косові, Вижниці, Путилі, сувенірні цехи майже в усіх лісокомбінатах та навіть і в колгоспах у кожному гуцульському районі з року в рік нарощували обсяги своєї продукції, маючи ринки збуту в республіках колишнього Радянського Союзу. Там працювала значна частина населення Гуцульщини.

Продукція Косівського виробничо-художнього об'єднання «Гуцульщина», асортимент якої складався з-понад 500 видів, мала широкий ринок збуту всередині країни, а також відправлялась у 20 країн світу. А грошові надходження від сувенірної продукції становили в 1970–1980-х рр. вагому статтю доходів гуцульських колгоспів.

У цей період формувались осередки художніх промислів з новими формами організації виробництва. У с. Микуличині, що біля Яремчі, в 1978 р. організовано філію Івано-Франківської фабрики художніх виробів імені Рози Люксембург (вишиті вироби) та Коломийської фабрики килимових виробів. У с. Ясіня в місцевому колгоспі і лісокомбінаті виготовляли художні вироби і сувеніри з дерева.

У райцентрі Путила з 1975 р. діяла міжколгоспна фабрика з перероблення вовни. Художні допоміжні

промисли були організовані і в багатьох селах району: Конятині, Мариничах, Яблуниці. Вишивкою, гerdанами, ткацтвом славились Підзахаричі і Розтоки. Було і залишається центром ліжникарства на Гуцульщині с. Яворів – відомий осередок традиційних народних художніх промислів.

Безперечно, народні художні промисли у 1970–1980-х рр. стали важливим чинником економічного розвитку Гуцульського регіону (зайнятість населення і високі на той час заробітки). Такий стан у царині народних художніх промислів мав як позитивні, так і негативні сторони. До позитивного можна віднести те, що велика кількість мешканців Гуцульщини мали сталі й непогані заробітки, їм йшов трудовий стаж, що гарантувало пенсійне забезпечення.

До негативних сторін можна віднести наступні:

1. Концентрація виготовлення художніх виробів на спеціалізованих підприємствах, масове їх тиражування мали згубний вплив на самобутне мистецтво. Технічний прогрес, зростання машинного виробництва предметів широкого вжитку загалом підривали природну основу народного мистецтва, нівелювали творчу індивідуальність народного майстра.

2. Великий приплив бажаючих займатися художніми ремеслами, серед яких чимало тих, що не мали ні нахилів і здібностей, ні практичних навичок, що призвело до масового виготовлення виробів низької якості, які не мали художньої цінності.

Проте справжні народні май-

стри, наприклад, різьбярі Дмитро Шкрібляк, Василь Корпанюк та близько сотні ліжникарок (с. Яворів), різьбярі В. Тонюк, М. Кіщук (с. Річка), І. Павлик (м. Косів), мосяжник В. Прощук (с. Снідавка), кераміки Н. Кікоть, М. Трушик (м. Косів), майстрина художнього ткацтва, лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка Г. Василяшук (с. Шешори), художник І. Доробан (м. Рахів) та десятки інших майстрів, залишилися так званими «надомниками», не спокусились на легкі і високі заробітки. У своїх творчих майстернях вони тоді і сьогодні здійснюють більшість технологічних процесів. Фактично саме ці майстри формують художньо-стильове обличчя художніх виробів, які репрезентують народне мистецтво Гуцульщини. Обробка металу, відома ще з часів первісної людини в долині верхнього Пруту, у ХІХ–ХХ ст. була на Гуцульщині поширеним промислом. Ковальські центри базувалися у Косові, Путилі, Жаб'ї, Ворохті, Річці, Космачі, Красноіллі.

З місцевого та привезеного металу ковалі виготовляли знаряддя праці – лопати, мотики, плуги, рала, серпи, коси, сокири, долота, підкови для коней, окуття возів і саней, та крім того, виконували складні роботи. Складність конструкцій, високий хуложній рівень виробів – свідчили про знання технологій та майстерність виконавців. Складнішою від кування була техніка лиття. Для відливання виробів з кольорових металів виготовляли з глини, змішаної з піском, ливарні форми, в які налива-

ли розплавлений метал. Слюсарні та ковальські вироби виготовляли місцеві ковалі, а також мандрівні – цигани. Металеві вироби виготовлялися на замовлення селян, а також продавали на ярмарках [4, с. 37].

Нижче наведемо інформацію про розвиток ремесел Гуцульщини, статистичні дані та класифікації з монографії В. Клапчука «Гуцульщина та гуцули...» [3].

У 1926–1927 рр. у західній Гуцульщині було 28 патентованих ковалів, в тому числі у Делятині та Ланчині – по сім, у Микуличині – троє, у Красні, Середньому Майдані, Чорних Ославах та Заріччі – по двоє, а у Дорі, Білих Ославах та Саджавці – по одному (табл. 1) [3].

В деяких селах Гуцульщини не було жодного патентованого ремісника – це Лоєва, Перехресне, Розтоки, Текуча, Тюдів та Хороцева. Ще 11 сіл мали лише по одному реміснику. Серед них такі села, як Чорний Потік, де фактично працювало понад 10 писанкарів, Рунгури та Слобода Рунгурська, де для потреб иафтовиків виготовляли бочки (близько 10 боднарів), у Микуличині при нульовому офіційному показнику кількості столярів-різьбярів їх було близько 20 осіб. Це свідчить, то чисельність за офіційними та фактичними даними була зовсім різною. Щодо рівня чисельності ремісників, то майже 50 % спеціальностей (табл. 2) мали високий та значний рівень розвитку, натомість, понад 40 % спеціальностей – низький [3].

Таблиця 1

Класифікація населених пунктів Гуцульщини за рівнем розвитку ремесел [3]

Рівень розвитку населених пунктів	Незначні	Малі	Середні	Значні	Великі	Всього
Показники, шт.	1-10	11-20	21-50	51-100	>100	
Кількість населених пунктів	58	2	11	1	4	76
%	76,3	2,6	14,5	1,3	5,3	100,0

Таблиця 2

Рівень розвитку ремесел [3]

Рівень розвитку	Низький	Середній	Значний	Високий	Всього
Показники, шт.	1-10	11-20	21-50	>50	
Кількість, шт.	13	2	9	7	31
%	41,9	6,5	29,0	22,6	100,0

Таблиця 3

Поділ ремісників за галузями господарства [3]

Галузь господарства	Побутове обслуговування	Будівництво	Лісопереробка	Переробка с/г продукції	Техніка	Громадське харчування	Всього
Кількість ремісників, осіб	180	103	208	402	142	38	1073
%	16.8	9.6	19.4	37.5	13.2	3.5	100.0

Таблиця 4

Чисельність ремісників-деревообробників [3]

Спеціальність	Боднарі	Гонтарі	Колодії	Різьбярі	Столярі	Всього
Кількість, шт.	48	2	59	2	97	208
%	23.1	1.0	28.3	1,0	46,6	100.0

Найпоширенішими були такі спеціальності ремісників як шевці (172 осіб), ковалі (125 осіб), різники худоби (118 осіб) та столярі (97 осіб), що було пов'язане з тими галузями господарства, які переважали на Гуцульщині, — тваринництвом та лісовим господарством. Найдефіцитнішими (за офіційною статистикою) були спеціальності квітниківарів, каменярів, різьбярів, гонтарів та склярів. Спеціальності ремісників можна згрупувати за їх належністю до галузей господарства (табл. 3) [3, с. 237].

Закономірно й те, що найбільше було столярів, колодіїв та боднарів. Очевидним є й те, що така офіційна чисельність гонтарів та різьбярів є неправдоподібною, оскільки майже кожний будинок був критий гонтами, а своїми різьбярями Гуцульщина славилася на весь світ (табл. 4) [3].

З початку економічного спаду у 1990-х рр. розвиток художніх ремесел почав повертатися у стихійне русло, культурний ландшафт Гуцульщини став втрачати виразні етнографічні риси. Сьогодні як і справжні народні майстри, так і ті, що застосовують дешеві технології, а отже, виготовляють вироби низького художньо-якісного рівня, стоять перед гострою проблемою збуту своїх виробів і соціально незахищені [3, с. 239].

Однак попри випробування і втрати, соціальні негаразди збережено багатощі традиції знаменитих майстрів, які розвиває молоде покоління народних умільців. Яскравим прикладом у цьому, що заслуговує на

особливу увагу, є село Яворів. У результаті наукового обстеження нами встановлено, що в Яворові на даний час його мешканці займаються такими ремеслами, як різьба по дереву, бондарство і випалювання, вишивка, ткацтво, писанкарство, художня обробка металу, архітектурне будівництво. Серед них виділили такі три категорії: працездатне населення, пенсіонери, підлітки (табл. 5).

Всього названими вище художніми ремеслами займаються 1043 мешканці села. На перший погляд загальний кількісний показник високий, але викликає велику тривогу стан таких традиційних для Яворова художніх промислів, як різьба по дереву, бондарство, художня обробка металу [3, с. 239].

Проте економічна криза 1990-х рр. виявилася болісною для горян взагалі, а для народних майстрів — зокрема. З розвалом художньо-виробничих підприємств вони залишилися віч-на-віч зі своїми проблемами (придбання сировини, збут продукції та ін.). Не маючи постійних заробітків, страхового стажу, годі сподіватись на пенсійне забезпечення [5, с. 58].

Викликає тривогу повсюдний стан занепаду народних художніх промислів в Україні. Нині в сувенірних магазинах, кіосках, на місцевих базарах: навіть на косівському базарі, відомому на весь світ осередку декоративно-ужиткового мистецтва і художніх промислів небагато автентичних витворів народних умільців.

На сучасному етапі ужиткова, прагматична цінність народних реме-

Таблиця 5

Віковий склад ремісників

№ з/п	Назва ремесел	Працездатні	Пенсіонери	Підлітки
1.	Різьба по дереву	16	4	48
2.	Бондарство і випалювання	5	2	16
3.	Вишивка	125	41	38
4.	Ткацтво: – ліжникарство; – ткацтво рушників та ін. виробів	285 19	175 8	95 12
5.	Писанкарство	9	17	33
6.	Художня обробка металу	2	3	-
7.	Архітектурне будівництво	55	35	-
	Всього	516	285	242

сел сприймається у ракурсі далекого історичного минулого, а накопичені естетичні цінності усвідомлюються як категорія суто музейна, неспроможна увійти в обіг сучасного життя. Натомість, як кожне повноцінне естетичне явище, вона позбавлена головних вад сучасної масової культури – уніфікації та заштампованості. Адже твори народного мистецтва в більшості своїй унікальні, бо за кожним витвором стоїть постать майстра, митця [7].

Висновки. У сучасних економіко-демографічних умовах саме етноресурси здатні реально допомогти малим населеним пунктам України вижити, адже вони своєю етнокультурною специфікою притягують до себе вітчизняного та зарубіжного туриста.

Соціально-економічні перетворення, докорінні зміни побуту, вдосконалення техніки та інструмен-

тарію дадуть широкі можливості для діяльності художніх промислів різних форм власності. Тоді інтенсивніше діятиме і туристична галузь, яка напряму залежить від наявності повноцінного ринку традиційних виробів.

Література

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є.А. Антонович, Р.В. Захарчук-Чугай, М.Є. Станкевич. – Львів : Світ, 1993. – 272 с.
2. Від ремесла до творчості : Збірник / Упоряд. Ю. Г. Легенький. – К. : Час, 1990. – 152 с.
3. Клапчук В.М. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.) : Монографія / В.М. Клапчук. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 508 с.
4. Лаврук М.М. Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження) : Монографія / М.М. Лаврук.

– Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2005. – 288 с.

5. Пелипейко І.А. Мій рідний край: Природа, господарство, населення Гуцульщини : Навч. посіб. / І.А. Пелипейко. – Косів : Писаний Камінь, 1998. – 112 с.

6. Симочко Г.В. Етнотуристичні ресурси як важлива складова розвитку туристичної галузі регіону / Г.В. Симочко // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2011. – Вип. 3. – С. 33.

7. Бариш-Тищенко І. Народне мистецтво як частина української національної культури : [Електронний ресурс] / І. Бариш-Тищенко. – Режим доступу до статті: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_10_30.php.

Gumenyuk G.M. FOLK HANDICRAFTS OF HUTSULSHCHINA AS AN IMPORTANT FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT. The article considers the folk applied art of Gutsulschina. In particular, it highlights the role of folk arts and crafts as an important factor in economic development. Particular attention is paid to the protection and preservation of folk arts and crafts and their popularity as an important component of tourism development in the region. Brought the feasibility of production of folk crafts in the economy of Gutsulschina

Also was stated and the fact that folk arts and crafts in the 70-80s have become an important factor in the economic development of the Hutsul region (employment and higher earnings at the time). Found that since the economic downturn that began in the 90s of the

twentieth century, the development of arts and crafts began to turn in the spontaneous way, so, cultural landscape of Gutsulschina began to lose expressive ethnographic features.

Also set that in modern economic and demographic conditions the ethnographic resources can really help small towns of Ukraine to survive, as they attract the domestic and foreign tourists by their ethnocultural specificity

Provided a few fragments of socio-economic changes, radical changes of life, improvement of equipment and tools that will give opportunities for arts and crafts activities of different forms of ownership. In this case, the tourism industry, which directly depends on the presence of a full-fledged market of traditional products, will act more intense.

Keywords: applied art, Hutsulshchyna, arts and crafts, tourism, traditional crafts.

Гуменюк Г.М. НАРОДНЫЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ПРОМИСЛЫ ГУЦУЛЬЩИНЫ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ. В статье рассмотрено народное прикладное искусство Гуцульщины. В частности освещена роль народных художественных промыслов как важного фактора экономического развития. Особенное внимание уделяется охране и сбережению народных художественных промыслов и их популяризации как важной составляющей развития туризма в регионе. Доказана целесообразность внедрения производства народных художественных промыслов в экономику Гуцульщины.

Констатируется и тот факт, что

народные художественные промыслы в 70–80-х гг. стали важным фактором экономического развития Гуцульского региона (занятость населения и высокие на то время заработки). Установлено, что с начала экономического спада в 90-х гг. XX ст. развитие художественных ремесел начало поворачиваться в стихийное русло, культурный ландшафт Гуцульщины стал терять выразительные этнографические черты.

Установлено, что в современных экономико-демографических условиях именно этноресурсы способны реально помочь маленьким населенным пунктам Украины выжить, так как они своей этнокультурной спецификой притягивают к себе отечественного и зарубежного туриста.

Приведены отдельные фрагменты того, что социально-экономические преобразования, коренные изменения быта, совершенствования техники и инструментария дадут широкие возможности для деятельности художественных промыслов разных форм собственности. В таком случае интенсивнее будет действовать и туристическая отрасль, которая напрямую зависит от наличия полноценного рынка традиционных изделий.

Ключевые слова: прикладное искусство, Гуцульщина, художественные промыслы, развитие туризма, народные ремесла.

УДК 379.85

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПІЛЬСЬКОГО АРЕАЛУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

В.В. Федорак

Івано-Франківська обласна державна адміністрація

На сторінках статті розкрито історико-географічні особливості становлення опільського регіону. На основі ландшафтної специфіки регіону та аналізу низки наукових досліджень окреслено етимологію терміну «Опілля». Здійснено спробу розкрити географічні особливості опільського регіону, визначити його територіальні рамки та ступінь туристичної привабливості. Історико-культурні надбання краю подано в контексті аналізу широкої історичної ретроспективи. Окреслено широке коло пам'яток: дерев'яні і кам'яні церкви, пам'ятники, замки, фортеці, а також вартісні в архітектурному плані громадські споруди. Подано оцінку стану їх музеєфікації. Зроблено висновки про доцільність використання природно-рекреаційного та історико-етнографічного потенціалу Опілля, зберігаючи та відтворюючи його традиційну етнокультуру для формування привабливого туристичного іміджу регіону; про перспективи розвитку туризму на Опіллі.

Ключові слова: Опілля, етнотуристичний потенціал, сакральні пам'ятки, музеї опільського регіону.

Актуальність. Українська культурно-традиційна й побутова дійсність, складовою якої є суто галиць-

кий локальний ареал, має розмаїтий регіонально-культурний колорит, що виявляє специфіку багатьох етнографічних груп українців – бойків, гуцулів, ополян, подолян, волинян, лемків тощо, без урахування цих локальних проявів та етнореалій неможливо сповна осмислити українську історію, визначити механізми популяризації національно-культурної спадщини на сучасному етапі. Одним із пріоритетних напрямів вітчизняної науки є вивчення історико-культурної спадщини українського народу, її осмислення нині набуває особливого сенсу, оскільки пов'язане не лише із суто пізнавальними інтересами, а й використанням кращих традицій у сучасній практиці національно-культурної розбудови України.

Туристична привабливість регіону Опілля зумовлена сприятливим природно-географічним різноманіттям, унікальними пам'ятками історичної спадщини України, місцями сакрального поклоніння людей, культурними атракціями, екологічною збереженістю і самобутньою культурою українських ополян. Для цілісної характеристики туристичного потенціалу західноукраїнського регіону важливе значення нині набувають питання, пов'язані з дослідженням його соціокультурних особливостей та ет-

нографічних груп.

У нашій розвідці маємо на меті, з'ясувавши історико-культурні та географічні особливості опільського етнографічного ареалу, дати оцінку його сучасній ролі у контексті становлення етнотуристичного потенціалу Галичини.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- з'ясувати етимологію терміна «опілля»;
- розкрити географічні особливості опільського регіону;
- визначити ступінь туристичної привабливості Опілля.

Виклад основного матеріалу.

Традиційна етнокультура може стати значною складовою національного туристичного продукту на ринку міжнародного туризму, підґрунтя цьому було закладене з проголошенням незалежності України, коли розпочалося комплексне вивчення історичних, етнографічних, етнологічних, релігійних, демографічних та інших досліджень українських Карпат. Внаслідок тривалого періоду бездержавності на теренах України об'єктивно закріпилися внутрішні відмінності в межах одного етносу, які знайшли своє відображення в традиційній архітектурі, національному одязі, звичаях та обрядах тощо.

Опілля є західним продовженням подільського етнографічного ареалу, що входить у зону Прикарпаття. Цим терміном визначається територія північно-західної частини Подільської височини у межах Львівської,

Івано-Франківської і центрального західного виступу Тернопільської областей. З етнографічного погляду ця територія вивчена ще слабо, хоч уже сам її простір, особливості розташування становлять чималий науково-пізнавальний, зокрема історико-етнографічний інтерес.

Надзвичайно потужний природно-ресурсний потенціал цього краю (велика кількість мінеральних джерел і цінних мисливських звірів, запаси грибів, плодів і ягід, кліматичні умови) сформував необхідні передумови, можливості та перспективи широкомасштабного рекреаційного природокористування для оздоровчого відпочинку, санаторно-курортного лікування та найрізноманітніших видів туризму: екскурсійного, етнографічного, спортивно-оздоровчого, релігійного, пригодницького, екологічного, сільського зеленого, розважального, екстремального та ін. [5, с. 72].

Додатковою причиною активізації дискусій щодо виокремлення Опілля у Західній Україні як окремого етнокультурного регіону з природними межами стало також почуття місцевого патріотизму, звуженого до одного регіону. В цьому, на наш погляд, виявляється один із головних мотиваційних чинників реалізації його туристичної привабливості.

Велике значення для дослідження історичних особливостей становлення цієї території, нагромадження її культурної спадщини, має з'ясування етимології самого терміна. Сучасний варіант використання слова «опілля» слугує для наукового аналізу

й типізації регіонів, що мають певну (опільську) характеристику ландшафтів. У географічній практиці стосовно використання слова «опілля» історично склалася ситуація, що закріпила три головні його варіанти: а) типові господарські оточення (полями) давніх міст: у такому разі вони отримували додаткову назву за належністю цих земель (опіль) до конкретного міста (Рогатинське Опілля, Львівське Опілля, Володимирське Опілля); б) назва конкретного географічного регіону, де землі такого типу зближувалися територіально і займали великі площі (Опілля, Опілля Мале, Опілля Велике); в) термін для означення ландшафту чи груп ландшафтів (опільська група природних районів, опільські ландшафти) [7, с. 194].

Слово «опілля» має, мабуть, дуже давню історію та традицію на великій території, зокрема, в Польщі, Україні, Білорусі та Росії. Географічні назви з використанням слова «опілля» є переважно там, де природно поєднувалися лісові та трав'янисті рослинні формації, що були індикатором своєрідних комплексів [5, с. 73].

Отже, назва конкретного регіону «опілля» з'являлася там, де через географічну специфіку регіону були поля, обрамлені лісами. Вони виникли тут як наслідок природного генезису лісостепу, а також унаслідок антропогенного перетворення (на місці випалених широколистяних чи мішаних лісів з родючими ґрунтами були створені поляни і поля, а територія з такими полями могла отримати назву «опілля»). Найшвидше такі опілля

формувалися біля міст, давніх адміністративних центрів, князівських столиць, які, відповідно, виникали і розросталися на родючих землях із потенційно багатими полями та пасовищами і поблизу лісових мисливських угідь із запасами дерева для будівництва та опалення [2, с. 81].

У ранньослов'янський період на території Опілля проживали племена дулібів і в південній смузі – білих хорватів. Густо заселеною була ця земля в княжу добу, особливо в період Галицько-Волинського князівства стабільний контингент автохтонного населення зберігався і в часи польського й австрійського панування, супроводжуваного впродовж багатьох століть всілякими дискримінаційними заходами стосовно українців і посиленою колонізацією цього краю переселенцями з інших країн, заснуванням і стимулюванням польських, німецьких, чеських поселень тощо. Однак корінний український народ стійко оберігав і захищав свою етнокультурну самобутність, мову, релігію, побутові традиції [9, с. 124].

Український дослідник Р. Коритко стверджує, що до Опілля входять Рогатинський та північна частина Галицького районів Івано-Франківської області, Бережанський і Монастирський райони Тернопільської області, південні обшири Золочівського і майже всі землі, крім північних, Перемишлянського, південно-східна смуга Пустомитівського, Миколаївського та північна частина Жидачівського районів Львівської області [5, с. 72].

Нові умови життя сприяють

тому, що у багатьох людей з'явилися потреби та можливості їх задоволення, відтак постійно зростає попит на етнотуристичні послуги. Збереження етнографічної самобутності набуває національного значення: дає поштовх для відродження і розвитку традиційної культури (народної архітектури, мистецтва, промислів); через етнотуризм мешканці урбанізованих територій на яких панує масова уніфікована культура мають можливість пізнавати справжні традиції регіону. Унікальними рекреаційними об'єктами Опільського туристичного ареалу є оборонні замки, які знаходяться у містах (Золочів, Комарне), селищах (Великий Любів, Нові Стрілища), селах (Чорний Острів, Старе Село, Свірж та ін.)

Золочівський замок побудований у 1634–1636 рр., його першим власником був польський магнат Я. Собеський – батько майбутнього польського короля Яна III Собеського. Фортифікації твердині були спроектовані за вимогами тогочасної військової техніки, на голландський зразок XVII ст. Замок збудований за зразком цитаделі бастионного типу і зберігся до нашого часу майже повністю. На подвір'ї замку розташований пізньоренесансний Великий палац і Китайський палац у формі ротонди. У Золочеві, крім замку, збереглася ще одна середньовічна мурована оборонна споруда – оборонний двір (арсенал) XIV ст. [2, с. 83].

Свірзький замок згадано вже в XV ст., він розташований у північно-східній частині с. Свірж Перемишлянського району Львівської області.

Замок стоїть на горі Белз, яку колись оточували болота. Вся територія замку розділена на дві частини: більшу – житлову і меншу – господарську. На увагу заслуговують фасад з брамою і дві наріжні башти. Ця чудова твердиня належала родинам Свірзьких і Цетнерів. Граф Цетнер перебудував замок і значно зміцнив його. Замок кілька разів здобували козацькі загони, а в 1648 р. спалили татари. Проте в 1672 і 1675 рр. він вистояв турецьку облогу і захистив людей, що втекли з Поморянського замку. Під час Першої світової війни замок згорів, однак в 1925 р. знову відбудований. Історична пам'ятка не раз ставав об'єктом кінозйомок. Саме тут зняті незабутні кадри останніх миттєвостей палкого кохання д'Артаньяна і Констанції в одному з найпопулярніших фільмів декількох поколінь глядачів [9, с. 67].

Іншим сегментом атракційності опільського регіону є сакральні пам'ятки. До них належать скельно-печерні культові комплекси, монастирі-фортеці, оборонні костели, церкви, синагоги та вежі-дзвінниці. Поблизу с. Ілів Миколаївського району Львівщини збереглося святилище-некрополь білих хорватів, а у с. Дуброва – печерний комплекс хорватської доби. Крім замку, церкви та середньовічного арсеналу, у Золочеві з оборонних споруд зберігся ще бароковий костел Вознесіння Діви Марії як частина комплексу монастиря домініканців XVI–XVIII ст. В селі Уневі Перемишлянського району Львівської області розташований архітектурний комплекс Унівської Лаври – монастиря-фортеці XIV ст., заснова-

ного князем Федором Любартовичем. Лавра славиться чудотворною іконою Богоматері, яка зберігається в оборонній церкві Успіння Богородиці, та цілющим джерелом. В 1606 р. тут перебував відомий український полеміст І. Вишенський, який написав «Послання до стариці Домініканії». У місті Бібрці Перемишлянського району є старовинний костел святого Миколая із дзвіницею, збудований 1402 р. У селі Дунаїв Перемишлянського району 1413 р. влаштовано садибу львівських католицьких архієпископів. Досі в Дунаєві зберігся оборонний костел святого Станіслава XV–XVI ст. Чудовою пам'яткою міста Комарного Городоцького району Львівщини є костел Різдва Пресвятої Діви Марії, який за зовнішнім виглядом не поступається львівським храмам. Костел зведений у другій половині 50-х років XVII ст. Будівничі храму зуміли наділити ренесансну споруду красою з відтінком погрози: на фасаді голівки ангеліків чергуються з ключоподібними бійницями. В селищі Нові Стрілища Жидачівського району тієї ж області зберігся бароковий костел XVII ст. [1, с. 163].

Перспективним рекреаційним опільським регіоном на Прикарпатті є Рогатинщина, що має вдале географічне розташування. Активний розвиток тут туристичної інфраструктури підсилює той факт, що до Списку ЮНЕСКО увійшов такий об'єкт, як дерев'яна церква Святого Духа, спорудження якої на думку більшості дослідників датується 1598 р. Автентичний іконостас цієї церкви – не тільки визначне явище українського мистецтва, а й пам'ятка,

що має загальнолюдське значення у процесі збереження національно-мистецької спадщини. У 1650 р. за сприяння братства, яке діяло при церкві, було створено ренесансно-бароковий іконостас, що є одним з трьох найстаріших іконостасів нашої країни. З 1983 р. церква Святого Духа музеєфікована і працює на правах філіалу Музею мистецтв Прикарпаття [1, с. 164].

Також популярними туристичними об'єктами Івано-Франківщини на Опіллі є: садиба Рея (XIX ст.); костел Святої Анни (XVII ст.); пам'ятник Роксолані (місто Рогатин); костел кармелітів (1624 р., селище Більшівці); Національний заповідник «Давній Галич» (село Крилос); церква святого Пантелеймона (XII ст., село Шевченкове); Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття (село Крилос) [8, с. 471].

Зокрема, на берегах Дністра в свій час судилося постати одному з наймогутніших осередків української державності – великому князю градуві Галичу. На Виноградній горі і зараз велично стоїть пам'ятка тих часів – церква св. Пантелеймона XII ст. з вишуканою білокам'яною різьбою. На Галич-горі туристів зустрічає відновлена в наш час старо-винна фортеця XIV ст. – Старостинський замок.

У місті Галич 1994 р. створено національний заповідник «Давній Галич» на базі комплексу пам'яток давньоукраїнської історії і культури. Він охоплює Галицьке городище X–XIII ст. у селі Крилос, храм святого Пантелеймона – унікальну пам'ятку архітектури XII–XIII ст. Церква святого Пантелеймона споруджена близько

1200 р. У середині XIV ст. її передано католикам, відтоді відома як костел святого Станіслава. Храм неодноразово руйнували. У 1926 р. його частково відремонтували, а 1997–1998 рр. пам'ятку відреставровано. Біля храму стоїть дзвіниця (1611 р.). У місті також збереглися церкви Різдва Христового й Успенська, митрополичі палати, фундаменти Успенського собору, відомого з літописів, руїни замку (XIV–XVII ст.). На території заповідника розташовані також музеї історії давнього Галича і музеї народної архітектури і побуту. У Галичі склали Галицько-Волинський літопис XIII ст., створено одну з найдавніших пам'яток староукраїнської писемності Київської Русі-України – Галицьке Євангеліє, ікону «Покрови Богоматері» та мініатюри Галицького Євангелія XIV ст. [2, с. 89].

Музеефікація історико-культурних пам'яток опільського регіону відбулась завдяки функціонуванню історико-етнографічного музею «Берегиня», згаданого вище музейного комплексу міста Рогатина, історико-етнографічних музеїв сіл Бовшів, Тумир, Дем'янів, музею «Опільська хата» селища Букачівці. Загалом у їх збірках налічується більше 17 тисяч музейних предметів. Так, важливий дослідницько-творчий доробок колективу музею «Берегиня» – це опис за системою, правдивий фактологічний матеріал, а не домисел з назвами населених пунктів Опілля, з записами місцевих термінологій назв предметів одягу, орнаментальних мотивів і техник вишивання [4, с. 23].

Наведене вище переконливо доводить, що Опілля є однією з основних ділянок у сфері створення конкурентноспроможного на внутрішньому та світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовольнити найвибагливіші смаки туристів. Для успішного розвитку відпочинку в сільських етнографічних районах Опілля розглядають ідеологію відродження всього спектра традиційної культури, починаючи від форм господарювання до надбань духовної сфери.

Перспектива розвитку етнічного туризму на Опіллі є значною і вона може бути реалізована в таких напрямках: аналіз ринку етнічного туризму з метою визначення кола потенційних клієнтів; активізація створення гостинних дворів та формування реклами про них; відновлення традицій селян щодо побуту, приготування смачних страв та вишуканого сервісу туристам; здійснення архітектурно-рекреаційної реконструкції об'єктів туризму; проведення етнографічних фестивалів, розробка анімаційних програми для збільшення тривалості перебування відпочиваючих; розширення кола міжнародних зв'язків для надання необхідної та ефективної інформації стосовно етнічного туризму; формування нових маршрути по визначних місцях, архітектурних та культових спорудах, тощо; створення інформаційних центрів для збору та оперативного поновлення туристичної інформації.

Для того, щоб підвищити привабливість етнічного туризму у за-

хідноукраїнському регіоні, необхідно приділити значну увагу зростанню якості послуг, модернізувати та реконструювати об'єкти розміщення, а також залучати інвестиції. Для подальшого чіткішого визначення й структуризації критеріїв, за допомогою яких можна було б відрізнити етнічний туризм від усіх інших та сегментувати його за формами організації дозвілля, необхідно закріпити низку вимог до нього. Дуже важливо, щоби приділяли увагу роботі громадських музеїв, які часто потребують допомоги територіальних громад та їх керівництва.

Висновки. Доцільно повніше використовувати у всіх складових туристичної діяльності різноманітний природно-рекреаційний та історико-етнографічний потенціал регіону Опілля, при цьому зберігаючи та відтворюючи традиційну етнокультуру українських ополян, популяризуючи туристичні об'єкти історичної пам'яті в регіоні Опілля, розробляючи туристично-краєзнавчі маршрути й інфраструктурно облаштовуючи мережі краєзнавчих стежок і турмаршрутів. У цей спосіб згідно сучасних вимог, на нашу думку, вдасться сформуванню привабливий туристичний імідж регіону. Слід звернути увагу на активізацію виставково-ярмаркового сегменту, а також проведення різноманітних туристичних семінарів та медіа-акцій, які безумовно сприятимуть підвищенню атракційності регіону.

Таким чином, особливої туристичної привабливості опільській землі надають численні об'єкти

історико-культурної спадщини, які включають у себе незліченну кількість дерев'яних і кам'яних церков, пам'ятників, замків і фортець, цінних в архітектурному плані громадських споруд тощо. Серед цього переліку можна виділити замки і фортеці, оскільки саме вони виступають основним ключем до минулого, до тих героїчних часів, коли наші предки боролися проти загарбників. Тому пам'ятки оборонного зодчества мають неабияку історичну цінність, а відповідно, і туристичну.

Література

1. Гембарська В. Дерев'яні церкви Опілля. Архітектурно-планувальне вирішення та типологія / В. Гембарська // Збереження та використання культурної спадщини України : проблеми та перспективи. – Галич, 2004. – С. 162–170.
2. Горбаль У. Рекреаційно-туристичний потенціал Опілля та особливості використання етнокультурної спадщини регіону в туристичних атракціях / У. Горбаль // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія: географія. – 2009. – Вип. 36. – С. 81–89.
3. Гуменюк Г.М. Перспективи розвитку етнічного туризму на Прикарпатті / Г.М. Гуменюк, Р.П. Загнибіда // Рекреаційний потенціал Прикарпаття : історія, сучасний стан, перспективи : [Мат. н.-п. конф.] / Ін-т туризму ПНУ ім. В. Стефаника [та ін.] ; [голова редкол. В. Клапчук]. – Івано-Франківськ, 2010. – Вип. 2. – С. 81–86.
4. Івано-Франківщина туристич-

на. Бойківщина. Гуцульщина. Опілля. Покуття / Голов. упр. туризму і культури ОДА. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 19–25.

5. Коритко Р. Природні умови, історико-географічні особливості Опільського краю / Р. Коритко // Опілля як етноісторична цілісність : Мат. н.-теор. конф., м. Бережани, 12 жовтня 2006р. / Державний історико-архітектурний заповідник у м.Бережани / В. Бушта (ред.кол.). – Т. : Джура, 2008. – С. 72–76.

6. Котович В. Назви найдавніших поселень Опілля / В. Котович // Галич і Галиц. земля в державотворч. процесах України : Мат. міжнар. ювіл. наук. конф. – Івано-Франківськ; Галич, 1998. – С. 330–333.

7. Муха Б. «Опілля» – слово, назва і термін // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія географія. – 2004. – Вип. 30. – С. 194–200.

8. Опілля // Прикарпаття: спадщина віків / [авт. ідеї та голов. ред. М. Кугутяк]. – Л., 2006. – С. 470–471.

9. Опілля : [монографія] / Нац. заповідник «Давній Галич» [редкол.: Я. Клюба, О. Береговський, Л. Бойко та ін.]. – Галич : Давній Галич, 2010. – 205 с.

Fedorak V.V. HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL FEATURES OF OPILLIA AREAL IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN ETHNIC TOURISM INDUSTRY.

Om the pages of the article the historical and geographical features of forming Opillia region are disclosed. Based on the landscape fea-

tures of the region and analysis of a number of scientific researches the etymology of the term «Opillia» is outlined. The attempt to discover the geographical features of Opillia region is made, its territorial borders (in Ivano-Frankivsk, Ternopil and Lviv regions) and the degree of tourism attractivity of the region are defined. The analysis of historical and cultural heritage of the edge in the context of the broad historical retrospective is given. A wide range of the most attractive monuments is outlined: wooden and stone churches, monuments, castles, fortresses and the most valuable public architectural structures. The special importance of fortifications construction for tourism development is emphasized. The assessment of the state museumification 17 thousand museum exhibits is posted. The following conclusions are drawn: about the advisability of using natural and recreation in all tourism branches, historical and ethnographic potential of Opillia, with preserving and recreating its traditional ethnic culture to create an attractive tourism image of the region at the international level; about the possibility of creating the competitive tourism product on the domestic and world market based on the resources of the region; about the future development of ethnic tourism in Opillia.

Keywords: *Opillia, ethnic tourism potential, sacred monuments, museums of Opillia region.*

Федорак В.В. ИСТОРИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОПОЛЬСКОГО АРЕАЛА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ЭТНОТУРИСТИЧНОЙ ОТРАСЛИ. На страницах статьи раскрыты историко-географические особенности становления опольского региона. На основе ландшафтной специфики региона и анализа ряда научных исследований очерчено этимологию термина «Ополье». Предпринята попытка раскрыть географические особенности опольского региона, определить его территориальные рамки и степень туристической привлекательности. Историко-культурное наследие края представлено в контексте анализа широкой исторической ретроспективы. Определен широкий круг памятников: деревянные и каменные церкви, памятники, замки, крепости, а также ценные в архитектурном плане общественные сооружения. Дана оценка состояния их музеефикации. Сделаны выводы о целесообразности использования природно-рекреационного и историко-этнографического потенциала Ополья, сохраняя и воспроизводя его традиционную этнокультуру для формирования привлекательного туристического имиджа региона; о перспективах развития туризма на Ополье.

Ключевые слова: Ополье, этнотуристичний потенціал, сакральні пам'ятники, музеї опольського регіона.

УДК 911.2.502

ГЕОГРАФІЧНІ АКЦЕНТИ КАРПАТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

І.Ф.Калуцький, Л.В. Ковальська

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті акцентовано увагу на дослідженнях потенційних можливостей розвитку туристичної галузі в рамках destinations як географічних територій, які є привабливими для туристів завдяки наявності унікальних або специфічних туристсько-рекреаційних ресурсів та відповідної інфраструктури, доведених до споживачів у вигляді готового туристичного продукту з метою задоволення їх найрізноманітніших потреб.

Враховуючи потенціал та різноманітність видів рекреаційної діяльності у межах Карпатської destinations, слід зазначити її здатність акумулювати туристичні потоки. Лівову частку прибутку склали внутрішні туристи.

Привабливість Карпатської туристичної destinations пов'язана з її незайманістю, а кількість туристів поступово збільшуватиметься за рахунок PR-компаній, в результаті чого зросте потужність туристичних потоків, сформується туристичний сезон та відповідна інфраструктура.

Ключові слова: Карпатська destinations, природні рекреаційні ресурси, туристичні потоки, види рекреаційної діяльності.

Вступ. Успішна інтеграція України в європейське товариство

можлива за умови проведення розумної регіональної політики з урахуванням територіальної специфіки і геополітичних переваг кожного регіону. Україна з перших днів незалежності впевнено стала на шлях вдосконалення власної туристичної індустрії, визначивши туризм пріоритетною галуззю розвитку економіки. Кожен регіон України має властиві лише йому природні особливості та історико-культурний потенціал.

Прикарпаття з наявним значним рекреаційним потенціалом, який зазнав відносно невеликого антропогенного впливу, належить до перспективних регіонів України з розвитку туризму. Проте галузь туризму в умовах Прикарпатської destinations лише починає по-справжньому розвиватися. Тому дослідження потенційних можливостей розвитку туристичної галузі в рамках destinations, опрацювання заходів щодо ефективного використання рекреаційних ресурсів є актуальним.

Destinations (лат. destino – «призначення», «місцезнаходження») – це географічна територія, яка є привабливою для туристів завдяки наявності унікальних або специфічних туристсько-рекреаційних ресурсів та відповідної інфраструктури, доведених до споживачів у вигляді готового туристичного продукту з

метою задоволення їх найрізноманітніших потреб. Тобто це певні території, які можуть охоплювати, як країни, регіони, чи окремі об'єкти природної і/або історико-культурної спадщини з розвинутою туристичною інфраструктурою. Вони є головними місцями концентрації туристів та їх витрат, що відображаються через рівень надання туристичних послуг та відповідність туристичного продукту до запитів споживачів. Такі території досить часто виступають як туристичні «бренди». Незважаючи на те, що Україна є складовою Європейського туристичного ринку, на її території тільки починають формуватися дестинації [1]. Це пов'язано як з соціально-економічним, так і з політичним факторами сьогодення.

Згідно класифікації регіональних дестинацій України за А.І. Головчан у її межах виділяють вісім: Кримську, Азово-Чорноморську, Донецьку, Карпатську, Подільську, Придніпровську, Слобожанську та Поліську. Одне з чільних місць на вітчизняному та пріоритетною на світовому туристичному ринку може зайняти Карпатська дестинація. Оскільки крім національних вона також охоплює транскордонні дестинації, наприклад, біосферні заповідники «Західні Карпати» (Польща, Словаччина, Україна), «Розточчя» (Польща й Україна) та ін.

Огляд літератури. Вивченням оптимізації розвитку, оцінки ефективності функціонування туристичних дестинацій України присвячені

праці Головчан А.І., розробкою типізації займалися О. Любіцева, О. Третьяков, дидактичним проектуванням – росіянин А. Зорін. Стан туристичних дестинацій, зокрема географічних дестинації Карпат досі є білою прогалиною, саме заповненню її і присвячена ця стаття. Для реалізації поставленого завдання слід охарактеризувати геологічні, геоморфологічні атрактивні об'єкти, кліматичні умови, флористично-фауністичні комплекси, зокрема природоохоронні об'єкти Українських Карпат; прослідкувати динаміку туристичних потоків за останні роки; накреслити шляхи оптимізації дестинації.

Об'єктом дослідження є природні ресурси Карпатської дестинації.

Виклад матеріалу. Карпатська дестинація охоплює частину гірської системи Східних Карпат (які поділяються на Зовнішні та Внутрішні Східні Карпати) на заході України. Східні Карпати простягаються від верхів'їв Сяну до витоків Сучави завдовжки 280 км, завширшки – 110 км. Вони займають частково (гірську) територію Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей (рис. 1).

Їх площа понад 24 тис. км². Карпатська дестинація у межах України презентована східною частиною Бескидів, Горганими, Чорногорою і східною частиною Вигорлат-Гутинського хребта, Рахівським масивом і Чивчинами.

Рис. 1. Географічне положення Східних Карпат:

1 – Зовнішні Західні Карпати; 2 – Внутрішні Західні Карпати; 3 – Зовнішні Східні Карпати. 4 – Внутрішні Східні Карпати; 5. – Південні Карпати; 6 – Західні Румунські Карпати; 7- Трансільванське плато; 8 – Сербські Карпати.

Рельєф цієї дестинації представлений гірськими хребтами, розділеними поздовжніми улоговинами та розмежовані глибокими поперечними долинами, які простягаються, переважно, з північного заходу на південний схід. Абсолютні висоти хребтів коливаються від 120 – 400 м біля підніжжя гір до 500 – 800 м у міжгірних улоговинах та 1500 – 2000 м вздовж основних хребтів. Найвищі вершини – Говерла (2061 м – найвища точка України), Бребенескул (2032 м), Піп Іван Чорногірський (2028 м), Петрос (2020 м), Гутин Томнатик (2016 м), Ребра (2001 м) – зосереджені на масиві Чорногора. У Горган найвищою точкою є Гора Сивуля.

Серед атрактивних об'єктів неживої природи слід відмітити:

1. Говерла – найвища вершина в

Україні. Висота її становить 2061 м, знаходиться вона на межі між Івано-Франківською та Закарпатською областями на найвисокогірнішому в Україні Чорногірському хребті. У перекладі з угорської «Говерла» означає «Сніжна гора».

2. Вершина гори Пікуй (1405 м) у межах Верховинського Вододільного хребта. Гірський хребет в Українських Карпатах простягається від витоків річок Уж і Сян до верхів'я річки Ріки Він складається з пісковиків кросненської світи. Хребет має звивисті лінії гребенів, асиметричну форму. По вершинній лінії Верховинського Вододільного хребета проходить головний Карпатський вододіл, звідки беруть початок річки Карпат – Латориця, Стрий, Ріка та інші. Кілька зручних перевалів, зокрема Ужоць-

кий перевал, Верецький перевал.

3. Голі і пусті Горгани розпечені в літній сонячний день, і обмерзають під ранок. Навіть мох росте на них важко. Це і є «греготи», чи по іншому «цокоти», «грохоти». «Греготи» постійно рухаються.

ташовані в Покутсько-Буковинських Карпатах на межі Путильського та Вижницького районів Чернівецької області біля східної частини села Хорови. Скелі утворені з розчленованих потужних пластів пісковика. Деякі з них пронизані отворами та ходами,

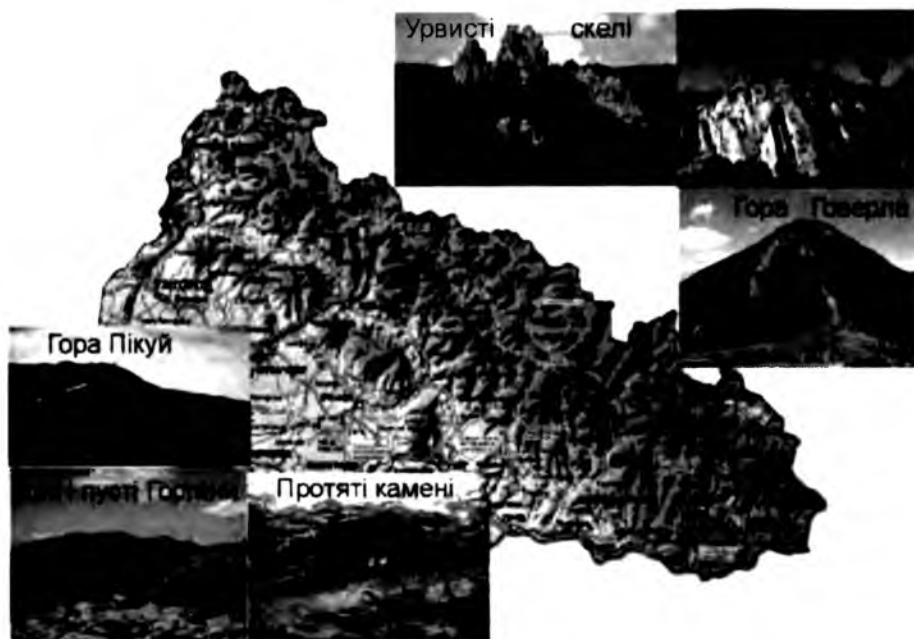

Рис. 2. Атрактивні об'єкти неживої природи Східних Карпат.

4. Урвисті скелі розташовані у межах Скибових Карпат. Це ерозійні останці відкладів ямненської світи верхнього палеоцену, орієнтовним віком 55 млн. років. Скелі складені переважно сірими, масивними та грубошаруватими кварцовими пісковиками, шари яких під впливом тектонічних рухів були поставлені майже вертикально, і які утворюють завдяки цьому прямовисні стінки.

5. Протяті Камені – геологічна пам'ятки природи місцевого значення, група мальовничих скель. Роз-

через що й виникла назва – Протяті Камені.

6. Лавовий потік (околиці Ужгорода, Радванський кар'єр) приурочений до Вигорлат-Гутинського хребта. Утворився близько трьох мільйонів років у досить короткий геологічний проміжок часу внаслідок виверження вулканів. У рельєфі лавовий потік виражений горами, які зберегли сліди проходження лави через бокові тріщини на денну поверхню.

7. Старунський грязьовий вулкан знаходиться в с. Старуня Богородчан-

ського району Івано-Франківської області. Геологічна пам'ятка природи – єдиний і унікальний не тільки у Карпатському регіоні, але й в світі. Своїм виникненням він зобов'язаний насамперед людям. Понад століття тому тут почали розробляти нафтові та озокеритні родовища. Грунтові води, насичені киснем, тепер проникають углиб землі на тисячу метрів, викликають окислення нафти, що й дає той приплив теплової енергії, яка живить вулкан.

8. Печера Дружба є найбільшою вапняковою печерою Українських Карпат за загальною протяжністю ходів, що становить понад 1 км, завглибшки – 46 м. Вхід до печери розташований посеред середньовікового букового лісу у днищі карстової лійки біля с. Мала Уголька (Тячівський район, Закарпатська область). Ця місцевість характеризується добре розвинутим карстом, завдяки чому тут представлені найрізноманітніші карстові форми як надземні, так і підземні: карстові лійки, печери, гроти, шахти, карстові колодязі тощо. Деякі з печер мають сталактити, сталагміти.

9. Молочний Камінь – карстова печера в Українських Карпатах, розміщена в Тячівському районі Закарпатської області, на північ від села Велика Уголька, в межах Угольсько-Широколужанського заповідного масиву. Утворилася в однойменній вапняковій скелі.

10. Писаний Камінь був у далекому минулому одним із слов'янських скельних святилищ у Покутських Карпатах, на якому молились до сон-

ця і приносили жертви наші далекі предки. Він є дуже цінною пам'яткою природи, історії та культури Гуцульщини і України.

11. Стовп вулканічного туфу – «Кам'яна квітка» – скеля, яка має форму стовпа і є ерозійним останцем, де відслонюються агломератові туфи андезитового складу. Ці туфи утворилися внаслідок інтенсивної експлозивної діяльності в результаті численних вулканічних вибухів одного з найкрупніших древніх вулканів. Сьогодні – це залишок жерла бокового кратера вулкану Анталовецька Поляна, заввишки 8 м. Пам'ятник розташований на краю болота біля села Невицьке (Ужгородського району Закарпатської обл.).

12. Сойминське відслонення еоценових відкладів – геологічна пам'ятка України (Закарпатська область). У скелястих обривах лівого берега р. Ріка на відрізу понад 300 м висотою до 10 м відслонюються малохарактерні для Українських Карпат теригенні відклади середнього палеогену (так званий «чорний еоцен»), що представлені пісковиками з прошарками аргілітів та алевролітів. О.С. Вялов виділяв їх як складову частину сойменської світи. Цікава тим, що в ній поширені крем'янисті пісковики «шипотського типу», дуже подібні до тих, що розвинені у відкладах нижньої крейди Дуклянської та Чорногірської зон. Подібна товща в місці злиття рр. Ріки та Голятинки утворює пороги в їх руслах. Це мальовниче місце часто відвідується туристами.

13. Відслонення порід менілітової

світи в правому березі р. Опір, в міс-ті Сколе, Сколівська скиба Скибової зони Українських Карпат. Цим терміном було визначено у відкладах Моравії характерну товщу гірських порід, складену чорними, збагаченими органікою аргілітами та силіцитами. Серед карпатських геологів загально-визнаним є тричленний поділ менілітового розрізу на нижньоменілітову, середньоменілітову (іноді її називають лоп'янецькою, або лоп'янкою) та верхньоменілітову частини, які приймаються в межах Скибової зони в ранзі підсвіт.

14. Голятинське відслонення крейдових порід – геологічна пам'ятка знаходиться на правому борту р. Голятинка (права доплива р. Ріка) в мальовничій долині, у відслоненні завдовжки понад 100 м та заввишки близько 10 м розкритий контакт чорних кварцитовидних пісковиків та аргілітів нижньої крейди з яскраво червоними і зеленуватими аргілітами й мергелями нижньої – верхньої крейди.

15. Геологічна пам'ятка природи «Скелі Довбуша» – природна фортеця періоду X століття – знаходиться на висоті 668 м н.р.м. Це скелясті виступи пісковиків заввишки до 80 м, що утворились більше 70 млн років тому на дні моря. Кам'яний лабіринт завширшки 200 м тягнеться зі сходу на захід майже на 1 км, над ним – буковий та смерековий ліси. У X–XII ст. до н.е тут існувало язичницьке святилище – палеообсерваторія. За переказами, у XVII–XVIII ст. тут таборували опришки, які використовували печери під сховище.

16. Відслонення вулканів «Чорна гора». На схід від м. Виноградів, на правому березі р. Тиса, спостерігаємо скелястий обрив довжиною до 500 м та висотою місцями понад 100 м. Тут відслонюються андезити (нижній сармат – панон, абсолютний вік – 10,1 млн р.), що складають жерловину вулкану. Породи прорвані серією дайок ріолітового і ріодацитового складу. Дайки приурочені до бортового розлому, що обмежує кільцеве вулкано-тектонічне підняття. Після свого виникнення вулкано-тектонічне підняття «Чорна Гора» проіснувало у вигляді невеликого обривчастого острова серед озерно-морської водойми, яка покривала територію нинішнього Закарпатського прогину. Глибина водоймища навколо острова коливалася від перших метрів до декількох сотень метрів. Підняття збереглося у вигляді гори завдяки стійкості до ерозії гірських порід, якими воно складене.

17. Скеля «Закам'яніла Багачка» На правому березі долини карпатської ріки Путила поблизу дороги Вижниця – Путила височить скеля-стрімчак висотою 30 м, яка нагадує статую суворої жінки. Утворилася вона внаслідок вітрової ерозії пісковиків палеогенового віку (45 млн р.).

Розвитку рекреаційної діяльності сприяють і кліматичні умови. Комфортний клімат позитивно впливає на організм людини. Його основними показниками є температурні показники, опади, наявність снігового стійкого покриву тощо. За кліматичним районуванням гори належать до кліматичної підобласті Українських Карпат.

Клімат помірно континентальний, теплий, з циклонічними та антициклонічними вторгненнями атлантичного повітря. Температура найтеплішого місяця (липень) у передгір'ях $+18...+20$ °С, у високогірному ярусі $+8...+10$ °С, а найхолоднішого (січень), відповідно, $-3...-6$ °С і $-8...-9$ °С. Такі температурні показники є сприятливими для розвитку рекреації. Карпати – найвологіша область в Україні: найбільше дощів – навесні і влітку, снігу – взимку. Кількість опадів від 500–800 мм у передгір'ях і до 1600–2000 мм на найвищих хребтах. Навесні сніг доволі довго (інколи до середини червня) лежить на округлих вершинах гір.

Визначне місце в природно-ресурсному потенціалі Карпатської дестинації належить гідрологічній мережі поверхневих вод. В умовах достатнього та надмірного зволоження формується густа (до $1,5$ км/км²) гідрографічна мережа – численні витoki Тиси, Дністра і Пруту (рис. 3).

У давньольодовиково-високопелонинських ландшафтах збереглися невеликі досить глибокі карові озера (Бребенескул, Верхне, Несамовите, Ворожеське, Апшинець та ін.). Найбільшим з озер обвального типу є Синевир. Трапляються залишки штучних водойм – клявз. Місцеві атракції творять також водоспади.

Рис. 3. Гідрологічна мережа Східних Карпат.

До багатств гірського краю України відносять цілющі джерела та мінеральні води, неймовірно різноманітні за складом, характеристиками і властивостями. В Українських Карпатах існує близько 400 сульфідних, радонових, миш'якових, залізистих та інших видів родовищ мінеральних вод, кожне з яких унікальне по своїй наповненості і насиченості.

Родовища мінеральних вод та санаторії, що працюють на їх базі - дванадцять: три у Львівській області, одне – у Чернівецькій, і вісім – на Закарпатті. Перші три розташовані у мальовничих Сколівських Besкидах. Найпопулярніші курорти: 1) Трускавець – хлоридно-сульфатні натрієві розсоли. Такий тип мінеральної води називають «Нафтуса». Залежно від глибини, місцевості та інших чинників у Трускавці є різні типи джерел; 2) Моршин – друге по величині курортне містечко у Сколівських Besкидах. Тут є хлоридно-натрієві, сульфатно-натрієві, магнієво-натрієві розсоли. Більшість джерел призначені для питтєвого лікування, інші – для спеціальних ванн; 3) Східниця – джерела мінеральних вод тут знаходяться типу «Нафтуса».

Флористичне розмаїття Українських Карпат налічує більше 2000 видів рослин, серед яких багато реліктів, що збереглися тут з минулих геологічних епох. Серед них є багато ендеміків, які ростуть лише в цьому регіоні, альпійських та аркто-альпійських видів, а також рідкісні види представників флори, що занесені до Червоної книги України.

В Українських Карпатах виділяють п'ять основних поясів (зон) рослинності: передгірний – з переважанням дуба, низькогірний – високоствбурних букових, ялицево-букових та смереково-букових лісів, середньогірний – темнохвойних лісів.

Вище розміщений субальпійський пояс із переважанням хвойних і листяних чагарників та альпійський – із суцільними масивами лучної рослинності.

Передгірний пояс (від 450 до 600 м н.р.м.) поділяється на дві частини: закарпатську і передкарпатську. Для закарпатського передгір'я характерні дубові ліси з дуба звичайного і скельного. В дібровах ростуть також бук, граб, ясен, в'яз, а з чагарників – ліщина, калина, бузина чорна, свидина, глід, терен. У трав'яному покриві – шавлія, проліски, медуниця, чистець, барвінок малий, чина. У Передкарпатті у дібровах є домішки ялиці, бука, граба, осики, берези, явора та клена, д чагарників – ліщина, жостір, крушина ламка, бруслина, вовче лико. Трави представлені осоками, шавлією, маренкою.

Низькогірний буковий пояс (на різних схилах від 500 до 1450 м) складається з букових, ялицево-букових та смереково-букових лісів, в яких поодинокі трапляються чагарники вовчого лика, бузини червоної, ліщини, жимолості, а з трав – маренка, проліски, цибуля ведмежа, вороняче око тощо.

Середньогірний пояс, або пояс смерекових лісів, належить до холодної кліматичної зони. Ліси займають

верхні частини (від 1300 до 1670 м) схилів Чорногори, Рахівських гір, Чивчин і Горган. У межах поясу є буково-смерекові, ялицево-та кедрово-смерекові масиви лісу, чагарники в яких представлені жимолостю, бузиною червоною, горобиною, вільхою та ялівцем, а з трав трапляються нечуйвітер, кислиця, різні види мохів.

Субальпійський пояс (від 1300 до 1850 м) представлений чагарниковими заростями з сосни гірської, ялівця сибірського, вільхи зеленої, рододендрона східнокарпатського. У трав'яному покриві трапляються чорниця, куничник, ожина, мохи.

Альпійський пояс (вище 1800 м) луків займає незначні площі на Чорногорі і Горганах із трав'янистих і чагарникових угруповань.

Неабияку цінність мають Букові праліси Карпат – транснаціональний природний об'єкт, що складається з десяти окремих масивів, які розташовані вздовж осі завдовжки 185 км. Простягається від Рахівських гір та Чорногірського хребта в Україні на захід Полонинським хребтом до гір Буковські Врхи та Вигорлат у Словаччині. Українсько-словацький об'єкт «Букові праліси Карпат» займає площу 77971,6 га, з яких 29278,9 га складають заповідне ядро, а 48692,7 га – буферну зону. Понад 70 відсотків території об'єкта розташовані в Україні.

Наявна фауна строката. Ядро фауни становлять види мезофільних західних і середньоевропейських широколистяних лісів – олень благородний, козуля, черепаха болотна, вугор

європейський. Дуже поширені представники Середземномор'я (саламандра плямиста, жаба зелена), мешканці хвойних лісів Східної Європи і сибірської тайги (глухар, тетерев). Зустрічаються елементи степової, пептичної, і альпійської (бурозубка альпійська, полівка снігова, тритон альпійський) фауни. Чимало тут і карпатських ендеміків (білка карпатська, тритон карпатський). Тепер у Карпатах акліматизуються нові види: ондатра, енотовидний собака, паля американська, омуль байкальський та ін.

Багато зоогеографів виділяють Українські Карпати в самостійний зоогеографічний Карпатський округ. У Карпатах широко представлені всі основні класи тварин: ссавці (мамалофауна), птахи (орнітофауна), плазуни (герпетофауна), земноводні (амфібії), риби (іхтіофауна), комахи (ентомофауна).

Розміщення тварин у Карпатах складне і мозаїчне. Більшість карпатських звірів – ведмідь бурий, олень, козуля, свиня дика, рись, білка карпатська, кіт лісовий, горностай, куниця лісова, соні та ін., багато видів амфібії, птахів і риб – мають широкий діапазон поширення. Вони заселяють територію від передгірних рівнин висотою в 200 м до зони субальпійських чагарників висотою 1600 і навіть 1850 м. Обмежене вертикальне поширення мають землерийки, білозубки, більшість рукокрилих, тхір степовий, видра, норка, ховрахи, хом'як, ондатра. Високо в гори вони не піднімаються. Типових високогірних видів лише два

– бурозубка альпійська і полівка снігова, що мешкають на висотах 1650–2000 м.

Українська частина Карпат складає лише 10,3 відсотка від їх загальної площі, але тут зосереджено понад півтори тисячі об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) площею майже півмільйона гектарів (8,6 %).

На цій території функціонують два природні заповідники («Розточчя» і «Горгани»), один біосферний заповідник (Карпатський) та чотирнадцять національних природних парків загальною площею майже 350 тис. га. Площа природо-заповідного фонду (рис. 4), (рис. 5) в останні роки постійно зростає (табл. 1).

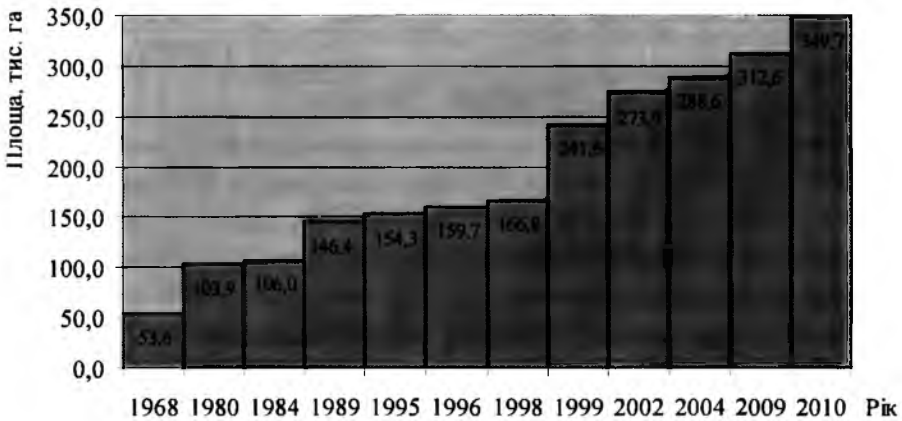

Рис. 4. Збільшення площі заповідників і національних природних парків Східних Карпат протягом 1968–2010 рр.

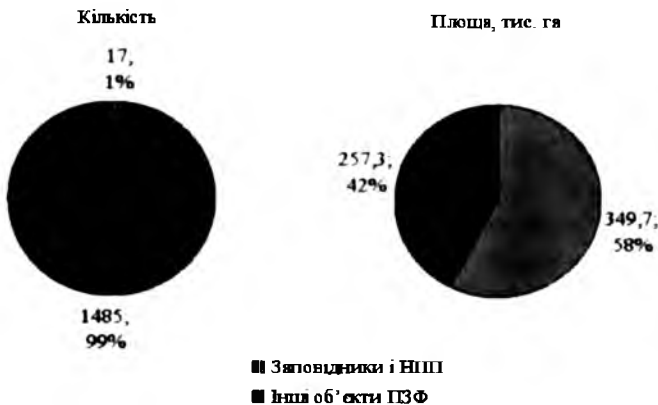

Рис. 5. Розподіл об'єктів природо-заповідного фонду Східних Карпат України за кількістю та площею.

Таблиця 1

Заповідники і національні природні парки Східних Карпат в межах України

№ п/п	Назва природоохоронного об'єкту	Площа, га	Рік створення
Івано-Франківська область			
1	Природний заповідник «Горгани»	5344,2	1996
2	Карпатський національний природний парк	50300,0	1980
3	Національний природний парк «Гуцульщина»	32271,0	2002
4	Галицький національний природний парк	14684,8	2004
5	Національний природний парк «Синьогора»	10866,0	2009
6	Верховинський національний природний парк	12022,9	2010
	Разом	125489,0	–
Львівська область			
1	Заповідник «Розточчя»	2084,5	1984
2	Яворівський національний природний парк	7078,6	1998
3	Національний природний парк «Сколівські Бескиди»	35684,0	1999
4	Національний природний парк «Північне Поділля»	15587,9	2010
	Разом	60435,0	–
Закарпатська область			
1	Карпатський біосферний заповідник	53630,0	1968
2	Національний природний парк «Синевир»	40400,0	1989
3	Ужанський національний природний парк	39159,0	1999
4	Національний природний парк «Зачарований край»	6101,0	2009
	Разом	139290,0	–
Чернівецька область			
1	Національний природний парк «Вижницький»	7928,4	1995
2	Черемоський національний природний парк	7117,5	2009
3	Хотинський національний природний парк	9446,1	2010
	Разом	24492,0	–
	Всього у межах Східних Карпатах	349705,9	–

Серед інших природо-заповідних територій та об'єктів зокрема, такі: природні ландшафтні парки, пам'ятки природи (ботанічні, гідрологічні, комплексні, геологічні, дендропарки), заказники (ландшафтні, лісові, ботанічні, загально зоологічні, орнітологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загально геологічні, палеон-

тологічні, карстово-спелеологічні), ботанічні сади, пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідні урочища та інші (табл. 2).

Таблиця 2

Природоохоронні об'єкти Східних Карпат України
(Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська, Чернівецька області)

№ п/п	Адміністративна область	Всього природоохоронних об'єктів	Площа, тис. га	Заповідники і НПП		Інші природоохоронні об'єкти	
				К-сть	Площа, тис. га	К-сть	Площа, тис. га
1	Івано-Франківська	456	195,6	6	125,5	450	70,1
2	Львівська	347	148,6	4	60,4	343	88,2
3	Закарпатська	456	177,0	4	139,3	452	37,7
4	Чернівецька	243	85,8	3	24,5	240	61,3
	Разом	1502	607,0	17	349,7	1485	257,3

Як видно з табл. 2, середня площа заповідників і національних природних парків складає більше 20 тис. га і найвища в Закарпатській області, де сягає 35 тис. га та найменша площа серед інших заповідних об'єктів складає 84 га також в Закарпатській області.

Весь цей потужний рекреаційний потенціал природо-заповідного фонду Східних Карпат ще не в повній мірі використовуються для розвитку рекреації, зокрема туризму. Частина цих, цінних у науковому та пізнавальному значенні об'єктів, вже включені в діючі туристичні маршрути, але значна більшість із них ще не знайшли свого використання.

Наявний рекреаційний потенціал Карпатської дестинації є передумовою для подальшого розвитку таких видів туристичної діяльності як:

- на основі геоморфологічної характеристики території – спелеотуризм, скелелазіння, маршрутно-пізнавального, науково-пізнавального тощо;

- геологічні особливості території дослідження лягли в основу науково-популярних маршрутів, ознайомих екскурсій;

- кліматичні особливості сприяють розвитку гірськолижного туризму зимою, а у літній період – маршрутно-пізнавальних туристичних подорожей. Поєднання чистоти гірського повітря з фітоцидністю лісової гірської системи сприяє розвитку лікувально-оздоровчих видів, зокрема з спеціалізацією аромотерапія, лісолікування тощо;

- багатство і різноманітність поверхневих та підземних водних потоків визначає розвиток у межах Східних Карпат спортивних видів туризму (рафтинг, рибальство), санаторно-курортних бальнеологічних комплексів на основі мінеральних вод різних за складом мінеральних речовин, озокериту, грязей;

- рослинний і тваринний світ своїм різноманітним складом і видовим представництвом доповнює природний туристичний потенціал Схід-

них Карпат.

Найбільш презентований і збережений він у межах природоохоронних об'єктів, кількість яких збільшується не тільки за рахунок створення нових, але й збільшенням площ уже існуючих. На основі їх розвивається екотуризм, сільський зелений туризм.

Враховуючи потенціал та різноманітність видів рекреаційної діяльності у межах Карпатської дестинації, слід зазначити її здатність акумулювати туристичні потоки. Згідно даних Держприкордонслужби України та Держкомстату України, з 2009 по 2013 р. кількість туристів, які відвідали цю дестинацію, збільшилась з 4,8 до 5,18 млн. Від загальної кількості відвідувачів в Україні цей показник становить 6,1%. У грошовому еквіваленті надходження за 2012 р. становили 286 млн. грн. Левову частку прибутку склали внутрішні туристи. Частка в'їзних туристів до Карпатської дестинації коливається від 2 до 4 % від загальної кількості туристів загалом.

Аналізуючи вище сказане перспективи туризму у межах Карпатської дестинації вбачаються у подальшому розвитку екотуризму. Цьому сприятиме і наявність у Східних Карпатах еталонних ділянок букових пралісів. Враховуючи їх смугове (вздовж осі завдовжки 185 км.) простягання та їх продовження у Словаччині, то Українсько-Словацький об'єкт «Букові праліси Карпат» (де 70 відсотків території об'єкта розташовані в Україні) є унікальною природною атракцією, яка сприятиме залученню туристів.

Модернізація старих, але унікальних за спеціалізацією санаторно-курортних комплексів і регулювання цінової політики на рекреаційні послуги відносно світових дасть можливість відновити статус здравниць, бальнеологічного центру Східних Карпат в Україні.

Висновки. Отже, привабливість Карпатської туристичної дестинації пов'язана з її незайманістю, а кількість туристів поступово збільшуватиметься за рахунок PR-компаній, в результаті чого зросте потужність туристичних потоків, сформується туристичний сезон та відповідна інфраструктура.

Література

1. Головчан А.І. Методика оцінки ефективності функціонування туристичних дестинацій в Україні / А.І. Головчан // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2010. – № 4 (40). – С. 131–138.
2. Головчан А.І. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності туристичних дестинацій та управління ними / А.І. Головчан // Торгівля і ринок України : зб. наук. пр. – Донецьк, 2009. – Вип. 27. – С. 157–161.
3. Головчан А.І. Теоретико-методичні підходи до оптимізації розвитку туризму в дестинаціях / А.І. Головчан // Вісник ДІТБ. – 2011. – № 15. – С. 139–145.
4. Головчан А.І. Економіка туристичного бізнесу / А.І. Головчан. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.

5. Зорин А.И. Концептуальное дидактическое проектирование туристических дестинацій : учеб.-метод. пособие / А.И. Зорин. – М. : Советский спорт, 2012. – 79 с.

6. Леонтьева Ю.Ю. Оцінка ресурсів категорії «атракція» регіональних дестинацій України / Ю.Ю. Леонтьева // Економіка і регіон. – 2009. – № 3 (22). – С. 20–25.

7. Любіцева О.О. Типізація дестинацій / О.О. Любіцева, О.В. Третьяков // Географія та туризм : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 17. – С. 3–9.

Kalutsky I.F., Kovalska L.V. GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE CARPATHIAN DESTINATION. Attention in the article is drawn to the investigations of the touristic sphere development possibilities in bounds of touristic destinations as geographical areas, that attract tourists because of unique or specific touristic-recreational resources and proper infrastructure, which are offered to the customers as “ready-made” touristic product meeting their various needs.

Taking into consideration the socio-economic and political factors, the destinations in Ukraine are starting to form. According to the analysis of the prospects of their development one of the leading places in Ukrainian and world touristic market can be given to the Carpathian destination, taking into account its recreation prospects and transboundary location. A very important role in the natural resources capability of the Carpathian destination is performed by the climat-

ic conditions and the dense hydrologic net – rivers Tysa, Dniester, Prut, the biggest lake in the Ukrainian Carpathians – Synevir, remains of the artificial lakes, waterfalls, healing springs and mineral water springs. There are over 400 mineral water springs in the territory of the destination.

Taking into account the flora and fauna variety of the old trans boundary beech forests, which are mostly concentrated in the territory of natural preserves with the total area of more than 0,5 hectar, and their clustered expansion, they are also of great value.

The recreational potential of the Carpathian Destination is the initial condition for the development of many kinds of touristic activity, as for example speleotourism, rock-climbing, educational tourism, ecotourism, geotourism, «green tourism», rafting, fishing, sanatory tourism, sightseeing tourism etc.

With regard to the potential and variety of the types of touristic activities in bounds of the Carpathian destination, its ability to accumulate touristic streams should be mentioned. So the attraction of the Carpathian touristic destination is connected with its being untouched, due to different PR-companies the amount of tourist will constantly grow, causing the formation fo the touristic season and proper infrastructure.

Keywords: Carpathian Destination, natural recreation resources, touristic streams, types of recreational activities.

**Калуцкий И.Ф., Ковальская Л.В.
ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АКЦЕНТЫ
КАРПАТСКОЙ ДЕСТИНАЦИИ.**

В статье акцентировано внимание на исследованиях потенциальных возможностей развития туристической отрасли в рамках дестинаций как географических территорий, которые являются привлекательными для туристов благодаря наличию уникальных или специфических туристско-рекреационных ресурсов и соответствующей инфраструктуры, доведенных до потребителей в виде готового туристического продукта с целью удовлетворения их потребностей.

Учитывая потенциал и разнообразие видов рекреационной деятельности в пределах Карпатской дестинации, следует отметить ее способность аккумулировать туристические потоки. Львиную долю прибыли составили внутренние туристы. Привлекательность Карпатской туристической дестинации связана с ее девственностью, а количество туристов постепенно увеличивается за счет PR-компаний, в результате чего возрастает мощность туристических потоков, сформируется туристический сезон и соответствующая инфраструктура.

Ключевые слова: Карпатская дестинация, природные рекреационные ресурсы, туристические потоки, виды рекреационной деятельности.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО І КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 37.01/.09:308

ОБРАЗ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СВІТУ У ПЕДАГОГІЧНОМУ
КОНТЕКСТІ

Б.-А. Орловська

Державна вища професійна школа в Гожуві Великопольському

У статті досліджується питання полікультурності. Аналізуються різні підходи до її розуміння та втілення у освітніх програмах європейських країн, США та Австралії.

Дослідження сучасного світу демонструють нам постійні зміни і полікультурність, що перманентно розвивається. Трактувати її можна по-різному, у тому числі як ідею чи ідеологію. Початків ідейного трактування полікультурності слід шукати у гуманістичних концепціях Ренесансу. У статті поняття полікультурності розглядається як основа культурного рівноправ'я.

Реалізація полікультурних припущень можлива за реалізації різних завдань і змістів. Це може бути зроблено шляхом втілення різних функцій: «особливо культурної (культурної спадщини і форм її культивування, оживлення рідної культури), акультураційної (взаємні запозичення, культурне збагачення), адаптивної (підтримка добробуту, соціальна та культурна), визвольної (усвідомлення автономії рідної культури), громадянської (лояльність і розуміння творчої діяльності на благо суспільства, компетенція у сфері навчання впродовж життя, і т.д.)».

Такий підхід звертає нашу увагу до образу та розуміння складності сучасної полікультурності. Тільки

глибоке знання і розуміння принципів полікультурності дає шанс на співіснування різних культур на тій самій території. У зв'язку з цим, освіта, виховання та педагогіка, як наука може допомогти міжкультурній освіті. Адже лише завдяки розумінню ми можемо реалізуватись і підготуватися до зустрічі з Інакшістю та Іншим. Сучасна полікультурність все частіше навколо нас і часто в наших сім'ях, отже актуальною виступає потреба її вивчення та прийняття.

Ключові слова: полікультурність, міжкультурність, інтеграція, цінності.

Вступ. Дослідження сучасного світу демонструють нам постійні зміни і полікультурність, що перманентно розвивається. Трактувати її можна по-різному, у тому числі як ідею чи ідеологію. Початків ідейного трактування полікультурності слід шукати у гуманістичних концепціях Ренесансу. Сьогодні розглядаємо поняття полікультурності як основу культурного рівноправ'я [18, с. 255].

1. Що таке полікультурність? На думку Стефана Беднарка, полікультурність – це «коло явищ і процесів, характерних для сучасного світу, у якому в різних контекстах маємо справу з гетерогенічними суспільними групами та просторами,

насиченими різнобарвною і різнорідною мішанкою цінностей, взірців та символів, що походять з різних культурних традицій, різних культурних систем» [1, с. 69]. Розглядаючи полікультурність у такий спосіб, слід усвідомлювати ті процеси, про які ведемо мову.

У ході дослідження полікультурності слід брати до уваги, що це складна, багатогранна структура. Її формують різноманітні чинники, однак стрижнем виступає суспільна рухливість. Вона виявляється по-різному «кочівництво, колоніальні процеси, невільництво, заробітчанські міграції, біженство» [2, с. 76].

Окрім перелічених М. Голкою факторів, слід звернути увагу на появу наступних процесів: «1) зростання сепаративних та автономних настроїв; 2) політизація культурної приналежності, що призводить до більш виразного відокремлення окремих груп та культур; 3) зростаюча суспільна, культурна і політична роль усіх меншостей [2, с. 83]. Ці та багато інших чинників мають суттєвий вплив на образ сучасної полікультурності.

Аналізуючи дослідження, присвячені полікультурності, проведені у Польщі, можемо поділити їх на кілька періодів. Т. Левовицький, Е. Огородзка-Мазур, А. Щурек-Борута, Й. Нікіторович, З. Ясинський та інші учені презентують функціонування національних, етнічних та релігійних меншостей [6; 7; 8; 13; 14].

У спеціалізованій літературі з означеної проблеми знаходимо ще одне визначення досліджуваного про-

цесу – інтеркультурність. У такому розумінні це «щось більше, ніж полікультурність у розумінні культурної диференціації, це також щось більше, ніж транскультурність у розумінні перекрочення кордонів» [19, с. 117].

Зауважимо, що таке трактування різнорідності привертає до себе увагу, важко окреслити кордони і взаємоперехід, а розрізнення взагалі утруднюється [7, с. 17 і наст.].

З одного боку полікультурність засвідчує існування своїх та чужих, взаємопроникнення культур і повільне стирання кордонів. У підсумку такі процеси можуть призвести до занепаду меншостей. Л. Карпорович стверджує, що «перспектива полікультурності краще акцептує транскультурний характер взаємного учіння, долучення до світу стандартів та культурних цінностей інших етнічних груп у спосіб далекий від асиміляції та занепаду» [5, с. 69]. Такий підхід ініціює добровільне культурне взаємозбагачення.

2. Педагогічні контексти полікультурності. Дослідження полікультурності бере свої початки у країнах, які в 70-х рр. ХХ ст. розпочали процес аналізу культурної різнорідності внаслідок міграційних процесів. Перші кроки у цьому напрямку здійснила Канада, котра намагалась надати усім своїм громадянам рівні права. Саме тоді піднялось питання щодо існування великої кількості культурних меншин [16, с. 135].

Започаткування Канади перейняли інші країни, передусім багатокультурні – США та Австралія. Од-

нак освітній полікультурний процес відбувався у цих країнах в інший спосіб, адже залежав від багатьох специфічних чинників.

Не обійшлося і без труднощів, до котрих у США долучають такі: певні спротиви білого населення; специфічний територіальний поділ та адміністративно-правова автономія кожного зі штатів.

Саме звідти поширилась думка, аби в США запровадити роботу у двох напрямках. «Втілення ідеї полікультурної освіти започаткували процеси, які мали б нівелювати в учнівських спільнотах різницю расову, національну та культурну. Водночас утворювались осередки білінгвального навчання, які допомагали б дітям навчатись не лише англійською, а й рідною мовами» [4, с. 21].

Хочемо при цьому звернути увагу, що «полікультурна освіта не заміщувалась, як у багатьох європейських державах, міжкультурною освітою» [9, с. 35].

Натомість Австралія ввела відмінну від попередніх систему освіти. Основою тут виступило переконання, що кожна інша країна має свої традиції, тому, очевидно, потребує відмінних правил реалізації полікультурної освіти. В Австралії «різнорідність була офіційно визнаною за цінність, що допомагала людям долати горизонти власної культури та взаємозбагачуватись» [17, с. 83]. Керуючись такими підставами, була сформована навчальна програма держави.

Дещо інакше виглядає ситуація в Європі. Держави-члени ЄС по-

винні були погодитися із визнанням складності і різноманітності представників меншин в Європейському Союзі. У результаті, «політика в галузі освіти в більшості так званих приймаючих країни зосереджена, головним чином, на навчанні дітей емігрантів, прискорюючи процес їх асиміляції в суспільстві культурної більшості, а також стимулюючи їх до прийняття моделі домінуючої культури. Тим не менш, зневага до культурних цінностей країн, з яких походять емігранти, брак уваги до вивчення рідної мови значною мірою сповільнили впровадження міжкультурної освіти та повстання освітніх перспективних програм» [4, с. 23].

Сьогодні в Європі існує кілька напрямків міжкультурної освіти. Один з них пов'язаний з вихованням дітей емігрантів. Відповідно головним завданням є підтримка та підвищення культурної свідомості емігрантів. Другим важливим завданням є збереження рідної мови. Отже, освіта «служить для підготовки їх до дорослого життя, даючи їм право вибору, щоб залишитися в країні, обраній батьками, або повторно емігрувати в країну своїх предків (шведська модель)» [3, с. 78].

Інша пропозиція – це спроба збереження культурного та мовного розмаїття. Такі тенденції спостерігаються в європейських регіонах, включаючи Британію, Францію і Фінляндію на кордоні між Нідерландами та Німеччиною. Сьогодні «вони потребують додаткової зовнішньої підтримки, щоб вижити, тому що дії, започатко-

вані місцевою громадою, є недостатніми. Необхідне юридичне визнання культурних прав, двомовності» [5, с. 24]. Остання пропозиція – це якомога швидша асиміляція емігрантів з системою, що діє в країні [5, с. 24]. Вибір відповідного курсу дій залежить від багатьох різних факторів.

У випадку Польщі ми можемо говорити про дещо інший перебіг міжкультурної освіти, ніж у вищезгаданих країнах. За словами К. Камінської та А. Квятковської, «польська полікультурність постійно нагадує скоріше тонкошаровий моноколорит, який приймають три непересічні явища: міграція, анклав меншин та регіоналізму. Разом з посиленням в Європі процесу міграції і специфічним відродженням національних та етнічних меншин, перші два напрямки зростають. Натомість третій, пов'язаний з регіоналізмом, приймає різні форми, починаючи від світу «малої батьківщини» до єврорегіонів понад кордонами» [5, с. 49].

З цієї точки зору можна сказати, що в Польщі, міжкультурна освіта виступає на прикордонні. Це в основному означає, «аби учні отримали права та компетенції, що дозволяли б їм успішно працювати в цих галузях культури. Переважно сюди відносяться програми двомовної освіти і вимога захисту рідної культури, а також засвоєння культури більшості, що призводитиме до розширення можливостей навчання та успіхів у майбутньому. Другий тип освіти – це вчення про культурні відмінності, що адресовується більшості. Метою виступає спроба показати учням

культурне розмаїття людей, розширити їх поінформованість про культурне багатство глобалістичного світу, заохочувати і цінувати культурні відмінності, визнавати право людей на їх власну культурну ідентичність» [5, с. 145].

З точки зору сьогодення і досвіду різних країн, основним завданням міжкультурної освіти та педагогіки загалом вважаємо «можливість надбання людьми навичок та готовності вільно спілкуватись та розумітись з людьми інших національностей. Цьому повинні слугувати обміни і різноманітні форми взаємних зустрічей дітей та молоді різних країн. Саме тому визнаємо гіпотезу, що люди різних культур, які часто зустрічаються один з одним, ламають взаємні забобони, в той же час прагнучи краще зрозуміти чужу культуру [5, с. 292].

На думку Ю. Нікіторовича, «полікультурність є соціальним фактом, а ідея полікультурного суспільства є однією з основних проблем сучасної школи» [11, с. 15]. Динаміка, з якою настає експансія полікультурності викликала великі зміни, джерела яких часто не можуть бути знайдені» [5, с. 15]. Ми також повинні знати, що «члени полікультурних спільнот змушені – через обставини, що самі творять – здійснювати самоідентифікацію» [12, с. 89–93]. Дорота Місеюк підкреслює, що «полікультурність як педагогічна програма співіснування культур в умовах прикордоння, виступає скоріше конкуренцією культур» [10, с. 150].

Отже, це означає, що сучасна школа стикається з величезною про-

блемою у вигляді реалізації принципів полікультурності. Ю. Нікіторович підкреслює, що школа повинна побачити полікультурність у першу чергу як «соціальне явище, що відбувається постійно – емпіричну проблему (...), феномен ідентичності – проблему в свідомості (...), ідеологічний феномен – проблему норм і цінностей (...), феномен освіти – проблему відносин і освітніх дій» [11, с. 17].

Висновки. Реалізація полікультурних припущень можлива за реалізації різних завдань і змістів. Ю. Нікіторович підкреслює, що це може бути зроблено шляхом втілення різних функцій: «особливо культурної (культурної спадщини і форм її культивування, оживлення рідної культури), акультураційної (взаємні запозичення, культурне збагачення), адаптивної (підтримка добробуту, соціальна та культурна), визвольної (усвідомлення автономії рідної культури), громадянської (лояльність і розуміння творчої діяльності на благо суспільства, компетенція у сфері навчання впродовж життя, і т.д.)» [11, с. 17–18].

Такий підхід звертає нашу увагу до образу та розуміння складності сучасної полікультурності. Тільки глибоке знання і розуміння принципів полікультурності дає шанс на співіснування різних культур на тій самій території. У зв'язку з цим, освіта, виховання та педагогіка як наука можуть допомогти міжкультурній освіті. Адже лише завдяки розумінню ми можемо реалізуватись і підготуватися до зустрічі з Інакшістю та Іншим. Су-

часна полікультурність все частіше навколо нас і часто в наших сім'ях, отже, актуальною виступає потреба її вивчення та прийняття.

Література

1. Bednarek S. Problem wielokulturowości we współczesnej polskiej refleksji humanistycznej / S. Bednarek // *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*. – 1999. – № 3.
2. Golka M. Imiona wielokulturowości / M. Golka. – Warszawa, 2010.
3. Kamińska K. W stronę edukacji wielokulturowej w wychowaniu przedszkolnym / K. Kamińska. – Warszawa, 2005.
4. Kamińska K. Jesteśmy tacy sami / K. Kamińska, A. Kwiatkowska // *Sztuka w edukacji międzykulturowej*. – Warszawa, 2009.
5. Karporowicz L. Wielokulturowość a międzykulturowość : od reakcji do interakcji / L. Karporowicz / *U progu wielokulturowości* / [red. M. Kempy, A. Kapciak, S. Łodziński]. – Warszawa, 1997.
6. *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej* / [red. J. Nikitorowicz, D. Misiejuk, M. Sobiecki]. – Białystok, 2001.
7. Lewowicki T. Edukacja międzykulturowa – bilans otwarcia 2012 / T. Lewowicki // *Edukacja międzykulturowa*. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012. – № 1.
8. Lewowicki T. Szkoła na pograniczach / T. Lewowicki, A. Szczurek-

Boruta. – Katowice, 2000.

9. Mendel M. Edukacja społeczna. Partnerstwo rodziny, szkoły, gminy w perspektywie amerykańskiej / M. Mendel. – Toruń, 2001.

10. Misiejuk D. Transkulturowość regionu. Edukacja międzykulturowa wobec procesów tożsamości kulturowej jednostek / D. Misiejuk / Wielokulturowość i problemy edukacji / [red. T. Lewowicki, A. Różańska, G. Piechaczek-Ogierman]. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012.

11. Nikitorowicz J. Funkcje współczesnej szkoły w kontekście wyzwań społeczeństw wielokulturowych / J. Nikitorowicz / Wielokulturowość i problemy edukacji / [red. T. Lewowicki, A. Różańska, G. Piechaczek-Ogierman]. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012.

12. Nikitorowicz J. Kreowanie tożsamości dziecka / J. Nikitorowicz. – Białystok, 2005.

13. Nikitorowicz J. Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa / J. Nikitorowicz. – Białystok, 2001.

14. Oświata etniczna / [red. Z. Jasiński, T. Lewowicki]. – Opole, 2001.

15. Problemy pogranicza i edukacji / [red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur]. – Cieszyn, 1998.

16. Rycerska J. Grupy narodowościowe i etniczne w systemie politycznym Kanady / J. Rycerska. – Kielce, 2003.

17. Smolicz J. Globalizacja, suwerenność państwa i wielokulturowość / J. Smolicz / Władza, naród, tożsamość / [red. K. Górlach, M. Niezgodna, Z. Seruga]. – Kraków, 2004.

18. Sztompka P. Socjologia. Analiza społeczna / P. Sztompka. – Kraków, 2002.

19. Waldenfels B. Topografia obcego / B. Waldenfels. – Warszawa, 2002.

Orlovska B.-A. THE IMAGE OF MULTICULTURAL WORLD IN THE PEDAGOGICAL CONTEXT *The article deals with the issue of multiculturalism. Various approaches to the understanding and implementation of educational programs in European countries, the USA and Australia are being analysed.*

The studies of today's world show that we are constantly changing and multiculturalism itself, which is permanently evolving. It can be treated in many ways, either as an idea or ideology. The beginning of an ideological interpretation of multiculturalism should be found in the Renaissance humanist concepts. In this article the concept of multiculturalism is seen as the basis of cultural equality.

The implementation of multicultural assumptions is only possible with the implementation of various tasks and content. This can be done by implementing a variety of functions, «especially cultural (heritage and forms of cultivation, revival of national culture), acculturistic (reciprocal borrowing, cultural enrichment), adaptive (support welfare, social and cultural), liberation (autonomy awareness of native culture), civil (loyalty and understanding of creativity for the benefit of society, the competence in the field of lifelong learning, etc.)».

This approach draws our attention to the image and understanding of the complexities of modern multicultural-

alism. Only a deep knowledge and understanding of multiculturalism gives a chance to the coexistence of different cultures in the same area. In this regard, education, training and pedagogy as the science can help intercultural education. It is only due to understanding that we can realize ourselves and prepare for the meeting with Otherness and Others. Modern multiculturalism is increasingly around us and often in our families, hence there is the urgent need for it to be studied and accepted.

Keywords: *multiculturalism, interculturalism, integration, values.*

Орловская Б.-А. ОБРАЗ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО МИРА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ. В статье исследуется вопрос поликультурности. Анализируются различные подходы к ее пониманию и воплощение в образовательных программах европейских стран, США и Австралии.

Исследование современного мира демонстрируют нам постоянные изменения и поликультурность перманентно развивается. Трактовать ее можно по-разному, в том числе как идею или идеологию. Начало идейной трактовки поликультурности следует искать в гуманистических концепциях Ренессанса. В статье понятие поликультурности рассматривается как основа культурного равноправия.

Реализация поликультурных предположений возможна при реализации различных задач и смыслов. Это может быть сделано путем внедрения различных функций: «особен-

но культурной (культурного наследия и форм ее культивирования, оживления родной культуры), акультурационной (взаимные заимствования, культурное обогащение), адаптивной (поддержка благосостояния, социальная и культурная), освободительной (осознание автономии родной культуры), гражданской (лояльность и понимание творческой деятельности на благо общества, компетенция в области обучения в течение жизни, и т.д.)».

Такой подход обращает наше внимание к образу и пониманию сложности современной поликультурности. Только глубокое знание и понимание принципов поликультурности дает шанс на сосуществование различных культур на той же территории. В связи с этим, образование, воспитание и педагогика, как наука может помочь межкультурному образованию. Ведь только благодаря пониманию мы можем реализоваться и подготовиться к встрече с инаковостью и Другим. Современная поликультурность все чаще вокруг нас и часто в наших семьях, следовательно, актуальной выступает потребность ее изучения и принятия.

Ключевые слова: поликультурность, межкультурность, интеграция, ценности.

УДК 37.035.6:37.011.32.168.522

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

О.М. Лисенко

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті здійснено аналіз понять «нація», «ідентичність», «національна ідентичність». Розглянуто праці психологів, філософів, соціологів та педагогів з означеної проблеми. Доведено, що національна ідентичність – необхідна умова збереження коду нації.

У дослідженні означена проблема суттєво ускладнюється ще й тим, що на сьогоднішній день у сучасній науковій думці відсутня єдність у тлумаченні підставових понять, таких як «нація», «національна ідентичність». У статті здійснений аналіз цих понять, їх сутність і зміст.

Окрема увага приділена характеристиці поняття «ідентичність». Продемонстровано етимологію виразу «ідентичність», що походить від латинського слова «indenticus», що означає «утотожнений», «одинаковий». Показано, що у зарубіжній науковій думці воно утвердилось лише з другої половини ХХ ст., а у вітчизняній – тільки після 1990 р. Сьогодні «ідентичність» стала одним із центральних детермінант для усвідомлення оточуючих реалій, показано у статті. Означений термін широко використовується у різноманітних науках: психології, соціології, філософії, етнології, політології, геополітиці і т. ін.

Впродовж багатьох століть

філософське осмислення ідентичності відбувається у рамках проблеми утотожнення як основної характеристики буття, як зведення множинності до єдиного початку. У класичній традиції питання ідентичності досліджували античні філософи (Парменід, Платон, Арістотель, Плотін, неоплатоніки). У їхньому уявленні тожсамість виступає фундаментальною якістю буття, єдністю, у якій відсутні розбіжності і відносини впритул до одноманітності.

Нами доведено, що вивчення проблем, пов'язаних зі зростанням національного фактора є досить актуальним як у теоретичному, так і практичному аспектах.

Ключові слова: *нація, ідентичність, національна ідентичність.*

Постановка проблеми. В останні десятиріччя сучасний світ окрім процесів глобалізації, інтеграції характеризується зворотною тенденцією, що пов'язана з актуалізацією ідентичності країн і народів, пробудженням їхнього національного життя, зростанням націоналістичних прагнень. Таку тенденцію вважаємо природною реакцією народів на процеси універсалізації та стандартизації, що безсумнівно має позитивне значення. Відродження національної самосвідомості, посилення ролі

основних етноконсолідуючих ознак в умовах швидкоплинної реальності, виступають як одні з пріоритетних факторів збереження, розвитку націй та їхньої національної ідентичності. Однак, крім позитивного значення такі процеси, як демонструє історична практика, можуть призвести до конфліктів і навіть до кровопролиття.

Актуальність проблеми. Вивчення проблем, пов'язаних зі зростанням національного фактора є досить актуальним як у теоретичному, так і практичному аспектах.

Мета і завдання статті. Дослідження означеної проблеми суттєво ускладнюється ще й тим, що на сьогоднішній день у сучасній науковій думці відсутня єдність у тлумаченні підставових понять, таких як «нація», «національна ідентичність». Тому ми спробуємо проаналізувати ці поняття, їх сутність і зміст.

Виклад матеріалу. Передусім, логічним вважаємо зупинитись на характеристиці поняття «ідентичність». Етимологічно вираз «ідентичність» походить від латинського слова «indenticus», що означає «утожнений», «одинаковий». Це поняття у науці є достатньо новим. Скажімо, у зарубіжній науковій думці воно утвердилось лише з другої половини ХХ ст., а у вітчизняній – тільки після 1990 р. І сьогодні «ідентичність» стало одним із центральних детермінант для усвідомлення оточуючих реалій. Означений термін широко використовується у різноманітних науках: психології, соціології, філософії, етнології, політології, геополітиці і

т. ін. Впродовж багатьох століть філософське осмислення ідентичності відбувається у рамках проблеми утожнення як основної характеристики буття, як зведення множинності до єдиного початку. У класичній традиції питання ідентичності досліджували античні філософи (Парменід, Платон, Арістотель, Плотін, неоплатоніки). У їхньому уявленні тожсамість виступає фундаментальною якістю буття, єдністю, у якій відсутні розбіжності і відносини впритул до одноманітності.

У працях представників німецької класичної філософії проблема тотожності буття і мислення досягає своєї найвищої розробленості. У сучасній зарубіжній літературі психологічне трактування ідентичності розвивається у наступних керунках: аналітична психологія (психоаналіз), символічний інтеракціонізм та когнітивні підходи.

Відомо, що вивчення проблеми ідентичності у психології бере свій початок із психоаналізу. Так, поняття «ідентичність» та «ідентифікація» вперше ввів З. Фрейд у своїй праці «Групова психологія і аналіз Его» (1914 р.). Для нього «ідентичність» виступала як самоутотожнення людини із значущими особистостями за взірцем яких вона свідомо чи підсвідомо хотіла діяти. Мотивом такого самоутотожнення учений вважав страх втрати любові і страх від покарання.

Проблема ідентичності розроблялась також Е. Еріксоном, Дж. Марсією, А. Ватерманом та ін. ученими. Е. Еріксон вважається загально-визнаним засновником теорії іден-

тичності. Його погляди вперше було опубліковано у праці «Дитинство і суспільство». На відміну від З. Фрейда, праці якого він вважав неповними, Е. Еріксон справедливо наголошував на нерозривному звязку між ідентичністю людини і суспільством, соціальним оточенням індивіда. На його думку, ідентичність формується в процесі соціалізації особистості, входження індивіда у суспільство, тобто за Еріксоном, ідентичність – це соціалізована частина «Я». Відзначимо, що вчений не подав точного визначення поняття «ідентичність». Узагальнено він розумів ідентичність як суб'єктивне одухотворене відчуття тотожності і цілісності. Е. Еріксон справедливо відзначав, що ідентичність – це не певна незмінна, раз і назавжди отримана чи успадкована характеристика особистості, навпаки, її природа – процесуальна, динамічна, тобто, змінна. Ця ж ідея розкривається у введеному ним понятті «криза ідентичності», що означала перехід від однієї стадії життя до наступної, в ході чого мало місце становлення нових типів ідентичності [4, с. 324].

Яскраве відображення іншого підходу щодо з'ясування поняття ідентичності знаходимо у теоріях Дж. Міда, Л. Краппмана, Ю. Хабермаса та інших вчених (соціально детермінована ідентичність «Ме» та індивідуальна ідентичність «І»). Не менш цікавим є підхід представників когнітивного напрямку, які досліджували соціальну ідентичність – Г. Теджфел, Дж. Тернер та ін.

Спільним для робіт Е. Еріксо-

на, Міда та Теджфела є наступні твердження: розглядати ідентичність слід як соціальне явище (ідентичність – соціалізована частина «Я»); пояснення ідентичності як динамічного утворення, яке, виникнувши під впливом навколишнього середовища, так чи інакше модифікується.

У вітчизняній соціології та філософії постановка і дослідження проблем ідентичності, як ми зазначали, відносно нове явище, хоча теоретико-методологічні засади розвитку цього напрямку розроблялись в науковій думці ще з початку ХХ ст.

Сьогодні дуже популярним стало вивчення поняття кризи ідентичності у сучасних перехідних суспільствах. Одним із нових напрямків у дослідженні феномена ідентичності є її багаторівневе розчленування. Слід виокремити дослідження М. Губогло. Він вважає, що багаторівнева ідентичність є досить частим явищем множинної ідентичності або множинності ідентичностей, з-поміж яких виділяються етнічна, соціальна, професійна, гендерна, громадянська, конфесійна, расова і т.д. Вчений відзначає, що у сучасному суспільстві ідентичності все більше набирають множинного розуміння, залежать від контексту часу, мають виключно історичний характер і постійно знаходяться у стані трансформацій.

У сучасному філософському розумінні світ перестав бути цілісною і закономірною системою, людина – це не абстрактний представник свого роду, вона вкорінена у традиціях, життєвому світі і обставинах.

Ідентичність стає проблемою, «уто-тожене мислення» підлягає критиці. У цілому проблема ідентичності є актуальною та багатообразною на точки зору (філософська, психологічна, культурологічна традиція).

На нашу думку, у даному контексті зміст ідентичності слід звести до визначення подібності або відмінності чого-небудь (кого-небудь) з чим-небудь (ким-небудь). Вважаємо, що ідентичність – це об'єктивно існуюча структура, у якій виражається справжня схожість (тотожність) і відмінність соціальних (особистісних і групових) суб'єктів. Ідентичність з одного боку статичне явище, яке фіксує стан на даний момент часу, з іншого боку – ідентичність не є раз і назавжди отриманою, її природа змінна.

Не можемо оминати увагою також двох рівнів ідентичності – індивідуального та колективного. Індивідуальний рівень розкривається через особистісний та соціальний аспекти, тобто через вертикальний та горизонтальний виміри, баланс яких забезпечує почуття тотожності, самототожності. Колективна ідентичність – це фундаментальна схожість членів певної групи, що виявляється у солідарності, колективній діяльності, спільній роботі. Відбувається уто-тоження, усвідомлення себе з різними соціальними спільнотами – клас, сім'я, національна група, етнос, народ і т.д.

Визначивши сутність поняття «ідентичність», перейдемо до дослідження поняття «національна ідентичність». Складність і багато-

вимірність проблеми національної ідентичності пов'язані із серйозними понятійно-категоріальними труднощами у сучасній гуманітарній науці, зумовлені неоднозначністю трактування самого терміна «нація». Ситуація ускладнюється ще й тим, що «немає єдиного алгоритму виникнення та функціонування національних рухів, сучасних націй і національних держав, але й ті норми, які існують, стали рухомими і перестають працювати» в умовах глобалізації [2, с. 17].

Варто відзначити, що у сучасній філософській, соціологічній та етнологічній літературі фактично немає загальноприйнятого визначення нації. Цю ситуацію достатньо точно охарактеризував В. Бейджгот: «...до того часу поки нас про неї (націю) не питають, ми не розуміємо, що це таке, відразу пояснити і визначити ми не в змозі...» [7, с. 22]. Згадуються слова німецького історика Т. Момзена: «нація – це тільки фікція, але її відміна – це утопія» [6, с. 12].

Загальновідомим є виокремлення наступних традиційних методологічних підходів у визначенні поняття «нація» – примордіалізм, есенціалізм та конструктивізм.

Примордіалізм виходить з того, що риси нації дані першопочатково, є незмінними і традиційними, і вся проблема заключається в тому, щоб кожне наступне покоління їх дотримувалось. Тут має місце біологічний (спорідненість як основа соціальності), культурний (вродженість і природність конкретної культури) чи релігійний (концепція «обраного на-

роду») примордіалізм.

Есенціалізм досить близький примордіалізму. Основний принцип есенціалізму виходить з утвердження початкового існування певної сутності (есенції), скажімо, долі, призначення, істини, які і визначають конкретну ідентичність. Ці сутності незмінні, вічні і неперехідні. Відмова від служіння їм призводить до соціальних проблем.

Якщо примордіалізм та есенціалізм опираються на ідею початковості, об'єктивності існування нації, то конструктивізм робить акцент на «штучності» нації, звертає увагу на суб'єктивні фактори її виникнення. Примордіалістичний підхід пов'язаний з тим, що націю можна ідентифікувати на основі визначених об'єктивних ознак, не залежних від суб'єктивних поглядів її представників. До таких ознак переважно відносимо загальні, а не специфічні характеристики: територія, економічне життя, мова, національний характер культури.

Конструктивізм – парадигма, в межах якої нація розглядається як соціальна конструкція, що не має «реальних» історичних чи культурних коренів. Представники такого підходу понятійної концептуалізації нації бачать у ній «великий колектив», оснований на фундаментальній згоді її членів. Ернст Гелнер розглядає націю як конструкт індустріальної культури, а формування національної картини світу – як результат переходу від «низької» культури агрописемного суспільства до «високої» культури суспільства індустріального, що ха-

рактеризується загальною освіченістю, а також високим рівнем грамотності і громадянської самосвідомості переважної більшості її представників [3, с. 101]. Бенедикт Андерсон говорить про національність (у значенні етнічності) як про результат виховання в окремому суспільстві, де людині навіюється міф спільного походження і тісних кровних, культурних та історичних вуз усіх представників народу, до якого він належить. У дійсності за таким міфом нічого нема, нація залишається «уявною спільнотою», «ідеологічною конструкцією» [1, с. 204].

Націоналізм за Б. Андерсоном – це новий принцип організації соціальної реальності, що прийшов на зміну релігійному та династичному принципам. Ідея нації у Новому світі почала відігравати таку ж роль, як християнська віра у Середні віки, тобто вона дозволяла людям об'єднуватись в культурно-політичні спільноти. У зв'язку з цим, Е. Хобсбаум відзначає, що при концептуальній та історичній багатозначності поняття нація слугувало інструментом відбору – тим, що об'єднує у спільноту певних людей і відрізняє їх від інших [1, с. 43]. Така функціональна інтерпретація нації як механізму соціально-політичної класифікації та ідентифікації дуже тісно дотикається до поняття «національної ідентичності».

Нація – різновид людських спільнот. На думку Б. Андерсона, нація це «уявна спільнота» [1, с. 84]. Звичайно, це не означає, що вона нереальна, фіктивна і така, що

існує «лише в головах». Уявність нації вказує виключно на ту обставину, що кожен з її складових індивідів особисто не знає і ніколи не пізнає усіх її членів, що не заважає з ними себе співвідносити. У такому контексті уявна спільнота може порівнятися з віртуальною спільнотою в Інтернеті. Водночас нація завжди територіально визначена (навіть, якщо її кордони еластичні чи розмиті), суверенна (має державу і незалежність) і виражається у почутті спільної солідарності.

Якщо нація уявляється чи «винаходиться» чи «конструюється», то задача дослідника заключається у тому, щоб прослідкувати процес такого конструювання. Іншими словами, слід виявити, в силу яких причин і під впливом яких факторів утверджується даний тип колективної солідарності, а інші або відтискаються, або зникають. Такий підхід відходить від історично-детермінізованої і примордіалістичної інтепретації нації.

Теорія націоналізму Е. Гелнера та Б. Андерсона ґрунтовані на тому, що ідентифікація з нацією є наслідком процесу модернізації. Тобто національна свідомість є безпосереднім результатом розвитку сучасних засобів комунікації, масового ринку, урбанізації, посилення впливу держави на населення через систему податків та воєнного обов'язку і, передусім, шкільної системи і друкованої культури. Гелнер наголошує, що початково нації не існували, а утворились з об'єднання культури і політики. Інший дослідник Хомі Бхабха вважає,

що національна ідентичність не має під собою жодних інших підстав, окрім духовних і існує винятково у формі розповідей і переказів різних народів про самих себе [5, с. 369].

Для адекватного аналізу феномена нації перспективним вважаємо звернення до національної ідентичності. Національна ідентичність потіснила більш звичні для традиційних підходів поняття національної самосвідомості, національного характеру і тому подібне. Ідентичність справді стає «призмою крізь яку розглядаються, оцінюються і вивчаються численні важливі риси сучасного життя» [8, с. 20].

На наш погляд, перспективним буде не розділяти існуючі підходи щодо визначення нації, а розглядати їх у єдності. Не заперечуючи наявності національної свідомості як необхідної умови національної ідентичності, логічно визнавати при цьому і специфічний історичний контекст виникнення цієї національної свідомості, що склався у процесі соціалізації, невіддільному від об'єктивних суспільних умов.

В основному нація складається із свідомого співвідношення з нею реальних індивідів, в результаті чого проявляється відношення до національного, іонаціонального в цілому, самосвідомість, почуття і переживання. Про національну приналежність судять за наступними параметрами: за національно-державницькими, культурними атрибутами, за об'єктивною символікою, яка визначає певну цілісність (культурну, територіальну, господарську); за

свідомою ідентифікацією індивідів, за їхнім суб'єктивним ставленням, ціннісними орієнтаціями. Тобто кожен індивід національний, по-перше, об'єктивно, по-друге – суб'єктивно, коли він визнає себе частиною тієї чи іншої спільноти, культури. При чому без останнього, незважаючи на присутність об'єктивних факторів, національна спільнота аморфна, її не можна повністю визнати суб'єктом історичного процесу.

Виходячи з цього, можна визначити націю як соціальну спільноту, основу на духовно-психологічній, історико-культурній, територіально-господарській єдності. Тільки зовнішні символи спільноти (географія, господарство, історія) не розкривають повно мірою внутрішній, екзистенційний зміст буття нації. Це тільки об'єктивні сторони життя нації. Вони повинні усвідомлюватись, повинні стати в основі ціннісних поглядів, відношень, основою вияву національної самосвідомості і супутніх їй почуттів, переживань, традицій. Без такого повного виявлення національної самосвідомості спільнота не виступить як активний суб'єкт історичного процесу. Тому у визначенні нації необхідно підкреслювати не лише її об'єктивні основи, але й те, які відображення ці основи набули у національній свідомості. Через свідомість, ціннісні орієнтації, традиції, національна сутність виявляється більш конкретно, реально. Кожна людина є національною у першу чергу тому, що усвідомлює свою приналежність, тобто ідентифікує себе з національним цілим.

Суб'єктивні сторони виступають як сили, що об'єднують національний організм у цілісність, яка формує почуття ідентичності.

Відповідно, національна ідентичність розглядатиметься нами як визнання народом самого себе, знання і повага історії, національної культури, території, усвідомлення народом своїх особливих рис, розуміння членами національної групи своїх інтересів, прагнень, цілей, ідеалів, потреб і т. д.

Спробуємо виокремити наступні форми національної ідентичності:

1. Нормальна ідентичність, коли образ свого народу сприймається як позитивний, з адекватним ставленням до культури, історії, природного патріотизму, з толерантною установкою на спілкування з іншими народами.
2. Етноцентрична ідентичність – некритична перевага якої-небудь національної групи і самоідентифікація індивіда з нею.
3. Етнодомінуюча ідентичність, що фіксує таке ставлення самосвідомості і поведінки людини, коли не тільки національна ідентичність стає першочерговою з-поміж інших видів ідентичностей (громадянин, матір, батько), але й досягнення цілей, інтересів народу починає сприйматися як домінуюча цінність.
4. Етнічний фанатизм – ідентичність, у якій абсолютне домінування національних інтересів і цілей, часто ірраціонально сприйнятих, супроводжується готовністю йти за них на будь-які жертви і дії.

5. Етнічна індеферентність – байдужість людей до проблем національності і міжетнічних стосунків, до цінностей свого та інших народів, люди вільні від норм і традицій, на їхню поведінку не впливає ні їх власна національна приналежність, ні національність інших.

6. Етнотолеранція у формі космополітизму, що виступає запереченням національності та етнокультурних цінностей.

7. Амбівалентна, невиражена, а інколи «подвоєна» чи навіть «потроєна» ідентичність. Такий тип національної ідентичності достатньо поширений у національно змішаному середовищі.

Окрім цього, форми вияву національної ідентичності залежать від національного оточення індивіда і конкретного народу. Так, поліетнічне середовище дасть більше можливостей для отримання знань про особливості «своєї» та «інших» національних груп. У такому випадку можливі два «крайні» варіанти розвитку національної ідентичності. Перше: чітко виражена ідентифікація тільки зі своєю національною групою, котра інколи пов'язується з тенденцією до сепаратизму. Друге: вияв ідентичності з іншою національною групою, котра призводить до асиміляції, до прийняття норм, звичаїв, мови чужої групи, аж до повного розчинення у ній. Але, на наш погляд, найбільш поширеним у поліетнічному суспільстві є маргінальна національна ідентичність. У такому випадку людина, а то й цілі народи

гойдаються між двома культурами, не оволодіваючи жодною з них.

Підкреслимо, що показником отримання національної ідентичності є патріотизм. Це почуття любові, поваги до своєї батьківщини, культури, традицій, мови, наділений надзвичайно потужною консолідуючою силою і є основою збереження нації та національної ідентичності. Це особливо важливо сьогодні, у сучасному світі глобалізації та інтеграції.

Отож, дослідивши сутність поняття національної ідентичності ми дійшли наступних висновків:

1. У дослідженнях нації та національної ідентичності у сучасних умовах найбільш ефективним підходом є примордіалізм, включаючи позитивні сторони сучасного конструктивізму.

2. Національна ідентичність виступає як визнання народом самого себе; знання і повага історії; національної культури, території, усвідомлення народом своїх особливих рис, розуміння членами національної групи своїх інтересів, прагнень, цілей, ідеалів, потреб. Слід підкреслити, що поняття «національна ідентичність» і «національна самосвідомість» мають підпорядковувачий характер. «Національна ідентичність» – поняття ширше, тому основними його елементами виступають національне самовизначення, національна самосвідомість і традиційна культура.

3. Національна ідентичність це мінливе, динамічне утворення. Його роль і значення у суспільстві може як зростати, так і слабшати, що пов'язано з конкретною історичною ситуацією і

соціальним оточенням індивіда і цілого народу. Відповідно форми виявлення національної ідентичності можуть варіювати від етнічного нігілізму до етнофанатизму.

4. Національна ідентичність як почуття любові, поваги до своєї батьківщини, культури, традицій, мови наділена потужною як консолідуючою, так і диференціюючою силою.

Література

1. Андерсон Б. Воображаемые общества. Размышления об истоках и распространении национализма / Б. Андерсон. – М., 2001. – 365 с.
2. Бадмаев В.Н. Феноменнациональной идентичности (социально-философский анализ) / В.Н. Бадмаев. – Волгоград-Элиста, 2000. – 289 с.
3. Геллнер Э. Нации и национализм / Э. Геллнер. – М., 1991. – 456 с.
4. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эрикссон. – М.: Прогресс, 1996. – 450 с.
5. Кольев А.Н. Нация и государство. Теория консервативной реконструкции / А.Н. Кольев. – М., 2005. – 340 с.
6. Погорельская С. Внутриполитические аспекты новой германской внешней политики / С. Погорельская // МэиМО. – 2001. – № 7. – С. 12–16.
7. Ромашев Р.А. Нация (генезис понятия и вопросы правдосузбєктивности) / Р.А. Ромашев, П.А. Оль. – СПб., 2002. – 120 с.
8. Руткевич М.Н. Теория нации: философские вопросы // Вопросы философии / М.Н. Руткевич. – 1999. – № 5. – С. 23–28.

Lysenko O.M. NATIONAL IDENTITY IN IN MODERN GLOBAL WORLD: CONDITION AND PERSPECTIVES.

The article analyzes the concepts of «nation», «identity», «national identity». Considered work of psychologists, philosophers, sociologists and educators definite problem. It is proved that national identity - a necessary condition for the preservation of the nation code.

The study definite problem greatly complicated by the fact that today in modern scientific thought is no unity in the interpretation of the essential concepts such as «nation», «national identity». The article presents an analysis of these concepts, their nature and content.

Particular attention is paid to the characterization of the concept of «identity». We demonstrate the etymology of the phrase «identity», which is derived from the Latin word «indenticus», which means «utotozhnenyy», «equally». Shown that foreign scientific thought it was confirmed only in the second half of the twentieth century, and in home – only after 1990.

Today, the «identity» was one of the key determinants for understanding the realities of others, it is shown in the paper. That period is widely used in various sciences: psychology, sociology, philosophy, ethnology, politics, geopolitics, and so on.

For many centuries the philosophical understanding of identity is a part of the problem utotozhnenyya as the main characteristics being as construction multiplicity to a single start. In the classic tradition of the issues of

identity explored ancient philosophers (Parmenides, Plato, Aristotle, Ploin, Neoplatonists).

In their view the fundamental identity serves quality of life, unity, in which there are no differences and relations close to uniformity. We have shown that the study of the problems associated with the growth of the national factor is very relevant in both theoretical and practical aspects.

Keywords: nation, identity, national identity.

Лысенко А.Н. НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКТОР ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ. В статье осуществлен анализ понятий «нация», «идентичность», «национальная идентичность». Рассмотрены труды психологов, философов, социологов и педагогов по данной проблеме. Доказано, что национальная идентичность – необходимое условие сохранения кода нации.

В исследовании данная проблема существенно усложняется еще и тем, что на сегодняшний день в современной научной мысли отсутствует единство в толковании базовых понятий, таких как «нация», «национальная идентичность». В статье осуществлен анализ этих понятий, их сущность и содержание.

Отдельное внимание уделено характеристике понятия «идентичность». Продемонстрировано этимологию выражения «идентичность», что происходит от латинского слова

«indenticus», что означает «утотоженный», «одинаковый». Показано, что в зарубежной научной мысли оно утвердилось только со второй половины XX века, а в отечественной – только после 1990 года.

Сегодня «идентичность» стало одним из центральных детерминант для осознания окружающих реалий, показано в статье. Указанный термин широко используется в различных науках: психологии, социологии, философии, этнологии, политологии, геополитике и т.д.

На протяжении многих веков философское осмысление идентичности происходит в рамках проблемы отождествления как основной характеристики бытия, как возведение множественности к единому началу. В классической традиции вопросы идентичности исследовали античные философы (Парменид, Платон, Аристотель, Плоин, неоплатоники). В их представлении тождественность выступает фундаментальным качеством бытия, единством, в которой отсутствуют разногласия и отношения самого однообразия.

Нами доказано, что изучение проблем, связанных с ростом национального фактора является весьма актуальным как в теоретическом, так и практическом аспектах.

Ключевые слова: нация, идентичность, национальная идентичность.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Великочий Володимир Степанович – доктор історичних наук, завідувач кафедри туризмознавства і краєзнавства, директор Інституту туризму, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Гуменюк Андрій Ігорович – аспірант, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України;

Гуменюк Галина Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму і рекреації, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Долгопола Галина Євгенівна – викладач кафедри туризму, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;

Дутчак Олена Іванівна – кандидат історичних наук, викладач кафедри туризму і рекреації, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Зрайко Оксана Іванівна – аспірант кафедри туризму і рекреації, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Калуцький Іван Федорович – доктор сільськогосподарських наук, завідувач кафедри туризму і рекреації, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Клапчук Володимир Михайлович – доктор історичних наук, завідувач кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Клапчук Михайло Володимирович – кандидат географічних наук, викладач кафедри оздоровчого харчування, екології та безпеки туризму, Львівський інститут економіки і туризму;

Ковальська Леся Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Коробейникова Ярослава Степанівна – кандидат геологічних наук, доцент кафедри туризму, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;

Котенко Галина Степанівна – старший викладач кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Котенко Руслан Михайлович – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Лисенко Олександра Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Лисий Ігор Олегович – провідний фахівець, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Лоаяк Лілія Миколаївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Маланюк Тарас Зіновійович – старший викладач кафедри туризму і рекреації, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Мартинюк Тетяна Володимирівна – доктор мистецтвознавства, завідувач кафедри музичного виховання і хореографії, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького;

Мендела Ірина Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Оришко Світлана Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Орлова Віра Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Орловська Беата-Анна – доктор гуманітарних наук у галузі педагогіки, директор Академічного центру Євросередземноморських досліджень під патронатом Інституту славістики Польської Академії Наук при Державній вищій професійній школі в Гожуві Великопольському, науково-педагогічний співробітник Державної вищої професійної школи в Гожуві Великопольському;

Остап'юк Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Польова Леся Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Савчук Надія Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Тимофій Оксана Павлівна – аспірант, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Федорак Володимир Васильович – Заслужений працівник культури України, начальник Головного управління культури Івано-Франківської обласної державної адміністрації;

Філюк Світлана Михайлівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Цуцман Іванна Ярославівна – аспірант, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Шестопалко Дмитро Сергійович – магістрант спеціальності «Курортна справа», Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Шикеринець Василь Васильович – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри туризму і рекреації, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

**Вимоги до оформлення текстів, які подаються до друку у журналі
«Карпатський край»**

До друку у журналі «Карпатський край» приймаються оригінальні тексти вітчизняних і зарубіжних авторів, написані українською мовою з історії, історії науки і техніки, географії туризму і рекреації, мистецтвознавства та культурології.

Тексти подають в електронній формі у редакторі WORD (у форматі *.doc). Заявка на публікацію має містити: повне ім'я автора (авторів), місце праці чи навчання, посаду, науковий ступінь, вчене звання, номер контактного телефону, адресу електронної пошти, заголовок та власне текст (шрифт Times New Roman; кегль 11; інтервал 1,0; поля – 1,8 з кожного боку).

Оформлення статті наступне:

УДК	Вирівнювання по лівому краю, жирним шрифтом
НАЗВА СТАТТІ	Вирівнювання по середині, великими буквами, жирним шрифтом
Ініціали, прізвище автора	Вирівнювання по правому краю, жирним косим шрифтом
Назва установи	Вирівнювання по середині, шрифт звичайний
Резюме укр. (100–120 слів), англ. (200–250 слів) та рос. (аналогічна до укр.) мовами: П.І.Б. АВТОРІВ, НАЗВА СТАТТІ, текст, ключові слова	Вирівнювання по ширині з абзацним відступом 0,5 см
Заголовки структурних частин (Постановка проблеми. Мета роботи. Аналіз публікацій і досліджень. Результати досліджень. Висновки). Текст	Вирівнювання по ширині з абзацним відступом 0,5 см. У тому ж рядку – текст
Література (література та джерела) 1. Українець А.П. Слава Україні / А.П. Українець.. 2. ЦДІАУЛ, ф.1, оп. 2, од. зб. 3, арк. 4	Заголовок – вирівнювання по середині, жирним шрифтом; Література та джерела – автоматична нумерація (відступ зліва – 0,63; виступ – 0,63)

УВАГА! Посилання слід подавати одразу після необхідного слова чи речення, до якого воно відноситься у квадратних дужках [] згідно поданого у алфавітному порядку списку цитованої літератури та джерел (кирилиця, латиниця, джерела, фонди). Оформлення списку літератури та джерел має

відповідати прийнятим в Україні стандартам бібліографічних описів!

УВАГА! Ілюстрації (рисунок, фото, мапи і т.п.) подаються окремими файлами у форматі *.jpg

Авторові може бути відмовлено у публікації, якщо поданий матеріал за тематичною спрямованістю, науковими параметрами чи мовно-стилістичним рівнем не відповідає вимогам видання «Карпатський край». Подані до друку тексти не рецензуються та не повертаються.

Заявки на публікацію та статті просимо надсилати головному редактору Клапчуку Володимирі Михайловичу на електронну пошту karpatSKIY_kray@ukr.net чи відповідальному секретареві Шикеринцеві Василеві Васильовичу на електронну пошту v_shykerynets@mail.ru або подавати особисто за адресою: м. Івано-Франківськ, 76015, вул. Галицька, 201 б, Інститут туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, редакція журналу «Карпатський край».

Журнал надсилається в провідні бібліотеки України та в установи, до яких повинні надсилатися наукові видання, де можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт (Постанова президії ВАК України від 22.05.1997 р. № 16/5)

Редакція не листується з авторами на сторінках часопису і не приймає матеріалів, не підписаних автором.

Статті, підписані авторами, висловлюють їхні власні погляди, а не погляди редакції.

При використанні матеріалів посилання на журнал «Карпатський край» обов'язкове.

Адреса редакції: 76008, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 201 б.
Тел. (0342) 77-88-21.
e-mail: karpatskiy_kray@ukr.net

Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 21,28. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman»
Друк цифровий.
Наклад 100 примірників.

Друк - ФОП Кушнір Г. М.
76000. м. Івано-Франківськ,
вул. Петлюри, 9,
тел. 099 700-47-45